

ANUL XI

2

1968

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GĂNERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR

2
ANUL XI

BUCUREȘTI
1968

COMITETUL DE REDACȚIE :

V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, ȘT. HURMUZACHE -- redactor șef. **IL. LEONTE,**
I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU

P. PALIU — secretar de redacție

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telefon 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

1 DECEMBRIE 1918

ȘT. PASCU

La 1 Decembrie 1918 o mare adunare, întrunită la Alba-Iulia, hotărâ Unirea pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. Această hotărâre a unanimității celor peste 100.000 de români participanți înseamnă, totodată, făurirea statului național unitar român.

Asemenea acte istorice, de valoarea celui de la 1 Decembrie 1918, nu sînt hotărâri spontane și nici măcar rodul strădaniilor unei singure generații. Acestea înseamnă încununarea unui proces de multe veacuri, izbînda unor lupte îndelungate și pline de sacrificii.

Mai întîi a fost ideea originii romane a poporului român și latine a limbii române, ideea comunității lingvistice și culturale, dezvoltată pe fondul etnic comun al tuturor teritoriilor locuite de poporul român, despărțite din punct de vedere politic în trei state: Transilvania, Țara Românească și Moldova.

Pe temeiul acestei comunități etnico-lingvistice și cultural-spirituale, la care s-a adăugat nevoia unirii eforturilor în fața primejdiei otomane, s-au născut tendințele unirii politice a celor trei țări românești, realizate la pragul de trecere de la veacul al XVI-lea la cel următor de domnul român Mihai Viteazul. Această istorică înlăptuire a străbătut veacurile ca un fir roșu, generînd alte încercări, susținute de ideea, devenită o doctrină politică, a unității naționale.

Odată cu transformarea conștiinței de neam în conștiință națională și a formării națiunii române moderne, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, tendințele de unitate se transformă în luptă conștientă pentru realizarea unirii politice a țărilor române. Revoluția din 1848 a constituit impulsul nestăvilit spre realizarea programului și acțiunilor comune peste granițele politice ale vremii.

Unirea Principatelor Române (Țara Românească și Moldova) și crearea statului modern România a constituit pîrghia de susținere a tuturor eforturilor spre desăvîrșirea unirii, prin atracția exercitată de noul stat pentru românii ce trăiau sub stăpînire străină, în Monarhia habsburgică: transilvăni și bucovineri. Eforturile, strădaniile, tendințele și lupta pentru întregirea „Unirii celei mici” (Țării Românești și Moldovei) și înlăptuirea „Unirii celei mari” nu cunosc un moment de răgaz și oprire. Cucerirea independenței României la 1877 a constituit o pildă impresionantă de solidaritate a tuturor românilor în acest mare efort. Aimatei

române i se oferă ajutoare materiale din toate provinciile românești; voluntari din Transilvania, Banat și Bucovina își dovedesc vitejia alături, de cei din România. Tot mai mult se concretiza motto-ul înscris la 1884 pe frontispiciul ziarului ardelean „Tribuna”: *Soarele nostru la București răsare*. Tot ce se întâmpla în Transilvania și Bucovina stârnea un ecou puternic în România. Tot ce se petrecea în România era receptat de românii, subjugăți. Planuri de răscoale generale de o parte și de alta a Carpaților cu scopul eliberării Transilvaniei, se făuresc și se pun în aplicare.

Lupta românilor din Transilvania pentru drepturi politice și culturale, pentru poziții în viața economică echivalente cu importanța lor numerică — majoritatea absolută — și cu capacitatea lor de creație, este sprijinită de întreaga societate din România. Mișcarea memorandistă din anii 1892—1894, cu largi ecouri în toată Europa, a constituit un moment important al acestei colaborări. Respingerea Memorandului de Curtea imperială de la Viena, procesul intentat de guvernul maghiar conducătorilor politici ai românilor din Transilvania în 1894, au stîrnit o asemenea mișcare generală în toate teritoriile locuite de români, încît se părea sosit momentul desființării granițelor de o mișcare revoluționară pentru desăvîrșirea unității naționale. Teamă burgheziei române de revoluție, intensificarea opresiunii de burghezia și moșierimea maghiară cu ajutorul armatei și jandarmeriei au frînat pentru moment înfăptuirea năzuințelor seculare ale poporului român.

Strădaniile continuă de o parte și de alta a Carpaților, în România și în provinciile românești din Austro-Ungaria. Se formase o convingere puternică în toate straturile societății românești, împărtășită și sprijinită de opinia publică europeană, nu numai cu privire la legitatea și necesitatea desăvîrșirii unității naționale a poporului român, dar și cu privire la apropiata înfăptuire a ei. Primul război mondial n-a fost, prin urmare, factorul determinant, ci a creat doar condiții, pe plan internațional, pentru unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România. Oamenii politici și oamenii de cultură din țările Antantei — Franța, Anglia și Rusia — au cunoscut și au înțeles puterea tendințelor de unitate și de aceea au acceptat să se înscrie în tratatele de alianță încheiate cu România în vara anului 1916 dreptul de unire a provinciilor românești din Imperiul austro-ungar cu țara mamă. Acesta a fost mobilul principal al intrării României în război și a constituit suportul moral pentru jefurile grele, umane și materiale, acceptate de poporul român în timpul războiului.

Destrămarea anacronicului Imperiu austro-ungar în toamna anului 1918, ca urmare a luptei maselor populare pentru drepturi democratice și a luptei națiunilor pentru independență și unitate națională pe de o parte, iar pe de altă parte a înfrîngerilor armatelor austro-ungare pe diferitele fronturi de luptă, a apropiat ceasul desăvîrșirii unității naționale a poporului român. Manifestațiile puternice pentru unitate a tuturor forțelor sociale din țară, ale prizonierilor de război din Rusia, Italia și Franța, ale organizațiilor politice românești din Franța, Anglia, Statele Unite, Italia, sînt încununare de hotărîrea din 12 octombrie 1918 a conducătorilor politici ai românilor din Transilvania.

Hotărîrea de însemnătate istorică din 12 octombrie de la Oradea aduce la cunoștință lumii că pe temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni de a dispune și a hotărî singură și liberă de soarta sa, națiunea română

își arogă dreptul „să hotărască singură așezarea sa printre națiunile libere” și să stabilească legături cu celelalte națiuni libere, să fie reprezentată la congresul de pace de cei aleși de propria adunare națională. Hotărîrea de la Oradea, prin proclamarea dreptului de autodeterminare a națiunii române, echivala cu o declarație de despărțire a teritoriilor locuite de români de Imperiul austro-ungar. Însemnătatea hotărîrii de la Oradea sporește și mai mult prin faptul că a fost sprijinită de declarațiile din ziua următoare, 13 octombrie, a muncitorimii române, care, prin glasul autorizat al reprezentanților săi, pretindea pentru poporul român „dreptul de liberă dispunere asupra soartei sale”, în sensul că „el singur să-și hotărască forma de stat în care vrea să trăiască”. Cele două hotărîri, prin punctele de vedere, aproape identice dovedesc clar că formula autodeterminării popoarelor era singura justă în condițiile vremii. De altfel dreptul la autodeterminare al popoarelor va fi proclamat cu claritate de Lenin în numele tînărului stat sovietic contribuind într-un grad superior la potențarea luptei de eliberare socială și unitate națională a tuturor națiunilor oprimate și despărțite din punct de vedere politic. Un efect important au avut și principiile de autodeterminare cuprinse în cele 14 puncte ale președintelui SUA, Wilson din luna ianuarie 1918.

Hotărîrea de autodeterminare a națiunii române, citită în parlamentul de la Budapesta în 18 octombrie a produs o puternică impresie asupra tuturor popoarelor oprimate din Imperiul austro-ungar. Armata, cuprinsă de nemulțumiri și de revoltă, nu mai ascultă de autorități. Țărănimea și muncitorimea, nemulțumite din cauza opresiunii, alungă pe moșieri, industriași, funcționari, făcîndu-și singure dreptate. Națiunile oprimate se constituie, rînd pe rînd, în state independente și unitare: Cehoslovacia în 28 octombrie, Galiția se unește cu statul polonez la 29 octombrie și tot în aceeași zi se proclamă statul independent iugoslav. Independența și unitatea de stat a națiunilor, subjugate și despărțite pînă atunci, constituie o parte esențială a revoluției generale ce cuprinde țări și popoare în acea toamnă a anului 1918.

Românii din Transilvania, la rîndul lor, se străduiesc să realizeze hotărîrea de la Oradea din 12 octombrie. Se constituie, la 31 octombrie, Consiliul Național Român, format, pe bază de paritate, din 6 reprezentanți ai Partidului Național Român și din 6 reprezentanți ai Partidului Social-Democrat. Consiliul Național Român, statornicindu-și sediul la Arad, va exercita timp de o lună guvernarea asupra teritoriilor locuite de români. Națiunea română își constituie propriile organe politico-administrative, consiliile naționale județene și comunale, formate din reprezentanți ai burgheziei, muncitorimii, meseriașilor și ai țăranimii. Paza ordinii și a bunurilor oamenilor este incredințată Consiliului Național Militar și gărzilor naționale județene și comunale, formate și ele din țărani, muncitori și intelectuali. În multe locuri, în gărzile naționale românești s-au încadrat și tineri maghiari și sași, după cum aveau o compoziție mixtă și unele consilii naționale județene și comunale. Entuziasmul manifestat cu prilejul constituirii consiliilor și gărzilor naționale a însemnat cea mai concludentă dovadă cu privire la voința unanimă a poporului român de a-și lua soarta în propriile mîini și de a-și hotări viitorul după veacuri de opresiune națională și socială. Prin preluarea administrației și asigurarea ordinii de către națiunea majoritară se re-

para o nedreptate multiseclară. Se desfășura plenar penultimul act al unui îndelungat proces istoric, împlinirea căruia se apropia cu pași grăbiți.

Poporul român, înstăpînindu-se asupra puterii, înțelegea să acorde libertăți și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare. Toate măsurile Consiliului Național Român și ale Consiliului Militar, ale consiliilor și gărzilor naționale județene și comunale, toate textele jurămintului prestat cu prilejul înființării consiliilor și gărzilor naționale afirmă subliniat asemenea principiul democratic. Astfel poporul român, în acele împrejurări hotărîtoare pentru viitorul său, a declarat și a dovedit prin măsurile luate că nu vrea să devină din asuprit asupritor.

Erau vremuri revoluționare, răsturnătoare de rinduieli politice, sociale, economice, administrative, culturale învechite. Puterea revoluției se sprijinea pe mișcările maselor populare. Muncitorimea are inițiativa, prin mișcările din prima jumătate a lunii noiembrie din numeroase orașe și centre muncitorești. Pe lângă problemele social-economice, revendicările muncitorimii cuprind și revendicări național-politice, dreptul la autodeterminare și la unitate națională a popoarelor. Țărănimea îi urmează exemplul și se află sub influența soldaților întorși de pe front. Mișcări și răscoale locale împotriva moșierilor, autorităților (notari, primpretori), împotriva jandarmilor încep în Banat și se răspîndesc în toată Transilvania. Ca și în cazul mișcărilor muncitorești, tot astfel și în al celor țărănești, caracterul social se împletește cu cel național. Revendicările țărănimii pentru pămînt, alungarea moșierilor și autorităților, în marea majoritate maghiare și înlocuirea acestora cu români aveau și caracter social și național în același timp, iar dorința de unire cu România, confirma și mai limpede gîndurile țărănimii. Procesul de destrămare a vechiului regim nu mai putea fi împiedicat.

Revoluția burghezo-democratică se desfășura fără oprire. Manifestările pentru unirea cu România cuprind satele, centrele muncitorești și orașele din Transilvania, Bucovina, și România, cuprind studențimea universitară și sînt susținute în străinătate de „Consiliul Național al Unității Române”. Cereurile oficiale din țările Antantei în fața manifestățiilor puternice ale națiunilor oprimate, încep să se convingă de necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei și a formării statelor naționale unitare, susțin cu hotărîre aceste principii. Guvernele Statelor Unite ale Americii, Franței, Angliei și Italiei, sprijină „dorințele de unire ale poporului român de pretutîndeni”, asigurîndu-i pe români că „integritatea, libertatea și independența României formează unul din punctele de onoare pentru aliați”.

Sub impulsul evenimentelor interne și externe, hotărîrea de unire a provinciilor locuite de români domină gîndurile tuturor românilor peste deosebirile sociale și de clasă.

Consiliul Național Român din Transilvania, numit și Sfat Național, printr-o notă ultimativă redactată de Vasile Goldiș și adresată Consiliului Național Maghiar și Guvernului revoluționar maghiar, declară preluarea efectivă a „puterii depline de guvernare asupra teritoriilor locuite de români”, pe baza dreptului „de liberă dispozițiune a neamurilor”. Libera dispozițiune însemna hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România, susținută și de muncitorimea română întrunită în adunări în mai multe

orașe și centre muncitorești, care pretindea că „nu numai o clasă, ci întreaga națiune să fie eliberată”, iar unirea să se facă cu România care „să pornească pe drumul democrației cele mai largi”. Aceste principii au stat la baza discuțiilor laborioase de două zile (13—14 noiembrie) dintre reprezentanții Consiliului Național Român și ai Consiliului Național și Guvernul maghiar. Ele fiind incompatibile cu vederile reprezentanților maghiari care ofereau doar soluții provizorii de organizare cantonală după sistemul elvețian, reprezentanții românilor declară că „națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat de rezolvări provizorii” garantind recunoașterea tuturor drepturilor pentru naționalitățile conlocuitoare.

Statornicite principiile și calea de urmat, se impuneau cu necesitate grabnică măsurile concrete spre realizarea acestora. O adunare națională era chemată să-și spună cuvântul. O adunare care „să întruchipeze în mod cit se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice”. La 20 noiembrie este convocată, pentru 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională la Alba-Iulia, oraș cu mari rezonanțe în istoria poporului român: capitala uneia din cele trei provincii ale Daciei romane, centrul statului unificat la 1600 de Mihai Viteazul, locul martiriului conducătorilor marii răscoale populare din 1784, Horea și Cloșca, orașul unde a fost întemnițat și maltratată croul revoluției din 1848, Avram Iancu.

La Adunarea de la Alba Iulia urmau să participe 1228 delegați oficiali: aleșii cercurilor electorale, reprezentanții Partidului Social-Democrat, reprezentanții bisericii, ai societăților culturale, economice și studențești, ai reuniunilor de femei, meseriași și învățătoresți, ai școlilor de toate gradele, ai gărzilor naționale. Erau reprezentate toate clasele și păturile sociale, toate instituțiile culturale, economice și bisericești. Caracterul democratic al acestei „istorice adunări” — cum o caracterizau pe drept cuvânt organizatorii ei — sporea și mai mult prin participarea poporului în număr cit mai mare, de la orașe și sate, țărani, muncitori, meseriași, intelectuali.

Cele zece zile dintre data convocării și data întrunirii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia au fost cele mai entuziaste și mai emoționante din istoria românilor din Transilvania și chiar a întregului popor. Nimeni și nimic nu mai putea înăbuși acest entuziasm, nu mai putea înfringe această voință de a învinge toate piedicile.

Social-democrații dezminț încă o dată diversivunile tendențioase, prin afirmarea adevărului lor la Unirea Transilvaniei cu România, în schimbul unor garanții pentru muncitorime, declarându-și „acordul perfect” pentru „unirea tuturor românilor”, garanția progresului și a fericirii. Reprezentanții progresiști ai sașilor se alătură acestor năzuințe, cerind înlăturarea elementelor compromise și colaborarea cu românii prin recunoașterea dreptului de autodeterminare.

Statornicit acordul între reprezentanții poporului român, obținută adeziunea sașilor, zădărnice acțiunile diversioniste și dușmănoase ale burghezo-moșierimii maghiare pregătirea pentru Marea Adunare Națională a românilor se desfășoară cu febrilitate. Adunările de alegere a delegațiilor, la care participă intelectuali, muncitori, meseriași și țărani,

bărbați și femei, vîrstnici și tineri, au fost prilejuri de afirmare a patriotismului curat și a voinței nestrămutate de unire. Mandatul celor aleși era de a vota unirea într-o țară liberă și democratică. În localitățile cu populație mixtă, participă la adunările de alegere a delegaților și maghiari și sași. Pe lângă delegații oficiali, alți numeroși țărani, muncitori, orașeni, intelectuali își manifestă hotărîrea de a participa la adunare.

Pentru a fi prezenți la hotărîrile adunării, cu o săptămînă înainte pornesc spre Alba Iulia mulțimile din părțile mai îndepărtate. Cu căruțele, pe jos, cu trenul, cetele se îndreaptă spre orașul de pe Mureș, considerat atunci Mecca poporului român. În haine de sărbătoare, cu drapele tricolore, însoțite de cîntece naționale, mulțimile curg valuri-valuri din toate părțile, de pe toate văile și din Cetatea Munților Apuseni.

În această atmosferă entuziastă se desfășoară Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie. Pe porțile cetății, pe unde cu 319 ani în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul, în ziua de 1 decembrie se revărsa nestăvilit poporul într-o ordine impresionantă. O impresie puternică a produs coloana de vreo 10 000 a muncitorilor mineri de pe Valea Jiului, conduși de președintele sindicatului Iosif Ciser. Se adunară pe cîmpul lui Horea din marginea cetății peste 100 000 de oameni. Cei 1 228 de delegați oficiali, la care se adaugă reprezentanții presei și cine s-a mai putut strecura, pătrund în sala ce se va chema de atunci a Unirii.

În această sală se vor desfășura lucrările oficiale sub îndrumarea unui prezidiu, în frunte cu președintele Partidului Național Român, octogenarul Gheorghe Pop de Băsești. Se perindă la tribună, pentru a înfățișa voința de unire a românilor din Transilvania, reprezentanții autorizați: Ștefan Cicio-Pop, președintele Consiliului Național Român, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Iosif Jumanca, reprezentantul Partidului Social-Democrat. Unanimitatea celor prezenți subliniază, prin entuziaste manifestări, cuprinsul cuvîntărilor.

Cu un entuziasm de nedescris este aprobată hotărîrea de Unire, discutată și definitivată în ziua premergătoare și citită în adunare de Vasile Goldiș. Adunarea națională decretează Unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu România. După această declarație principală urmează unele precizări: teritoriilor respective li se rezervă autonomia provizorie pînă la întrunirea Constituantei, aleasă prin vot universal; se recunoaște deplină libertate și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare, de a se instrui, administra și judeca în limba proprie, de a face parte din corpurile legiuitoare și de a participa la guvernarea țării în proporția numărului lor; egalitate și libertate confesională; regim democratic în toate domeniile vieții publice; vot universal, direct, egal și secret pentru ambele sexe de la vîrsta de 21 ani; libertatea presei, de asociere și întrunire; reformă agrară radicală; drepturi pentru muncitorimea industrială asemenea celor de care se bucură muncitorimea din cele mai avansate state industriale; asigurarea, de către Congresul de pace, a dreptății și libertății pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă; eliminarea războaielor ca mijloc de reglementare a raporturilor internaționale; instituirea unui Mare Sfat Național Român pentru conducerea afacerilor națiunii române din Transil-

vania și Banat, îndreptățit să reprezinte națiunea română față de toate națiunile lumii. În încheiere, Adunarea Națională a poporului român din Transilvania și Banat declară unirea acestor provincii românești cu România pentru „toate veacurile”.

Se săvârșea, astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuința matură a unui popor pentru întâia oară chemat a-și hotări viitorul, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică și eroică a poporului român. Națiunea română se prezenta în fața lumii matură și hotărâtă, senină și chibzuită, dînd uitării în acele clipe mărețe, suferințele îndurate, și chemînd la marea sărbătoare pe toți cei cu care era sortit să trăiască și să muncească. Națiunea română se dovedea vrednică de marile răspunderi pe care și le asumase.

Adușă la cunoștința multimilor ce așteptau răbdătoare, ceasuri întregi, în zăpadă și lapoviță, de crainici vestitori, hotărîrea a fost primită cu tot entuziasmul de care era capabil un popor. A fost cea mai măreață manifestare a suveranității naționale, nu numai prin covârșitoarea mulțime participantă, ci și prin însuflețirea și demnitatea omenescă. Hotărîrile de la Alba Iulia, cele proclamate în același timp în alte sate și orașe de cei ce n-au putut participa la marile adunări, cuprind tot ce a frămîntat o națiune în veacurile de restriște, povața adîncă a trecutului și în aceeași măsură credința neclintită în adevărurile luminoase ale unității.

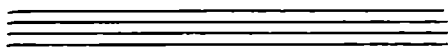
Ceea ce a urmat în zilele și săptămînile următoare n-a fost decît consfințirea marilor hotărîri. Marele Sfat Național, compus din 250 de membri, de sub președenția lui Gh. Pop de Băsești, Adunarea legiuitoare a Transilvaniei și Consiliul Dirigent, alcătuit din 15 membri, guvernul provizoriu al acesteia, au îndeplinit sarcinile guvernării provinciei pînă la unificarea definitivă a administrației.

Cirmuirea plină de răspundere a constituit o garanție și pentru viitorul naționalităților conlocuitoare. De aceea sașii, întruniți într-o adunare la Mediaș, în 8 ianuarie 1919, recunosc în unanimitate Unirea Transilvaniei cu România, declarîndu-și fidelitatea față de „noua patrie”. Aderă la hotărîrea de Unire a Transilvaniei cu România evreii, prin organizația lor politică. În acest sens se pronunță și șvabii din Banat în adunarea de la Timișoara din 10 iulie 1919, și apoi Congresul întrunit în același oraș, la 10 august.

În fața acestor manifestări puternice și repetate, reprezentanții puterilor aliate întruniți în Congresul de pace de la Paris confirmă, prin tratate internaționale, hotărîrile împlinite de fapt. Prin tratatul de la Saint-Germain din 10 septembrie 1919 Austria recunoaște unirea Bucovinei cu România, iar prin tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920 se recunoaște Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, stabilindu-se frontierele, cu respectarea realităților etnice și demografice.

La capătul unui lung proces, cu sușuri și coborișuri, cu jertfe și sacrificii, cu bucurii și mîhniri, a învins dreptatea popoarelor, care voiau să trăiască în state naționale unitare, mult mai propice pentru dezvoltarea lor în toate domeniile.

Făurirea statului național unitar a fost un act just și progresist, de mare însemnătate în dezvoltarea istorică a poporului român și al României contemporane. S-a realizat, astfel, cadrul național pentru dezvoltarea mai rapidă a societății, prin înmănuncherea laolaltă, în același stat, a tuturor energiilor și capacităților creatoare ale poporului român, a tuturor forțelor înaintate, prin înlăturarea piedicilor apăsătoare ale stăpînirilor străine. Potențialul economic al României a sporit considerabil prin valorificarea pe scară națională a bogățiilor țării. Știința și cultura au înregistrat realizări de valoare. Întreaga viață materială și spirituală a țării a cunoscut un avînt fără precedent.

SIGILIUL DOMNESC ȘI STEMA ȚĂRII

CONCEPTUL DE UNITATE A POPORULUI ROMÂN PE CARE ÎL REFLECTĂ
ȘI ROLUL AVUT ÎN FORMAREA IDEII DE UNIRE

AURELIAN SACERDOȚEANU

Unitatea poporului român și formarea ideii de unire a tuturor românilor, au format obiectul numeroase studii. Prezentăm acum un aspect al acestor probleme care nu a mai fost abordat.

Istoricii poporului român, indigeni sau alogeni, au demonstrat cu succes unitatea sa lingvistică și etnică, dar în ce privește realizarea unirii sale politice s-au ivit divergențe și contestații. Este adevărat însă că acestea își au originea în aplicarea și pentru timpurile mai vechi a principiului unității naționale, patria mare, așa cum era conceput în secolul trecut, ceea ce nu putea corespunde realității. Ideia de unire nu putea să apară decât din momentul în care se creaseră organisme politice independente, capabile să susțină eforturile economice, politice și culturale corespunzătoare intereselor lor comune. În acest sens putem spune că, după prăbușirea stăpînirii romane în Dacia, populația daco-romană în curs de transformare, a început o viață nouă mai întâi ca popor distinct sub stăpîniri diferite, nestabile, apoi prin aglutinare au ajuns la formele politice Țara Românească și Moldova, două țări relativ mari. Acestea însă nu cuprindeau în hotarele lor întregul popor român. Rămînea în afară o a treia țară, Transilvania, care a căzut sub o stăpînire străină continuă înainte de a-și desăvîrși evoluția politică locală. Mai târziu și această țară va evolua în cadrul interesului comun cu celelalte două țări.

În limitele acestor discuții istorice, uneori departe de realitatea materială a faptelor, s-au ivit și interpretări avansate, uneori în termeni încă nepreciși. În sensul de mai sus pot aduce o afirmație a lui Nicolae Iorga, care mi se pare clară : „încă înainte de începutul veacului al IX-lea ... a existat fără îndoială o unitate politică a românilor, dar cu un caracter general”¹. Înțelegem prin acest *caracter general* multitudinea de cnezate și ducate ce vor fi existat în acea vreme. Evoluția unității politice nu poate fi despărțită de apariția și dezvoltarea ideii

¹ N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915, p. 4. În aceste lecții nu se vorbește de unitatea etnico-lingvistică.

de unire, care va contribui la desăvârșirea actului politic. Pe acest punct de vedere s-a situat alt mare istoric al nostru D. Onciul, în multe din studiile sale². Lucrările acestora ne dispensează să reluăm izvoarele istorice pe care le semnalează. Ne vom adresa însă unor categorii de izvoare care n-au fost luate în considerație pînă acum, sau n-au fost folosite la justa lor valoare probatorie. Este vorba de izvoarele sigilografice și heraldice, socotite mai mult simple forme de suprafață. În realitate

Fig. 1

acestea sînt documente ale culturii materiale a căror apariție și existență explică antecedente neînregistrate altfel în izvoarele istorice scrise.

Unitatea națională și lupta pentru unirea politică de-a lungul a multor secole, le găsim concretizate în numeroase reprezentări plastice de mare efect educativ. Este vorba de stema țării, figură esențială în sigiliul domnesc, figură reprezentativă atît în ilustrația cărții, în picturi, gravuri și stampe, cit și în sculpturi în piatră și lemn, sau în cizelări de metal. Astfel de mărturii care glăsuiesc pentru tema noastră sînt numeroase, mai multe decît ne putem închipui.

² D. Onciul, *Ideea continuității și a unității naționale*, București, 1919. Vezi: D. Onciul *Scrieri istorice*, ediție critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, II, București, 1968, p. 261—284: cf. și vol. I, p. 60—62.

Despre importanța stemei în istoria unui popor și explicația evoluției lui prin ea, s-a vorbit destul de insistent în istoria heraldicii generale, însă prea puțin la noi. Cu toate acestea, încă de la începutul preocupărilor indigene în această direcție, s-au spus lucruri teoretice și concrete vrednice de reținut, care meritau o soartă mai bună în istoria heraldicii noastre³. Iată una din aceste expuneri cu care ne unim și noi: „Faptul introducerii unei steme, a unui sigil, probează istoricește, nu începutul unei țări ci o seculară existență și un stadiu de dezvoltare de care neamul are conștiință deplină. Semnul nu naște înainte de lucrul ce el însemnează și spațiul de timp între nașterea lucrului și aceea a semnelui lui, în viața popoarelor, se calculează cu secolii. Cînd un Dragoș Vodă hotărâște ca bourul să fie închipuit pe sigiliul sta-

Fig. 2

tului moldovenesc, Moldova exista deja. Căci nu o ceată de juni vinători de zimbri se puteau crede înființatorii ei. Sigiliul lui Dragoș nu era semnul unui lucru de înființat, nu însemna o creațiune de țară nouă, ci numai o evoluțiune a acelei țări existente, o nouă manifestare extensivă a unei țări deja existente”⁴.

³ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891 (Comisiunea însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor regatului și ale județelor), 17 p. în fol; P. V. Năsturel, *Stema României*, București 1892; Ghenadie (Enăceanu), *Eraldica veche a românilor*, București, 1894; P. V. Năsturel, *Eraldica în fața P.S. Episcopului Ghenadie*, București, 1895; V. A. Urechia, *Notice sur les armoiries du peuple roumain, Mémoire lu au Congrès d'histoire comparée, Paris, 1900*, Macon, 1901, 20 p; Ștefan D. Grecianu, *Eraldica română*, București, 1900; P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee*, București, 1903, Idem, *Nova plantatio*, București 1915 (extras din „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XV).

⁴ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, p. 3; mai puțin clar în *Notice sur les armoiries du peuple roumain*, p. 3 și 5.

Întregul material documentar de natură heraldică nouă cunoscut confirmă constatarea de mai sus. Pentru Țara Românească și Moldova el este concludent în ce privește perioada statală și permite lărgirea și adîncirea problemei. Cît privește perioadele anterioare la care se referă V. A. Urechia, el lasă să fie numai probabilitate. Această probabilitate devine însă certitudine dacă avem în vedere evoluția stemei Transilvaniei. Materialul documentar privitor la această stemă ne va înlesni să înțelegem mai bine apariția și evoluția stemelor Țării Românești și Moldovei și trecerea acestora la stema unită. În ultima vreme este drept că cercetările heraldice au mai multă consistență și pun probleme noi⁵. Dar concluziile la care s-a ajuns și în acestea nu sînt de primit decît parțial, fiindcă nu privesc problema în ansamblu. Acest lucru se va vedea cu toată claritatea din materialul ce vom prezenta acum.

În tema ce ne-am propus să înfățișăm există un material documentar ilustrativ foarte bogat și variat. Însă în lipsa unor cercetări ajutoare și a instrumentelor de orientare, ne vedem siliți să prezentăm acum numai o ilustrație selectă dar suficient de grăitoare prin însăși succesiunea datelor.

I. Documentele cele mai reprezentative și mai variate sînt cele sigilografice. În acestea găsim și cea mai strînsă continuitate.

Cînd iau ființă statele românești de sine stătătoare, fiecare își are stema definitiv constituită și realizată în cele mai bune condiții heraldice: scut plin cu o singură figură peste tot reprezentînd stema sau marca țării. Pentru Țara Românească cea mai veche reprezentare cunoscută se află pe sigiliul lui Mircea cel Bătrîn atîrnat la tratatul cu polonii încheiat în anul 1390 (v. fig. 1)⁶. Aceași stemă va fi fost și în timpul lui Vladislav voievod, după cum arată fragmentele ajunse pînă la noi din sigiliul privilegiului de la 1368 pentru brașoveni. În condiții asemănătoare apare și stema Moldovei în cel dintîi sigiliu bine conservat, atîrnat la un hrisov din 1392, de la Roman voievod (fig. 2)⁷.

În continuare cele două steme au rămas semnul principal și distinctiv al țărilor, indiferent în ce combinații au fost puse, mai ales în Țara Românească, unde încă de timpuriu apare și o a doua stemă figurînd două personaje sădind un pom⁸. Mihai Viteazul le-a combinat pe amîn-

⁵ Gh. I. Brătianu, *Scutul unguresc în armele Basarabilor*, în „Revista istorică”, VII (1921), p. 120—128; Const. Moisil, *Primele peceti cu stemele unite ale Moldovei și Țării Românești*, în „Bul. Soc. Num. Rom.”, XVIII (1923), p. 69—63; Idem, *Cu privire la originea stemei unite*, ibidem, p. 93—91; Idem, *Bule de aur sigilare de la domnii Țării Românești și ai Moldovei*, în „Revista Arhivelor”, I, 2 (1925), p. 249—265 și extras. Idem, *Studii de sigilografie românească*, ibidem, II, 4, (1927), p. 126—119 și extras; Gh. I. Brătianu, *Originile stemelor Moldovei și Țării Românești*, în „Revista istorică română”, I, (1931), p. 50—61; Idem, *La faune des monnaies princi-pales românes*, ibidem, p. 233—210; A. Veress, *Originea stemelor țărilor române*, ibidem, p. 225—232; Constantin Moisil, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, extras din „Boabe de grîu”, cu completări; și în *Enciclopedia României*, I, București, 1933, p. 59—72; Idem, *Noi studii de sigilografie românească*, în „Revista Arhivelor”, IV, 1 (1910), p. 103—109 și extras; Idem, *Inele sigilare domnești de aur*, ibidem, V, 1 (1912), p. 212—219; Mihai Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, II, 1—2 (1955), p. 69—88; Idem, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, ibidem, III, 1—2 (1956), p. 99—128; P. Ș. Năsturel, *Asupra stemelor unite ale Moldovei și Țării Românești la începutul veacului al XVII-lea*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II (1959), p. 371—375; Pavel Chihaia, *Deux armoiries sculptées appartenant aux princes Vlad Dracul et Neagoe Basarab*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art”, I, 1 (1961).

⁶ Const. Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista Arhivelor”, VI, 2 (1915), p. 256—286 și extras.

⁷ L-am reprodus ca viniță în revista „Hrisovul”, II (1912), p. 2—3.

⁸ După polemica Urechia-Năsturel (v. supra nota 3, studiile în cauză) despre acest „pom” nu s-a mai scris nimic. Cf. însă Aurelian Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familia Huniade și Olah*, în „Revista muzeelor”, V, 1 (1968), p. 5—16. În această chestiune pregătim un studiu special.

două punînd în seut personajele cu pomul și deasupra scutului în semicerc pasărea cu cruce în cioc⁹.

Această reprezentare a stemei țării a lui Mihai Viteazul o va adopta și fiul său Necola voievod, ca domn al Moldovei în numele părintelui său. În acest sigiliu figura principală este scutul cu capul de bour așezat în capul scutului cu cele două personaje. Legenda arată că tatăl și fiul sînt domni ai Moldovei. O a patra figură (lei afrontați?) e încă nelămurită (v. fig. 3)¹⁰. După intitulăția din document, domn al Țării Româ-

Fig. 3

Fig. 4

nești, al Ardealului și al Moldovei, nu rămîne îndoială că se făurea o stemă nouă, care să reprezinte unirea celor trei țări.

Cu toate acestea combinarea celor trei steme nu era o inițiativă a lui Mihai Viteazul, ci transpunerea pe plan național a stemei ce-și alcătuisese Sigismund Báthory ca principe imperial și al Transilvaniei, adăugînd și stemele Moldovei și Țării Românești (v. fig. 1). Că Mihai Viteazul intuise bine scopul urmărit de Sigismund, pe care a înțeles să l contracareze, se vede în faptul că stema acestuia a fost adoptată atît de soția sa Maria Cristiernă (v. fig. 5), cît și de înlocuitorul său Andrei Báthory (v. fig. 6)¹¹. De altfel însuși Sigismund nu a folosit această stemă în emisiunile sale monetare. Principii următori ai Transilvaniei nu au mai recurs la ea¹².

Acțiunile rapide politice și militare ale lui Mihai Viteazul, care s-au îngemănat cu o conștiință etnico-lingvistică și culturală, nu au rămas fără urme. Dacă politic nu au mai fost încercări de restaurare a întregitei lui domnii, cultural ideea care i-a stat la bază s-a manifestat neîntrerupt pe alte căi, în care arta plastică și creația literară ocupă un loc

⁹ A. Sacerdoteanu, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1409*, în „Revista Arhivelor”, IV, 1 (1910), p. 161–162. Idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, ibidem, IV, 2 (1911), p. 296–313. Idem, *Iarăși sigiliul lui Mihai Viteazul*, ibidem, VI, 2 (1945), p. 330–333.

¹⁰ Reproducere din *Istoria României*, II, Editura Academiei, 1962 p. 761. Un studiu explicativ nu a apărut încă.

¹¹ Reproducerea după Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, V, București, 1932, p. XXX. Cp. și M. Popescu, *Sigiliul lui Sigismund Bathori principele Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor”, I, 3 (1926), p. 328–332.

¹² Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen*, Sibiu, 1901, pl. 7–14.

apreciabil. În acest mediu social și cultural Vasile Lupu, domnul Moldovei, a crezut că poate repeta în sens invers acțiunile militare ale lui Mihai Viteazul, adică să pună domn în Țara Românească pe fiul său, în realitate să-și impună propria sa domnie în ambele țări. De aici intervențiile neizbutite în Țara Românească împotriva lui Matei Basarab.

Fig. 5

Fig. 6

Tendința de hegemonie panromânească a lui Vasile Lupu în 1639 a fost concretizată în sigiliul său inelar, în care se intitulează „voievod și domn al țărilor Moldova și Țara Românească” (v. fig. 7)¹³. Încă o dată însă acțiunile militare nu puteau izbîndi deoarece nu erau înde-

Fig. 7

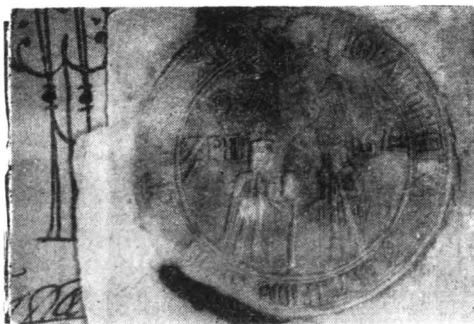

Fig. 8

plinite toate condițiile necesare unei uniri definitive. Domnul Moldovei a mai adăugat astfel o nouă verigă în lanțul secular al luptei pentru unirea țărilor române.

¹³ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, p. 4, se referea la acest sigiliu, a cărui urmă se pierduse. Afîindu-l ulterior l-am reprodus în mărimea originalului în „Hrisovul”, I (1941), p. 3—4. Compară și cele spuse de Emil Virtosu, *Sigilii domnești rare din veacul al XVII-lea*, în „Acad. Rom. Mem. Secț. Inst.”, s. III, t. XXV, 1942, p. 73—75, cu reproducerea mărită a sigiliului, pl. II; Const. Moisil, *Inele sigilare domnești*, loc. cit., p. 213.

O dată repetată, stema rezultată din combinarea stemei Țării Românești cu a Moldovei, începe să intre în tradiția țării. Apariția ei nu mai este în legătură cu acțiuni războinice ci, cu mai multă diplomatie, face parte din arsenalul politic, în mod necesar stema devenind o stemă de pretenții. Anume, după Mihnea al III-lea Radu, a cărui politică imperial bizantină este cunoscută, intervine o schimbare de dinastie domnească în Țara Românească: apar Ghiculeștii. Mai întâi Gheorghe Ghica, fost domn în Moldova, apoi Grigore Ghica, domnind în două rânduri (1660 — 1664, 1672 — 1673). Acesta în a doua

Fig. 9

Fig. 10

domnie, după actele ce-mi sînt cunoscute, în stema țării combinată din personajele ce susțin pomul în virful căruia se așează acvila cruciată, introduce cu timiditate un inel sub ciocul păsării, un arc pe umărul stîng al persoanei masculine din senestra și un minuscul cap de bour pe pieptul acvilei (vezi. fig. 8)¹⁴. Stema cuprinde deci cele două forme ale stemei Țării Românești, figura principală a stemei Moldovei și un element al stemei Corvineștilor, arcu¹⁵. Acestea ulterior se vor dezvolta pînă ce vor ajunge la un echilibru al proporțiilor.

V. A. Urechia atribuie tot acestui Grigore Ghica încă o variantă¹⁶, dar aceasta aparține lui Grigore Matei Ghica, după cum vom vedea mai departe.

¹⁴ Hrisov din 1672 (7180) iunie 7. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia Țării Românești, XXXV/21. Semnalat de sirgincioasa mea studentă Veronica Vasilescu, acum arhivistă în D.G.A.S., atrăgîndu-mi atenția în mod special asupra minusculului cap de bour.

¹⁵ După un act din 1673 (7181) mai 31, citat fără cotă, acest sigiliu era cunoscut lui V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, p. 12, și *Notice*, p. 14, după care dă un desen corect dar fără capul de bour. A fost cunoscut și de G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 111 (după orig. Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond M-rea Radu Vodă, XXXIII/2); la p. 586 reproduce și desenul lui V. A. Urechia.

¹⁶ V. A. Urechia, *Schițe*, p. 13. *Notice*, p. 19.

Interesul pentru stemele unite ale celor două țări crește. Și este explicabil: sintem în perioada prezentării pe cale culturală a originii romane a tuturor românilor și a cristalizării ideii de unitate a lor. Sigiliul domnesc devine astfel un instrument de popularizare al acestei idei. Astfel Gheorghe Duca, după două domnii în Moldova, venind domn în Țara Românească (1673 — 1678) reia stema combinată a acestei țări în timp ce semnul Moldovei este fixat pe trunchiul copacului (v. fig. 9 în negativ¹⁷ și fig. 10 pozitiv¹⁸).

Revenind pentru a treia și ultima oară domn în Moldova, Duca vodă folosește două variante ale sigiliului, una purtând data 1679 și având în scut sus capul de bour iar jos acvila cruciată (v. fig. 11)¹⁹ iar alta puțin deosebită, are anul 7189 (1680 — 1681) și în scut senestra un buzdugan²⁰.

De la Duca vodă cunoaștem însă și sigilii inelare. Cel din Țara Românească, octogonal, are în cîmpul sigilar sus capul de bour și jos acvila cruciată, iar în exergă legenda: *МВН-ДСКА-КОД. ꙖО. З. КЛА.* (v. fig. 12)²¹. Asemănător este și cel din Moldova, cu legenda: *† ІѠ ДСКА КОЕКОДА... Н Ꙗ з м зрнз*, adică 7187 = 1678—1679 (fig. 13)²².

După ultima domnie a lui Gheorghe Duca în Țara Românească se instituie două domnii de mai lungă durată, a lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) și a lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), care au dat țării stabilitate politică și culturală de un prestigiu deosebit. În special Constantin Brîncoveanu asigură un patronaj politic asupra tuturor românilor. Sprijinit de marele ierarh Teodosie mitropolitul, el devine arbitru al culturii românești și protector al ortodoxiei naționale. În această situație, cînd există o unitate spirituală între toate trei țările române, nu a mai fost nevoie de o afirmare indirectă. Românii de pretutindeni simțeau una și nedespărțită unitate sufletească înscrisă în trei ipostaze.

Dar tot în această perioadă pornesc luptele între cele trei imperii vecine și rivalitățile între imperiul vienez și imperiul moscovit, ambele în goană febrilă spre anexiuni teritoriale în dauna celui de al treilea, turcesc. Autonomia celor trei țări românești era amenințată. Acestea nu erau pămînt turcesc, ci contractual recunoșteau numai suzeranitatea padișahului. De această formulă juridică și politică nu voiau să țină seama cei doi mari vecini. În consecință, pentru poporul român viitorul politic apărea sumbru, mai ales cînd s-a făcut dovada prin anexiunea Transilvaniei la Sacrul Imperiu. În asemenea situație românii din celelalte două țări trebuiau să se arate diplomați iscusiți și buni minuitori ai oricăror arme de apărare.

¹⁷ Bibl. Acad. Rom. Doc. XLV/20, din 1677 (7185) ian. 25. Reproducere după alt document la Const. Moisil, *Noi studii de sigilografie*, p. 107 și pl. V, fig. 2.

¹⁸ Bibl. Acad. Rom. Doc. CXLI/67 din 1678 (7186) mai 20. Vezi și Arh.-St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond *Mitropolia Țării Românești*, XXXVII/11, din 1671 (7182) febr. 28; G. I. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 113, reproducere, a intuit bine existența capului de bour dar nu a putut distinge modul de așezare.

¹⁹ Bibl. Acad. Rom. Doc., LXXVIII/5, din 1679 (7187) iunie 20; reprodus de C. Moisil, *Noi studii de sigilografie* p. 106—107 și pl. VI fig. 2; la V. A. Urechia, *Schile*, p. 4, desenul nu este exact.

²⁰ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 108 și pl. VI, fig. 3.

²¹ Bibl. Acad. Rom. Doc., XLV/8, din 1674 (7182) iunie 28. C. Moisil, *op. cit.*, p. 107.

²² Bibl. Acad. Rom. Doc., XIV/61, din 1681 (7189) ian. 2, C. Moisil, *op. cit.*, p. 107, reproducere pl. VI, fig. 1.

Cea mai bună armă era să se știe și să se creadă în aceasta, 'că moldoveanul și munteanul sînt tot una și că a fi alături unul de altul este o necesitate salvatoare. Cînd patronajul Brîncoveanului a încetat atît de silnic a lupta pentru unirea celor două țări a devenit o dato-

Fig. 11

Fig. 12

rie a tuturor. Cele dintîi forme ale acestei lupte le-a inaugurat domnia : sigiliul domnesc trebuia să demonstreze adevărul istoric al năzuințelor poporului. Astfel apare îndată stema unită a celor două țări, [Moldova și Țara Românească, mai întîi în tipărituri, acte oficiale, apoi în însuși sigiliul domnesc, document prin excelență oficial]²³.

În perioada fanariotă sînt 15 domni care alternează domniile între Moldova și Țara Românească. Pentru înlesnirea orientării și cunoașterea începuturilor lor domnești, 5 în Țara Românească și 10 în Moldova, extragem această succesiune :

Mihail Ion Racoviță : Moldova — 1703 ; Țara Românească — 1730.

Nicolae Al. Mavrocordat : M. — 1709 ; Ț. R. — 1715.

Constantin Nic. Mavrocordat : Ț. R. — 1730 ; M. — 1733.

Grigore Matei Ghica : M. — 1726 ; Ț. R. — 1733.

Matei Ghica : Ț. R. — 1752 ; M. — 1753.

Constantin Mihail G. ban Racoviță : M. — 1719 ; Ț. R. — 1753.

Scarlat Grigore Ghica : M. — 1757 ; Ț. R. — 1758.

Grigore Alexandru Ghica : M. — 1761 ; Ț. R. — 1768.

Manole Giani Ruset : Ț. R. — 1770 ; M. — 1788.

Alexandru Ioan Ipsilante : Ț. R. — 1774 ; M. — 1787.

²³ S-a socotit că aceasta a fost un simplu accident istoric : unui domni stăpînind alternativ în ambele țări au dat o exprimare grafică acestui fapt. Realitatea desmînte această părere, cum e cazul cu primul Grigore Ghica. Avem de-a face cu o atitudine politică deliberată, acum acoperită formal de acest accident istoric.

Mihail Constantin Suțu: T. R. — 1783; M. — 1792.

Alexandru Constantin Moruzi: M. — 1792; T. R. — 1793.

Constantin Ipsilante: M. — 1799; T. R. — 1802.

Alexandru Suțu: M. — 1801; T. R. — 1802.

Scarlat Calimachi: M. — 1806; T. R. — 1821 (fictiv).

Amintim că Alexandru Const. Mavrocordat — Delibei (1782—1785) și Alexandru Ioan Mavrocordat-Firarîs (1785—1786), care au fost domni în Moldova, folosesc totuși stema unită.

În Țara Românească sigiliul domnesc cu stema unită apare în modul următor.

Mihai Racoviță, vechi boier moldovean, care fusese în trei rînduri domn al Moldovei, în 1730 ajunge domn și al Țării Românești. În aceas-

Fig. 13

Fig. 14

tă calitate își făurește un sigiliu, datat 7239 (1730—1731), în cîmpul căraia în partea de jos figurează un scut cu stema pomului cu cele două personaje, timbrat de un alt scut în care apare capul de bour și acvila, susținut de doi îngeri în zbor (v. fig. 14) ²⁴.

Grigore Matei Ghica, după ce fusese domn în Moldova, vine în Țara Românească și-și compune stema figurînd în cîmpul sigilar două scuturi suprapuse, în cel de jos punînd scena Corvineștilor iar în cel de sus, susținut de doi îngeri în zbor, capul de bour și acvila cruciată (v. fig. 15) ²⁵.

²⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția; *Suluri*, nr. 15, hrisov din 1731 (7239) mai 24.

²⁵ Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/66—67—68, din 1734 (7242) martie 12, 1734 (7243) noiembrie 14 și 1735 (7243) ian. 20: reproducerea este după ultimul act. În desen corect reproduș de V. A. Urechia, *Schițe*, p. 13 și *Notice*, p. 19, atribuindu-l însă lui Grigore Ghica din secolul precedent.

Constantin Nicolae Mavrocordat începînd șirul domniilor sale în Țara Românească, păstrează stema lui Grigore Matei Ghica cu modificare de desen și schimbînd poziția acvilei și a capului de bour (v. fig. 16)²⁶.

Fig. 15

Fig. 16

Scarlat Grigore Ghica are sigiliul octogonal datat 1758, cu cap de bour și acvilă cruciată (v. fig. 17)²⁷.

Grigore Alexandru Ghica, sigiliul octogonal în cîmpul căruia este scutul cu cap de bour și acvilă, iar dedesubt anul 1768 (v. fig. 18)²⁸.

Urmează o perioadă în care stema unită nu mai apare. O reîntîlnim în sigiliul cel mare al lui Alexandru Constantin Moruzi într-o interpretare heraldică nouă, în sensul că scutul purtător al acvilei cruciate și capului de bour este susținut de doi sfinți: sub scut data 1792 dec. 20, iar marginal se află stemele județelor (v. fig. 19)²⁹. Acesta îndată își confecționează și un sigiliu octogonal, adesea întrebuițat, în care sînt alăturate capul de bour și acvila cruciată (v. fig. 20)³⁰.

²⁶ Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/70, din 1737 (7245) ian. 17.

²⁷ C. Moisil, *Stema României*, p. 14.

²⁸ Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVI/7, din 1769 ian. 15.

²⁹ Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXC/50, din 1793 mai 24. Mai apare pe hrisovul din 1793 noiembrie 16, pentru popii din Scheii Brașovului (Bianu-Cartoian, *Album de paleografie română*, București, 1949, pl. XXXIV) și a fost studiat de Const. Moisil, *Studii de paleografie românească*, p. 142–144, comparat cu alt exemplar la hrisov din 1794 febr. 16 (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia Țării Românești, CDXCII/5).

³⁰ Cu acesta se legalizează condicile mănăstirii Bistrița scrise de Dionisie Ecclesiarhul (Arh. St. Buc., ms. nr. 194).

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Același sigiliu mare îl vom întâlni la Alexandru Ioan Ipsilante ³¹ și la Mihail Constantin Suțu ³². De la acesta s-a păstrat însăși matricea din 1802 (v. fig. 21) ³³.

Cu acestea încheiem seria munteană a sigiliilor cu stema unită întâlnită la opt domni.

Fig. 21

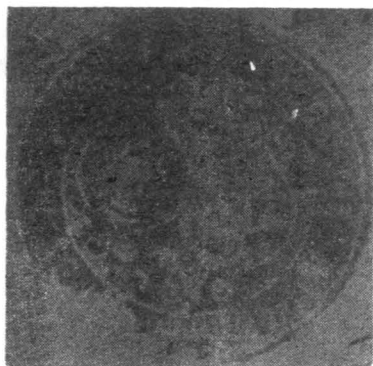

Fig. 22

În Moldova sigiliul domnesc a avut reprezentări asemănătoare cu cele din Țara Românească ³⁴. Din punctul de vedere al temei noastre ele prezintă aceeași importanță.

Cea dintâi stemă unită ce cunosc aparține lui Constantin Nicolae Mavrocordat și apare în sigiliul mare datat 1733. Capul de bour și acvila cruciată figurează în scuturi tergă, medalioane alăturate (v. fig. 22) ³⁵. Totodată apare și sigiliul octogonal în care cele două figuri sînt așezate în scut rotund (v. fig. 23) ³⁶.

Grigore Ghica în sigiliul mare a pus capul de bour și acvila cruciată între ghirlande de vrejuri (v. fig. 24) ³⁷ ca și în cel octogonal din 1733 ³⁸.

³¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Episcopia Argeșului, I/6, document din 1797 martie 22. Cp. și Bibl. Acad. Rom. Doc. CXCII/33, la C. Moisil, *Studii de sigilografie*, p. 144.

³² Descriș de I. C. Filitti, *Despre schitul Găvanele*, in „Revista istorică”, XI (1925), p. 89—90, după hrisov din 1802 febr. 19, dăruit de el Academiei (*Desbateri*, XXXVII, p. 195). Reprodusă de C. Moisil, *Studii de sigilografie*, p. 143.

³³ După galvanoplastic reproduc de Const. Moisil, *Stema României*, p. 15.

³⁴ Aici avem o călăuză excelentă prin Gabriela I. Rădulescu, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei în anii 1711—1821* (în ms. cu 57 ilustrații). Lucrare de diplomă susținută la Facultatea de istorie București, sesiunea iunie 1966, care ar merita să fie completată și publicată.

³⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia Moldovei, VIII/31, document din 1733 (7241) mai 13. Cp. Bibl. Acad. Rom. Doc. LII/251, din 1735 iar. 17, descriș de C. Moisil, *Primele peceți cu stemele unile*, p. 61.

³⁶ Ibidem, fond Mănăstirea Doljești, XX bis/39, document din 1734 (7242) aprilie 18; altul din același an, ianuarie 10, ibidem, Mănăstirea Secul, I/37; descriș și reproduse la C. Moisil, *op. cit.*, p. 61 și fig. 1 și p. 94; cp. reproducere la Bianu-Cartoian, *Album*, 1940, pl. XXX.

³⁷ Ibidem, fond Episcopia Roman, I/13, document din 1743 (7248) august 1.

³⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Adam, IV/M, document din 1736 (7244) iunie 9.

La Matei Ghica se păstrează aceeași poziție, dar se folosește scutul despăcat atît în sigiliul mare din 1753 (v. fig. 25)³⁹ cît și în cel mic cu același an (v. fig. 26)⁴⁰.

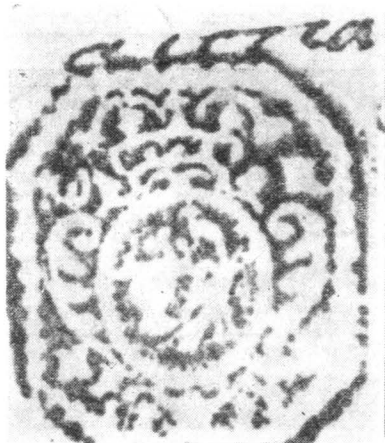

Fig. 23

Fig. 24

Constantin Mihai Gehan Racoviță în sigiliul din 1756, unește capul de bour și aevila în scut rotund (v. fig. 27)⁴¹ ca și în cel octogonal

Fig. 25

Fig. 26

³⁹ Ibidem, fond Eforia Școalelor, I/52, document din 1755 (7263) mai 26.

⁴⁰ Ibidem, fond Mănăstirea Zlataust, XI/14, document din 1755 (7263) februarie. Reproducere la C. Moisil, *Primele peceji cu stemele unite*, p. 61, fig. 2.

⁴¹ Ibidem, fond Mănăstirea Neamț, XXXVII/22, document din 1757 (7265) febr. 19.

cu anul 1753 (v. fig. 28)⁴². De la el avem însă și o bulă în care cele două figuri sînt despărțite printr-o ramură cu rozetă în vîrf (v. fig. 29)⁴³.

Alexandru Const. Mavrocordat-Delibei: scuturi ovale alăturate cu capul de bour și aevila cruciată, jos 1782 (v. fig. 30)⁴⁴.

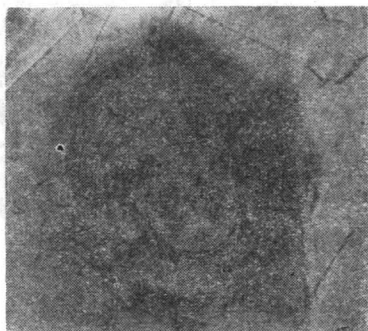

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

⁴² Ibidem, Mănăstirea Zlataust, XXX/2, document din 1756 (7264), aug. 2. Reproducere⁶ C. Moisil, *op. cit.*, p. 61, fig. 3.

⁴³ N. Iorga, *Două Evangheliare ale fiilor lui Petru Rareș, descoperite de M. Beza*, în „Bul. Com. Mon. ist.”, XXVII (1934), p. 90 fig. 6, cu data 1763.

⁴⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Vărațic, III/1, document din 1784 mai 4. Cp. și Ibidem, Mănăstirea Sf. Sava—Iuși, XXXV/43,] din 1783 mai 28; Bibl. Acad. Rom. Doc., CCCXCVII/6, din 1782 noiembrie.

Alexandru Ioan Mavrocordat-Firaris în 1785 îmbogățește stema cu scut scartelat avînd sus dextra capul de bour și senestra acvilă cruciată, iar jos dextra un scarabeu și senestra pasărea phönix (v. fig. 31)⁴⁵.

Alexandru Ioan Ipsilanti în 1787 revine la două scuturi ovale alăturate cu capul de bour și acvila

Fig. 31

Fig. 32

cruciată, spunîndu-și „domn și ighemon a Toatei Moldovlahiei” (v. fig. 32)⁴⁶. În al doilea, mai mic, tot din 1787, schimbă forma scuturilor și desenul figurilor (v. fig. 33)⁴⁷.

Fig. 33

Fig. 34

⁴⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Aron Vodă, I bis/10, document din 1786 martie 25. Cp. cu Bianu-Cartojan, *Album*, 1940, pl. XXXIII, document din 1786, iulie 20 (Ibidem, fond Mănăstirea Secul, III/124 bis). După o copie fotografică reprodus de C. Moșil, *Stema României*, p. 8, fig. 21.

⁴⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Precista Răducanu, XV/5, document din 1788 ianuarie 1.

⁴⁷ Ibidem, fond Mitropolia Moldovei, VIII/50, document din 1787 mai 21.

Mihail Constantin Suțu în 1793 are sigiliul mare mai puțin încărcat, iar scuturile ovale cu capul de bour și aevila sînt legate între ele (v. fig. 34),⁴⁸ ambele embleme în desen elegant (v. fig. 35)⁴⁹.

Fig. 35

Fig. 36

În sfîrșit, Alexandru Const. Moruzi, la 1802, păstrează un desen simplu, dar schimbă emblemele: aevila în senestră și capul de bour în dextra (v. fig. 36)⁵⁰. Aceasta va figura și pe capsula sigilară din 1803 (v. fig. 37)⁵¹. Drept sigiliu mic folosește pe cel din 1793, Țara Românească⁵². Această îndoită folosire este semnificativă.

Înceind seria sigiliilor domnești din cele două țări care au stema unită, în măsura în care am putut să ne informăm, ajungem la o constatare interesantă. În Țara Românească seria începe în 1730 prin Mihai Racoviță și se întrerupe la 1768 cu Grigore Ghica, se reia de Alexandru Moruzi în 1792 spre a dispărea la 1802, după Alexandru Ipsilante. În Moldova datele par să fie paralele: 1733 apare la Constantin Mavrocordat, se întrerupe la 1753—1756 după Constantin Racoviță, se

Fig. 37

⁴⁸ Ibidem, fond Mănăstirea Sf. Sava-Iași, XI/10, document din 1793, august 10. Reproducerea la Const. Moisil, *Primele pazești cu stemă unită*, p. 62; Ibidem, *Stema României*, p. 15, fig. 41.

⁴⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Rîșca, VII/11, document din 1795 ian. 19.

⁵⁰ Ibidem, colecția *Suturi*, nr. 88, din 1805 iunie 6.

⁵¹ Enil Virtosu, *Glose sigilografice*, p. 431, fig. 9 (nu arată izvorul).

⁵² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Neamț, V/21, document din 1803, iulie, 1, (v. supra fig. 20).

reia de Alexandru Mavrocordat-Firaris și dispare după Alexandru Moruzi la 1802.

II. Un alt mijloc de manifestare a ideii de unire a fost stema unită răspîdită pe calea tiparului. În cărțile tipărite în anii 1716—1830, am putut identifica nu mai puțin de 19 variante în 65 de lucrări⁵³.

Spuneam mai sus că sigiliile domnești fiind documente oficiale reprezentările de pe ele trebuiau întocmite cu toată prudența cuvenită. Nu putea fi același lucru cu cartea tipărită, care nu a fost un apanaj al domniei, dreptul de editură putînd fi invocat de oricine. În consecință în acestea, chiar dacă le considerăm oficioase, voința editorilor, și chiar a tipografilor, se putea manifesta mai liber și căuta să se conformeze cît mai mult dorințelor cititorilor. Cum cărțile erau mai numeroase și se răsplineau pretutîndeni, stema țării poligrafiată în ele, capătă o valoare simbolică deosebită. Reproducem variantele în ordinea cronologică a apariției lor.

1. Pentru prima dată cele două steme, bourul în dreapta heraldică surmontate de coroane princiare așezate alăturat într-un cadru pătrat, apar în *Istoria Sfîntă*, a lui Alexandru Mavrocordat tipărită grecește la mănăstirea Antim din București în 1716, prin grija lui Nicolae Mavrocordat, fiul autorului, fost domn în

Fig. 38

Moldova, acum abia venit domn în Țara Românească. Marginal în interiorul chenarului sînt inițialele domnului: /І—Н / А—В. (v. fig. 38)⁵⁴. Deci această stemă apare înainte de a fi introdusă în sigiliul domnesc.

Tema a fost reluată de Constantin Mavrocordat, fiul lui Nicolae Mavrocordat, punînd însă inițialele sale: І—К / Н—В. *Antologhion*, București, 1736 (v. fig. nr. 39; cf. BRV. II. p. 50 nr. 212). Tot așa procedează Mihail Racoviță: І—М / П—В. *Apostolul*, Buzău, 1743. (v. fig. nr. 40; cf. BRV. II. p. 65 nr. 230). Revine apoi la Scarlat Grigore Ghica: І—Г / А—В. *Evangelhie*, București, 1760, (v. fig. 41; cf. BRV. II. p. 149 nr. 319).

2. Tot Nicolae Mavrocordat ca domn al Țării Românești folosește o a doua variantă a îmbinării celor

două steme, de data aceasta în mod heraldic așezate în scuturi ovale, bourul în dreapta surmontate de o singură coroană, care le unește. Aceasta apare în cartea sa proprie, *Despre datorii*, tipărită tot grecește la mănăstirea Antim, în 1719. În colțuri sînt inițialele domnului: iw—ni / AA—KO (v. fig. 42)⁵⁵.

Această variantă capătă mai mare răsîndire căci o întîlnim în: *Evangelhie*, [București], 1723 (cf. BRV. II. p. 21 nr. 182); *Triodul săptămîinii mari*, București, 1726 (cf. BRV. II. p. 33 nr. 195); *Liturghie*, București, 1728 (cf. BRV. II. p. 35 nr. 196); *Molitbenic*, București, 1729

⁵³ *Bibliografia românească veche*, vol. I—IV, București, 1903—1944, lucrare clasică datorită stăruinței lui Ion Bîanu și hărniciei lui Nerva Hodoș și Dan Simonescu. Sînt reproduse și numeroase steme, pe care le notăm în aparat pentru bună chibzuință. Unele au fost reproduse și de Dan Simonescu, *Le vieux livre roumain*, București, 1947, (*Arcades*, 3—4, 1947).

⁵⁴ Reproducere în BRV I. p. 509 (nr. 176), facs. nr. 270.

⁵⁵ BRV. II. p. 2 (nr. 177), facs. nr. 284.

(v. fig. nr. 43; cf. BRV. II, p. 36 nr. 199). A fost preluată și renovată de Constantin Mavro-cordat în *Acoluții*, București 1736, cu inițialele: iw-~~ro~~/hi-~~ro~~ (v. fig. 44; cf. BRV. II, p. 51—52 nr. 214) și *Liturgie*, București, 1741, cu modificarea inițialelor domnești și repa-rarea clișeului: i-w/~~rh~~-~~ro~~ (v. fig. 45; cf. BRV. II, p. 55 nr. 220).

Fig. 39

Fig. 40

3. Concepția heraldică se adincește amândouă stemele fiind unite într-un singur scut, bourul în stînga, deasupra dominînd coroana, de data aceasta închisă. E introdusă de Mihai Racoviță și apare în *Molit-venie*, București, 1741, cu inițialele iw-MX/ρR-~~ro~~ (v. fig. nr. 46; cf. BRV. II, p. 56 nr.-221, exemplarul cărții cunoscut mie nefericit res-taurat).

Fig. 41

Fig. 42

Această variantă continuă să apară în *Cazaniile lui Ilie Miniati*, București, 1742 (cf. BRV. II. p. 58 nr. 223), *Evanghelie*, București, 1742 (cf. BRV. II. p. 60 nr. 224) și *Penticostar*, București, 1743, cu modificarea inițialelor: iw-мн/рѣ-ко (v. fig. 47; cf. BRV. II

Fig. 43

Fig. 44

p. 71 nr. 232). Adoptată de Constantin Mavrocordat în *Pravoslavnica mărțurisire*, București 1745, cu inițialele: iw-ko/ni-ko (v. fig. nr. 48)⁵⁶, în *Liturghie*, București, 1746, cu inițialele i-к/мк (v. fig. 49)⁵⁷ și în *Octoih*, București, 1746, cu inițialele: iw-кw/ni-ko (v. fig. 50; cf. BRV. II, p. 93 nr. 249) și de Grigore Ghiceș, *Evanghelie*, București, 1750, cu inițialele: iw-рѣ/рѣ-кк (v. fig. 51; cf. BRV. II. p. 113 nr. 275); reluată de Constantin Mavrocordat în *Psaltire*, București, 1756, cu inițialele: iw-кw/мк-ккѡд (v. fig. 52; cf. BRV. II. p. 135 nr. 301).

Fig. 45

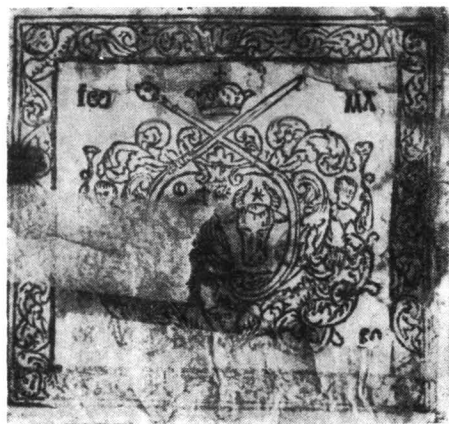

Fig. 46

⁵⁶ BRV. II. p. 88 (nr. 244) facs. nr. 289.

⁵⁷ Ibidem, IV, p. 59 (nr. 247 A) facs. nr. 22.

Fig. 47

Fig. 48

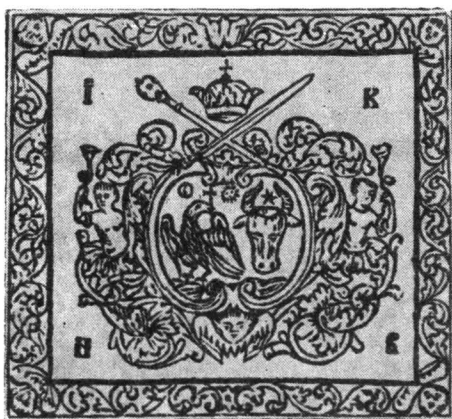

Fig. 49

Fig. 50

Fig. 51

Fig. 52

4. Mihai Racoviță mai folosește o altă variantă, cu două scuturi ovale alăturate, descinzând din a doua variantă a lui Nicolae Mavrocordat, ca în *Octoih*, Rîmnic, 1742, cu inițialele: iw-miX/pa-ko (v. fig. 53; cf. BRV. II. p. 62—63 nr. 227).

Fig. 53

Fig. 54

În continuare se întâlnește tot la Mihai Racoviță, în *Penticostar*, Rîmnic, 1743 (v. fig. 54; cf. BRV. II, p. 73, nr. 233); la Constantin Mavrocordat, *Evangelie*, Rîmnic, 1746, unde inițialele domnești sînt laterale cadrului: iw-ko/h-a/ko-ak (v. fig. 55; cf. BRV. II, p. 89 nr. 246); în *Apostol*, Rîmnic, 1747 (cf. BRV. II, p. 94 nr. 251); *Molitvenic*, Rîmnic, 1747 (cf. BRV. II, p. 101 nr. 259); la Grigore Ghica în *Cazanii*, Rîmnic, 1748 lateral: iw-rp/r-k/ko-ak (v. fig. 56; cf. BRV. II, p. 105 nr. 263); *Octoih*, Rîmnic, 1750: iw-rp/r-k/ko-ak

Fig. 55

Fig. 56

(v. fig. 57; cf. B×V. p. 114 nr. 277); *Psaltire*, Rîmnic, 1751 (cf. BRV, p. 120 nr. 280); la Scarlat Grigore Ghica în *Liturghie*, Rîmnic, 1759; іw-ck/гp-г/рo-дъ (cf. BRV. II. p. 146 nr. 314); la Constantin Mihai Racoviță în *Octoih*, Rîmnic, 1762: іw-кТ/мX-ра/рr-дъ (cf. BRV. II, p. 161 nr. 334) și revine la Scarlat Grigore Ghica în *Antelohion*, Rîmnic, 1766: іw-ck/гp-гk/р-дъ (v. fig. 58; cf. BRV. II, p. 170 nr. 345).

Fig. 57

Fig. 58

5. Fără a fi întrutotul la fel cu precedentele cu inițialele laterale, mai este o variantă, tot cu două scuturi alăturate dar fără rozeta care le unește (v. fig. 59)⁵⁸.

Fig. 59

Fig. 60

⁵⁸ Atribuită *Octoihului*, Rîmnic, 1742, cf. BRV. II, p. 62, faes. nr. 287. Nu am putut identifica exemplarul.

6. Stema lui Mihai Racoviță din 1741 se modifică sensibil în ce privește desenul, acum fiind scoasă din cadrul obișnuit iar trîmbițașii devenind adevărați tenanți. Astfel la Constantin Mavrocordat : *Liturghie*, București, 1747, cu inițialele exterioare *iw-κ/и-κ* (v. fig. 60)⁵⁹,

Fig. 61

Fig. 62

Continuă să fie folosită de Scarlat Grigore Ghica la Nil, *Carte sau lumină*, Rimnic, 1760 (BRV. II, p. 152 nr. 321) cu inițialele sale : *iw-κ/и-κ/и-κ* ; de Alexandru Constantin Moruzi la *Carte folositoare de suflet*, București, 1799 cu inițialele : *iw-Π/κ-с/м-р/в-в* (v. fig. 61; BRV. II, p. 411 nr. 619); în *Chiriadromion*, București, 1801, cu inițialele : *iw-Π/κ/и-κ/и-κ* (v. fig. 62; BRV. II, p. 422 nr. 632); *Slujba Sf. Dimitrie Basarabov*, București, 1801 : *iw-Δ/и-κ/и-κ/и-κ* (v. fig. 63; BRV. II, p. 431 nr. 462); de Constantin Alexandru Ipsilante în *Ceaslov*, București, 1806 : *iw-κ/и-κ/и-κ/и-κ* (v. fig. 64; BRV. II, p. 478 nr. 694) și de Alexandru Nicolae Șutu, în *Molitfenic bogat*, București, 1819 : *iw-и/и-κ/и-κ/и-κ* (v. fig. 65; BRV. III, p. 306 nr. 1041). În acest an 1819 s-a folosit absolut întimplător această stemă veche de 72 de ani.

Fig. 63

Fig. 64

⁵⁹ BRV. II, p. 98 (nr. 254), faes. nr. 290.

7. În același timp la Constantin Mavrocordat întâlnim o elegantă simplificare a desenului și schimbare a poziției figurilor, în *Molitvenic*, Buzău, 1747, cu inițialele: iw-ko/ни... (v. fig. 66)⁶⁰.

Fig. 65

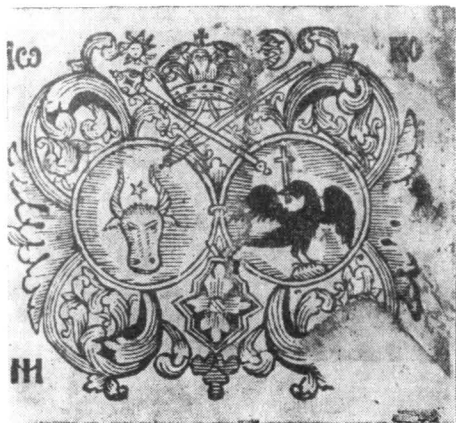

Fig. 66

8. Într-o nouă compoziție, și pentru prima dată în Moldova, stema unită apare sub Grigore Ghica : *Triod*, Iași, 1747, avînd intitulăția întregă în jur în compoziție de tipograf: † Іw Грѣгоріе Гика коє/кодь кѣ мнла ашн асѣмнезъс/домнъ шн ѡблѣднторю/а тоатен църън молдакїен (v. fig. 67)⁶¹

Fig. 67

Fig. 68

Aceeași stemă apare sub Constantin Mavrocordat : *Ceaslov*, Iași, 1750 (BRV. II, p. 112—113, nr. 274), marginal inițialele.

⁶⁰ BRV. II, p. 100 (nr. 258) facs. 291.

⁶¹ BRV, II, p. 102, (nr. 262) facs. nr. 292, desen retușat reprodus fără intitulăție.

9. Tot sub Grigore Ghica apare o variantă simplificată, în *Molitvenic*, Iași, 1749, cu inițialele : i-ř/ř-в/а-м/а-а/а-ц (v. fig. 68 BRV. II, p. 109 nr. 268).

Fig. 69

Fig. 70

10. O bună compoziție și execuție grafică are stema lui Matei Ghica voievod în *Antologhion*, Iași, 1755, marginal cu : іw-мa/řγ-ка/коѣ-кwa⁶².

Fig. 71

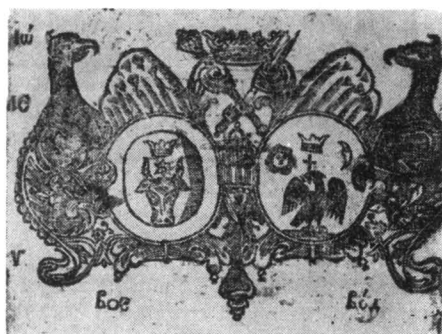

Fig. 72

Aceasta mai este folosită de Constantin Mihai Cehan Racoviță, *Apostol*, Iași, 1756, cu inițialele sale : іw-ко/мн-че/ра-вв/ам-цр/ма-аа (v. fig. 69 ; BRV. II, p. 132 nr. 296).

⁶² BRV, II, p. 127 (nr. 293) facs. nr. 295, fără inițialele marginale.

11. De o execuție mai rustic executată pentru Scarlat Grigore Ghica întâlnim stema în *Lafsaicon*, București, 1760, marginal cu inițialele : iw-c/rp-ṛ/κ-Δ/ι-ρ (v. fig. 70)⁶³.

Mai târziu este reluată de Alexandru Constantin Moruzi *Catavasier*, București, 1793, însă cu inițialele sale : iw-ΔΛ/ḡΔΗ-Δ.../ΚΟ-ΜΥ/ρḡβ-ρΟΕΡΟΔΒ/ι... (BRV. II, p. 352 nr. 560).

12. Grigore Alexandru Ghica aduce o inovație, punind să susțină scuturile, ovale, doi vulturi înjumătățiți : *Triod*, București, 1768, cu inițialele : iw-ṛρ/ḡΛ-ṛκ/κ-κ (v. fig. 71; BRV. II. p. 192 nr. 376).

Fig. 73

Fig. 74

Tema e reluată de Alexandru Constantin Moruzi : *Molitvenic*, București, 1794⁶⁴; *Pravoslannica învățătură*, București, 1794 (BRV. II. p. 367 nr. 581); *Psaltire*, București, 1796 (BRV. II, p. 389 nr. 603) și de Alexandru Ipsilante, *Liturghie*, București, 1797 (v. fig. 72; BRV. II, p. 393 nr. 610).

13. Ornamentele exterioare ale stemelor ajung variate și încărcate. Stema unită adoptă acest mod de prezentare grafică : trompete, sulite, tuiuri, fanioane, țevi de tun și tobe. Mihail Constantin Suțul folosește o astfel de stemă în celebrul său *Hristov de așezămînt*, Iași, 1793. Acum apar și culorile heraldice : scutul rotund despicat, roșu dextra și albastru senestra, iar fanioanele sînt de roșu (v. fig. 73)⁶⁵.

Mihail Constantin Suțul o va folosi, cu altă repartitie a inițialelor, în *Critil și Andronius*, Iași, 1794 : MHX-KOC/cḡι-ρΟΔ (v. fig. 74; BRV. II. p. 359 nr. 574); *Liturghie*, Iași, 1794 : MHX-KOC/cḡι-ρḡΔ-ι/Μ-Δ (v. fig. 75); BRV. II. p. 365 nr. 578); și *Psaltire*, Iași, 1794 : MHX-KOH/cḡι-ρḡ (v. fig. 76; BRV. II. p. 371 nr. 582). Apoi trece la Alexandru Constantin Moruzi, *Ioan Damaschin*, Iași, 1806. (BRV. II. p. 482-485 nr. 697) și la Constantin Alexandru Ipsilante, *Tilcuirea celor șapte taine*, Iași, 1807 : KOC-ḡΛḡΥḡΔ-ḡḡΔ (v. fig. 77; BRV. II. p. 505 nr. 729).

14. Înspirîndu-se din forme mai vechi (v. fig. 53-58) Alexandru Constantin Moruzi dă stemei unite o nouă prezentare : *Apostol*, Rîmnic, 1794 (v. fig. 78)⁶⁶.

⁶³ BRV. II., p. 149 (nr. 320) facs. nr. 299.

⁶⁴ BRV. II. p. 366 (nr. 579), facs. nr. 316.

⁶⁵ BRV. II. p. 354 (nr. 564), facs. nr. 313.

⁶⁶ BRV. II. p. 357 (nr. 569), facs. nr. 314.

15. Acest Alexandru Constantin Moruzi va trece apoi la o formă mai încărcată : *Penticostarion*, București, 1800, cu inițialele iw-ПЛА/MSp-RR (v. fig. 79 ; BRV. II. p. 418 nr. 627).

16. Împotriva oricărei reguli heraldice apare și o stemă unită, formată însă din alăturarea celor două steme lucrate separat în dimensiuni disproporționate. Este folosită de Alexandru Constantin Moruzi la Teofilact, *Tîlcuirea Evangheliilor*, Iași, 1805, (v. fig. 80) ⁶⁷. Desigur, o simplă combinație de tipograf semnificativă pentru gândul acestui lucrător.

Fig. 75

Fig. 76

Fig. 77

Fig. 78

⁶⁷ BRV. II, p. 467 (nr. 688), facs. nr. 321.

[17. Din această prezentare a variantelor stemei unite a Moldovei cu Țara Românească, rezultă că ea dispăre în anii 1769—1792 și 1808—1830. În schimb în acest timp își face loc o nouă stemă rezultată din combinația stemei dinastiei țariste cu a Moldovei și a Țării Românești. Grafic o întâlnim în *Moldavia*, Iași, 1807 (v. fig. 81; BRV. II, p. 503 nr. 722) în *Viețile sfinților*, pe luna septembrie, Mănăstirea Neamț, 1807, (v. fig. 82)⁶⁸

Fig. 79

Fig. 80

și pe luna octombrie, Mănăstirea Neamț, 1809, cu inițialele : АА-ВВ / АТ-АВ-ВВ, adică : Alexandru Pavlovici întâi împărat a toată Rusia (v. fig. 83; BRV. III, p. 16, nr. 773).

18. De la aceasta se trece la o prezentare mai onorabilă, semnul Țării Românești fiind pus pe pieptul gripsorului *Echologhion*, București, 1808 (v. fig. 84)⁶⁹. De data aceasta apare însă numai stema Țării Românești.

19. Cum era de așteptat, în cele din urmă rămâne numai stema Rusiei, pe care o întâlnim în *Catichis*, Iași, 1828 (v. fig. 85; BRV. III p. 573 nr. 1360).

Această evoluție, cu eclipsele cronologice amintite, arată limpede că stema unită devenise un stindard pentru un crez generalizat, în același timp un instrument de luptă, împotriva căruia puterile vecine au luat poziție de frinare.

Fig. 81

⁶⁸ BRV. II, p. 507 (nr. 731), facs. nr. 323.

⁶⁹ BRV. II, p. 530 (nr. 739) facs. nr. 326.

III. Stema a fost folosită și la împodobirea hrisoavelor. Aici artistul miniaturist a dat dovadă de multă artă și fantezie atât în ce privește compoziția cât și coloritul. Frontispiciile, inițialele și ornamentele formează

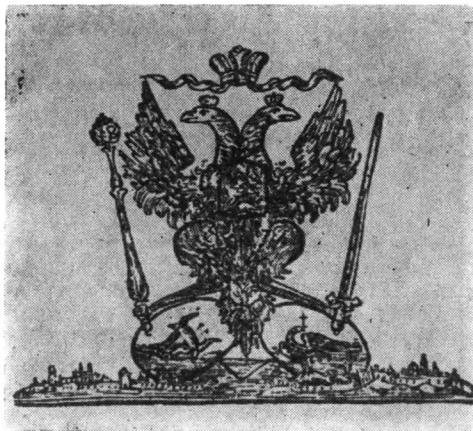

Fig. 82

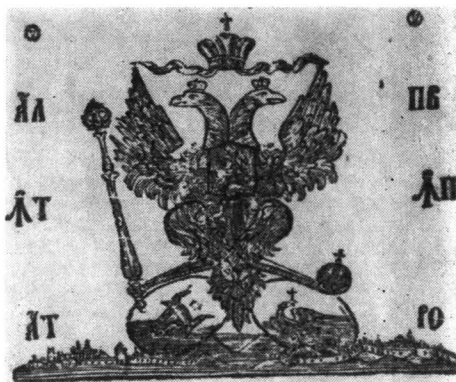

Fig. 83

un capitol important al vechei noastre arte plastice și stringerea lor în albume bine întocmite nu ar trebui să mai întârzie. Este o dorință veche pe care și-au exprimat-o mulți cercetători, între care numim pe Ioan Bogdan și N. Iorga, dar pe care nu am împlinit-o încă ⁷⁰. Ar fi timpul să nu se mai lase așteptată.

Fig. 84

În multe frontispicii de hrisoave, ca și în miniaturi din manuscrise, ca motiv principal apare și stema unită de care ne ocupăm. Ceea ce putem arăta acum este numai o exemplificare și un îndemn. În cadrul acestui studiu care nu ne-ar îngădui mai mult, culegem câteva exemple :

1723 (7232) ianuarie 20, București. Nicolae Mavrocordat lui Drăghici Bălăceanu pentru părți de moșie în Doicești și Bărbătești jud. Dimbovița. Scrie Vasile logofețel. — Bibl. Acad. Rom., *Doc. CCCXCVIII/60* (v. fig. 86).

1731 (7239) martie 6, București. Mihai Racoviță pentru mănăstirea de la

muntele Sinai. Scrie Anghelachie logofețelul ot Țirgoviște. — Bibl. Acad. Rom. *Doc. CCCXCVIII/61*.

⁷⁰ Cf. Aurelian Sacerdoțeanu, *Biblioteca Academiei și istoria scrisului și tiparului în România*, în „Studii și cercetări de documentare și bibliologie”, vol. 9, nr. 2—3 (1967), p. 223.

1731 (7239) martie 8, București, Idem. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/62.

1731 (7239) aprilie 22, București. Mihai Racoviță pentru mănăstirea Mărgineni. Serie Gheorghe log. za divan vnuc Gheorghe șufariul ot Tirgoviște. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/63.

1731 — 7239 mai 24, București.

Mihai Racoviță pentru mănăstirea Cotroceni. Serie Anghelachie logofețelul za divan ot Tirgoviște — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Suluri* nr. 15 (v. fig. 87).

1734 (7242) martie 12, București, Grigore Ghica pentru mănăstirea Mărgineni. Serie Anghelachie logofețelul ot Tirgoviște. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/66.

1734 (7243) noiembrie 14, București, Grigore Ghica pentru mănăstirea Sf. Ecaterina. Serie Anghelachie logofețelul ot Tirgoviște. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/67.

Fig. 85

Fig. 86

1735 (7243) ianuarie 20, București, Grigore Ghica pentru mănăstirea Mărgineni. Serie popa Stanciu de la Toți Sfinții (Antim) — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/68 (v. fig. 88).

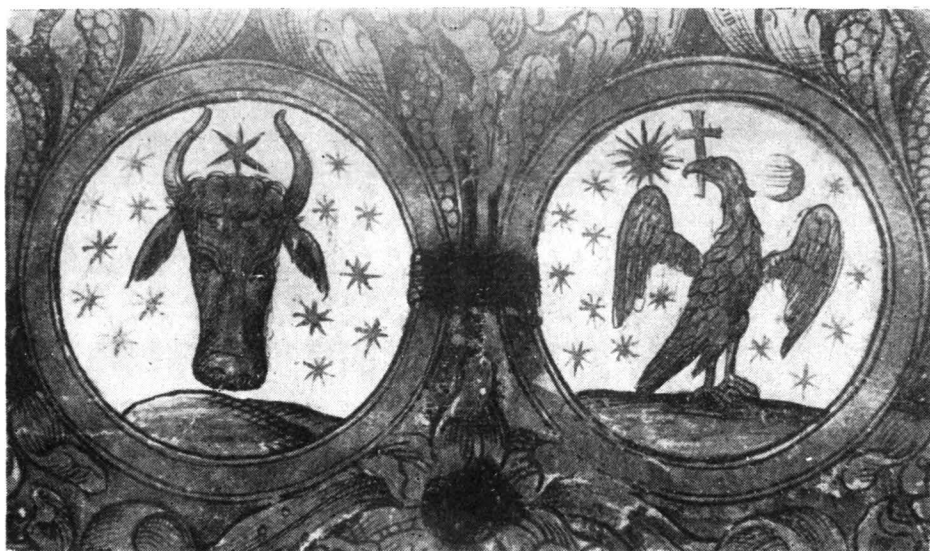

Fig. 87

1735 (7244) septembrie 5, București. Grigore Ghica pentru mănăstirea Valea, jud. Mușcel. Scribe Pirvan logofețelul Loloescul. — Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, *Peceți*, nr. 96 (v. fig. 89).

Fig. 88

1736 (7245) ianuarie 17, Constantin Mavrocordat pentru mănăstirea Mărgineni, jud. Prahova. Scribe Iane logofețel de taină Dimboveceanu. — Bibl. Acad. Rom. *Doc. CCCXCVIII/70* (v. fig. 90).

Fig. 89

1740—1741 (7249) f. 1 și z. Constantin Mavrocordat pentru dajdia preoților și iertarea văcăritului. Scribe Costandin logofețelul de divan sin Savel vornicul. — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Suluri*, nr. 17 (v. fig. 91).

1749 — 7257 aprilie 3. Grigore Ghica pentru tipografia mitropoliei. Scribe popa Florea dascalul domnesc al școlii slovențești. — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Mitropolia Țării Românești*, DXIII/1 (v. fig. 92).

Fig. 90

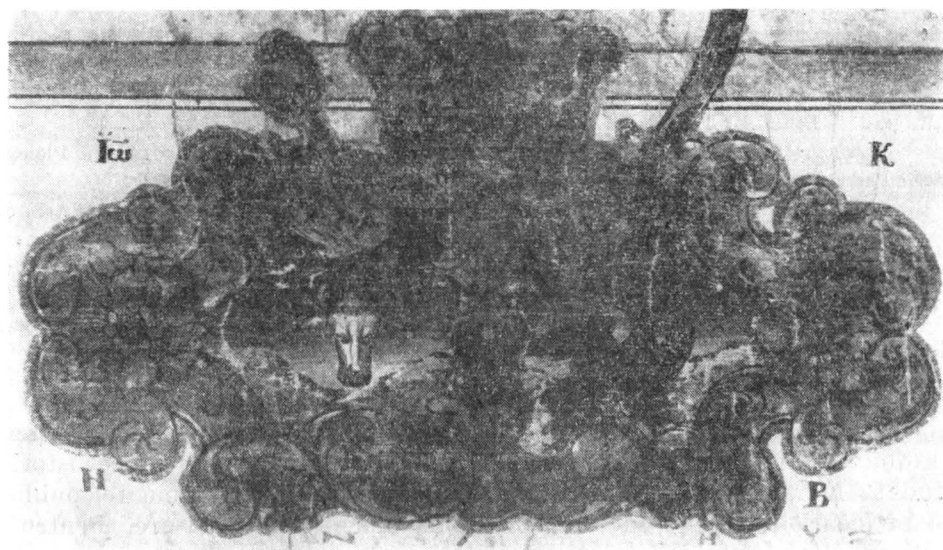

Fig. 91

Fig. 92

1750 (7253) februarie 5, București. Grigore Ghica pentru mănăstirea Mărgineni. Serie Toma log. za divan sin Milco. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/71 (v. fig. 93).

1751 — 7259 aprilie 1. Grigore Ghica, așezămint pentru zălogie. Serie popa Florea dascalul de la școala domnească cea slovenească — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Suluri*, nr. 24 (v. fig. 94).

1759 iulie 9, București. Scarlat Grigore Ghica pentru mănăstirea Pantelimon. Serie popa Floru dascalul slovenesc. — Bibl. Acad. Rom. *Suluri*, nr. 131 (v. fig. 95).

1760 aprilie 20. Scarlat Grigore Ghica lui Sandul Bucșănescul pentru schitul Trei ierarhi la Berislăvești. Serie popa Floru dasc. slov. ot. s. Gheorghie cel vechi. — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Suluri*, nr. 29 (v. fig. 96).

1769 ianuarie 15, București. Grigore Alexandru Ghica pentru mănăstirea Sf. Spiridon. Serie popa Florea dasc. slov. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/7 (v. fig. 97).

1769 — 7277 martie 22, București. Grigore Ghica pentru hirotonii. Serie Floru ierci dasc. slov. — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, *Suluri*, nr. 35' (v. fig. 98).

1781 (7289) februarie, București. Alexandru Ipsilante pentru mănăstirea Sf. Ioan din Țarigrad. Serie Constantin logofăt za taină. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/72.

1782 noiembrie, Iași. Alexandru Constantin Mavrocordat pentru școala de obște din Țarigrad. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVII/6 (v. fig. 99).

1793 mai 21, București. Alexandru Const. Moruzi lui Ianache Moruzi pentru Ploiești. Serie Parthenie monahul zugrav. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVI/50 (v. fig. 100).

1796. Condica mănăstirii Bistrița jud. Vâlcea scrisă de Dionisie Eclesiarhul. — Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală Mss. nr. 191 (v. fig. 101) ⁷¹.

1797 iunie 10, București. Alexandru Ipsilante pentru mănăstirea Poiana Măruului. Serie Chiriță logof. dă divan. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVI/55 (v. fig. 102).

1819 octombrie 30, București. Alexandru Suțu pentru mănăstirea Sf. Ecaterina. Serie Chiriță log. de la divan. — Bibl. Acad. Rom. Doc. CCCXCVIII/73 (v. fig. 103).

Diacronica unirii vorbește astfel și în miniaturistică.

IV. Unirea meteorică înfăptuită de Mihai Viteazul a lărgit sfera posibilităților de luptă care să ducă la desăvârșirea acestui proces istoric. Indată lucrătorii în piatră au făcut-o prezentă pe monumente publice și în locuri de vădită meditație, sau de omenească desfătare. Pentru o retrospectivă artistică și ideologică culegem câteva documente sculpturale, remarcabile prin mesajul lor istoric.

Începem cu piatra de mormint a lui Radu Mihnea, mort la 13 ianuarie 1626 la Hirău, adus și îngropat la 5 februarie în mănăstirea de el zidită în București, zisă apoi Radu Vodă. Pe lespede în partea de jos, în două medalioane separate, figurează acvila Țării Românești și capul de bour al Moldovei. Pisania scrisă românește spune: „Radul voevod ce au fost domn Țării Rumânești și Moldovei” (v. fig. 104) ⁷².

Monumentul ridicat de Nicolae Mavrocordat în curtea mănăstirii Văcărești, ctitoria sa, are la bază una din cele mai splendide realizări

⁷¹ Reproducere la Corina Nicolescu, *Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din țările române*, București, 1964, fig. 62.

⁷² *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, *Orașul București*, redactor responsabil Alexandru Elian, București, 1965, p. 346 (nr. 318), cu reproducere fig. 28. P. Ș. Năsturel, *Asupra stemelor unite*, loc. cit., p. 371—375.

Fig. 93

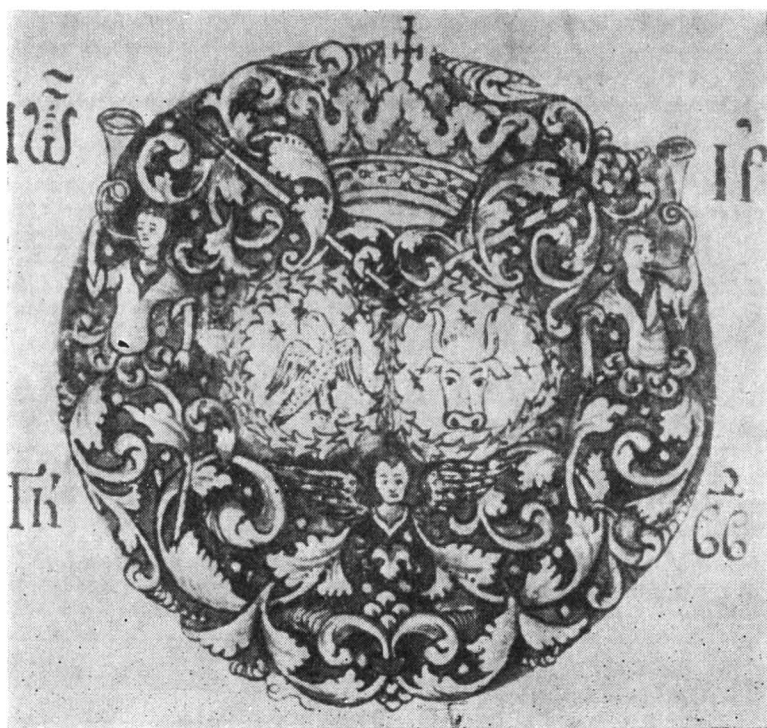

Fig. 94

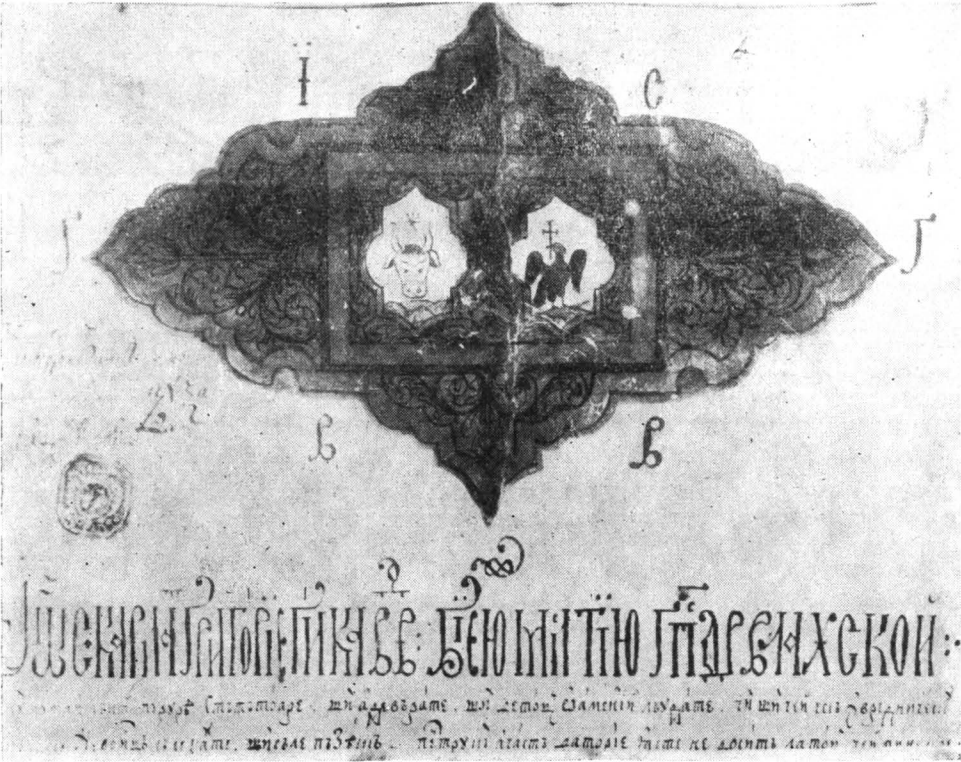

Fig. 95

Fig. 96

Fig. 97

Fig. 98

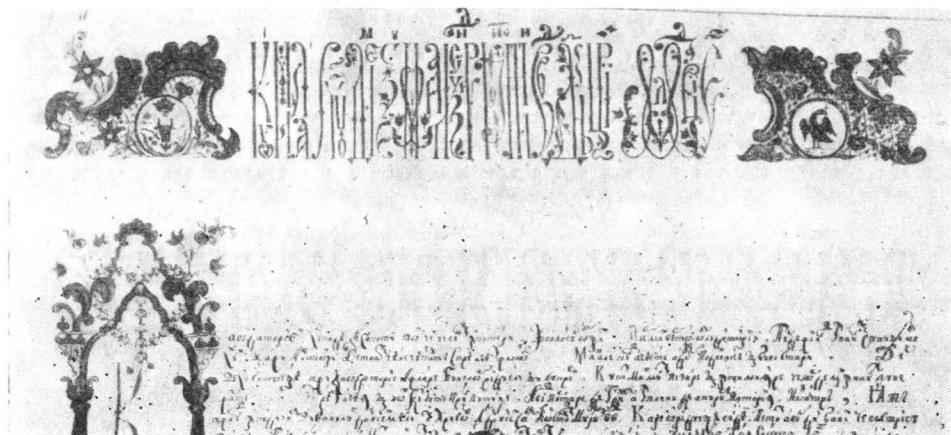

Fig. 99

Fig. 100

Fig. 101

Fig. 102

Fig. 103

Fig. 104

Fig. 105

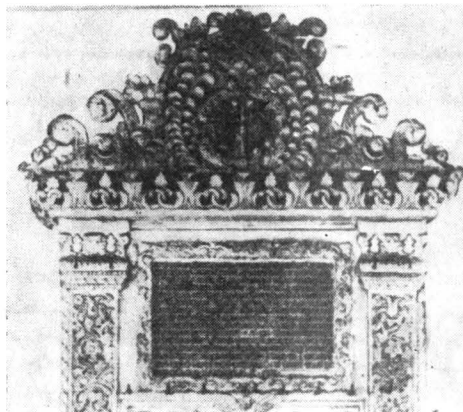

Fig. 106

Fig. 107

heraldice prin alăturarea celor două medalioane purtătoare de steme (v. fig. 105) ⁷⁴.

O adevărată bijuterie săpată în piatră este portalul bisericii aceleași mănăstiri Văcărești, cu pisania din septembrie 1722—17231. În stema unită într-o cunună, cele două figuri sînt despărțite printr-un turn minaret (v. fig. 106) ⁷⁵.

Pe lespedea tombală a lui Nicolae Mavrocordat din 1730 septembrie 3, tot la mănăstirea Văcărești, stema este unită într-o cunună de frunze cu coroană deasupra ⁷⁶. În inscripția grecească i se spune „cîrmuitor odinioară al Moldovei apoi al Țării Românești” ⁷⁷.

Încă o dată tot la mănăstirea Văcărești, în inscripția paraclisului din august 1736, Constantin Mavrocordat „de patru ori încununat”, fixează de asemenea stema unită ⁷⁸. Deși domnise mai întîi în Țara Românească totuși capul de bour figurează în dextra.

În inscripția grecească pusă în timpul lui Constantin Mavrocordat (1747) la biserica fostei mănăstiri Sf. Spiridon Vechi, apare aceeași stemă unită în medalion dilobat, însă cu schimbarea poziției figurilor (v. fig. 107) ⁷⁹.

Grigore Ghica în inscripția bisericii mănăstirii sale de la Pantelimon din 1750—17258, pune un turn între cele două figuri unite într-un scut format din frunze de pălămidă (v. fig. 108) ⁸⁰.

⁷⁴ BCMI, XXIX (1936) pl. CCCLXII fig. 617 (N. Ghica — Budești, *op. cit.* IV). La acesta sî se refere *Inscripțiile medievale*, I, p. 440 (nr. 496) din care ar rezulta data 1730?

⁷⁵ BCMI, III (1910), p. 46. Acesta, ca și precedentul monument, mai trebuie studiat la fața locului.

⁷⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, București, 1938, p. 40—41, fig. 2.

⁷⁷ *Inscripțiile medievale*, I, p. 436 (nr. 489): ἡγέτης πρὶν Μολδοβίης εἶτα δ' Οὐγγροβλαχίας.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 440—441 (nr. 498).

⁷⁹ *Ibidem*, p. 394—395 (nr. 418) și fig. 45.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 383—384 (nr. 392) și fig. 42.

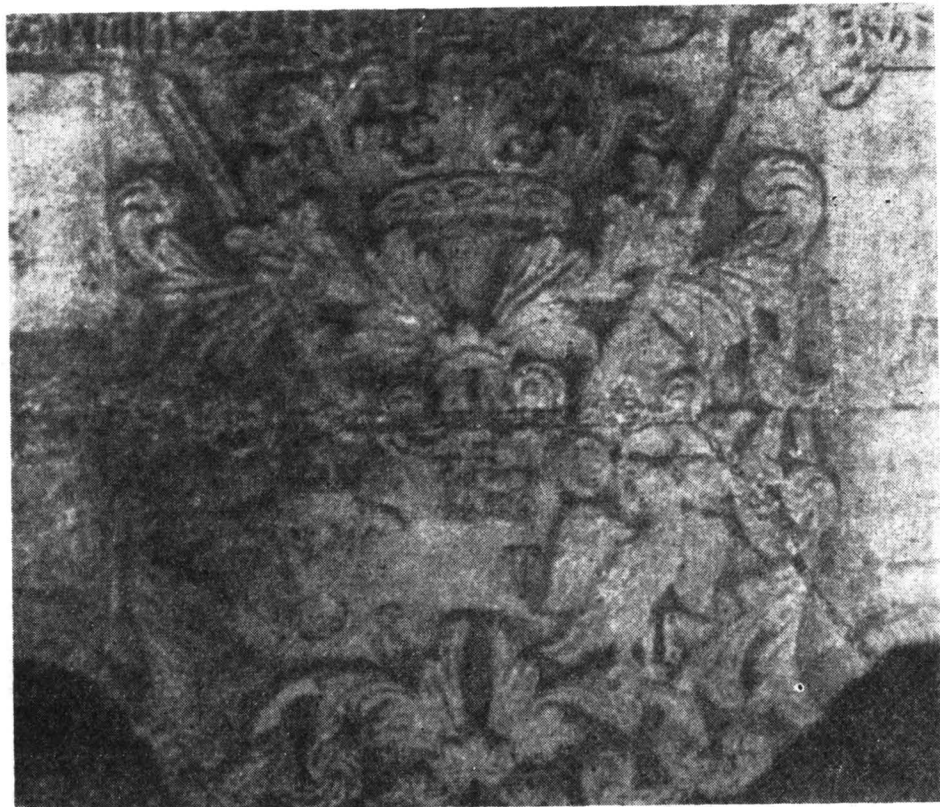

Fig. 108

Fig. 109

Inscripția din 1751, pusă la fântâna de la mănăstirea Pantelimon, același Grigore Ghica „gloria românilor Daciei”, dădea o nouă expresie plastică stemei unite, pusă acum sub un nume de o atît de mare rezonanță istorică (v. fig. 109)⁸¹.

Pe piatra de mormînt din 1752 august 26 a aceluiași domn, ctitor la Pantelimon, stema unită este explicată în românește în inscripție: „Grigorie cel prea înalt Ghica vodă, încoronat domn în Țara Românească și în cea Moldovenească”⁸².

În 1753, scara de la foișorul lui Dionisie la mănăstirea Hurezi alătură în scut oval acvila cruciată și capul

Fig. 110

Fig. 111

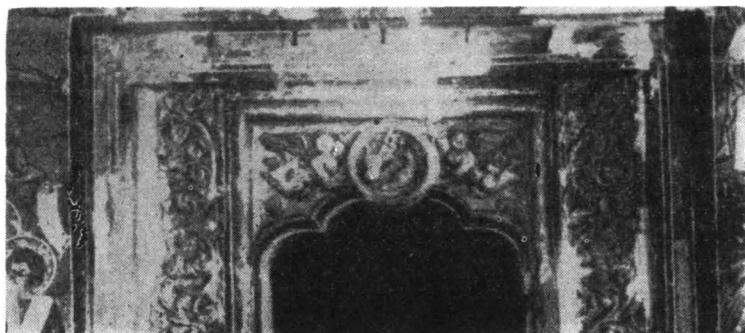

Fig. 112

⁸¹ *Ibidem*, I, p. 384—385 (nr. 393) și fig. 43: Δακίης ἡγεμόνων τὸ κλέος.

⁸² *Ibidem*, p. 386 (nr. 395).

de bour în desen schematic, cu lună, stea și soare (v. fig. 110)⁸³.

Lespedea tombală de la biserica Sf. Spiridon-Nou din București,

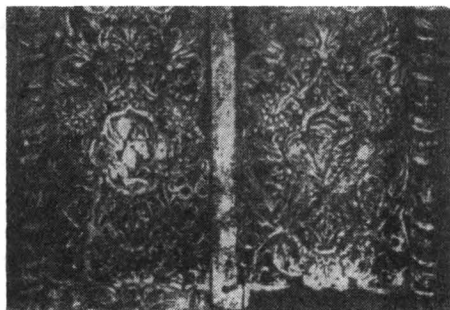

Fig. 113

Fig. 114

pusă în 1766 decembrie 2, pentru Scarlat Grigore Ghica, are și 7ea stema unită. Inscripția în grecește spune că voievodul „a pierit de boală năpraznică în Dacia, după ce domnise mai întâi în Moldova și ca a doua răsplată, cîrmuitor în Dacia”⁸⁴.

Pisania din 1805 la fîntîna Sf. Spiridon din Iași, din vremea lui Alexandru Constantin Moruzi, într-o stemă modernă pune capul de bour și acvila în scut clasic lărgit (v. fig. 111)⁸⁵.

Fig. 115

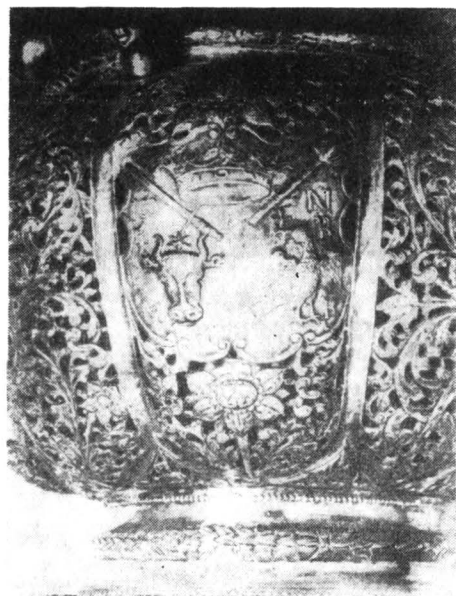

Fig. 116

⁸³ BCMI, I, (1908), p. 134. Vezi și Ion D. Traianescu, *Foișorul lui Dionisie Bălăcescu*, ibidem, II (1909), p. 175—180.

⁸⁴ *Inscripțiile medievale*, I, p. 390 (nr. 406).

⁸⁵ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 590 fig. 1020.

În sfârșit, vom regăsi stema unită în medalionul portalului ușii din 1810 de la biserica din Leordeni — Ilfov (v. fig. 112)⁸⁶

Astfel de steme puse pe monumente publice au fost cel mai eficace mijloc publicitar ce se putea face. Tocmai de aceea perioadele de eclipsă sînt mai mari.

V. Paralel cu sculptura în piatră s-a dezvoltat și sculptura în lemn. Materialul fiind mai puțin rezistent a făcut să ajungă pînă la noi mai puține dovezi, deși vor fi fost mult mai răspîndite. Dăm totuși cîteva exemple.

Ușa bisericii mănăstirii Radu Vodă din București arată o combinație mai deosebită : în scut capul de bour ocupă locul central, jos e acvila, iar deasupra o coroană⁸⁷.

Ușile de la biserica bolniță a mănăstirii Bistrița, făcute „în zilele lui Io Matei Basarab voievod la anul 7162” (= 1653 — 1654), are în medaliioanele de jos, cîte unul pe fiecare ușă, capul de bour și acvila în reprezentare deosebită (v. fig. 113)⁸⁸. E vorba de o interpretare artistică remarcabilă.

Un ultim exemplu, frontonul jețului domnesc de la biserica Stavropoleos din București, cu figurile simbolice așezate în două cununi alăturate (v. fig. 114)⁸⁹.

Acest gen de documente poate fi înmulțit.

VI. De la arta calmă săpată în piatră și lemn este normal să se treacă la arta cizelată în metal. În trecutul nostru argintăria a fost o podoabă și o bogăție. Mai totdeauna ea poartă semnul distinctiv al celui care a făcut-o. Este firesc deci ca stema posesorului sau a donatorului să se întîmpine pe obiecte uzuale, pe podoabe sau pe instrumente cultice. Stema unită nu întîrzie să apară. Așa de pildă :

O tipsie de argint dăruită mănăstirii Sucevița de doamna Marghita a fostului domn Simion Movilă, datează din anul 1618—1619 (7127) și poartă simetrie marginal capul de bour și acvila (v. fig. 115)⁹⁰.

Nicolae Mavrocordat a dăruit bisericii mănăstirii Radu Vodă o candelă de argint cu o stemă unită artistic cizelată (v. fig. 116)⁹¹.

Scarlat Grigore Ghica la 1767, dăruiește o candelă asemănătoare la biserica Sf. Spiridon — Nou⁹².

Alexandru Constantin Moruzi la 1800, dăruiește un artofor de alamă la biserica Curtea veche din București⁹³.

Minunata artă a focului este sectorul în care exemplele se pot înmulți cel mai mult. Daună este că nu sînt puse în lumina la care au dreptul ca artă și ca document istoric.

⁸⁶ BCMI, XXIX (1936), pl. DLXXIX fig. 962 (N. Ghika — Budești, *Evoluția arhitecturii*, IV).

⁸⁷ N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, II. București, 1936, fig. 92.

⁸⁸ BCMI, I (1908), p. 102.

⁸⁹ G. Nedioglu, *Stavropoleos*, în BCMI, XX (1927), p. 31 fig. 41. Cp. cu Răzvan Theodorescu, *Biserica Stavropoleos*, București, Edit., Meridiane 1967, fig. 28.

⁹⁰ P. Ș. Năsturel, *Asupra stemelor unile*, p. 373 și fig. 1, de unde o reproducem.

⁹¹ BCMI, XXIX (1936) pl. DCL fig. 1076 (N. Ghika — Budești, *Evoluția arhitecturii*, IV). Vezi și *Inscripțiile medievale*, I, p. 359 (nr. 313).

⁹² *Inscripțiile medievale*, I, p. 391 (nr. 409).

⁹³ *Ibidem*, p. 216 (nr. 108).

VII. Tot de arta focului țin și monedele, care au un rol important economic și politic. Din nefericire în țările noastre de mult timp încetase baterea monedelor proprii. Nu întâmplător însă ele apar în acest agitat și hotărâtor secol al XVIII-lea. Este adevărat însă, că nu e vorba de emisiuni proprii, dar ele conțin semnele unite ale celor două țări românești, Moldova și Țara Românească. Ca atare fac parte din șirul documentelor istorice ale poporului român. O mică explicație este necesară.

Prima ocupație străină mai îndelungată a ambelor țări (1769—1774) a dat motive serioase pentru o posibilă anexare a acestora la Rusia ortodoxă. Între mijloacele propagandistice în acest sens s-au folosit și emisiunile monetare. De bună seamă, a fost și o necesitate pentru piața internă deoarece starea de război făcea să circule greu moneda măruntă. Însă modul cum a fost concepută baterea acestei monede arată mai degrabă obiective politice.

Realizarea a fost încredințată baronului Petru de Gartenberg-Sadagorski, care a lucrat la Sadagura, în vecinătatea orașului Cernăuți⁹⁴. Crearea modelului și punerea în circulație a emisiunilor interesează în mod deosebit problema noastră⁹⁵. De aceea prezentăm atît probele cit și emisiunile efective.

Prima probă este din 1771, cu valoarea 1 para — 3 denghi. Avea pe avers vulturul bicefal rusesc purtînd pe piept, în două scuturi ovale alăturate, capul de bour și acvila, iar pe revers cifra împărătesei Ecaterina a II-a (bronz, diam. 29 mm.). N-a fost bătută și n-a circulat (v. fig. 117).

A doua probă din același an, executată mult mai artistic, avea valoarea 5 copeici. De data aceasta scuturile cu simbolurile românești sînt mutate jos, sprijinindu-se pe ele ghiarele

Fig. 117

⁹⁴ D. Onciul, *Scriseri istorice*, I, p. 559, spune că erau cunoscute 15 tipuri.

⁹⁵ Despre acestea vezi Oct. Iliescu, *Numismatica medievală și modernă a țării noastre*, în „Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.”, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 28—29.

amintitului vultur bicefal⁹⁶, iar pe avers un trofeu cu același cifru imperial (bronz, diam. 53 mm). Nici acesta n-a circulat (v. fig. 118).

În același an apare moneda de circulație, o para — 3 denghi (bronz diam. 28 mm.), în care se elimină vulturul bicefal și numai scuturile alăturate sînt timbrate cu coroana imperială (v. fig. 119).

Fig. 118

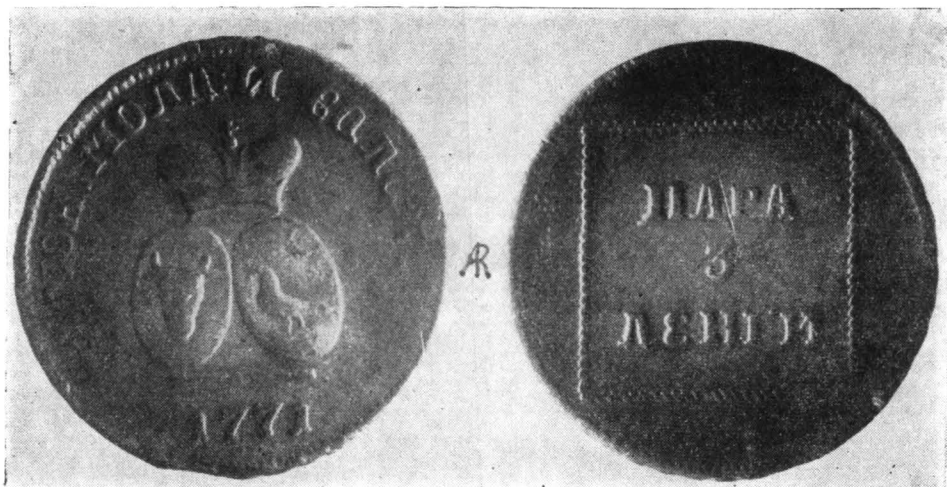

Fig. 119

⁹⁶ Const. Moisil, *Slema României*, p. 16, fig. 44, a reproduș aversul acestei probe după un mulaj; av. și rev. reproduse și în *Istoria României*, III, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 382, fig. 77.

Emisiunea următoare este din 1772 (bronz, diam. 35 mm); păstrează ordinea precedentă schimbând însă valoarea: 2 parale — 3 copeici (v. fig. 120).

O a doua emisiune din acest an, mai artistic lucrată (bronz, diam. 28 mm.), are altă valoare: o para — 3 denghi (v. fig. 121).

În anul 1773 apare o nouă emisiune: 2 parale — 3 copeici (bronz, diam. 35 mm); deosebirea constă numai în dată (v. fig. 122).

Tot în 1773 s-a emis o nouă probă pentru o para — 3 denghi (argint, diam. 28 mm.), în care scuturile sînt împodobite exterior cu motive florale (v. fig. 123)⁹⁷.

Fig. 120

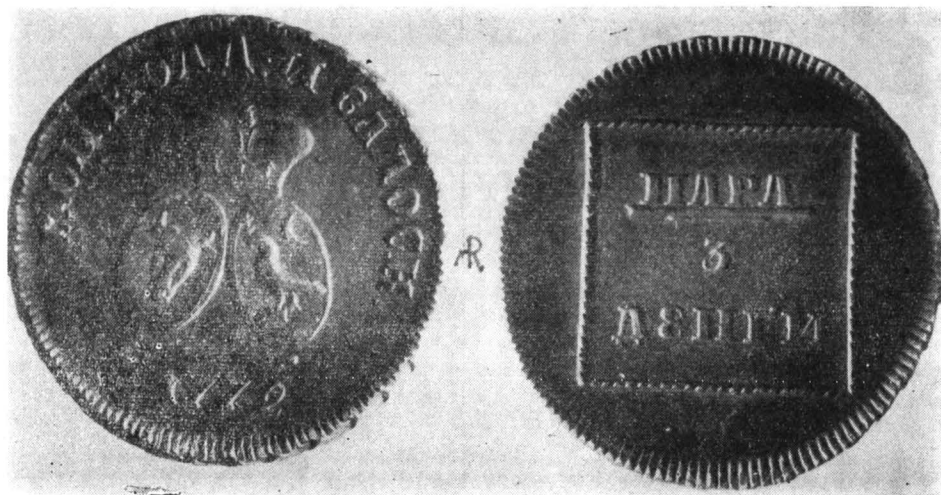

Fig. 121

⁹⁷ Reproducere la Octavian Iliescu, *loc. cit.*, p. 29, fig. 15.

În sfârșit, ultima emisiune este din 1774 : 2 parale — 3 copeici (bronz, diam. 35 mm.), cu circulație mai întinsă (v. fig. 124)⁹⁸.

Desigur, deosebirea dintre probe și emisiunile reale nu a fost fortuită.

VIII. În arta plastică, pictura și gravura și-au arătat îndemânarea în numeroase portrete de domni executate de timpuriu, uneori semnate de nume cunoscute în istoria artei. Au deci toate calitățile spre a le considera fidele realității. Unele din ele poartă stema unită a celor două țări.

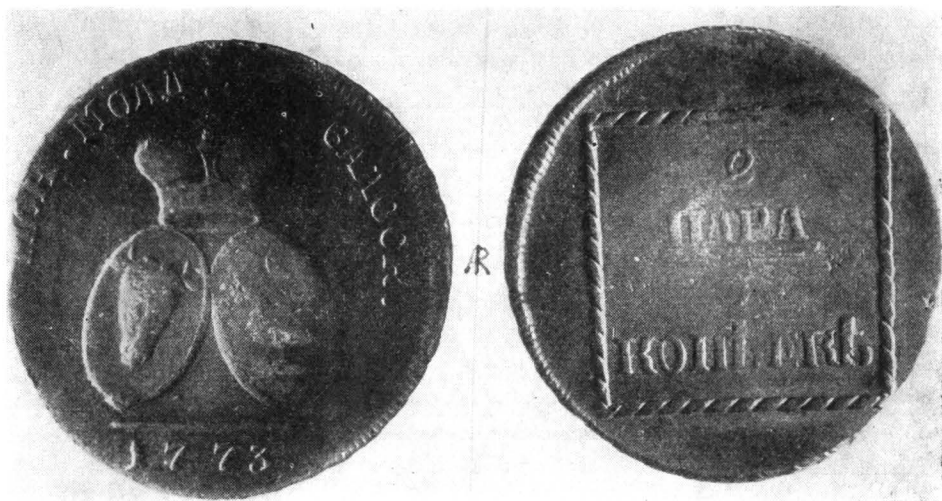

Fig. 122

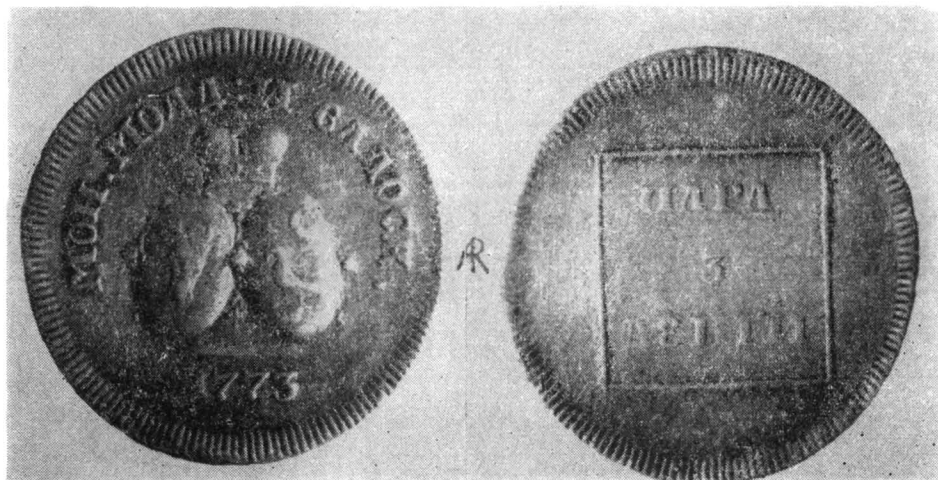

Fig. 123

⁹⁸ Facem reproducerile după originalele păstrate la *Cabinetul numismatic*, al Academiei și comunicate nouă de Octavian Iliescu, pentru care îi exprim mulțumirile mele. A se vedea descrierea lor în *Creșterea colecțiilor*, 1911 și 1913.

În consecință aceasta a intrat în circuit european și a popularizat istoria poporului nostru⁹⁹.

Începem această serie cu portretul lui Nicolae Mavrocordat, gravură contemporană. Stema unită este pusă în două medalioane alăturate (v. fig. 125)¹⁰⁰. Dacă o altă gravură mult simplificată este tot contemporană, atunci legenda ei pare de neînțeles: „Întiul grec domn al Daciei”¹⁰¹; credem că aparține perioadei mai târzii a filelismului.

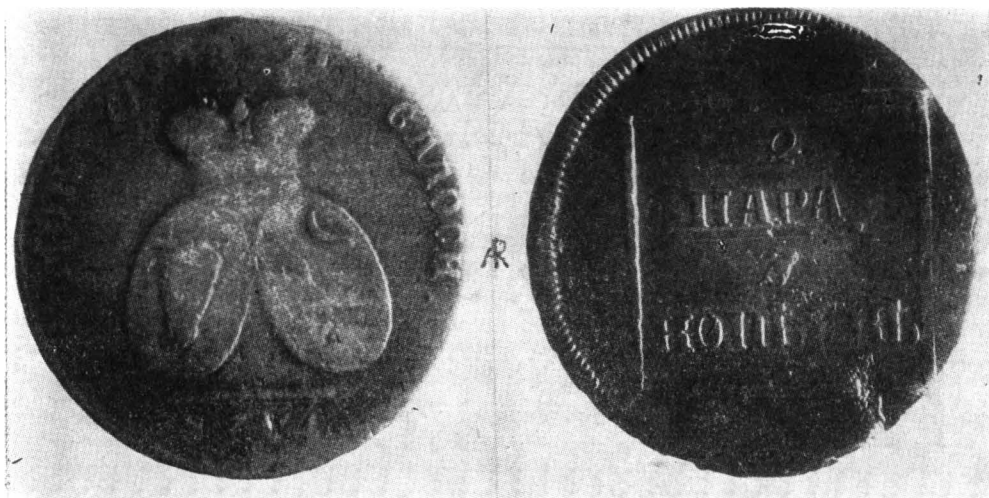

Fig. 124

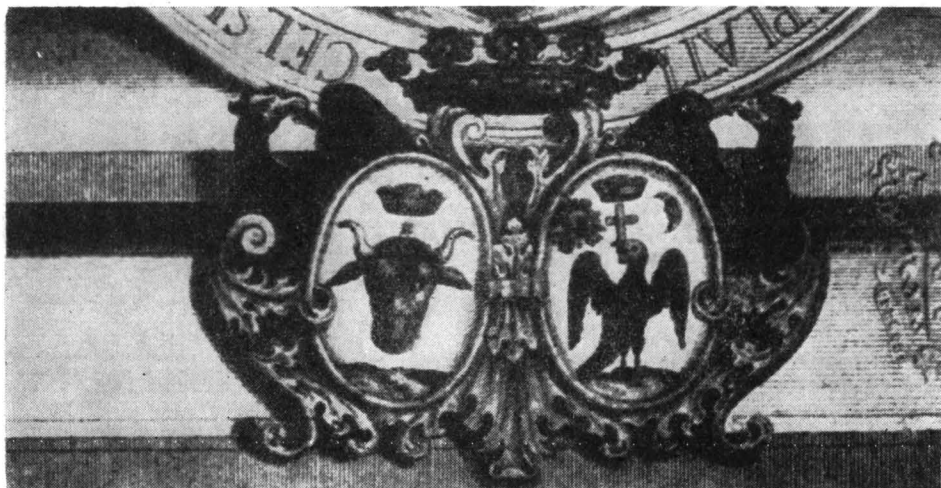

Fig. 125

⁹⁹ N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930 (Comisiunea Monumentelor Istorice), pe copertă: *Portretele domnilor români*, a cules cea mai mare parte a acestor portrete și ne-a dat cea mai importantă colecție documentară; ar trebui completată și reeditată cu o mai amănunțită descriere.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Portretele*, pl. 142; cf. și p. XIII.

¹⁰¹ *Ibidem*, pl. 142 b: Νικόλαος Μαβροκορδάτος πρώτος ἑλλην ἡγεμὼν τῆς Δακίας.

Lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei i-a făcut portretul cunoscutul Liotard. O gravură după acesta a circulat cel mai mult. În medalion sub portret este pusă stema, în dextra cu capul de bour, deși mai întâi fusese domn în Tara Românească, și acvila în senestra; sub acestea stema Corvineștilor iar în eșarfă deviza: $\theta\epsilon\iota\alpha-\chi\acute{\alpha}\rho\iota\tau\iota$, adică „grație divină” sau „har dumnezeesc” (v. fig. 126)¹⁰².

Grigore Matei Ghica, probabil ca domn moldovean, adoptă stema lui Nicolae Mavrocordat (v. fig. 127)¹⁰³.

Fig. 126

Fig. 127

¹⁰² Reprodus de Al. Tzigara-Samurcaș, *Pictorul Liotard în Moldova*, în „Convorbiri literare”, XLVII (1913), 93–96. Cf. și Const. Moisi, *O stemă interesantă de la Constantin Mavrocordat*, în „Bul. Soc. Num. Rom.”, XVIII (1923), p. 92–93. Idem, *Stema României*, p. 15–16, în ambele desen variat al stemei. N. Iorga, *Portretele*, pl. 155, reproduce portretul după altă copie fără stemă.

¹⁰³ N. Iorga, *Portretele*, pl. 187 și p. XIV: $\pi\rho\acute{\iota}\gamma\gamma\upsilon\psi\ \kappa\alpha\iota\ \eta\gamma\epsilon\mu\acute{\omega}\nu\ \mu\omicron\lambda\delta\alpha\beta\acute{\iota}\alpha\varsigma\ldots\ \tau\eta\eta\ \text{Ἑλληνων}\ \lambda\acute{\alpha}\mu\pi\rho\upsilon\sigma\epsilon\upsilon\ \acute{\alpha}\rho\chi\eta\eta$.

Cu totul interesantă este stema lui Alexandru Ioan Mavrocordat—Firaris, tot ca domn al Moldovei, arătat în legendă ca „principe și domn” și „întiul între grecii iluștri”. Gravura este făcută de I. Eberspach în Rusia (v. fig. 128)¹⁰⁴.

Lordache Gălescu tipărind în grecește *Atlasul cu hărți geografice*, Viena, 1800 (BRV, II, p. 421 nr. 630), pune pe una din hărți „chipul lui Alexandru, celui mai bun dintre Moruzești, celui mai ales domn al celor două Dacii”. Cele două steme sînt puse în colțurile de jos ale portretului (v. fig. 129)¹⁰⁵.

Fig. 128

Fig. 129

¹⁰⁴ Ibidem, pl. 162.

¹⁰⁵ Ibidem, pl. 184 și p. XIV: Εἶδος Ἀλεξάνδρου Μαρουζάων ὁκ' ἀρίστου, ἀμφοτέρων Δακῶν φερτάτου ἡγεμόνος.

În sfârșit amintim o stampă contemporană, probabil din timpul primei domnii (1774—1782), care dă portretul lui Alexandru Ipsilante, domn al Țării Românești. În stînga jos, în medalion oval, figurează stema acestei țări, iar sub ea, în scut deosebit, vulturul rusesc¹⁰⁶. Prin aceasta se arată o dată mai mult atmosfera de propagandă a vremii și de ce a putut fi interzisă stema unită.

Fig. 130

IX. În legătură cu această propagandă se încadrează și cele două stampe, pe care Dionisie Fotino le adaugă la cunoscuta sa operă. Cea din-tîi reprezintă în două ceruri alăturate simbolurile celor două țări, dominate de gripsorul Romanovilor, peste tot planînd Savaoth în ceruri. Fotino explică eufemistic : Triumful Ortodoxiei (v. fig. 130)¹⁰⁷. În cea de a doua simbolu-

¹⁰⁶ N. Iorga, *Portrete*, pl. 180.

¹⁰⁷ D. Fotino, *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίης*, I, Viena, 1818, frontispiciu.

rile țărilor românești sînt în scuturi ovale ținute în ghiare de un gripsor satisfăcut de pradă, totul dominat de doi îngeri care salută victoria din trîmbiți. De data aceasta lipsește legenda explicativă (v. fig. 131)¹⁰⁸.

Realizarea artistică este satisfăcătoare.

Fig. 131

X. Relativ răspîndită a fost stema unită și prin țesături, opere ale unor miini artistice locale.

¹⁰⁸ Ibidem, II, frontispiciu. Reprodusă în BRV. III. p. 252 (nr. 996), fig. 381.

Începem cu una din țesăturile cele mai cunoscute : acoperămintul de mormînt al lui Simion Movilă la Sucevița (v. fig. 132)¹⁰⁹. De o parte și de alta, în dreptul umerilor voievodului, sînt puse cele două steme în scuturi diferite. În ansamblu reprodus în diferite ocazii amănuntul acesta nu putea fi observat¹¹⁰. Cercetate la fața locului existența celor două steme este confirmată¹¹¹.

Fig. 132

Trecînd însă la perioada de mare frecvență a stemei unite ajungem la perdeaua de tîmplă a lui Nicolae Mavrocordat, cu stema unită artistic lucrată în aur și argint¹¹².

Un alt mod de realizare aflăm în broderia vâlului de tîmplă din vremea lui Constantin Mavrocordat, provenind probabil de la mănăstirea Arnota (v. fig. 133)¹¹³.

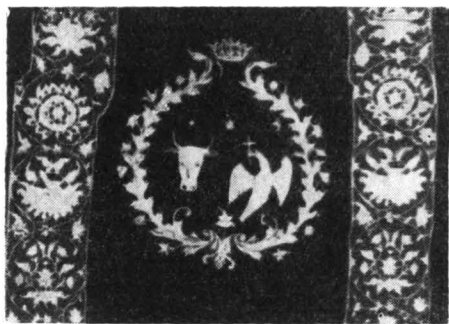

Fig. 133

Scarlat Grigore Ghica, în 1766, dă la biserica Sf. Spiridon — Nou un vâl de tîmplă și o poală de iconostas, brodate cu stema unită¹¹⁴.

XI. Încheiem această multiplă prezentare a stemei unite a țărilor române cu prezența ei pe steaguri. Vor fi fost numeroase dar acestea, cum este normal, au fost cele mai vitregite de vreme. Totuși există unul din 1758 de la Scarlat Grigore Ghica¹¹⁵ și altul probabil din]1806 — 1807,

¹⁰⁹ BCMI, VIII (1915), p. 148, unde am aflat cea mai bună reproducere.

¹¹⁰ N. Iorga, *Portretele*, pl. 85. Idem, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, fig. 94.

¹¹¹ P. Ș. Năsturel, *Asupra stemelor unite*, p. 371—373.

¹¹² N. Iorga, *Les arts mineurs*, II, pl. III, reproducere excelentă.

¹¹³ *Ibidem*, fig. 28.

¹¹⁴ *Inscripțiile medievale*, I, p. 391 (nr. 408) și p. 724 (nr. 1078).

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 736 (nr. 1100).

de la Constantin Ipsilante, care a fost domn în același timp în amândouă principatele ¹¹⁶.

Ostașii ce vor fi luptat sub filiiții acestor steaguri, chiar înrolați în oaste străină, o făceau pentru onoarea semnelor lor și pentru patria lor.

*
* *

În bogatul material prezentat, o adevărată arhivă de artă și politică, nu figurează Transilvania. Aceasta nu însemnează că acolo nu s-a manifestat sentimentul de unitate etnică a românilor și că nu ar fi existat ideea de unire. Aceste chestiuni sînt bine cunoscute prin ceea ce în mod obișnuit numim *Școala ardeleană* sau *latinistă* și nu este nevoie să stăruim asupra obiectivelor ei. Din punctul nostru de vedere însă, fiind o stăpînire străină acolo, aceste sentimente nu se puteau manifesta la fel. În afară de aceasta, procesul de unificare politică a țării a durat acolo o perioadă mult mai lungă decît în Țara Românească și Moldova.

Cînd ungurii au început ocuparea Transilvaniei, aceasta se compunea din mai multe ducate sau voievodate, autohtone și alogene. Această situație a durat și în timpul infiltrării ungurești pînă la Carpații orientali și meridionali, infiltrare care ia sfîrșit abia la începutul secolului al XIII-lea. Apoi, după o lungă perioadă de aproape trei sute de ani cînd izvoarele istorice nu mai fac nici măcar aluzii la fapte de arme, au urmat ciocniri locale cu românii, cu pecenegii și cu secuii. În modul acesta rînd pe rînd conducătorii acestor popoare mai vechi decît ungurii, au trebuit ori să se integreze păturii conducătoare ungurești, ori să-și piardă pozițiile sociale pe care le aveau între ai lor. În secolul al XIII-lea acest proces de transformare era în plină desfășurare. Pe de o parte, nobilimea română care urmează regelui, își păstrează situațiile avute, își consolidează posesiunile domeniile și capătă demnități în structura noului stat dominator. Această nobilime a fost pierdută etnosului propriu. Pe de altă parte, cei care nu au vrut să primească această situație continuînd opunerea locală, ori au fost zdrobiți și decăzuți din drepturi, ori luîndu-și însoțitorii au plecat mai departe în căutarea libertății dorite, alături de alți consingeni ai lor peste munți. Cum au decurs faptele pentru cei rămași locului se știe : o mărturisesc diplomele regale. Pentru cei neastîmpărați o spune tradiția „descălecatului” și o confirmă diplomele regale ale aceluiași rege unguresc, pornit atît în urmărirea „fugarilor” cît și în continuarea procesului de expansiune.

De aci se desprinde un fapt concret : în timpul instaurării stăpînirii ungurești în Transilvania existau mai multe formațiuni politice dar încă nu se ajunsese la noțiunea de unitate politică teritorială. Acțiunile întreprinse de unguri arată însă fără tăgadă că pentru români se consolidase conștiința de unitate etnico-lingvistică, cu caracteristici proprii.

Din aceste motive o stemă a Transilvaniei nu s-a putut fixa decît în secolul al XVII-lea ¹¹⁷.

¹¹⁶ Anton D. Velcu, *Steagul lui Constantin Vodă Ypsilanti*, în „În amintirea lui Constantin Giurescu”, București, 1944, p. 547—550, cu fotografie.

¹¹⁷ Demonstrația sigilografică și heraldică se găsește într-o sirguincioasă lucrare netipărită încă : Anemone-Gisela Pillmann — Oprea, *Stema Transilvaniei, evoluție și descriere heraldică*, Lucrare de diplomă la Facultatea de istorie din București, sesiunea iunie 1966.

Apariția stemei Transilvaniei cu atita întârziere se datorește și contradicțiilor interne. Însă istoria ei face să ne dăm seama asupra modului cum au putut fi alcătuite stemele Țării Românești și Moldovei anterior secolului al XIV-lea, când apar deja constituite după aplanarea contradicțiilor interne.

Din aceste motive prezentarea materialului ilustrativ ardelean nu își găsea justificarea în cadrul temei noastre.

* * *

Întregul material pe care l-am prezentat dă posibilitatea să tragem unele concluzii de ordin politic și cultural.

Mai întâi se confirmă principiul heraldic pe care la noi îl determinase V.A. Urechia : „*Fixitatea stemei* e semn că poporul a realizat toată cariera sa evolutivă. *Fixitatea stemei* manifestă *fixitatea țării* în cartea existenței și această fixitate a țării în hotarele ei firești”¹¹⁸. Este o linie pe care pot merge heraldiștii din orice țară.

Al doilea, se poate spune că încă de la începutul vieții de stat a existat la noi concepția despre unitate etnică, iar schimbul interdinastic nu era socotit inoportun. Cel puțin pentru cele două țări aceasta explică de ce Alexandru Mircea, domn în Țara Românească (1568 — 1577), sprijină și impune în Moldova pe fratele său Petru Șchiopul (1574 — 1579, 1582 — 1591). Ieremia Movilă din Moldova va face același lucru cu fratele său Simion (1600 — 1601), iar fiul acestuia Gavril va domni numai în Țara Românească (1618 — 1620). Radu Mihnea, care domnește când într-o țară când în alta, lasă urmaș în Țara Românească pe fiul său Alexandru Coconul (1623 — 1627), care va domni apoi și în Moldova (1629 — 1630).

Doamna Marghita, văduva lui Simion Movilă, invocând și numele soțului ei, dăruind în anul 1619 (7127) o tîpsie mănăstirii Sucevița, i-a cizelat pe margine ambele steme. Această apariție poate avea două explicații. În primul rînd a putut arăta că soțul ei fusese domn în Țara Românească (1601 — 1602) și în Moldova (1606 — 1607). În al doilea rînd, la data cînd face donație, fiul ei Gavril Movilă era domn în Țara Românească (1618 — 1620), fără să fi fost vreodată domn și în Moldova. Poate de aceea nici nu-l amintește în inscripție. Prin aceasta însă a lăsat să se înțeleagă că se putea invoca un drept dinastic unic valabil în amîndouă țările.

În legătură cu Movileștii mai putem adăuga că un membru al acestei dinastii, mitropolitul Petru Movilă al Kievului, tipărind o carte la 1628, pune în stema sa, între altele, stema Moldovei și a Țării Românești¹¹⁹. Nu poate fi vorba de o stemă de pretenții, ci numai de recunoaștere a unității etnice a poporului din care se trăgea însuși mitropolitul. Difuzată peste hotare această stemă introduce pe români în universalitate.

În sfîrșit se mai pot trage și alte concluzii. În primul rînd stema unită nu este o inițiativă a domnilor ziși Fanarioți fiindcă este mai veche decît vremea lor; de astfel o au și alți domni contemporani care sînt autohtoni. Dimpotrivă, tocmai pentru că erau străini de neam, Fanarioții au căutat să se integreze spiritului poporului pe care îl guvernau. Astfel

¹¹⁸ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, p. 3.

¹¹⁹ P. Ș. Năsturel, *Asupra stemelor unite*, p. 373 — 375, unde se reproduce și stema.

stema lui Constantin Mavrocordat (v. fig. 55) stă într-o carte în care editorul ei, episcopul Climent, vorbește de lățirea cuvintului „în toate țările și ținuturile ce vorbesc în limba românească” (BRV. II, p. 89). Cuvîntul acesta se mai spusese dar nu sub un asemenea patronaj.

Aceste „țări și ținuturi” sînt în realitate fosta Dacie. Toemai în această vreme se popularizează cel mai mult acest nume. Două „stihuri politicești” la stema unită a lui Mihai Suțu, arată în același timp atît originea romană cît și întinderea țării : „Semnele românilor cele dintru început fericite — Cu adevărat de la Roma zburînd în Dachiia sînt venite” (BRV. II, p. 354). *Dacia* este un cuvînt foarte frecvent în această vreme și semnificativ pentru înțelegerea spiritului public românesc.

Se mai impune însă și o altă constatare : războaiele străine purtate pe pămîntul nostru nu erau dorite. Ele inspirau teamă locuitorilor : anexarea la unul sau altul din puternicii vecini. În acele împrejurări orice opoziție era dificilă. Totuși ea a existat. Două forme ale acesteia pot fi amintite.

Una privește emisiunile monetare de la Sadagura.

Din modul cum au luat naștere și au evoluat aceste emisiuni se desprind două constatări. Pe de o parte adresîndu-se deopotrivă locuitorilor ambelor țări, deși numele Țării Românești era stilcit (власск), moneda corespundea dorinței acestora atît în ce privește unitatea politică și culturală, cît și în vederea creării unei piețe interne comune. Pe de alta însă, forurile în drept din cele două țări nu au admis să figureze pe ele nici semnul distinctiv rusesc, nici cifrul împărătesei. De aceea modelele corespunzătoare propuse la început au rămas numai în stare de proiect, inițiatorii mulțumindu-se deocamdată numai cu păstrarea coroanei tutelare.

Desigur, pe lîngă opoziția internă față de patronajul acestei steme, trebuie să presupunem și împotrivirea externă, în primul rînd vieneză, care în tot acest timp nu a văzut cu ochi buni expansiunea țaristă. De aceea a fost socotit prudent să se renunțe la aceste proiecte, care constituiau o stemă de pretenții.

Cea de a doua opoziție se vădește în tipăritul cărților, care erau controlate.

La 27 ianuarie 1807 mitropolitul Veniamin făcea să se tipărească la Iași o „carte cu rînduiala rugăciunelor pentru Împăratul”, cu „rînduiala paraclisurilor împărătești, la nașterea lui, la suinea în scaunul împărătesc a toată Rossia și la încoronare și în vreme de biruință, cum și la toată familia împărătească... În fieștecare lună și zi, așa tot clirosul bisericesc să aibă a urma negreșit”¹²⁰.

Ceva mai tîrziu, în septembrie 1809, apărea la Iași, de data aceasta prin osîrdia mitropolitului Gavril, *Carte de rugăciuni* cu paraclis „care se cîntă la 12 martie și la 15 septembrie, la ziua suirii în scaunul împărătesc și la a coronații preablagocestivului nostru împărat Alexandru I, și cu tipicul cum să cîntă paraclisul în praznicile prea înaltelor nume a împărăteștilor sale mări și ale altora din prea luminata împărătească familie”¹²¹. Concret, împăratul se instaurase stăpîn al țării în timp de război. Ca atare trebuia pomenit în biserici ca poporul să fie obișnuiți cu noua dinastie.

Nu se putea altfel. Cu toate acestea, în astfel de împrejurări, o opoziție surdă și bine acoperită, exista. În *Molehnic*, Iași, 1807, ea se manifestă prin punerea sub stema ocrotită de psalmul 17 versetul : „Goni-voi pre vrăimașii miei și voi prinde pre ei. Și nu mă voi întoarce pînă ce să vor sfîrși” (v. fig. 81). Apoi în *Catihisis*, Iași, 1828, se arată motivul psi-

¹²⁰ BRV. II, 503 (nr. 722). Ocupația militară rusă se instaurase în noiembrie 1806.

¹²¹ BRV, III, 3 (nr. 758).

hologic prin punerea sub stemă a psalmului 17, stih 12 care sună așa : „Veniți fiilor. Ascultați-mă pre mine : frica domnului voi învăța pre voi” (v. fig. 83). Alegerea acestor versete era cu tilc.

Din cercetarea materialului însuși cititorul poate trage și alte concluzii. Scopul nostru principal a fost să-i înlesnim acest lucru.

Iată ce pot spune semnele heraldice care fără cuvinte glăsuiesc în toate timpurile. Mai ales în vremurile pentru care lipsește cuvântul scris. Ele au cuprins cele mai intime credințe ale poporului nostru și prin ele a luptat să le desăvârșească înțelesul. Semnele simbolice răspindite cu profusiune în orice moment și cu orice artă, sint dovezile luptei strămoșilor noștri și ale biruinței lor în vremuri de restriște.

Starea înfloritoare de astăzi a țării și poporului nostru este rezultatul acelor biruințe. Păstrarea și întărirea ei pentru cîștigarea viitorului este o datorie a noastră, datorie pe care nu trebuie să o uităm niciodată. Cum ne-o putem îndeplini ca să ne justificăm apartenența la națiunea noastră și la patria noastră? Împrumut sfatul unui mare dascăl dat în ajunul unor evenimente hotărîtoare pentru neamul nostru : „un popor se ridică, se menține și biruiește numai prin cultivarea continuă a tuturor forțelor naționale și printr-o solidaritate nebiruită a tuturor în jurul aceleiași steag, ținut și apărut, cu minți libere, de miini sănătoase”¹²².

RÉSUMÉ

Le sceau de l'Etat et l'emblème d'un pays sont des signes distinctifs qui symbolisent, l'indépendance politique et l'unité ethnique. L'aigle et la tête d'aurochs, qui sont les emblèmes de la Valachie et de la Moldavie, démontrent le stade de liberté et d'unité des deux principautés. Mais l'emblème peut aussi être le signe d'une politique de l'avenir pour les peuples qui n'ont pas encore achevé leur processus politique d'unité ethnique. On trouve cette situation aussi, au peuple roumain, tant que son unité dans un seul Etat n'a pas encore été parachevée. Dans ces conditions a parru et a été employé plus de deux cents ans dans la Moldavie et la Valachie, et quelque temps aussi dans la Transylvanie un emblème combiné de l'emblème de ces pays.

Ce desideratum du peuple roumain pour l'unité s'est manifesté de plus, par l'unification des emblèmes des pays roumains, usitée à large échelle à différentes manifestations politiques et artistiques.

Il a figure sur les sceaux princiers, sur les livres imprimés sur les monuments d'architecture et les monuments funéraires, dans les arts plastiques et sur les métaux ciselés. Pour le justifier, l'auteur recueille un impressionnant nombre de documents sigilographiques, bibliographiques, miniaturistes et des hroderies.

A ceux-ci il ajoute fréquemment la sculpture en pierre. Cela prouve qu'il a existé une manifestation publique destinée non seulement à mentenir l'idée d'unité, mais aussi à jeter des bases politiques nécessaires à la réalisation des aspirations nationales.

L'emblème uni a été le symbole de l'unité du peuple roumain et de sa lutte à travers les siècles pour cette unité nationale et politique.

¹²² N. Iorga, *Spiritul public și literatura în epoca Unirii*, București, 1915, p. 31.

TRICOLORUL ROMÂNESC SIMBOL AL UNITĂȚII NAȚIONALE SUB MIHAI VITEAZUL

MARCEL STURZA-SĂUCEȘTI, ALEXANDRU I. GCUȚA

*Și hotarul Ardealului, pohta ce-am pohtit,
Moldova și Țara Românească*

Io Mihail voievod

Istoricul drapelului național a fost prezentat opiniei publice românești la începutul secolului al XX-lea într-o lucrare care cuprindea și evoluția culorilor steagurilor din Principate înainte și după unirea lor¹. Mai recent, el a fost subiectul unui articol scris în „Magazinul Istoric”, în care autorul, folosind datele cunoscute până acum din literatura istorică, rămâne la concluzia că steagul românesc, așa cum îl avem astăzi în culorile albastru, galben și roșu este opera lui Alexandru Ghica (1834–1842) domnitorul Țării Românești².

Introdus îndată după organizarea oștirii pămîntene, cu aprobarea Înaltei Porți, în toamna anului 1834 la toate unitățile militare, steagul avea benzile dispuse orizontal (nu vertical), roșul deasupra, galben la mijloc și albastrul jos. În mijlocul pinzei, pe scut, se afla o aquila natura cu zborul luat, încoronată princiar și cruciată de aur³.

Revoluționarii de la 1848 din Țara Românească arborează ca însemn național tricolorul și Guvernul provizoriu stabilește, prin decretul nr. 1 din 14 iunie 1848, ordinea culorilor, precizînd că lingă lemn vine albastru, apoi galben și în cele din urmă roșu, așezîndu-le vertical. Acest drapel astfel aranjat este sfințit a doua zi, la 15 iunie, pe Cîmpul Libertății de la Filaret și apoi purtat de Garda orașenească din București⁴.

Gruparea acestor trei culori într-un drapel național în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea și mai ales însușirea lui de către revoluționarii din Țara Românească ne arată că el constituia

¹ P. V. Năsturel, *Steagul, Stema României, însemnele domnărești, trofee*, București, 1903, p. 50–51.

² C. Căzănișteanu, *Trei culori cunosc pe lume*, în „Magazinul Istoric”, I (1967), nr. 8, p. 35–36.

³ A fost publicat în *Anuarul Principatului Țării Românești din 1842*, p. 118–119; cf. I. Popovici, *Organizarea armatei*, Roman, 1900.

⁴ Adolphe Billecoq, *Album Moldo-Valaque* din 24 sept. 1848; în „Pruncul Român”, din 17 iunie 1848; cf. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 56–57.

un simbol pentru românii nemulțumiți cu starea de lucruri de pe atunci. Guvernul provizoriu din 1848 îi făcea cunoscut printr-o adresă trimisă lui Eminî pașa că „Culorile eșarfului ce purtăm noi diriguitorii... nu sînt de datină modernă. Noi le-am avut încă de mai înainte pe steagurile noastre”. Dar nu precizează de cînd anume. În acest caz ne-am putea gîndi foarte bine la anul 1834. Ideea însă nu poate rămîne valabilă, deoarece, Mihail Kogălniceanu, deși ca istoric nu ne relatează nicăieri ce înțelegeau prietenii săi de luptă prin fiecare culoare, ca om politic ne desvăluie, într-un discurs al său din 1867, că cele trei culori erau simbolul unității naționale. „Drapelul tricolor cum este astăzi — spune el — nu este drapelul unirii principatelor. El este un ce mai mult. El este însuși drapelul naționalității române din toate țările locuite de români”⁵. Prin includerea în ultima propozițiune „a naționalității române din toate țările locuite de români”, e limpede, că marele bărbat de stat se gîndea și la Transilvania. E foarte probabil că atît M. Kogălniceanu cît și ceilalți contemporani învățați din Țara Românească primiseră tricolorul din tradiția străbună de la înaintașii lor și odată cu el și explicația ce însemnătate, ce simbol, reprezenta pentru toți românii. Dar faptul că pe drapelul Principatelor Unite apar numai aquila și bourul ca steme ale Țării Românești și Moldovei — fără aceea a Transilvaniei — i-a derutat pe istorici și i-a determinat să caute cîte un simbol închipuit în fiecare din cele trei culori menționate. N-au lipsit bineînțeles nici explicațiile imaginare, pe care istoria ca știință nu le poate primi fără probe documentare. Și asemenea dovezi, prin care să se poată argumenta semnificația fiecărei culori în parte în istoria românilor, nu le-a adus nimenea pînă în prezent. E fără îndoială, că revoluționarii de la 1848 păstrează o tradiție cu mult mai veche, din bătrîni, decît tradiția drapelului de la 1834 din moment ce mărturisesc despre aceasta adresa Guvernului provizoriu și Mihail Kogălniceanu. Dar unde se află izvorul de la care pornește tradiția e greu de precizat deocamdată.

Din cele ce s-a scris pînă acum, se știe că steagul Moldovei avînd *bourul*, pe o parte și *Sf. Gheorghe* călare pe un cal alb în luptă cu balaurul, pe cealaltă parte, era de culoare roșie⁶.

Făurit probabil încă de Bogdan I, la întemeierea țării a fost păstrat identic de Ștefan cel Mare⁷ și urmașii săi în domnie. În secolul al XVII-lea, călătorii poloni în trecere spre Constantinopol, Samuel Twardowski, la 1622, și Ioan Gninski palatin de Culm, la 1677 — 1678, îl menționează ca fiind din damasc și de aceeași culoare roșie⁸.

Într-un document emis la 1813 de Scarlat Calimahi (1812 — 1819) în senestra pavilionului domnesc al Moldovei se vede un stîndard. cu bourul pe fond roșu⁹. În timpul domniei lui Mihail Șuțu (1819 — 1821) în stîndardele Moldovei apare Sf. Gheorghe, pe fond roșu¹⁰.

La 1821 țărani din ținuturile Suceava, Dorohoi și Botoșani răsculați în contra eteriștilor au abordat, la Zvoriștea pe Siret în ținutul Dorohoi,

⁵ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 71.

⁶ *Ibidem* p. 1 — 12.

⁷ R. Rosetti, *Steaguri, prapure (polemici)*, București, 1938, p. 1 — 7.

⁸ P. P. Panăitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 17 și 72.

⁹ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 43.

¹⁰ *Ibidem*.

același drapel roșu¹¹. La fel, steagul armatei moldovenești sub Mihail Sturza (1834—1849) are bourul în mijloc și în fiecare colț cite un patrat mare roșu, iar sub G. Ghica este în întregime roșu cu o cruce albastră¹².

Iată o serie de dovezi din care reiese că neamul moldovenilor a apărut pe câmpiile de bătălie în cursul istoriei sale avînd ca steag o flamură de culoare roșie și în același timp originea unei culori de pe drapelul național. Acum, ce simboliza această culoare nu este ușor de aflat!

Dacă venim la Țara Românească, în secolul al XVI-lea, steagul ei pe timpul lui Mihai Viteazul, descris de contemporanii săi și reconstituit de către marele nostru istoric A.D. Xenopol, a fost din damasc de culoare galben-alburiu la început, care probabil s-a decolorat cu timpul în alb. Pe el se afla o aquilă neagră stînd pe o ramură verde de ienupăr și ținînd în cioc o cruce patriarhală¹³. O confirmare că galbenă era culoarea lui, o avem în păstrarea aceleiași culori la steagul lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) dar pe care nu se mai află aquila, ci Isus Hristos stînd pe un tron împăratește cusut în fir roșu. Steagul ultim descris de către D.A. Sturza într-o comunicare ținută la Academia Română în ședința din 3 iunie 1885 ca fiind a lui Șerban Cantacuzino¹⁴, pierdut la asediul Vienei la 1683, deși atribuit de Const. Karadja în anul 1937, cînd l-a adus de la Dresda, ca fiind a lui Istratie Dabija voievodul Moldovei¹⁵, este totuși și astăzi păstrat de către specialiștii Muzeului Militar din București cu indicația că este a lui Șerban Cantacuzino¹⁶. Afară de aceste două probe, că steagul Țării Românești în evul mediu era de culoare galbenă, este însuși faptul că ea reprezentînd neamul muntenilor este incastrată în drapelul național de o parte de culoarea roșie și de alta albastră, știindu-se că unirea tuturor românilor s-a făcut avînd Țara Românească cu capitala ei București ca centru de activitate și realizare politică a unității naționale. Iată deci și originea celei de a doua culoare de pe drapelul național.

Odată scoase în evidență pe temeiul unor probe istorice că cele două culori de pe tricolor reprezintă una Moldova (roșu) și cealaltă Țara Românească (galbenul), mai rămîne de văzut pe cine reprezintă culoarea albastrul-azur.

Desigur că primul gînd zboară spre Transilvania. Dar, din nefericire nu găsim culoarea albastru în steagul oficial al ei nici în evul mediu, nici în perioada modernă. E foarte probabil că starea politică în permanentă sub stăpînirea maghiară și apoi sub cea austro-ungară nu-i va fi oferit prilejul de a-și alege și impune singură culoarea drapelului. Atunci de unde culoarea albastru, cea de a treia de pe tricolor? O cercetare atentă a

¹¹ A. Otelea, *Tulor Vladimirescu și mișcarea eleristă în Țările românești*, în „Balcania”, vol. IV, București, 1916, p. 192.

¹² P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 51—53 și 63.

¹³ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, ed. I. Vlădescu, București, 1928, p. 290, cf. P. V. Năsturel, *op. cit.* p. 13—16.

¹⁴ D. A. Sturza, în „Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.”, seria II, tom. VIII, București (1888) p. 266 și reproduc de G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1889, p. 590.

¹⁵ Const. I. Karadja, *Steagul românesc a lui Istratie Dabija voievod* (pierdut în anul 1664, redobîndit în anul 1937), în „Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.” s. III, t. XIX, man. 5, București, 1937, p. 75—87. La părerea aceasta se raliază și Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 1—7.

¹⁶ Muzeul Militar din București, sala nr. 56, vezi și Traian Popa Lisseanu, *Tot despre steagul ostășesc din timpul lui Șerban Cantacuzino*, București, 1938, p. 1—12.

culorii scuturilor din această provincie românească ne-a dus la constatarea că în timpul dominației ungare culoarea albastră era cea preferată de români. În lucrarea arhicunoscută de heraldică a lui I. Siebmacher¹⁷, în care sînt publicate 2445 de steme acordate nobililor din Transilvania, peste 1500 din cele date familiilor de origine română sînt de culoare albastru-azur(cer).

Scuturile sașilor și ungurilor, dimpotrivă, sînt în majoritatea lor de culoare roșie. Această scrupuloasă repartitie a scuturilor după culori este concludentă în a stabili că albastrul-azur reprezenta națiunea română din Transilvania. Descoperirea este foarte importantă. Ea ne sugerează ideea că albastrul-azur de pe scuturile românilor transilvăneni este cea de a treia de pe tricolorul românesc, care încadrează perfect împreună cu acel roșu al românilor moldoveni, galbenul românilor munteni. În felul acesta ea rezolvă și originea celei de a treia culori de pe drapel. Explicațiile și argumentele sînt plauzibile și ademenitoare chiar în a demonstra că adunarea la un loc a culorilor roș, galben și albastru simbolizează o singură țară formată din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Și e foarte probabil că această idee era și în mintea lui Mihail Kogălniceanu, cînd spunea că, tricolorul românesc înseamnă naționalitatea română din toate țările locuite de români. Odată stabilit faptul că originea fiecărui culori de pe tricolor stă în adunarea la un loc a steagurilor celor trei principate românești, ultima problemă care ne-a mai rămas, este în a dovedi cine este ingeniosul autor al contopirii acestora într-un singur steag și cînd s-a putut întimpla aceasta?

Nu încapă nici o îndoială că oricine dintre istorici se va gîndi la primul unificator al țărilor românești, la Mihai Viteazul, care a intrunit sub sceptrul său în anul 1600 stăpînirea Țării Românești, a Transilvaniei și a Moldovei. Unirea fiind o necesitate organică și vitală pentru orice popor, ea trebuia neapărat înfăptuită și de românii din cele trei principate. Numai că înfăptuirea ei prin sabie — deși luptele de la Șelimbreg și Bacău, Suceava și Hotin, au fost duse în contra unor puteri străine cu tendințe de dominație permanentă — a fost socotită chiar de către istoriografia românească actuală un rezultat al încetării fărîmîțării feudale¹⁸, sau ca „ultimul bloc feudal românesc constituit înaintea pericolului turcesc” și nu izvorită dintr-o doctrină politică națională¹⁹. Tăgăduirea categorică a existenței unei doctrine politice naționale din gîndul marelui erou mai fusese susținută și de alții, mai înainte. Dar ea nu a fost dovedită, că a lipsit, în adevăr. Cercetarea în ultimul timp a tuturor actelor emise de cancelaria lui Mihai Viteazul în scurtă sa domnie ne-au format convingerea că marele comandant de oști al Țării Românești nu a rămas pentru noi numai un brav și viteaz ostaș, ci că în calitatea sa de unificator temporar al celor trei țări românești a avut și o viziune politică de mare orizont pentru creștinătate și a fost călăuzit în același timp și de o doctrină politică proprie față de români²⁰.

¹⁷ I. Siebmacher, *Wappenbuch-Siebenbürgen*, IV. Band, XII. Theil, Nürnberg, 1898, passim.

¹⁸ *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962, p. 997—999.

¹⁹ P. P. Panaitescu, *L'union des pays roumains sous le regne de Michel le Brave*, in „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. IV (1965), nr. 3, p. 431.

²⁰ Alexandru I. Gonța, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, in „Studii”, an XIII nr. 4, 1969, p. 141—157.

Cel dintii început de probă în demonstrarea existenței acesteia din urmă îl avem în cuvintele scrise cu mîna proprie pe un act păstrat și astăzi în Arhivele Statului din Viena „Și hotarul Ardealului pohta ce-am pohtit, Moldova, Țara Românească”²¹. Ele fac o primă dovadă că înainte de a fi izvorite din rațiunea de stat pentru crearea unui bloc feudal creștin antiotoman, (formează) constituie dorința vie a lui ca român spre a-i uni pe români într-o singură țară, sub sceptrul său. Această dorință a fost realizată prin unirea cu Țara Românească a Transilvaniei și a Moldovei, pe care o găsim în pecetea aplicată în Iași la 27 iulie în anul 1600 pe un act eliberat pentru scutire de dări mănăstirii de la Bistrița, din sus de Piatra lui Crăciun ²². Lui Stoica Nicolaescu ²³ îi revine marele merit de a fi descoperit și descris cel dintii această pecete, care ne obligă să conchidem că Mihai Viteazul avut o gândire politică națională. După împlinirea acestui vis politic el a comandat să i se execute o pecete care poartă în exergă inscripțiunea „Io Mihail Ungrovlahinskoi, voievod Ardealskoi i Moldavskoi zemli” = Io Mihail al Țării Românești (Ungrovlahiei), domn al țărilor Ardealului și Moldovei, iar în interior „sus o aquila cruciată cu zborul în jos, însoțită: la dextera de un soare, iar la senestra de o lună, Țara Românească (Ungrovlahia). Smalțurile cîmpului și ale mobilelor nu se cunosc. La mijloc pe azur (albastru) o întîlnire de bour, avînd între coarne o stea însoțită la dextera de un soare și la senestra de o lună conturnată, Țara Moldovei. Smalțul și mobilele nu se pot observa. Jos pe șapte munți se află doi lei afrontați ținînd în ghiarele lor o spadă ²⁴ pusă în pal (vertical), este Țara Transilvaniei. În interiorul pecetii mai sînt două personaje, unul reprezentînd pe domn și altul pe doamna. La dextera e domnul și la senestra e doamna”.

Titulatura din exergă, care-l poartă pe Mihai, făuritorul României ca singurul voievod al tuturor țărilor românești, indicate pe rînd în ordinea unirii lor, dar mai ales prezența stemelor fiecărui principat—aquila, bourul și cei doi lei afrontați — pe același fond în interiorul exergăi străjuite de două personaje, probabil de chipul marelui voievod și a doamnei Stanca, sînt toate argumente în favoarea unei concepții politice personale naționale nemaîntîlnite pînă la el și nici după aceea în evul mediu. Dacă gîndul lui Mihai Viteazul ar fi fost numai acela al unui cuceritor, în scopul creierii unui stat centralizat, al unui bloc feudal creștin de luptă împotriva turcilor, el s-ar fi limitat numai la compunerea unei inscripții care să-l arate pe el ca singurul voievod creștin al tuturor țărilor românești, fără a mai reda și stemele lor. Dar, așa cum avem făurită pecetea ea ne dezvăluie doctrina politică a unificatorului consemnată pînă și în sigilografie. Singurul lucru care s-ar putea obiecta ar fi că ea ar rezulta dintr-un document

²¹ N. Iorga, *Studii și Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. IV, București, 19, p. 4.

²² B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică*, tom. II, București, 1867, p. 117.

²³ Stoica Nicolaescu, *Documente de la Mihai Viteazul*, București, 1916, p. 24—25 nota 1 și p. 7.

²⁴ C. Moisil, *Stema României, originea și evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, extras din „Boabe de grâu” și A. Sacerdoțeanu, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul din 27 iulie 1596*, în „Revista Arhivelor”, IV, (1940), p. 161—162 și idem, *Autografe și sigilii de la Mihai Viteazul*, în „Revista Arhivelor”, IV, 2, (1941), p. 306—307, au văzut un pom, după sigiliul aplicat pe documentul din 3 iulie 1600 (Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mănăstirea Neamț, pach. CXXX/10 bis).

provenit după înfăptuirea unirii. Dar însăși confecționarea sigiliului demonstrează existența unei concepții politice a lui Mihai Viteazul căci înainte chiar ca Moldova să fi fost cucerită, el a făurit drapelul național din combinarea culorilor de pe steagurile Țării Românești și Moldovei la care a adăugat pe acea albastru de pe stemele românilor din Transilvania, îndată după alipirea acesteia.

Ideea de unire a pornit la el, desigur, de la originea etnică comună a locuitorilor din cele trei provincii românești, dar aceea a întocmirii drapelului de la existența culorilor care le reprezenta. Îmbinarea aceasta dintre realitatea istorică și dorința de unire formează un moment foarte important nu numai în evoluția ideii naționale ci și în aceea a drapelului național, care, de la Mihai Viteazul, a devenit simbolul unității naționale. Astfel alcătuit, tricolorul a întruchipat pentru el un ideal care nu poate fi explicat decât prin dorința lui de a uni pe toți românii sub un singur stindard.

După bătălia de la Șelimbreg din 18/28 octombrie 1599 și intrarea triumfală în Alba Iulia, Mihai Viteazul a acordat — potrivit obiceiurilor vremurilor — o serie de diplome și steme atit vitejilor boieri munteni cit și nobililor români și unguri din Transilvania care i s-au alăturat.

„De la numirea sa ca conducător al Transilvaniei, la 20 noiembrie 1599, el s-a socotit ca stăpîn al acestei țări — spunea un istoric — și există de la el mai multe diplome de nobilitate, pe care le-a dat în cea mai mare parte celor din neamul său”²⁵.

Luînd în cercetare parte din diplomele menționate mai sus am putut observa că în aceea a lui Preda Buzescu apare un scut militar de culoare roșie, cu o bandă albastru cer, în cîmpul căruia, la bază, se află o coroană antică de aur împodobită cu pietre prețioase, din care spre dreapta iese un leu. Acesta ține în laba stîngă întinsă înainte o spadă în întregime de aur. Sentul este timbrat de un coif închis cu gratii de aur, așezat jumătate la dreapta, pe care stă o altă coroană antică, din care iese figura aceluiași leu.

*De pe coama coifului și de sub coroană este prinsă o flamură cu aspect de mantie, în trei culori așezate vertical, albastru în dreapta (steagul românilor transilvăneni), galben în mijloc (steagul muntenilor) și roșu în stînga*²⁶ (steagul moldovenilor). Acesta din stînga era un steag de pretențiune, alipirea Moldovei nefiind încă făcută²⁷.

Aceste culori sînt caracteristice, ca grupare și ordine tuturor stemeilor pe care le-a acordat Mihai Viteazul în calitatea sa de voievod al Țării Românești și Ardealului înainte de cucerirea Moldovei chiar, cum se poate vedea și din trei diplome emise de cancelaria sa la trei nobili români din Transilvania.

În aceea acordată, la 18 februarie 1600, din Alba Iulia, lui Gheorghe Ciaconești castelan al Sidovarului și fraților săi Nicolae, Ioan și Petru stema se află pe un *scut triunghiular de culoare albastru — cer avînd o dublă bordură, cea exterioară roșie, cea interioară galben-auriu*. În cîmpul său, în partea inferioară sînt patru coline verzi. La îmbinarea colinei

²⁵ I. Siebmacher, *op. cit.*, cap. *Adel von Siebenbürgen*, p. 28.

²⁶ Hagi-Moscu Emanuel, *Steme boieresti din România*, București, 1918, p. 3 Sigiliul lui Preda Buzescu descris și publicat de E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în „Documente privind istoria României”, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 510 și 555, fig. 52.

²⁷ Vezi anexa 1 jos.

3 cu 4 se ridică pe picioarele posterioare, spre dreapta, un cerb de culoare naturală, cu coarne mari bogate în ramuri, al cărui gît este străpuns oblic de sus în jos, de la dreapta spre stînga, de o săgeată lungă de argint. Scutul este timbrat de un coif militar închis cu vizieră, așezat un sfert la dreapta, cu colier și margini de aur, pe care stă o coroană de fleuroane din aur, împodobită cu pietre prețioase, din care iese pe jumătate un alt cerb cu gîtul străpuns de săgeată în același mod. De pe coama coifului pornesc fluturînd spre ambele laturi ale scutului, în undulațiuni largi lambrechine, la dreapta, pe margine, albastru-azur, la mijloc galbene și în stînga roșu cu argint ²⁸.

Spre deosebire de stema lui Preda Buzescu, în care apare un singur tricolor, și numai pe flamură, pe aceasta, a lui Gheorghe de Ciaconești, avem două tricoloruri, unul pe scut și altul pe lambrechine ²⁹.

Stema lui Sindea din satul Roșcani ³⁰ districtul Dobra din comitatul Hunedoara este însă în genul aceleia dată lui Preda Buzescu un scut militar de culoare albastru-azur, în cîmpul căruia este pusă o bară de culoare roșie, care indică o noblete de spadă. Pe întreaga suprafață a scutului este desemnat un cerb de aur, ridicat spre dreapta, avînd coarnele bogate în ramuri, în al cărui gît și spinare sînt înfipite două săgeți de argint trase din urma sa.

Scutul este timbrat de un coif închis cu gratii de aur și un colier de aur, așezat jumătate la dreapta, pe care se află o coroană românească, de aur, împodobită cu pietre prețioase, din care iese, pe jumătate numai, același cerb, spre dreapta străpuns de săgeți tot din spate.

De pe coama coifului și de sub coroană, pornesc fluturînd în lături faldurile strînse ale unui steag tricolor românesc roșu la dreapta și albastru la stînga flancînd coiful așezat pe fond de culoarea galben ³¹. Se deosebește de stema viteazului boier oltean numai prin înlocuirea leului cu cerbul și inversarea culorilor de pe scut avînd banda roșie de pe scut încadrată de albastru pe ambele laturi.

Același tricolor ne izbește și în stema lui Sztrava Pascal Solomon din Porumbacu de Sus din districtul Făgăraș. Însemnele acordate acestui român din legendara țară a descălecatului Țării Românești sînt : un scut militar ascuțit tricolor, albastru, galben și roșu așezate orizontal în al cărui cîmp era așezat un leu de aur ridicat în două picioare și pășind, care ținea în laba dreaptă superioară ridicată o sabie cu mînerul și garda de aur, îndreptată spre stînga, pe lingă capul său. Scutul era timbrat de un coif închis cu gratii de aur și marginile de aur, așezat jumătate la dreapta, pe care se află o coroană de fleuroane, de aur, din care iese pe jumătate același leu de aur, avînd sabia cu lama îndreptată în sus. De pe coama coifului și de sub coroana de pe el porneau fluturînd spre ambele laturi ale scutului faldurile unui steag avînd culorile la dreapta albastru-cer, în centru galben și la stînga roșu ³².

După cum se poate desprinde din această descriere, tricolorul apare pe stema acestui român tot de două ori, ca și la Gheorghe de Ciaconești,

²⁸ Bibl. Acad. Rom., pach. XXXVI/86.

²⁹ Vezi anexa II.

³⁰ Ion Cavaler de Pușcariu, *Familiiile nobile române din Transilvania*, Sibiu, 1892—1895, vol. I, p. 46 și vol. II, p. 348.

³¹ Vezi anexa III.

³² I. Cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, vol. I, p. 112—113; vol II p. 372.

atit pe scut cit și pe flamură. Din nefericire, însă, stema familiei de Porumbacu de Sus, fiind modificată de două ori, o dată la 1630 de către Ana de Brandenburg și altădată de către Ana de Bornemisza în anul 1662, astăzi nu ni s-a păstrat decît numai stema de la 1630 cu tricolorul pe flamură, pe care o dăm în anexă ³³.

Avem în schimb o altă diplomă, eliberată la 10 aprilie 1600, lui Mathia Szekely, deci tot înainte de cucerirea Moldovei (petrecută între 1 — 30 mai 1600) pe care stemă Mihai Viteazul a impus tricolorul românesc de două ori, și pe scut și pe flamură ³⁴.

Stema acordată cuprinde : *un scut triunghiular de culoarea albastru-azur cu două borduri, una exterioară roșie și a doua interioară galben-auriu*. În cîmpul acestuia, la bază sînt desenate trei coline verzi. Din stînga celei de a treia coline și în dreapta celei de a doua, iese de după ele un bărbat puternic, pe jumătate îmbrăcat în haine roșii, cu capul descoperit, care ține cu mîna dreaptă întinsă un buzdugan întrepțat în sus, iar mîna stîngă o ține în șold pe centură. Din stînga celei de a doua coline și din dreapta celei dinții, sub brațul întins al bărbatului în haine roșii apare un iepure de culoare naturală.

Scutul este timbrat de un coif militar închis cu vizieră, așezat un sfert la dreapta, cu colier și margini de aur, pe care este pusă o coroană de fleuroane, de aur, împodobită cu pietre prețioase în care iese pe jumătate același bărbat în haine roșii de pe scut, cu buzduganul ridicat în sus.

De pe coama coifului și de sub coroană, pornesc fluturînd spre ambele laturi ale scutului mult umflate de vînt în ondulațiuni mari, lambrechine de culori albastru, galben și roșu ³⁵.

Ne aflăm în fața unei diplome cu stema purtînd un dublu tricolor românesc acordată de această dată unui secui, stemă identică cu aceea a lui Gheorghe de Ciaconești, cu singura deosebire că pe scutul și din coroana aceluia apare cerbul săgetat, iar pe a lui Mathia Szekely iepurele și bărbatul cu buzduganul. Identitatea acestui scut cu tricolorul românesc dublu demonstrează că acestea erau impuse de Mihai Viteazul.

Și exemple din acestea se mai pot aduce, dar nu mai sînt necesare. Studiarea atentă a diplomelor cunoscute pînă acum, eliberate de cancelaria sa din Transilvania în anii 1599 și 1600 ne-a dus la constatarea că se găsesc peste douăzeci de steme care au tricolorul albastru, galben și roșu pe lambrechine, iar la unele și pe scuturi ³⁶. Timpul și descoperirea unor noi diplome vor confirma pe viitor că tricolorul astfel îmbinat a apărut prima oară în actele emise în anii 1599—1600, făuritorul lui fiind Mihai Viteazul, care a unit cu Țara Românească mai întîi Transilvania și apoi Moldova.

Gruparea în jurul culorii galben, așezată la mijloc, a celorlalte, albastru și roșu, pe de lături, reprezintă în concepția marelui voievod un simbol și anume : simbolul unirii celor trei principate sub un singur sceptru, sau, cum spune M. Kogălniceanu la 1867, simbolul „unității naționale a românilor din toate țările locuite de români”.

³³ Vezi anexa IV reproducă după I. Cavaler de Pușcariu și aflate în anul 1920, la descendenții familiei, avocat Stravoiu Nicolau din Brașov.

³⁴ Bibl. Acad., Rom, pach. LVI/11.

³⁵ Vezi anexa, V.

³⁶ I. Siebmacher, *op. cit.*, p. 49—206.

Nesemnlat în documentele secolelor al XVII și al XVIII-lea, tricolorul românesc apare deodată la 1834 în Țara Românească pe steagurile unităților militare — cum am văzut mai sus — dar și în Moldova la 1857, înainte de unirea Principatelor. Informația ne este dată de către baronul Talleyrand de Perigord, președintele Comisiei europene de supraveghere a constituirii Divanurilor Ad-hoc din București și Iași, cu sediul în București și de către caimacamul Văgăreș.

Primul scrie contelei Walewski, ministrul de externe al Franței, că în drumul său spre Iași a fost întâmpinat la intrarea în orașul Bacău de peste trei mii de moldoveni. Aceștia, după ce l-au oprit, i-au deshămat caii de la trăsură și în loc s-au înhamat oameni care aveau confecționate pieptarul și ștreangurile hamurilor împletite în tricolorul național al unirii³⁷. Ajuns la Iași, pentru primirea sa i-au ieșit înaintea populația orașului care avea în frunte pe mitropolit cu mulți episcopi și nouăzeci de preoți³⁸, toți îmbrăcați în haine negre, purtând brîie și cocărzi tricolore înfierate de către caimacam ca fiind de „culoare străină”, față de steagul Moldovei de pe atunci, dînd „prin aceasta o rea pildă poporului”³⁹.

Aceste ultime două relații sînt extrem de prețioase. Ele arată că tricolorul românesc, simbol al unirii tuturor românilor făurit de Mihai Viteazul, a fost păstrat concomitent secole la rînd în ambele principate cu sfințenie și predat din generație în generație de tradiția străbună urmașilor pînă în secolul al XIX-lea. Pentru realizarea lui a luptat Mihai Viteazul pînă la sacrificiul suprem al vieții sale de pe cîmpia de lîngă Turda. El a cimentat această unire și sfințit acest drapel național cu singele său. De aceea, după moartea sa contemporanii au cultivat credința sa, iar tricolorul românesc a întruchipat de la el și pînă astăzi idealul tuturor românilor din cele trei țări românești. El a murit ca persoană fizică, dar trăiește prin faptele sale magistral reliefate de însuși marele sultan cînd vorbește vizirului Sinan Pașa „Și acum s-a ridicat asupra-mi ca un balaur neîmblîzit (Mihai), Mi-a stricat țări. Mi-a prădat orașele, cetățile și satele mele pe care bunicul meu le-a dobîndit cu multă osteneală. Mi-a luat din mîini Brăila și Giurgiu. A trecut la Ruscuc cu gloatele lui unde a tăiat și sfărîmat oștile mele și a prădat și dărîmat cetățile mele. Mi-a ucis pe căpitanul meu, Mustafa Pașa, spaima inamicilor mei și tăria împărăției mele. Silistra, Varna, Baba-dag și pînă și Provatu, Dobrogea, Zagora, Plevna, Nicopole, Vratza, Vidin, pe toate le-a surpat, nimic n-a mai rămas.

Hanului <tătarilor> de care tremurau toți, hanului în lume cunoscut, i-a frînt nasul și l-a pus pe fugă rușinîndu-l. Cîte oști am trimis să-l bată, nici una n-au putut să-l înfrîngă. Mi-a făcut oștilor rușine pe care n-au pățit-o de la alte mari puteri. Mi-a prădat țările și mi-a luat Serbia”⁴⁰.

Pentru români figura lui Mihai Viteazul va rămîne deapănura legată de tricolorul românesc, idealul de peste veacuri al unirii tuturor românilor de ori unde s-ar afla ei.

³⁷ Ghenadie Pelrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. IV, București, 1889, p. 351.

³⁸ *Ibidem*, vol. IV, p. 409.

³⁹ *Ibidem*, p. 414.

⁴⁰ Stavrinos, trad. de Papiu A. Ilarion, în „Tezaur de Monumente istorice”, vol. I, București, 1862, p. 291–292.

RÉSUMÉ

L'histoire du drapeau national roumain a été déjà présenté par les historiens comme étant introduit dans toutes les unités militaires dans l'année 1834, à l'automne. Adopté comme enseigne national par les révolutionnaires de 1848 et consacré sur le Champ de Filaret, près de Bucarest, il a été arboré par le gouvernement provisoire et porté puis par la garde citadine de Bucarest.

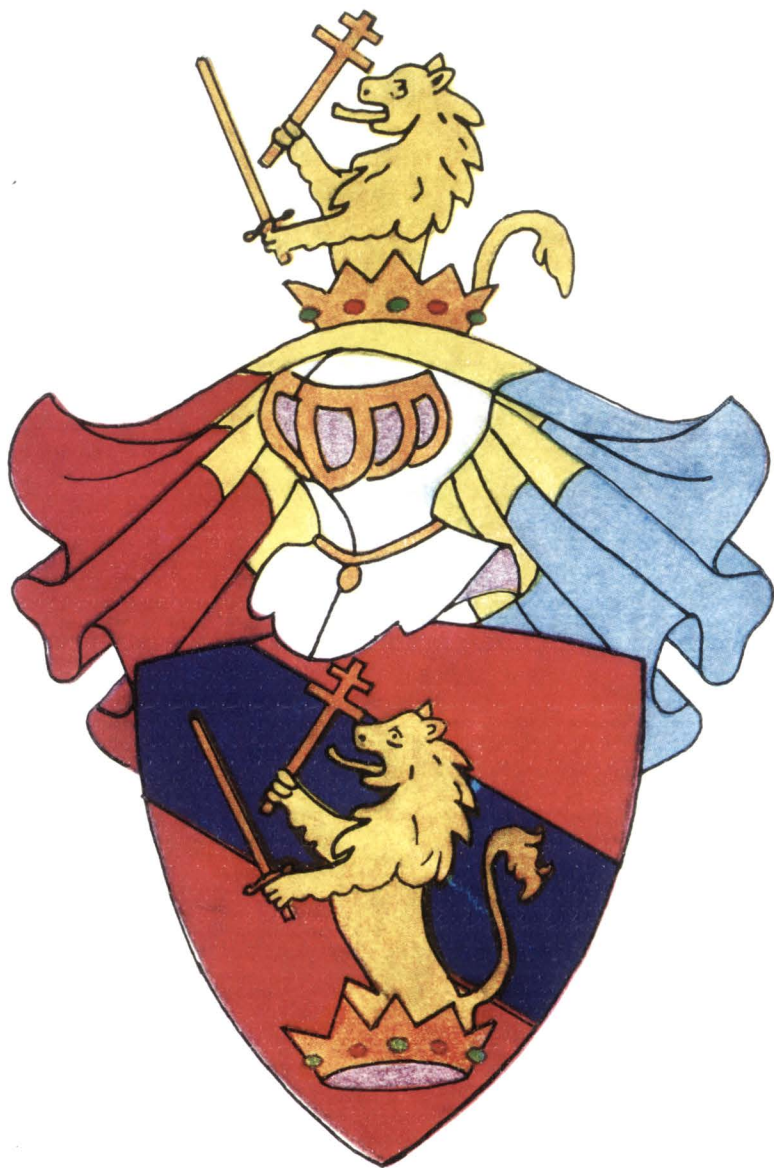
Après l'union des principautés, dans un discours tenu en 1867 M. Kogălniceanu affirme que le drapeau tricolore symbolise „l'étendard de la nationalité roumaine de tous les pays habités par les Roumains”.

Des recherches récentes ont confirmé cette presupposition et les documents découverts ont conclu que le tricolore roumain tel qu'il est aujourd'hui, est même plus ancien que le XVI-ème siècle.

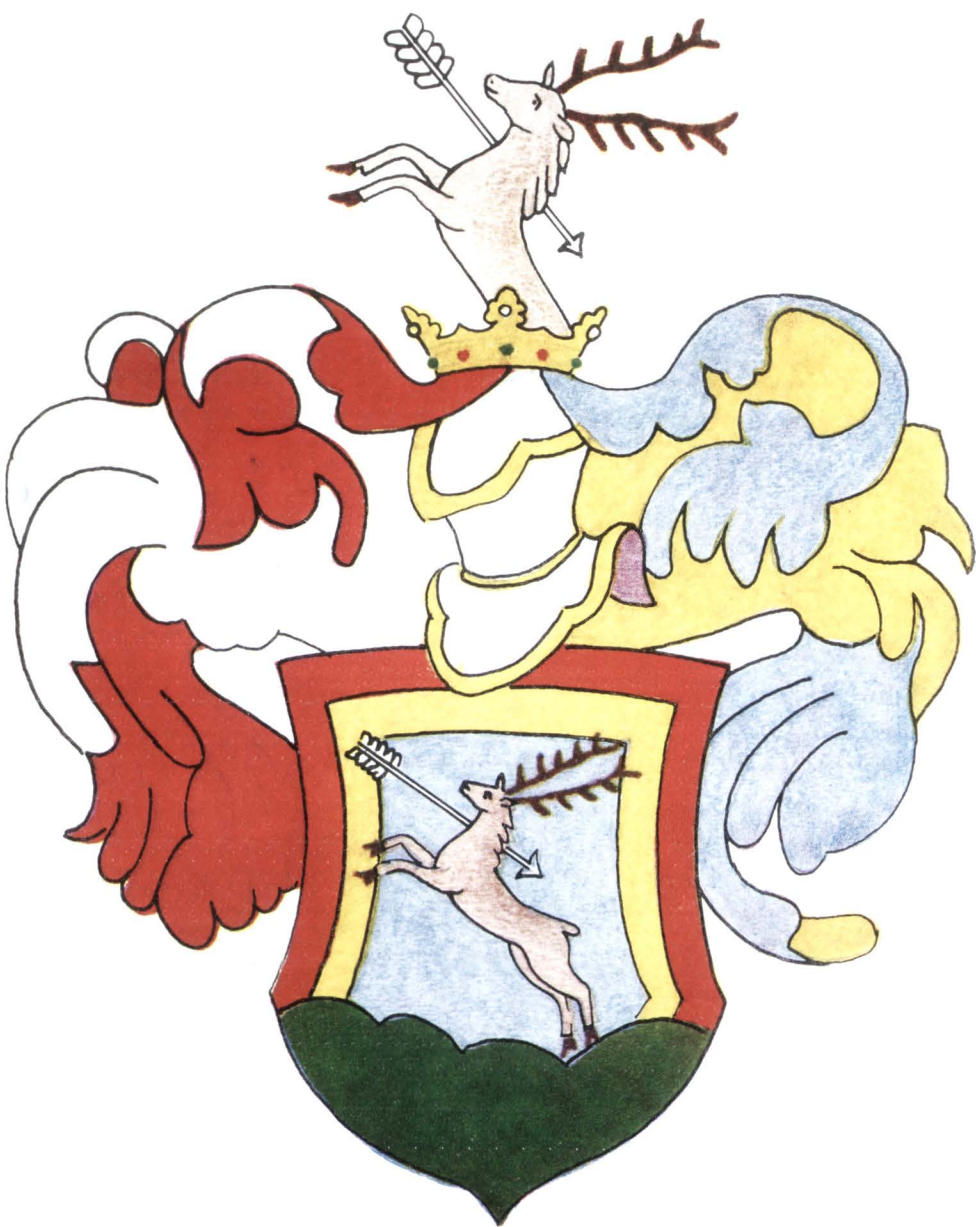
Les mots „Și hotarul Ardealului, pohta ce-am pohtit, Moldova, Țara Românească” écrits par Michel le Brave, ont été réalisés pratiquement par le combat de Șelimbăr dans l'année 1599 à l'automne et puis par la donation des sceptres sur lesquels se trouvaient les couleurs du tricolore ; rouge, jaune et bleu, aux frères de l'Oltenie, Preda, Stroe et Radu Buzescu, Georges de Ciocorești, chatelain de Sidovar, Pascal Solomon de Porumbacu de Sus du district de Făgăraș, et le noble szekely Mathia, tous collaborateurs et amis du voïvode.

La campagne de Moldavie au printemps de l'année 1600 n'a eu autre but que de réunir tous les Roumains sous un seul sceptre en soulignant pratiquement tout ce que les trois couleurs symbolisaient pour les Roumains, car celui qui a réalisé, cette unité de tous les pays habités sur les Roumains, n'avait fait autre chose sur les sceptres de ses collaborateurs, que représenter les couleurs de l'étendard de chaque province, mettant au milieu du drapeau de couleur jaune de la Valachie, son emblème — l'aigle avec la croix au bec — et à ses côtés ajoutant l'étendard rouge de la Moldavie avec son emblème la tête d'aurochs et l'étendard bleu, couleur préférée des nobles roumains de la Transylvanie, avec l'emblème de deux lions affrontés.

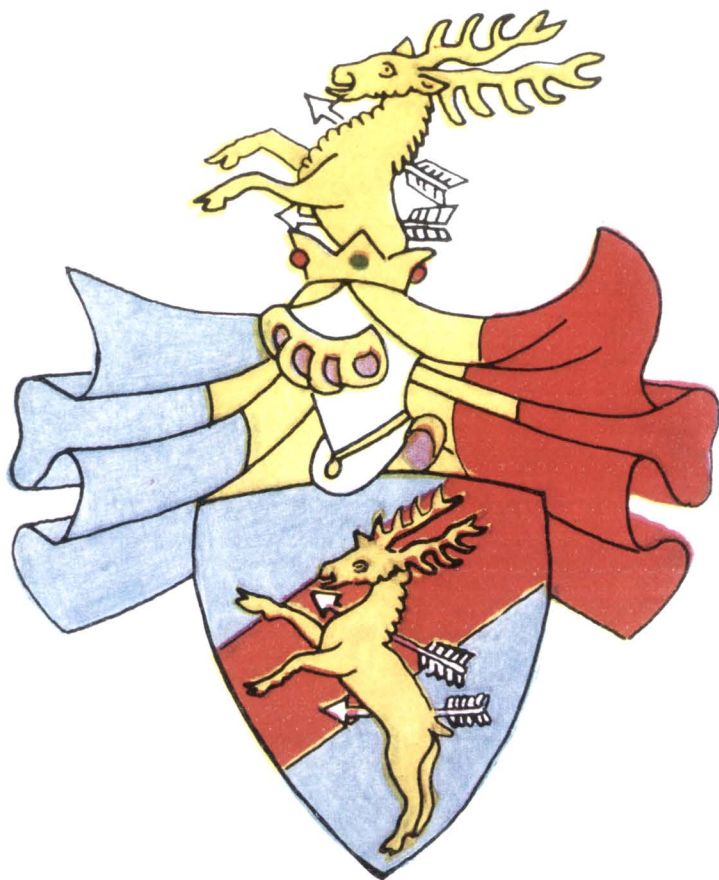
Cette assemblage de la couleur rouge et bleu avec la couleur jaune sur le même sceptre représente dans la pensée du grand voïvode, le symbole de l'unité de trois pays roumains sous un seul sceptre.

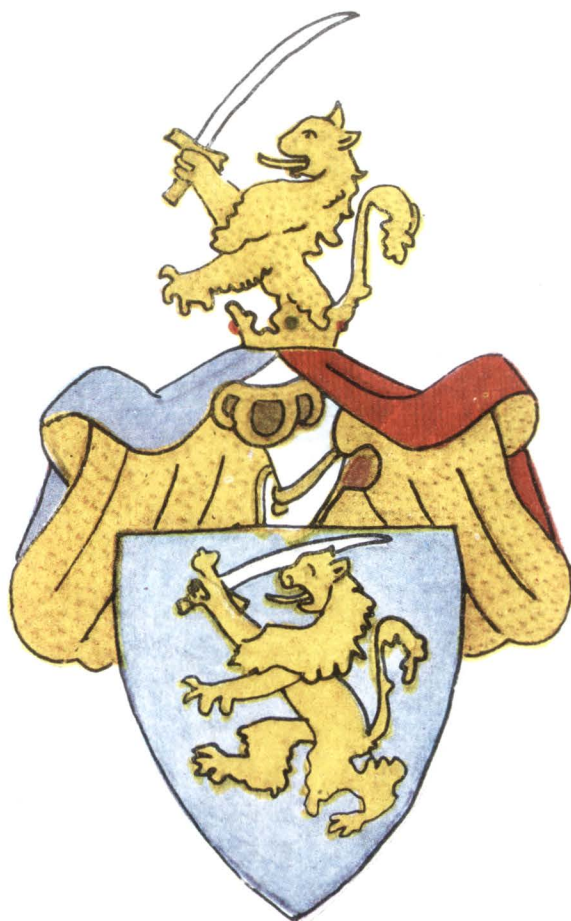
Stema fraților Buzzești

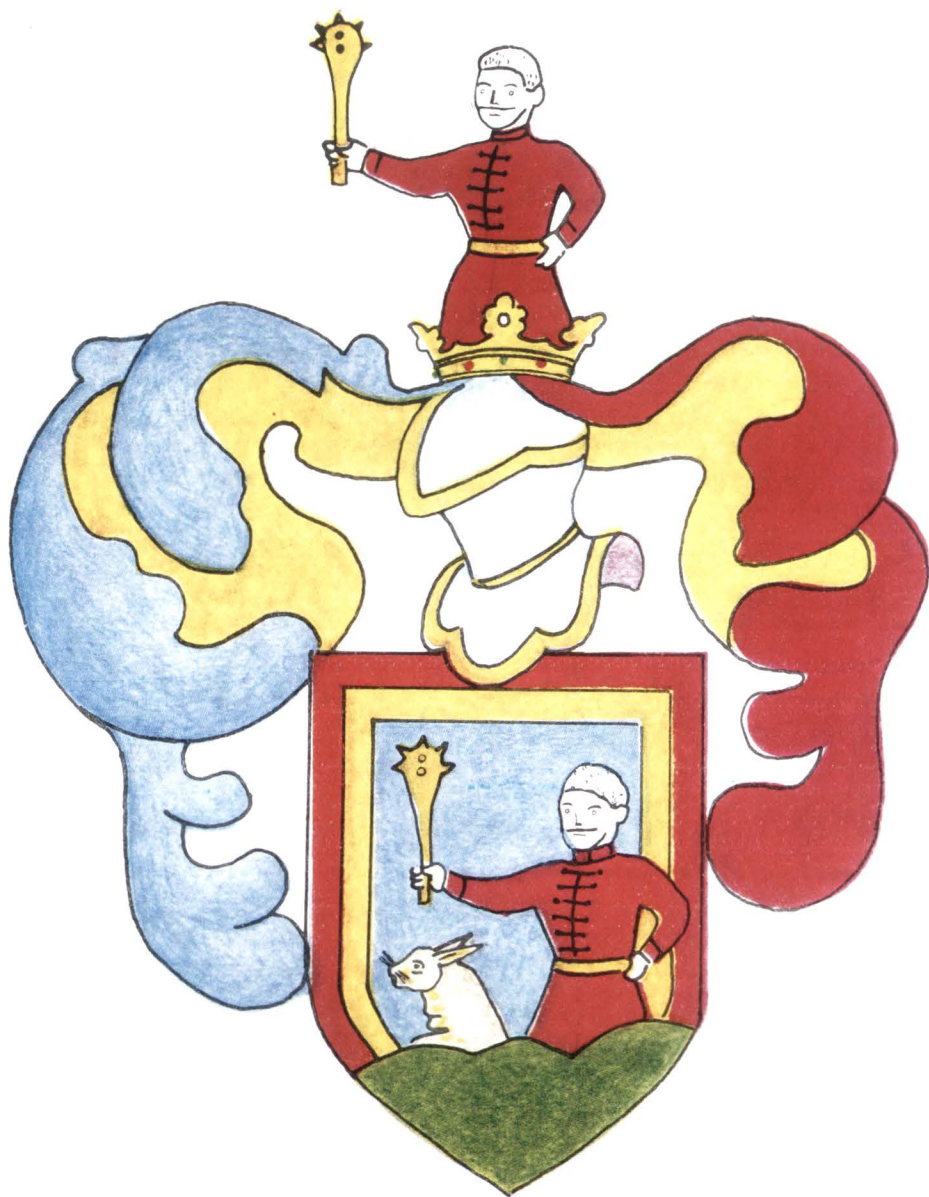
George de Ciocănești și frații săi
18 februarie 1600

Sindea de Roșcani

Strava de Porumbacu de Sus
Stemă din anul 1630

Mathia Szekely și tatăl său
10 aprilie 1600

ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA DISTRICTULUI ROMÂNESC AL NĂSĂUDULUI

ION RUSU

După înăbușirea revoluției de la 1848 în Transilvania, prin noua organizare administrativă, vechile comitate și scaune sînt desființate și teritorii locuite de populații compacte sînt divizate în unități separate, opunîndu-se în fiecare din ele interesele naționale diferite ¹.

Regimul absolutist instaurat în Transilvania după revoluția din anul 1848 s-a abătut cu putere și asupra fostului ținut de graniță năsăudean. În anul 1851 regimentele grănicerești, atît cele românești cît și cele secuiești au fost încorporate în regimentele cezaro-crăiești „de linie”, pentru a se evita acțiunea lor în scopuri „separatiste” ².

După desființarea regimentului de graniță năsăudean, ținutul acestuia este inclus la 1 aprilie 1851 în districtul Reteagului. În anul 1852 se procedează la o altă împărțire administrativă a țării și ținutul Năsăudului este anexat la districtul Bistriței la care va rămîne pînă în anul 1861, fiind împărțit în patru cercuri: Năsăud, Rodna, Bîrgău și Șieul Mare.

Teroarea dezlănțuită de autoritățile imperiale după revoluția din anul 1848 lovea în primul rînd în foștii „rebeli”, dar ea s-a extins și asupra multor români și slavi care luptaseră sub steagul împăratesc ³.

În fruntea cercurilor administrative pe teritoriul cărora funcționase în perioada 1762—1851 regimentul de graniță năsăudean au fost aduși funcționari străini de ținut, instrumente ale absolutismului, care nu cunoșteau limba și obiceiurile locuitorilor și nici trecutul lor militar din care cauză raporturile dintre populația ținutului și autoritatea de stat devin dușmănoase. Funcționarii și ofițerii români din district fuseseră îndepărtați din ținutul natal fiind încorporați fie în miliție, fie că au fost numiți în diferite posturi administrative în ținuturile mai îndepărtate ale imperiului. Ca răspuns la manifestările de nemulțumire stîrnite de noile realități sociale și naționale ⁴ autoritățile locale ale imperiului urmăreau cu înver-

¹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1961, p. 133.

² *Ibidem*, p. 161.

³ *Istoria României*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 399.

⁴ În lupta dusă împotriva asupririi, s-a afirmat neînfăcatul învățător Vasile Nașcu, figură progresistă a ținutului năsăudean profund atașat de popor și de tradiționalele lui aspirații spre libertate națională și dreptate socială.

șunare pe toți cei ce îndrăzneau să se ridice împotriva dispozițiilor organelor centrale. Activitatea intelectualilor progresiști este supravegheată, unii dintre ei fiind terorizați, alții destituiți din servicii, perchezițiile ținându-se lanț⁵.

Lupta dusă de populația acestui ținut pentru drepturi politice și economice era privită de autoritățile de oprimare ca acte de revoltă împotriva rânduielilor statele și ca propagandă daco-romană cu scopuri „bine definite”.

Aceasta este situația ținutului năsăudean cînd, la 20 octombrie 1860, apare diploma împărătească și mai tîrziu patentă care ordonă restaurarea autonomiilor comunale, județene și provinciale.

Diploma este primită cu scepticism de românii din Transilvania pentru că nu știau ce le poate aduce. „Magiarii știau ce voiesc : întoarcerea la legile revoluționare din 1848 : sașii la vecia lor constituțiune municipală cu cap național, cu corporațiune judecătorească și totodată legislativă strict națională cu limba germană pentru poporul săsesc. Românii însă ce restaurare puteau ei să dorească din trecutul cel prea dureros pentru națiunea lor”⁶.

Nici românii din ținutul Năsăudului n-aveau ce restaura, pentru că regimentul de graniță nu se putea reînființa și populația acestui ținut nici nu l-ar fi dorit reînființat iar la vreun comitat sau district vecin de asemenea nu voiau în ruptul capului să fie anexați pentru a nu li se repeta experiența dureroasă din anii 1851—1860. De aceea cînd s-a pus problema restaurării, pe baza comunității de averi provenite de la fostul regiment de graniță și rămasă în proprietatea colectivă a celor 44 de comune și pe baza că întreaga populație a acestui ținut este pur românească⁷, ei cer înființarea unui district românesc cu jurisdicție proprie în care limba de administrație să fie cea românească.

Împotriva nobilimii și burgheziei ungurești și împotriva celei săsești care se opuneau înființării unui astfel de district, populația ținutului năsăudean era pregătită permanent și informată în ședințe, prin delegați și circulare despre stadiul în care se găseau lucrurile, în așa fel încît să nu fie duse în eroare de agenți străini. Platforma politică pe baza căreia s-au organizat erau comitetele alese în toate localitățile cu unul central la Năsăud în vederea demersurilor care trebuiau făcute pentru recștigarea și apoi administrarea averilor cumulative grănicerești.

În componența deputației naționale transilvănene care în anul 1860 merge în audiență la împărat să ceară îngăduința convocării unui congres în care să se consulte asupra problemelor politice puse de diploma din 1860 sînt chemați și doi delegați din ținutului Năsăudului „de tagmă

⁵ Macedon Pop, unul dintre intelectualii fruntași ai ținutului este percheziționat și mai tîrziu mutat de însuși guvernatorul Schwarzenberg pentru faptul că ar deține broșuri revoluționare scrise în limba română de „nescari boieri români aflători la Paris și trimise de aceștia în toate ținuturile României” (Dr. Nestor Simon, *Vasile Nașcu — Viața și faptele lui. Năsăud*, 1911, p. 125—126).

⁶ George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 55—56.

⁷ Populația Regimentului II românesc de graniță din ținutul Năsăudului era în 1840 de 31.328 suflete dintre care erau unguri și secui 72, germani 206, slovaci 39 și alte naționalități 230 (Stefan Manciulea, *Regimentele grănicerești din Ardeal și Banat la 1840*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, V (1928—1930), Cluj, 1930, p. 438.

militară”. Alături de căpitani George Lică și Ioan Purcerilă, membrii ai deputăției naționale, pleacă la Viena și Ioachim Mureșan și Vasile Nașcu care, „intocmai ca odinioară nemuritorul cronicar al românilor George Șincai, ducea cu sine o păreche de dăsași plini de scrisori și mai vechi și mai nouă”⁸, ca să dovedească ministerelor și împăratului dreptatea românilor năsaudenii.

Cererea pentru înființarea districtului năsaudean a fost înaintată curții din Viena la 30 decembrie 1860 și predată baronului Francisc de Kemény, președintele provizoriu al Cancelariei aulice transilvănene, însărcinat de Curte să facă propuneri asupra reorganizării politico-administrative a Transilvaniei. Cererea primită cu promisiuni și cuvinte frumoase a fost dosită și numai insistențele personale ale lui Vasile Nașcu face ca ea să fie „găsită” și să i de dea curs, fapt ce determină, de altfel, „Gazeta Transilvaniei” ca, dînd exemplul cererii năsaudenilor, să îndemne pe românii din Transilvania să nu se mai încreadă în complicata birocrație vieneză care pune piedici în calea revendicărilor poporului român⁹.

Dar pledica cea mai mare în înființarea districtului românesc al Năsaudului era împotrivirea lui Francisc Kemény, care se declara pentru înglobarea ținutului grăniceresc în sinul comitatului Bistrița: „... nu fiind că eu nu țin cu scop, ca un popor constător numai din români, exercitați în arme, chiar la granițele Moldovei, unde comunicația cu principatele dunărene chiar astăzi e așa de mare, să ocupe o poziție independentă sub conducerea și supravegherea diregătorilor proprii naționali căci această împrejurare în prezent nu apare să amenințe cu pericol, totuși rămîne învăluit în întunecimea viitorului, ca mai tirziu să poată fi sau să poată deveni un pericol, de aceea nu pot cuteza a lua asupra-mi responsabilitatea împreună cu o asemenea propunere”¹¹.

Împotriva acestei argumentări a lui Kemény spulberate prin activitatea convingătoare a învățătorului Vasile Nașcu în audiențele avute la împărat, la arhiducele Rainer și la alte autorități imperiale, se aprobă totuși, prin hotărîrea imperială din 24 martie 1861, organizarea la Năsaud a unui „district de sine cu jurisdicțiune proprie, în care administrațiunea se va organiza în orîșice privință asemenea celui din Făgăraș”¹¹.

Opinia lui Francisc Kemény exprima punctul de vedere al burgheziei și moșierimii națiunilor mai dezvoltate din punct de vedere economic și politic care duceau în regiunile românești ca și în cele slave o politică intensă de asuprire națională și socială. Monarhia austriacă, interesată, pentru a domina, să ducă o politică de învrăjbire între naționalități își păstra acest ținut cu tradiții militare cu scopul de a fi folosit, la nevoie, ca o forță de șoc împotriva eventualelor pretenții ale nobilimii și burgheziei maghiare.

Vestea înființării districtului năsaudean a umplut de bucurie inimile românilor din Transilvania. La recomandarea reprezentanților ținutului căpitan suprem al noului district a fost numit avocatul Alexandru Bohățel.

⁸ Dr. Nestor Simon, *op. cit.*, p. 195.

⁹ *Ceva despre reorganizarea Transilvaniei* în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 25 din 28 martie 1861, p. 105.

¹⁰ Dr. Nestor Simon, *op. cit.*, p. 301.

¹¹ *Ibidem.* p. 306.

Manifestările de bucurie pentru înființarea districtului românesc al Năsăudului și pentru numirea căpitanului suprem au depășit cu mult granițele ținutului năsăudean. Noul Comandant a plecat din Cluj în ziua de 15 iunie, însoțit de un mare număr de intelectuali din Sibiu, Blaj, Alba-Iulia, Abrud, și din alte părți. De-a lungul traseului călătoriei de la Cluj la Năsăud el a fost întâmpinat peste tot în mod triumfal. Primiri sărbătorești i s-au făcut la marginea cercului Iclod, la Gherla, la marginea districtului Năsăud, la Mocod, unde-l așteptau mai multe sute de tineri, apoi la Salva și la Năsăud unde au fost ridicate arcuiri de triumf pe care scria „Bărbatul doririlor”, „Virtutea romană reînviată” etc. La Năsăud a fost primit de 4000 de oameni veniți din tot districtul și-n duduital a 12 treascuri¹².

La solemnitatea instalării noului căpitan suprem sînt invitați să participe toți funcționarii născuți pe teritoriul regimentului de graniță, aflați fie în Transilvania, fie peste Carpați, în vederea eventualei lor încadrări în funcțiuni administrative, în districtul nou înființat¹³.

Cu prilejul numirii căpitanului suprem s-a ales și un comitet provizoriu al districtului compus din 242 membri în care au intrat delegați ai tuturor comunelor după numărul locuitorilor, comitet sau congregație prin care avea să se exercite autonomia districtuală. După constituirea congregației districtuale s-a trecut la organizarea districtului¹⁴ și la alegerea tuturor funcționarilor atît districtuali cît și comunali.

În schema districtului erau următoarele funcții: vicecăpitan primar, vicecăpitan onorar, protonotar, 3 protonotari onorari, vicenotar, arhivar, protocolist, phisic¹⁵, 2 chirurghi, ingineri inspector silvanal, magistrul silvanal comunat, perceptor municipal, cancelist-controlor municipal, 3 canceliști, moașă, janitor, cursori, și 2 servitori.

Oficiile judiciare erau: președintele sedriei, 6 asesori, asesor ordinar comercial, asesor supleant comercial, protofiscal, vicefiscal, vicenotar, 2 vicenotari orfanali, protocolist, arhivar, 7 canceliști judiciari, 5 canceliști onorari, 2 servitori, carcerariu, 6 vigili de carcere¹⁶.

Districtul era format din 44 de comune împărțite în șase cercuri administrative: Năsăud, Zagra, Singeorz, Rodna, Prundul Bîrgăului și Monor. Cercurile administrative erau conduse de un jude de cerc ajutat de un adjunet. În district erau două judecătoriai cercuale: judecătoria Năsăud și judecătoria Rodna cu sediul în Prundul Bîrgăului¹⁷.

Emblema districtului — concepută de pedagogul Vasile Petri — înfățișează o stîncă înaltă, în vîrf cu un vultur ținînd în cioc o cruce. După stîncă apare soarele, la poalele stîncii curge un izvor semnificînd apele minerale din district, iar la izvor se află Marte zeul războiului.

¹² *Călătoria Ilustrății sale a domnului căpitan suprem Alexandru Bohățel de la Cluj la Năsăud în 15 și 16 iunie 1861*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 50, 51 și 52 din 21, 24 și 29 iunie 1861, p. 217.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 42 din 24 mai 1861, p. 184.

¹⁴ „Conspect despre oficianții constituționali din nobilul District al Năsăudului carele constă din 46 de comunități, între care 4 opide și are una suprafață de 45—5/10 miluri patrate și 46.500 suflete. Locul pretorial: Năsăud. Căpitanul suprem: Alexandru Bohățel, din Glod” (Arh. St. Năsăud, fond Ioachim Mureșan, 11/11/2).

¹⁵ medic.

¹⁶ Arh. St. Năsăud, doc. cit.

¹⁷ Ibidem.

Pe scutul lui Marte sînt săpate inițialele V.R.R., adică „Virtutea Romană Reînvîtată”. Într-o peșteră a stîncii se vede o lupoaică cu doi copii, unul doarme și unul sugă. Inscripția sigiliului cuprinde următorul text: Sigiliul districtului român năsăudean 1801¹⁸.

Problema organizării districtului n-a fost ușoară. Românii din Transilvania excluși atîtea veacuri din viața publică n-aveau funcționari pregătiți pentru treburile publice și le lipseau, mai ales, oameni cu pregătire juridică atît de necesară unei administrații moderne.

Activitatea desfășurată în districtul Năsăudului de-a lungul unui deceniu și jumătate, cît a existat această organizație politico-administrativă a fost deosebit de fructuoasă. Din punct de vedere gospodăresc, administrația districtuală a reparat drumurile, a construit poduri, s-a îngrijit de buna funcționare a școlilor, creîndu-se totodată condiții mai bune pentru educația politică a țărănimii, prin exercitarea de către aceasta a drepturilor politice acordate în această perioadă. Pe de altă parte, în acest timp s-au format multe cadre administrative românești de lipsa cărora se plîngea atîta Bariț¹⁹.

După un deceniu de străduințe, două esențiale condiții pentru înflorirea culturală a ținutului erau realizate: relativa independență administrativă cu folosirea limbii române în district și independența economică prin cîștigarea fondurilor grănicerești.

În această situație masele de țărani dornice de lumina științei și culturii sub îndrumarea unor intelectuali luminați hotărâsc înființarea unui liceu la Năsăud, care va fi susținut din fonduri locale.

Deschiderea festivă a liceului s-a făcut în ziua de 4 octombrie 1863, cu participarea tuturor delegaților celor 44 de comune și a unui mare număr de țărani din satele foste grănicere într-o atmosferă de autentică sărbătoare națională, în bubuitul treascurilor și-n emoționante cîntece populare.

De-a lungul existenței sale, liceul din Năsăud a dat multe elemente strîns legate de interesele maselor populare din care au ieșit. Ele au contribuit la evoluția culturii românești, au devenit militanți de frunte pentru egalitatea naționalității române cu celelalte naționalități și, apoi luptători neînfricați pentru făurirea statului național unitar.

În anul 1878 apare, la Graz, „Resbelul orientale ilustrat”, scris de Maxim Pop și A.P. Alexi, amîndoi profesori năsăudeni, pentru care editorul a avut de suferit rigorile legii, iar cîteva fascicule din carte au fost confiscate de poliție ca fiind periculoase²⁰.

În perioada războiului de independență, poeziile lui Alecsandri erau aici pe toate buzele. În semn de amintire pentru vitejiile armatei române, năsăudenii au denumit cele două hoteluri existente pe atunci

¹⁸ Dr. Nestor Simon, *op. cit.*, p. 385.

¹⁹ În urma unor dispoziții date de comitetul districtual, puteau fi aleși notari „numai acela care au absolvit cu succes bun școalele normale și care vor fi stat în practică la un jude de cerc cel puțin două luni și vor fi oameni treji, nepătați și prevăzuți cu atestat de la judele cercual, dacă se vor fi supus examenului notarial înaintea unei comisuni districtuale din toate obiectele din care sînt de examinat, după prescripțiile în valoare, aspirații la oficiile politice peste tot”. (Arh. St. Năsăud, fond cit. II/10).

²⁰ Maxim Pop și A. P. Alexi, *Resbelul orientale ilustrat*, Graz. 1878, p. II.

în oraș „Grivița” și „Rahova”. La „Rahova” de pildă își avea sediul „Reuniunea de lectură a românilor năsăudeni”²¹.

Districtul, așa cum a fost el constituit, era privit de românii din Transilvania ca o unitate reprezentativă și înaintată în luptele ce se duceau pentru eliberarea lor națională și socială. Când în 1867 se instaura dualismul, Iosif Gall, funcționar la Cancelaria aulică transilvăneană, scria din Viena căpitanului suprem Alexandru Bohățel, la 28 februarie, că românii și slavii din imperiul habsburgic ar putea împiedica printr-o acțiune unită dualismul înainte de a-i încătușa din nou. În acest sens „unica speranță ne mai e districtul Năsăudului. Combinația generală merge într-acolo, că năsăudenii sau în adunare districtuală sau, dacă nu se va putea aceasta, altcum, să protesteze în contra nelegiuitei desființări a autonomiei transilvănene și supunerii sub minister maghiar”²².

Evenimentele din anul 1867 se cunosc. Cu toată opoziția românilor din Transilvania dualismul s-a încheiat în dauna dezvoltării lor politice, economice și sociale.

Districtul Năsăudului totuși supraviețuiește și după încheierea dualismului austro-maghiar până în anul 1876 cînd, în cadrul unor noi arondări administrative, este desființat iar teritoriul lui înglobat în comitatul denumit de aici înainte Bistrița-Năsăud.

Materialul arhivistic aparținînd instituției al cărei istoric l-am schițat mai sus are ca limite cronologice anii 1861—1876 și este în cantitate de circa 56 m.l. Păstrat multă vreme în condiții proaste la prefectura din Bistrița o bună parte din el s-a distrus. Fondul a fost identificat în urma celui de al doilea război mondial și preluat în depozitele Arhivelor Statului. Cea mai mare parte a materialului este format din dosare judecătorești create de Sedria generală Năsăud și de Judecătoria cercuală Năsăud. Arhiva administrativă în cantitate foarte mică provine de la Districtul românesc al Năsăudului și de la Cercul Năsăud.

RÉSUMÉ

Le district de Năsăud a été militarisé dans l'année 1762, en se constituant sur ce territoire de II-ème régiment roumain transylvain des gardes-frontières d'infanterie nr. 17^a. De l'année 1851, après les événements de l'année 1848, le régiment a été supprimé.

Après l'apparition de la diplôme impérial de 20 octobre 1860, la population de cette région lutte pour la formation d'un district roumain avec une juridiction propre dont la langue et l'administration soient roumaines.

De la description présentée par l'auteur fondée sur des documents d'archives résulte que le district roumain de Năsăud prend naissance en 1861 et à cause de son activité politique, économique et surtout culturelle, il est considéré par les Roumains de la Transilvanie comme une unité représentative et progressiste dans la lutte menée pour la libération nationale et sociale. Comme suite du pact dualiste austro-hongrois dans l'année 1867, le district de Năsăud, est supprimé et son territoire est englobé dans le comitat nommé Bistrița-Năsăud, créé à l'occasion d'un nouvel arrondissement administratif.

²¹ Sanda Mîndoiu, *Încununarea unei școli dintr-un colț de țară românească*, Năsăud, 1930, p. 36—37.

²² V. Șotropa, *Din scrisorile celor dispăruți*, în „Arhiva Someșană”, nr. 8, Năsăud, 1928, p. 113—115.

NOI DATE PRIVITOARE LA LUPTA ROMÂNILOR DIN CÎMPIA ARADULUI PENTRU DREPTURI ȘI LIBERTATE NAȚIONALĂ (1849—1867)

ANDREI CACIORA, EUGEN GLOCK

Documentele cercetate în ultimii ani la Arhivele Statului Arad, pun în lumină lupta plină de sacrificii a românilor din părțile Aradului, pentru drepturi și libertate națională din timpul și după revoluția de la 1848—1849.

O seamă de documente din fondul Prefectura județului Arad se referă la pătrunderea glotașilor conduși de Avram Iancu, începînd cu 10 august 1849, în părțile estice ale comitatului Arad. Rapoartele întocmite pe comune dovedesc că, în Valea Crișului Alb și a Mureșului, în cca. 80 de localități, moșii și populația locală, fără deosebire de naționalitate, au lichidat stăpînirea moșierească și aparatul administrativ comitatens. Pe teritoriul ocupat de răsculați, întregul sistem de asuprire națională și socială s-a prăbușit¹.

Împotriva maselor revoluționare locale și a glotașilor au fost trimise, la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1849, trupe imperiale, conducătorii contrarevoluționari luînd împotriva răsculaților măsuri represive care au culminat cu procesul de la Tribunalul Arad. Procesul a durat nu mai puțin de 6 ani urmarea lui fiind condamnarea la închisoare și confiscarea averii conducătorilor răsculaților².

Deși încă în august 1849 comisarul imperial Majthény a publicat în părțile Aradului ordinul imperial cu privire la „egalitatea națională în practică puterea de stat locală a fost încredințată nobilimii conservatoare maghiare, în frunte cu Atzél Ioan, un înverșunat potrivnic al revendicărilor naționale românești.

În aceste condiții grele, românii arădeni depun însemnate eforturi în lupta lor pentru libertate națională.

Una din acțiunile imediate a fost sprijinirea delegațiilor plecate la Viena pentru a cere împăratului drepturile naționale promise. Cu toată împotrivirea autorităților, se colectează sume importante de bani, din

¹ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, seria „Documente referitoare la mișcările din toamna anului 1849”.

² Judecătoria municipiului Arad, fond „Tribunalul județului Arad”, nr. 485/1855.

întreg comitatul, pentru a se putea trimite și delegați români din Arad. În fruntea acestei acțiuni s-au situat, de la început, Vicențiu Babeș și avocatul Arkoși³.

După cum atestă documentele, arădenii au făcut tot posibilul ca acțiunile lor din acești ani să fie coordonate cu acțiunile românilor din întreaga Transilvanie, din Țara Românească și Moldova.

Legătura cu Transilvania și în special cu Avram Iancu, se ținea în primul rând prin Raț Ioan, iar cu revoluționarii din Țara Românească prin avocatul Ioan Popovici.

La 7 august 1850 Avram Iancu sosește la Arad, fiind pas cu pas urmărit de agenții poliției. Întâlnirea dintre Avram Iancu și Raț Ioan a avut loc în aceeași zi⁴. Din păcate însă documentele nu se referă și la problemele discutate.

La 14 mai 1851 comandantul militar din Oradea interzicea eliberarea pașaportului pentru Raț Ioan, în vederea unei călătorii prin Ardeal, „ca unul care este în discuții cu Iancu și cu mai multe persoane suspecte ardeleni și nu de mult l-a vizitat pe primul...”⁵.

Legăturile cu revoluționarii din Țara Românească și Moldova sînt oglindite și ele în mai multe documente. Astfel într-un document datat la 31 mai 1850, notarul Suciu din Cuvin raportează comisarului imperial că la 30 mai 1850 a sosit în localitate generalul Gheorghe Magheru însoțit de fruntașii arădeni Ioan Popovici, Grigore Popovici și Atanasie Șandor. Comisarul imperial a adăugat raportului mențiunea că Magheru este „un membru uriaș” al partidei revoluționare din Țara Românească.⁶

Scopul contactelor dintre românii arădeni și conducătorii revoluționari români din Transilvania, Țara Românească și Moldova, este dezvăluit de rapoartele înaintate Curții imperiale din Viena de către autoritatea administrativă a comitatului Arad.

Într-un referat privitor la o petiție depusă de Ioan Popovici cu data de 13 decembrie 1852, comisarul imperial din Arad face observația că: „...cine urmărește cu atenție vigilentă mișcările românilor de aici... vede că cei de aici cu Avram Iancu și cu cei din Țara Românească și a Moldovei sînt în contact pentru crearea, din nou, a unei țări Daco-Române...”⁷

Într-un alt raport către același comisar imperial, se precizează că, Vicențiu Babeș „... stă în contact cu partidul lui Magheru, al cărui țel este înființarea unui imperiu Daco-Român”⁸.

Aceste rapoarte sînt întărite de circulara comitelui suprem cercual din Oradea în care sînt menționate numele celor zece fruntași români din Transilvania care primesc materiale editate de revoluționarii români din Țara Românească și Moldova. Printre cei zece suspecti figurează și avocatul Ioan Popovici din Arad⁹. Trebuie de asemenea, subliniat și

³ Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele Comisarului imperial cesaro-crăiesc.

⁴ Ibidem, nr. 4558/1850.

⁵ Ibidem, nr. 37/1851.

⁶ Ibidem, nr. 3137/1850.

⁷ Ibidem, nr. 9283/1852.

⁸ Ibidem, nr. 12/1851.

⁹ Ibidem, nr. 44/1851.

faptul că actele comisarului imperial conține o serie de circulare referitoare la pătrunderea, în Transilvania, a publicațiilor editate de emigranții români la Paris. Dintre acestea remarcăm „circulara din 20 iunie 1851” în care se arată că într-un număr al revistei „Junimea Română” s-a adresat un apel prin care se cheamă la crearea unității tineretului român din „Ardeal, Bucovina și Banat, pentru ca revista să poată deveni organul veritabil al Republicii Române”¹⁰....

Aceste contacte cu conducătorii revoluționari români din Transilvania, Țara Românească și Moldova au constituit un puternic imbold pentru acțiunile locale ale românilor arădeni, acțiuni care au cuprins, cu timpul, toată populația românească din Cimpia arădeană dezvoltând un puternic sentiment național mai ales în rîndurile țărănimii.

Masele țărănești sperau că, sub conducerea lui Avram Iancu, se va făuri o țară românească, care va cuprinde și comitatul Arad și în cadrul, căreia se vor îndeplini atit revendicările naționale cit și cele sociale. Mișcările țărănești de la Radna, Petriș, Buteni etc. din anii 1850—1851 oglindesc în mod vădit aceste năzuințe¹¹. Comandantul militar din Oradea și autoritățile comitatense caută pe toate căile să înăbușe orice mișcare românească, motivind că ar fi în primejdie „ordinea publică”. În acest fel a fost interzisă, în aprilie 1850, organizarea unei adunări naționale la Cuvin, sub conducerea lui Avram Iancu¹².

Nereușita eforturilor de a obține de la împărat drepturile naționale promise, cit și măsurile luate de autoritățile administrative, nu a putut totuși, stăvili desfășurarea unor acțiuni legate de realizarea principalelor revendicări ale românilor din Arad și anume: participarea proporțională a funcționarilor români la conducerea administrației locale, folosirea limbii române în administrația comunală, îmbunătățirea situației intelectualității române și crearea unui sistem școlar și bisericesc național.

Într-un memoriu adresat Ministerului de Interne la 18 martie 1850, românii din Arad protestează împotriva împărțirii administrative arbitrare a comitatului (împărțire ce urmărea să despartă regiunile românești din Arad și Zărand) și cer ca în funcții să fie numiți români. În același an, țărănimea din jurul Aradului trimite un memoriu direct împăratului cerind numirea de funcționari români la comitat și la comune¹³.

Numeroase documente relatează desfășurarea lucrărilor Sinodului eparhial ortodox român care a votat și a înaintat memorii guvernului pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale învățătorimii române, aplicarea unor reforme școlare, crearea bisericii naționale, numirea unui episcop devotat cauzei naționale, în scaunul vacant al Ardealului și înființarea mitropoliei românești.

Cu toate eforturile însă, acțiunile românilor arădeni întreprinse în primii ani ai absolutismului nu au putut duce la rezultate mai bune datorită opoziției unite a nobilimei conservatoare maghiare și autorităților

¹⁰ Ibidem, nr. 761/1851.

¹¹ E. Glück, *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țărănilor din părțile arădene în anii 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie”, vol. IV, editura Societatea de Științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1962.

¹² Arh. St. Arad, fond Prefectura județului Arad, „Actele comisarului imperial cesarocrăiesc nr. 2018, 2019/1850.

¹³ Ibidem, nr. 2385, 5760/1850.

imperiale. Această opoziție crește o dată cu anul 1854 cînd administrația trece în mîna funcționarilor aduși din diferitele colțuri ale imperiului, elemente docile ale Curții din Viena.

După anul 1860 condițiile interne și externe nefavorabile imperiului duc la prăbușirea regimului absolutist — centralist, întruchipat în politica ministerului Bach. Curtea imperială din Viena caută noi mijloace pentru salvarea situației. Astfel, se publică Diploma din octombrie 1860 și Patenta din februarie 1861 care tind să creeze o platformă de alianță cu clasele stăpînitoare ale națiunilor „istorice”. Ca urmare, în comitatul Arad, ca și în alte comitate din vestul Transilvaniei, puterea locală trece în mîna nobilimii liberale maghiare.

Începînd cu toamna anului 1860, lupta românilor arădeni pentru libertate națională ia un puternic avînt. Documentele atestă acțiunea hotărîtă și unitară a românilor din Cimpia Aradului care reușesc să obțină 270 de locuri, din totalul de 660, în administrația locală, cîteva funcții mai importante în conducerea comitatului și cel puțin teoretic — folosirea limbii române în administrația comunală și comitatensă¹⁴.

Dar masele nu s-au mulțumit numai cu aceste rezultate.

În toamna anului 1861, în comitatul Arad, se declanșează o puternică mișcare populară care urmărea înlăptuirea imediată a revendicărilor naționale române. Forța motrică a acestei mișcări a constituit-o țărănimea, condusă de intelectualitatea satelor.

În procesul verbal încheiat la 24 septembrie 1861 cu ocazia unei adunări populare se arată că: „Luându-se cauza în dezbateri, cu votul unanim s-a decis ca de aici înainte limba oficioasă a comunei Curticiului în trebile și afacerile sale să fie limba română”¹⁵.

La Simbeteni, Siclău, Covăsinț, Păulișul-Vechi și în alte comune, poporul declara că introducerea limbii române în administrația comunală, este dreptul său¹⁶.

Acțiunile românilor din Banat și Crișana au determinat curtea imperială din Viena în 1862 să admită, oficial, folosirea limbii române în administrația comunală¹⁷. Practic însă, recunoașterea acestui drept a întîmpinat din nou o puternică opoziție a nobilimii liberale maghiare, care deținea majoritatea în conducerea comitatului. Datorită acestei opoziții, doar din 15 comune din fostul comitat Arad sînt documente redactate de administrația comunală în limba română în anii 1861 — 1864. În petiția adresată împăratului de către românii din mai multe comune, la sfîrșitul anului 1864, sînt arătate piedicele puse de conducerea comitatului în calea înlăptuirii revendicărilor naționale și sociale „ale românilor care de secole se luptă pentru aceste drepturi”¹⁸.

Gravitatea situației este subliniată chiar de comitele suprem care, în raportul înaintat guvernului la 9 iunie 1863, arată că: „Problema limbii este o rană deschisă pe corpul țării” „...a o atenua nicăieri nu este atît de dorit ca în comitatul Arad”¹⁹.

¹⁴ Ibidem, Registrul de procese verbale al Comisiei Comitatense, nr. 1, 2, 3/1861.

¹⁵ Ibidem, fond Prefectura județului Arad, „Acte administrative”, nr. 1813/1861.

¹⁶ Ibidem, nr. 1968/1861, 1272, 2332/1862 și Acte vicecomitelui, nr. 3133, 3349/1861.

¹⁷ Ibidem, nr. 4127/1862.

¹⁸ Ibidem, Actele prezidențiale ale comitetului nr. 5073/1861.

¹⁹ Ibidem, nr. 1472/1863.

În anii următori, ca urmare a recunoașterii românilor ca a patra națiune constituțională din Marele Principat al Transilvaniei, lupta pentru revendicările sociale și naționale se intensifică și mai mult. La aceasta a contribuit și numirea lui Gheorghe Popa de Teiuș în calitate de comite al Aradului fapt ce a avut drept urmare scăderea opoziției autorităților locale față de revendicările naționale²⁰.

O manifestare impresionantă a românilor arădeni a fost demonstrația de Anul Nou (stil vechi) din 1865, care a avut loc în orașul Arad, în fața sediului comitatului, cu care ocazie au fost arborate steaguri tricolore românești, iar seara, la retragerea cu torțe. Ioan Popovici Dessesanu declara : „poporul român dorind a respecta religia și naționalitatea celorlalte popoare... și pentru sine dorește numai reciprocitate; și dorește deosebit ca limba și naționalitatea lui să se ia în atenție”²¹.

În anii următori sporește substanțial numărul comunelor care adoptă limba română ca limbă oficială. O situație întocmită pe baza documentelor existente ne confirmă că în anul 1867 majoritatea autorităților comunale, din comitatul Arad și anume un număr de 75 notariate cercuale, foloseau limba română în cauzele oficiale. De asemenea, limba română apare și în procesele verbale ale administrației comitatense, precum și în procesele de la Tribunal, Secția Civilă²².

Introducerea limbii române în administrație este legată și de revendicarea unei conduceri atașate revendicărilor populației române. Din actele referitoare la alegerea și numirea organelor administrative rezultă că, datorită maselor, mai ales după 1864, în funcțiile principale din conducerea comitatului au fost numiți conducători ai românilor din Arad, ca Mihai Cociuban, apoi Sigismund Popovici, în funcția de vicecomite, Nicolae Philimon în calitate de primnotar, Ioan Goldiș, viconotar, etc. De asemenea, vechii notari comunali care nu cunoșteau limba română au fost, în majoritatea comunelor, înlocuiți cu notari români²³.

Înalta conștiință națională a populației române din comitatul Arad, precum și atașamentul ei pentru revendicările naționale și sociale, se oglindesc mai ales în documentele referitoare la alegerile dietale, din decembrie 1865, cînd majoritatea circumscripțiilor electorale au fost aleși deputați români. La Pecica de exemplu, Dimitrie Ionescu a întrunit 1397 de voturi, față de 3 ale contracandidatului său iar la Șiria, Anton Mocioni a fost ales cu 2888 voturi²⁴.

Succesele obținute de români în alegerile dietale din 1865 determină conducerea administrației locale să se alăture cererii comitatului Zărand — cu o conducere aproape complet românească — ca problema națională să fie rezolvată prin lege²⁵.

În acești ani a fost încununată de succes și o altă revendicare românească : la 17 septembrie 1865 se publică Diploma regală prin care Eparhia ortodoxă română a Ardealului, Timișoarei și Hălmăgiului trece sub

²⁰ Ibidem, nr. 197/1865, vezi și Traian Terebențiu : *Gheorghe Popa de Teiuș*, Arad.

²¹ Ibidem, nr. 127/1865.

²² Ibidem, nr. 270/1865.

²³ Ibidem, nr. 703/1961, 1759/1865, 171, 1399, 2145, 2189/1866, 96/1867 și Acte administrative nr. 2579/1865.

²⁴ Ibidem, nr. 2723, 2959, 3130, 3192, 3221/1865.

²⁵ Ibidem, nr. 5938/1867.

conducerea Mitropoliei ortodoxe române nou înființată, cu reședința la Sibiu. În acest fel problemele școlilor populare românești au trecut sub conducerea eparhială română.

Nu încapă îndoială că, cuceririle obținute în acești ani de arădeni nu puteau fi considerate decât rezultate parțiale pe drumul lung și anevoios al eliberării sociale și naționale a tuturor românilor din Transilvania de sub stăpînirea străină și de unire cu Vechea Românie.

RÉSUMÉ

La période des années 1848—1867 est caractérisée par une intense activité des Roumains d'Arad pour des revendications nationales et sociales.

Les Roumains d'Arad participent aux luttes dirigées par Avram Iancu et après la répression de la révolution de 1848—1849 de la Transylvanie, ils contribuent réellement à la lutte pour la libération et l'unité nationale, coordonnant leurs actions à ceux des Roumains du reste de la Transylvanie et à ceux de la Valachie et de la Moldavie.

Les documents contemporains témoignent que le but immédiat de ces actions a été la réalisation des revendications nationales et sociales des Roumains transylvains, et le but final la formation de la Dacie-Roumanie.

Avec tout l'opposition de la noblesse conservatrice hongroise et de la cour Impériale de Vienne, pendant les années 1848—1867, les Roumains de Cîmpia Aradului ont obtenu les réalisations de certaines revendications nationales (la langue roumaine dans l'administration locale, la participation à la direction administrative, l'application des réformes scolaires, la fondation de l'église nationale,) facilitant ainsi le chemin vers le but final : l'unité nationale.

CONTRIBUȚIA „ASTREI” LA REALIZAREA UNITĂȚII NAȚIONALE

ION HOLHOȘ, NICOLAE NISTOR

Lupta românilor din Transilvania pentru drepturile naționale formulate în 1848 și votate prin marele plebiscit de la Blaj a continuat și în condițiile regimului absolutist austriac instaurat după revoluție. Dacă în condițiile anilor 1848—1849 nu s-a înlăptuit dorința unanimă a maseilor de „*unire cu țara*” auzită și de străini pe cîmpia Blajului, ideea nu a fost înmormintată, ci dimpotrivă flacăra ei a dăinuit nestinsă în toate acțiunile politice ale conducătorilor revoluției române. Ea a rămas drept o aspirație firească, un drept natural inalienabil izvorit dintr-o necesitate obiectivă, avînd ca suport forța de nezdruccinat a unui popor întreg. Ideea statului național român trebuia să existe. Această idee a fost acceptată și recunoscută chiar și de adversarii ei din timpul revoluției pașoptiste.

Și după revoluție conducătorii români au rămas fermi pe poziția menținerii autonomiei Transilvaniei ca mijlocul cel mai bun pentru apărarea existenței naționale. Absolutismul și centralizarea de la 1850 au asigurat pentru un deceniu ordinea, dar manifestarea sentimentelor naționale din imperiu nu au putut fi stăvilite. Numai temporar, militarismul — un regim totalitar — a limitat spiritul național la o stare de incandescență pasivă. Spre sfîrșitul deceniului șase, în urma înfrîngerii militare din 1859 din Italia, monarhia habsburgică, cu prestigiul internațional știrbit a simțit nevoia inaugurării unei noi ere de experiențe constituționale. Se poate vorbi de înlocuirea experienței absolutiste, bazată pe un habotnic exclusivism politic, cu o altă experiență, mai rezonabilă. Primul ministru Anton von Schmerling, nou instalat, cerea o participare activă a naționalităților negermane în toate procedurile constituționale, de la adunările locale ale comitatelor, pînă la parlamentul central (Reichsrat).

Românii din Transilvania au început să se reorganizeze politicește, fără cunoscutele opreliști anterioare și să-și spună cuvîntul cu privire la noua constituție a Transilvaniei. În zilele de 13—16 ianuarie 1861, românii se întrunesc în conferință națională la Sibiu, iar apoi la 11—12 februarie au fost invitați la o întîlnire a reprezentanților tuturor naționalităților din Transilvania ținută la Alba-Iulia. Aici trebuia să se decidă asupra modificărilor în structura politică a țării¹. Discuțiile n-au dus la puncte

¹ K. Hitchins, *Românii din Transilvania și compromisul dualist*, în „Studii”, 2, tom. 21, 1968, p. 290—291.

de vedere comune, din cauza obstrucției delegaților maghiari, care susțineau și acum că unirea Transilvaniei cu Ungaria avusese loc încă din 1848, afirmând „justețea” procedurii strict constituționale. Reprezentanții maghiari cereau doar întocmirea unei adrese către împărat prin care Transilvania să fie reprezentată în Dieta ungară din Pesta, singurul organ deliberativ — ziceau ei — cu jurisdicție legală asupra afacerilor sale. Românii, prin principalii lor vorbitori, arhiepiscopul Alexandru Sterca Suluțiu al bisericii unite și episcopul Andrei Șaguna al bisericii ortodoxe, au respins categoric argumentele maghiare. Ilegalitatea unirii din 1848 a fost evidentă, românii nefiind consultați iar procedeul folosit atunci venind în contradicție cu principiul egalității naționale și întinzând dezvoltarea sub toate aspectele a poporului român².

Curtea din Viena, pentru a menține cât de cât echilibru în politica națională, se vede nevoită să acorde unele concesiuni politice și culturale burgheziei românești din Transilvania³.

În acest complex de împrejurări social-politice și culturale generate de evenimentele ce au urmat revoluției de la 1848, apare „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”, cunoscută sub denumirea prescurtată de „Asociațiunea transilvană” sau „Astra” ca „centru de Unire a românilor”⁴, de făurire în cultură a ceea ce nu s-a putut câștiga prin lupta armată și prin cea politică.

Astra preia, continuă și dezvoltă, în condițiile de asuprire națională și socială din imperiul habsburgic, lupta de veacuri a românilor pentru înfăptuirea unității naționale. Ideea luptei pentru eliberarea națională a românilor din Transilvania și pentru făurirea unității naționale a tuturor românilor a constituit — pînă în 1918 — ideologia care a fundamentat programul Asociației.

Andrei Șaguna caracteriza astfel condițiile care au făcut posibilă crearea Astrei și meritele făuritorilor ei: *... a doua dorință au împlinit, urzitorii acestei Asociațiuni, prin aceea că s-au știut folosi de spiritul luminat al prezentului, carele cătușele de pînă acum ale sclaviei le-au rupt și le-au nimicit, spre lauda sa și spre ajungerea destinului omenesc cu privire la națiunea noastră*⁵.

Despre actul, momentul creării și caracterul Astrei, Nicolae Iorga spune în 1905: *Asociațiunea s-a născut din curentul neîntrerupt spre lumină... din iubirea adevărată către popor... Ea s-a dus la îndeplinire într-o clipă rară cînd amintirile unor primejdioase lupte purtate împreună, uniseră în inimi pe credincioșii celor două biserici*, rivale totdeauna din nenorocire, dușmane uneori, care în anumite împrejurări au împărțit neamul nostru din acele părți amenințate*. Mai departe Iorga sublinia că însușirea de căpetenie și

² *Ibidem*.

³ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1961, p. 400.

⁴ Arh. St. Sibiu, fond Asociația „Astra”, pach. 2, 171. Vezi și „Transilvania”, 1911, nr. 4, p. 327—328.

⁵ *Cuvîntarea Excelenței sale D. Președinte înulă cu ocaziunea deschiderii adunării generale a Asociațiunii II. Adunare generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*..., Sibiu, 1862, p. 35.

* Greco-catolică și ortodoxă, (— n. a.).

cea mai scumpă a Asociațiunii este înmănunchierea celor două tabere în scopul înaintării poporului român, trăgând concluzia că *unde dezbină legea, unește cartea, lumina*⁶. Caracterizarea momentului istoric al apariției Astei este pe deplin valabilă dacă ne gândim că în condițiile social-politice din Transilvania ultimelor decenii ale veacului trecut, singura posibilitate de manifestare a fost, așa cum scria Barițiu, ...*cîmpul cel de altmîntrelea foarte larg, totodată frumos și dădător de viață al literaturii și științelor... precum și căutarea neîncetată de mijloace, nu fantastice, ci reale și oneste spre a lumina, cultiva, înarăți și fericii pe popor...*⁷.

Dacă pe tărîmul cultural regimul liberal habsburgic, iar după 1867 cel al dualismului austro-ungar, s-au văzut nevoit să acorde unele concesiuni populației românești din Transilvania și dacă lupta politică a burgheziei române se ducea în condiții de evasilegalitate, nu înseamnă că activitatea multilaterală desfășurată de Astra în domeniul culturii, nu este legată organic, prin mii de fire, de dezideratele politicii naționale militante ale românilor transilvăneni. Ea a fost încă de la început, așa cum spunea T. Cipariu *un razim naționalității române*⁸. *Plămădită într-un timp de apărare politică, cînd popoarele aruncate la pămînt de puterea baionetelor, tîneau sub domnia unui absolutism aspru, dar deopotrivă pentru toți în asprimea sa, ea vestea zorile unor zile mai senine, visate și dorite de vînjoasa generațiune din anul 1848. Orice manifestare politică fiind pe atunci împiedecată, energia națională își caută și-și află alt cîmp de acțiune, un cîmp mai neted și mai mînos : cîmpul nesfîrșit și vecinic roditor al culturii*⁹.

Folosind legalitatea instituției, cei mai de seamă conducători ai Astei Andrei Șaguna, Vasile L. Popp, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ion Micu Moldovan, Partenie Cosma, Alexandru Mocsony, Iosif Sterca Suluțiu, Dr. Ioan Rațiu, Octavian Tăslăuanu, Visarion Roman, Octavian Goga, Dr. A.P. Barcianu, Dr. V. Bologa, Ilie Măcelariu etc. au fost la vreme de trebuință și reprezentanți ai mișcării politice românești, susținînd uneori, cu grele sacrificii, interesele neamului. Sînt recunoscute relațiile nemijlocite dintre acești remarcabili bărbați cu Partidul Național Român creat ca instrument politic al rezistenței neamului împotriva vicisitudinilor vremii. Între Astra și Partidul Național Român a existat de fapt o identitate de țeluri, urmărite însă pe căi diferite.

Formulată și fundamentată ideologic în condițiile asupririi naționale și sociale a maselor românești din Transilvania, activitatea Astei a fost orientată constant spre promovarea intereselor naționale vitale ale poporului român, prin întărirea solidarității naționale și ridicarea nivelului cultural și economic al maselor¹⁰. Astra a fost de la începutul fiin-

⁶ „... de la început Asociațiunea a fost și a lui Șaguna și a lui Suluțiu și a blăjenilor și a sibienilor și a uniților și a neuniților. Și aceasta alcătuiește însușirea ei de căpetenie și cea mai scumpă...” Cf. „Transilvania”, 1911, nr. 4, p. 332–333.

⁷ Ibidem, 1911, p. 311.

⁸ *Actele privilegiate la urdirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român* Sibiu, 1862, p. 89.

⁹ Andrei Bărseanu, *La jubileul de cincizeci de ani al „Asociațiunii”*, in „Transilvania”, 1911, p. 317.

¹⁰ „Două au fost după a mea modestă părere, motivele de căpetenie care au condus pe părinții noștri la înființarea acestei Asociațiuni: dorul lor de lumină, de înaintare, și simțul lor de solidaritate națională”. Andrei Bărseanu, *Cuvînt de deschidere la adunarea jubiliară din Blaj, din 15/28 august 1911*, in „Transilvania”, 1911, p. 660.

țării ei întruchiparea ideilor care au însuflețit și călăuzit intelectualitatea transilvăneană de după 1849, a luptei pentru o cultură națională cu puteri unite, a culturii ca expresie a luptei de eliberare națională și socială ca mijloc al realizării unității întregii români.

Realizarea scopului fundamental a fost urmărit prin multiple forme, mijloace și instituții, printr-o activitate vastă, manifestată pe felurite planuri cuprinzând: studii și cercetări, conferințe și prelegeri populare, organizarea de biblioteci publice și școli țărănești, însoțiri agricole, cooperative și bănci populare, muzee, expoziții și monumente comemorative, activitatea editorială și răspindirea publicațiilor sale, dezvoltarea activității artistice și organizarea de festivaluri, activitatea cinematografică, organizarea tineretului, sprijinirea instituțiilor școlare și organizarea acțiunii de alfabetizare, acțiunea pentru ocrotirea familiei și a copilului, igiena publică, sistemul caselor naționale culturale¹¹.

* * *

Inițial Astra a îndeplinit rolul de societate științifică-literară. Fruntașii ei, din primii ani ai ființării s-au orientat mai mult spre o concentrare a forțelor intelectuale răzlețite, au urmărit gruparea valorilor intelectuale de atunci și crearea unor mijloace pentru a dezvolta și propaga o activitate științifică-literară.

Un moment însemnat în activitatea de început a Astei îl constituie cea de-a doua adunare generală a sa, ținută la Brașov în 1862. Printre altele aici s-au dezbătut problemele ortografiei și unificării formelor gramaticale ale limbii, adică aceleași probleme cu care-și începe mai târziu activitatea Academia Română. Totodată s-a hotărât înființarea, după modelul societăților academice, a trei secții științifice — pentru cultivarea filologiei, istoriei și științelor naturale. *Este nucleul primei societăți academice românești.*

Lupta pentru promovarea limbii naționale în veacul trecut, devine principalul obiectiv al întregii mișcări naționale din cele trei țări românești.

Și în cadrul programului Astei, încă de la început, problema cultivării și folosirii limbii naționale ocupă locul principal. Limba națională era ridicată la rangul oficial de factor politic indispensabil pentru timpul mișcării naționale¹².

G. Barițiu, Timotei Cipariu, Gavril Munteanu — viitori membri ardeleni ai Societății Academice de la București, Andrei Șaguna, Ioan Pușcariu ș.a. au fost animatorii discuțiilor ce s-au purtat în cadrul adunărilor generale în domeniul filologiei, limbii și istoriei. În cuvântarea de deschidere a adunării generale, Andrei Șaguna, președintele Asociațiunii, precizând de la început problema esențială în discuție, spunea: *nu este un român, carele să nu știe, că fără limbă și cultură nu se pot ține pași egali cu alte popoare civilizate. Convingerea aceasta nu este nici o ivire nouă, și nici se poate*

¹¹ Ioan Holhoș, „Astra” stin lard al unității și propășirii naționale, în „Tribuna Sibiului”, an I, 12 mai 1968, nr. 71, p. 3.

¹² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională (1834–1849)*, București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 91.

*afirma, că spiritul secolului nostru o ar fi deșteptat în națiunea noastră, ci. . . convicțiunea aceasta este erezită de la Protopărinții noștri . . .*¹³.

Cu aceeași ocazie se sublinia caracterul național atotcuprinzător al activității Astei: . . . *pe lângă cultura limbii și literaturii române, ca scop mai deaproape și ca fundament culturii naționale peste tot, Asociațiunea . . . are a trage prin sfera activității sale dezvoltarea și răspîndirea între români a tot felul de cunoștințe, chemarea ei este a ușura prin impuls și încurajare din parte-i, în cercul lucrărilor ei intră cultura tuturor românilor.* . . .¹⁴

Legat de preocupările care au făcut obiectul dezbaterilor celei de a doua adunări generale a Astei, Timotei Cipariu arată necesitatea alcătuirii unei biblioteci vechi românești care să cuprindă cărți și manuscrise pînă la 1700, acestea constituind tezaurul limbii românești, izvoarele din care *să se extragă tot ce pare demn și apt spre îndreptarea limbii românești*, pentru că, spune el, *limba românească, cu cît era mai veche cu atît fără îndoială era mai aproape și de fîntîna ei.* . . .¹⁵

În calitate de vicepreședinte al Asociației și de ctitor al Bibliotecii centrale din Sibiu, Timotei Cipariu intervine în anul 1862 la guvernul din Viena spre a obține deplina libertate pentru importul de cărți românești din Principatele Române și de ori unde, în folosul bibliotecii, care trebuie *să fie cît se poate mai completă de cărți românești*¹⁶. Răspunsul la această intervenție este primit în 1863. În ședința Comitetului Astei din 12 mai 1863, se ia *spre plăcută știință. . . , libera importare de cărți românești în țară, o achizițiune aceasta, de care, în interesul dezvoltării literaturii noastre celei poprite prin măsurile prohibitive, aveau a ne bucura mult*¹⁷.

Crearea mării biblioteci naționale românești din Sibiu, la care s-a adăugat în anul 1905 Muzeul istoric și etnografic, se înscriu ca realizări de o deosebită însemnătate în activitatea Astei de făurire și consolidare a conștiinței naționale a poporului nostru. Cele două instituții fundamentale au jucat un rol covârșitor, ca bază pentru realizarea programului de cercetare științifică în diverse domenii, care interesau viața românească și ca mijloace de educare națională a celor mai largi mase. Prin ele Asociația transilvană a întreținut vaste relații cu instituții și personalități ale culturii românești de peste Carpați sau cu instituții similare dintr-o seamă de țări străine¹⁸.

De la început Astra și-a propus să desfășoare o activitate de cercetare științifică multilaterală, într-un cadru organizat, bazat, pentru prima oară, pe un program de orientare în diferitele domenii ale științelor, culturii, vieții economice și sociale care priveau întreaga națiune română. Documentul care urma să constituie baza activității secțiilor științifice, prezentat de G. Barițiu, încă adunării generale din 1862, sintetiza și concretiza problemele

¹³ . . . II. *Adunare generală a Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultură a poporului român ținută în Brașov. De la 23/16 – 30/18 Iuliu 1862*, Sibiu, în Tipografia diecesană, 1862, p. 32–33.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ T. Cipariu, *Discurs ținut la Adunarea Asociațiunii transilvane pentru literatură română și cultura poporului român în 29 c. n. Iuliu 1862*, în „Actele privitoare la urdirea și înființarea Asociațiunei Transilvane . . .”, Sibiu, 1862, p. 117–119.

¹⁶ Ion Domșa, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii Astra*, Sibiu, 1945, p. 5.

¹⁷ Cf. *Actele privitoare la urdirea și înființarea Asociațiunei Transilvane . . .* Sibiu, 1862; *Protocolul Adunării generale . . . ținută în 7, 8 septembrie s.n. în „Opidulu Blasiu”*, 1863, p. 69.

¹⁸ Arh. St. Sibiu, fond Astra, pach. 71, nr. 203.

care frământau intelectualitatea românească în vederea dezvoltării culturii naționale ¹⁹.

Din vastitatea programului merită să menționăm cercetările în domeniile: învățămîntului, istoriografiei, economiei, etnografiei, sociologiei, antropologiei, folclorului, esteticii, medicinei și dieteticii populare etc. Documentul oglindește o înțelegere superioară a coordonatelor de cercetare metodologică, bazate pe criterii strict obiectiv științifice. . . *să se aleagă* — spunea G. Barițiu referitor la editarea compendiului de istorie al *Transilvaniei* — *fîntînile istorice cu toată putincioasa critică, să nu cruțe și să nu fină nici o parte* ²⁰. Caracterul național al activității Astei reiese și din ideea, clar exprimată în document, privind orientarea cercetării spre: *a împlini lacunele din istoria patriei și a națiunii noastre* cit și realizarea colaborării în domeniul cercetării istoriei românilor cu istoriografii din toate provinciile române; Scarlat Rosetti, Generalul Manu, Ioan Maiorescu, Dr. A. T. Laurian, Eudoxiu Hurmuzaki, Nicolae Istrate cum și secțiunea ministerială pentru cercetarea hrisoavelor mănăstirești ²¹.

Activitatea științifică de cercetare a problemelor privind poporul român se dezvoltă treptat, treptat. În anul 1900 toate secțiile științifice ale Astei se reorganizează. Noul regulament al acestor organe, votat de adunarea generală, ținută în acel an la Băile Herculane, prevede lărgirea secțiunilor științifice la cinci luind ființă două noi secțiuni — școlară și economică, precizindu-se totodată și rostul acestora: *să controleze mersul dezvoltării culturale a poporului român, piedicele acestei dezvoltări și mijloacele pentru delăturarea lor, să urmărească și să sprijinească mișcarea literară română, să conlucreze la popularitatea științelor, la crearea de colecțiuni științifice la expozițiuni și alte instituțiuni culturale și peste tot să dea Comitetul Central concursul și sfatul lor în toate chestiunile științifice-literare* ²².

Activitatea de cercetare științifică desfășurată în cadrul secțiunilor Astei, în perioada sa de început, s-a concretizat în editarea a numeroase lucrări printre care amintim: „Părți alese din istoria Transilvaniei”, de G. Barițiu — lucrare fundamentală pentru istoriografia modernă a Transilvaniei, „Date istorice privitoare la familiile române”, de Ion Cavaler de Pușcariu, „Povești” de Ion Pop Reteganul „Dicționarul numirilor de localități” de Silvestru Moldovan și Nicolae Tegan, „Cronica notarului anonim al regelui Bella”. traducere de M. Beșan, „Românii din Transilvania la 1773” de N. Togan, „Higiena copilului” de S. Stoica ș. a.

Unul din dezideratele cărturarilor munteni emigrați în Transilvania la 1821, reinnoit de Societatea literară întemeiată la București, șase ani mai târziu, de a se elabora un dicționar al limbii române, prin colaborarea oamenilor de cultură români de pe ambele versante ale Carpaților, găsește un larg ecou și în cadrul Asociațiunii transilvane. Principiul exprimat la Brașov, în același an, de către grupul de emigrați că *Nici o societate destinată studierii și dezvoltării limbii și culturii române nu se poate întemeia și afirma prin cercetarea graiului și a progresului unei singure provincii, ci*

¹⁹ Biblioteca „Astra”, fond mss., mapa VI/3; vezi și actele privitoare la urzirea și înființarea Asociației transilvane, p. 104—108.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Biblioteca „Astra”, fond mss., *loc. cit.*

²² Cf. „Transilvania”, 1911. nr. 4. p. 351—355; Regulamentul secțiunilor științifice.

prin cunoașterea realităților și năzuințelor de pe toate meleagurile locuite de poporul român²³, se realizează practic, pentru prima oară, de către Astra, prin elaborarea și editarea. la Sibiu, a „Enciclopediei Române”.

Operă colectivă, la care au colaborat cele mai de seamă personalități ale culturii românești din Transilvania și de dincolo de Carpați, Enciclopedia este prima lucrare românească de acest fel: *... prima încercare pe un teren... neumblat al literaturii române... cea mai vastă și cea mai complicată dintre toate publicațiile (până la acea vreme n.n.) în limba română*²⁴.

La apelul Astei 172 cărturari, specialiști în diverse domenii, din toate provinciile românești cit și din unele centre culturale europene, se angajează să colaboreze la această vastă publicație. Dintre aceștia amintim pe A. D. Xenopol, Grigore Antipa, Victor Babeș, Titu Maiorescu, Nicolae Teclu, Ovid Densusianu, George Barițiu, Valeriu Bologa, Teodor Burada, I. Bogdan, Gr. Musicescu, Dimitre Onciul, Polihromie Sircu (prof. la Univ. din St. Petersburg), Grigore Tocilescu, Iosif Vulcan, D. Voinov, profesorii străini Alphons Tuer (Elveția), Gustav Weingand (Leipzig) ș.a.²⁵.

Semnificația Enciclopediei Române, apărută în 3 volume, în peste 3100 pagini, între anii 1896—1904, este mai mare decît aceea a unei simple lucrări de referință. Este prima de acest fel în limba română și a avut un profund caracter național. Arătînd necesitatea apariției enciclopediei pentru *a reuni izvoarele culturii și conștiinței noastre naționale într-un bazin comun, accesibil cercurilor celor mai largi*, Dr. C. Diaconovich subliniază că *lucrarea este menită a da publicului cititor român un laconic dar credincios călăuz în toate chestiunile de interes general, și îndeosebi un inventar cît mai complet al avuțiilor noastre naționale*²⁶. Ideea conducătoare a Enciclopediei Române, a fost aceea de a deschide o nouă și bogată resursă pentru înăvuierea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale. Ea a avut o menire atît științifică cît și național-culturală: *Enciclopedia Română este menită a populariza științele și a lăți cunoștințele folositoare în sînul poporului nostru, și în vederea împrejurării că națiunea română trăiește despărțită prin multe hotare politice în diferite țări fără centre culturale comune, prin partea ei de interes special românesc îndeplinește și o importantă misiune național-culturală*²⁷.

Alături de celelalte publicații editate de G. Barițiu, „Gazeta de Transilvania”, 1838, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1838, „Observatorul”, 1878, ori de prestigioasele reviste „Familia”, „Luceafărul” și ziarul „Tribuna”, Astra scoate revista „Transilvania”. Începînd cu anul 1868, care, prin coloanele sale, a reflectat o luptă neînteruptă a maselor pentru emanciparea politică, economică și culturală aducînd o serioasă contribuție la cristalizarea conștiinței naționale românești. Revista s-a născut dintr-o simțită trebuință *de a exista un monitor, arhivă și un purtător*

²³ V. Netea și V. Curticăpeanu, *Contribuția Societăților culturale patriotice românești la realizarea unității naționale*, în „Analele institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, XIV, nr. 2—3, 1968, p. 155—156.

²⁴ Dr. C. Diaconovich, Prefață la tomul I, Biblioteca „Astra”, fond mss. MXXVI/1. O parte din corespondență privind enciclopedia Română se află în Arhivele Statului Sibiu, fond Astra, inventar nr. 156—160/1904. Fișele de lucru (40.000) pentru enciclopedie și răspunsul de acceptare la colaborare a unor personalități de peste munți se găsesc în fondul de manuscrise.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Cf. „Transilvania”, 1911, nr. 1, p. 389—390, vezi și Arh. St. Sibiu, fond Astra, inventar nr. 156/1904.

de curînt al Asociațiunii, care să rețină pentru urmași dezbaterele din cadrul *Astrei*²⁸. Ea a fost pentru popor ceea ce a fost *Gazeta Transilvania* pentru cei luminați²⁹. Întemeietorul ziaristicii românești moderne, G. Barițiu, i-a dat revistei un sens nou multiplicîndu-i tematica și orientîndu-se spre susținerea intereselor vitale culturale și naționale ale poporului român. Revista — rod al strădaniilor și năzuințelor de unitate națională și culturală a tuturor românilor — a oglindit în coloanele ei momentele cele mai semnificative din istoria poporului nostru, adunînd un bogat tezaur: istorie, filologie-lingvistic, literar, economic, pedagogic, etnografic, artistic și moral dobîndind un profil de revistă enciclopedică. Din conținutul ei se desprind în mod deosebit, materialele istorico-documentare, publicate cu scopul completării cunoștințelor despre originea, continuitatea și evoluția vieții românești în granițele vechii Dacii. Revista „*Transilvania*”, un adevărat magazin istoric de izvoare și articole istorice³⁰, este și astăzi un nelipsit instrument critic în mina istoriografilor și filologilor români. Ea a promovat neabătut ideea primului ei redactor că națiunile ca și indivizii, au drepturi naționale la existență și cultură, militînd pentru o cultură în haină națională, recunoscînd egalitatea socială și națională, pentru apropierea și colaborarea între popoare, condamnînd și disprețuind șovinismul³¹.

O largă răspîndire a avut în Transilvania colecția „Biblioteca poporală”, editată de Astra în zeci de mii de exemplare, pînă la primul război mondial. „Biblioteca poporală”, corespondent al „Bibliotecii pentru toți”, avea menirea de a introduce în casele țărănești o lectură folositoare, de a răspunde celor mai simțite trebuințe ale populației satești, de a dezvolta gustul de lectură al țărănimii. Din anul 1910 „Biblioteca poporală” a căpătat un caracter de publicație periodică cu apariție regulată de zece broșuri pe an. Broșurile publicației cuprindeau sfaturi economice și gospodărești, sfaturi medicale, probleme de știință pe înțelesul maselor, subiecte din istoria poporului român, literatură, beletristică etc. O altă publicație editată de Astra, din inițiativa și sub îngrijirea secției școlare și care apărea paralel cu „Biblioteca poporală” era „Biblioteca tineretului”. Ea se adresa tineretului de vîrstă școlară și răspundea particularităților de vîrstă ale acestuia, nevoilor lui de lectură.

De remarcat este tematica cuprinzătoare a celor două colecții, care promovau în paginile lor creația literară românească de pe ambele versante ale Carpaților. „Despre începuturile neamului românesc”, „Poezii alese” de V. Alecsandri, „Povestea vorbeii” de A. Pann, „Fabule alese” de Tichindeal, Asachi, Donici, „Amintiri din copilărie” de I. Creangă, „Puiul” de Al. Brătescu Voinești, „Vestitorii”, de M. Sadoveanu, „Luminărica” și „Meșterul orb” de C. Negruzzi, „Poezii populare” din Banat de E. Hodoș, „Poezii” de Octavian Goga, „De la sate” de Ion Agirbiceanu etc.³².

²⁸ V. Netea, *George Barițiu, viața și activitatea sa*, Edit. Științifică, București, 1966, p. 290.

²⁹ Ibidem.

³⁰ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1963, Edit. Academiei R.P.R., p. 495; vezi și „*Transilvania*”, 1884, nr. 9—10, p. 66.

³¹ Ibidem.

³² Ambele colecții se află în păstrarea Bibliotecii „Astra” vezi: „*Astra*”, *standard al unității și propășirii naționale*, în „*Tribuna Sibiului*”, nr. 71 din 12 mai 1968, p. 3.

În anul 1907 Astra încearcă să dea țărănimii o revistă populară denumită „Țara noastră” sub redacția lui Octavian Goga. După un an de apariție însă revista a fost sistată de către autoritățile austro-ungare, în urma unor procese de pretinsă „agitație politică” intentate redactorului și colaboratorilor revistei ³³.

* * *

Împrejurările politico-sociale din epoca dualismului austro-ungar, au determinat orientarea activității Astei spre masele populare, care s-a impus tot mai mult, după 1870, cînd Academia Română preia sarcina coordonării activității științifice în toate provinciile românești ³⁴. Adunarea generală a Asociațiunii din 1900, deși hotărăște sporirea secțiunilor științifice, face precizarea că: *Asociațiunea în sensul organizării depusă în statutele sale, este o societate culturală, și nu o corporațiune științifică-literară. Scopul ei final nu este cultivarea științelor și artelor, ci aceasta precum și peste tot activitatea ei pe tărîmul literaturii, este numai un mijloc pentru ajungerea scopului principal; înaintarea culturală a poporului român* ³⁵.

În conformitate cu noua orientare, cu scopurile urmărite Astra și-a stabilit, în diferite perioade și domeniile activității, mijloacele și formele organizatorice, desfășurînd o activitate vastă și multilaterală.

Beneficiară a unui organism funcțional dinamic, bine organizat, Astra reușește să-și extindă aria de activitate, după 1895, asupra tuturor românilor din imperiu, devenind un organ cultural central, de iradiere și peste Carpați, datorită multiplelor relații de colaborare cu celelalte instituții științifice, cît și cu societățile culturale militante din România.

Astra stabilește legături trainice cu Societatea Literară Română. Încă de la înființarea acesteia, în 1866, devenită în 1867 Societatea Academică Română, iar în 1879 Academia Română, George Barițiu, Timotei Cipariu și Gavril Munteanu, fruntași ai Astei au fost și primii membrii ardeleni ai Societății Academice, iar mai tirziu, George Barițiu, remarcabil președinte al Academiei Române.

O importanță deosebită pentru scopurile general românești au avut legăturile ce s-au stabilit, după 1868, între Asociația Transilvană și instituțiile de cultură din Muntenia și Moldova. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din București, Academia Română, Liga Culturală, Biblioteca Centrală din Iași precum și o serie de personalități remarcabile ale vieții culturale românești: Mihail Kogălniceanu, C. Negruzzi, Bogdan Petriceicu-Hașdeu, Nicolae Iorga, Vasile Alecsandri, George Tăutu ș.a. au întreținut legături strînse cu Astra favorizînd un permanent schimb de informații și valori culturale.

Ca și în veacurile anterioare ale istoriei neamului nostru, Carpații n-au constituit o stavilă în calea afirmării comunității economice și spirituale a românilor de pe ambele versante, nici în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea. Intensificarea luptei de eliberare națională și socială a popoarelor încătușate în cadrul rînduieiilor habsburgice a intensificat și ridicat pe un plan superior și legăturile politice,

³³ Tribunalul Sibiu, fond Procuratura orașului Sibiu, dosar nr. 2637/1914.

³⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 407.

³⁵ „Transilvania”, 1900, p. 98—99.

economice și culturale ale tuturor românilor, un factor de cea mai mare importanță în acest proces obiectiv, constituindu-l, Astra ca standard al luptei pentru făurirea unității naționale a tuturor românilor.

Dezbrăcată de caracterul ei provincial, „Astra” își proclamă public la adunarea generală din 1896, ținută la Lugoj — principiul solidarității naționale pe tărîm economic, cultural și politic, orientîndu-se constant spre promovarea intereselor permanente ale poporului român.

Cele mai prielnice ocazii de manifestare a solidarității naționale românești le-au constituit adunările generale anuale ale Astrei ținute de fiecare dată într-o altă localitate, hotărîită de adunarea precedentă și unde se întruneau la un loc reprezentanți ai tuturor păturilor sociale românești; intelectuali, meseriași, țărani, comercianți etc., din întreaga Transilvanie și chiar din celelalte provincii românești. Ca și la adunările politice organizate de Partidul Național Român, din care făceau parte majoritatea conducătorilor Astrei, la adunările generale ale Astrei participau conducători ai vieții politice și culturale, personalități marcante din România ca M. Eminescu, V. Alecsandri, Al. Odobescu, C. A. Rosetti, G. Sion, N. Ionescu, Gr. Nanu ș.a. Cu aceste prilejuri, pe lângă conferințele publice, susținute de către intelectuali frunțași, se organizau o serie de serbări populare cu producții corale, dansuri, reprezentații teatrale, conduite etnografice*, expoziții economice etc., care antrenau și mobilizau mase mari ale populației. În felul acesta adunările erau tot atîtea sărbători culturale-naționale, adevărate școli de educație națională.

Pentru susținerea și realizarea programului său cultural Astra a știut să-și creeze un sistem organizatoric al cărui mecanism de funcționare a fost perfecționat continuu, în funcție de perioada de activitate, de forțele și mijloacele de care a dispus. „Agenturile comunale” (după război cercurile culturale), forme organizatorice primare și apoi „despărțămintele” create după 1871, au constituit cele mai importante organizații ale Astrei, prin care aceasta a venit în contact nemijlocit cu poporul și a organizat răspîndirea culturii în pături largi ale populației de la sate. În organismul funcțional al Astrei, despărțămintele au constituit forme de descentralizare organizatorică și administrativă, ele cuprinzînd un anumit teritoriu un anumit număr de localități grupate în jurul unui centru mai important. Scopul despărțămintelor, stabilit prin regulamentul din 1869³⁶, era de a servi ca mijloace prin care să se realizeze mai ușor țelurile Astrei.

Printre primele despărțăminte cu o activitate recunoscută se amintesc cele din Sibiu, Arad, Brașov, Făgăraș, Sebeș, Bălgrad (Alba Iulia), Deva, Hațeg, Abrud, Baia de Criș, Cluj, Șimleul Silvaniei, Șomcuta Mare, Dej, Năsăud, Bistrița, Reghin, Tg. Mureș, Gherla, Turda, Blaj, Sighișoara. Mediaș, la care se adaugă după 1888, cînd se efectuează o nouă arondare, noi despărțăminte ca cele din Bran, Săliște, Orăștie, Luduș, Rupea, Agnita, Dumbrăveni, Tîrnăveni, Trei Scaune.

Ca urmare a extinderii activității Astrei în toate provinciile locuite de românii din Transilvania, numărul despărțămintelor crește considerabil, ajungînd în 1910 la 60.

* Parada portului popular și a altor produse de artă populară.

³⁶ Regulamentul mijloacelor spre atingerea scopului Asociațiunii transilvane ... § 5.

De activitatea Astrei se leagă organizarea la sate a unei largi rețele de așezăminte de cultură — biblioteci, cămine culturale (case de cultură sau case naționale), muzee, cinematografe; forme de propagandă — expoziții etnografice și economice, școli țărănești, școli locale pentru fete și femei, conferințe, expuneri și convorbiri, aplicații practice pe ogoare, în grădina de pomi, în vie etc., menite să contribuie la ridicarea economică și culturală a țărănimii. O latură de o deosebită însemnătate a activității Astrei a fost cea orientată spre ridicarea economică a populației românești de la sate și orașe. Bunăstarea populației, în rîndul căreia Astra își desfășoară activitatea, era considerată ca o bază și a ridicării ei culturale și a emancipării sale politice ³⁷.

Pornind de la realitățile satului românesc, de la starea de înapoiere economică a țărănimii, strădania Astrei a fost îndreptată spre ridicarea nivelului cunoștințelor în domeniul economiei agrare, cu scopul de a determina populația satelor să introducă pe scară cit mai largă uneltele și mașinile perfecționate, să treacă la comasarea pămîntului și să facă o agricultură rațională. O preocupare de seamă a avut Asociația pentru dezvoltarea industriei casnice, îndemnînd la crearea de ateliere și organizînd cursuri cu femeile, expoziții de artă populară la orașe și sate, sprijinind introducerea unor războaie mai perfecționate, a roții de tors a mașinii de cusut, acordînd premii.

Astra a insistat și pentru trecerea la forme superioare economice: crearea de cooperative de producție, desfacere și consum, tovărășii pentru folosirea în comun a uneltelor agricole, pentru procurarea de sîmînță selecționată, îngrășăminte chimice, altoi de pomi, viță americană, cumpărarea de vite de rasă, societăți de asigurări, reuniuni de agricultură etc. ³⁸.

Insistent a lucrat Astra și pentru dezvoltarea meseriilor și comerțului urmărind atragerea populației rurale românești în sfera acestor preocupări. Poate nici într-o direcție Astra n-a făcut atîtea eforturi și jertfe materiale cit în direcția creerii unei păături de meseriași, comercianți și intelectuali, din rîndul țărănimii ³⁹. Numeroși au fost acei tineri țărani recrutați de Astra și susținuți prin burse (stipendii) pentru a învăța diferite meserii și comerțul, pentru a urma școlile medii comerciale, de cultură generală și universitățile. În acest scop Astra crează fonduri și fundații prin contribuții proprii și prin cele ale unor persoane particulare cu dare de mîină, ale despărțămîntelor, societăților financiare și bancare românești. Numai în perioada 1861—1911, din asemenea fonduri s-au plătit burse și ajutoare la un număr de 292 calfe și învățăcei de meserii, în valoare de 10706 coroane. În aceeași perioadă au beneficiat de burse și diferite ajutoare în valoare de 95.068,68 coroane 418 elevi, studenți și alte categorii ⁴⁰.

Între fundațiile care au susținut în această perioadă bursele tinerețului studios, a ucenicilor și calfelor se numără fundațiile: Ioan Olteanu, Ioana Bădilă, Ioana Moldovan, George Boieru din Vad, Andrei Mureșanu, Nicolae Marinovici, Avram Iancu, Ioan Iancu, Ioan Gallianu, Radu M.

³⁷ Arh. St. Sibiu, fond Astra, pach. II, nr. 171.

³⁸ Ibidem, pach. 202 nr. 1240.

³⁹ „Transilvania”, 1911, p. 364.

⁴⁰ Octavian Goga, *Mijloacele de propagandă literară și culturală ... în „Transilvania”*, 1911, p. 364—383; *Conспект al stipendiilor acordate de „Asociațiunea ...”*, din anul 1861—1911.

Rîureanu, Comitetul Dobica, Despărțămîntul Deva, Despărțămîntul Ti-mișoara, Institutul de credit „Albina” ș.a.

Începînd din 1886/1887 bursele și ajutoarele pentru ucenici și calfele de meseriași se plătesc din fondurile primite de Astra de la Societatea „Transilvania” din București, întemeiată de către unii fruntași ai revoluției de la 1848 din Transilvania: Al. Papiu Ilarian, August Treboniu Laurean, Aaron Florian, Ion Maiorescu ș.a.⁴¹. Din aceste fonduri s-au acordat în perioada 1886—1902 burse în valoare de 4.700 coroane la un număr de 102 sodali și ucenici (cizmari, făurari, rotari, curelari, dubălari, tipografi, măsari, timplari, cojocari, lăcătuși, etc).⁴²

Pe tărîm economic — financiar preocupările Astrei au fost orientate și spre crearea de bănci populare, considerate ca principale mijloace de dezvoltare economică a poporului, prin împrumuturile avantajoase pe care le acordau și prin înlesnirea producției și circulației. Ele constituiau însoțiri de credit sătęști și au avut un rol important în crearea celorlalte însoțiri și tovărășii economice de într-ajutorare, și-au adus un aport însemnat la dezvoltarea social-culturală a satului⁴³.

În centrele urbane, Astra a stăruit pentru înființarea de reuniuni ale sodalilor (calfe de meseriași) și de meseriași, sprijinindu-le în activitatea lor, organizîndu-le viața culturală.

*
*
*

Prin întreaga sa activitate de dinainte de 1918 „Asociațiunea Transilvană pentru literatură română și cultura poporului român” și-a adus o contribuție de netăgăduit la progresul social, politic și cultural al românilor transilvăneni și al întregii țări.

Făcîndu-se ecoul strădaniilor și năzuințelor spre unitate națională și culturală a tuturor românilor, pentru propășirea socială și materială a maselor — idealuri pentru care a luptat și activat la cumpăna dintre veacurile XIX și XX pînă la 1918, Astra a îndeplinit un rol cultural-național și social de covîrșitoare importanță.

Acționînd pe multiple planuri, ducînd mai departe și dezvoltînd nobile tradiții ale luptei maselor populare din Transilvania pentru propășire națională, Astra și-a adus o contribuție hotărîtoare la adîncirea și consolidarea unității culturale a neamului românesc, peste granițele politice ale timpului, la pregătirea conștiințelor pentru actul sacru al Unirii Transilvaniei cu Țara la 1 Decembrie 1918.

Prin concepțiile sale programatice, prin domeniile activității pe care le-a îmbrățișat, prin rezultatele dobîndite în împrejurările politice-sociale ale timpului, Astra a înscris o pagină de aur în istoria politică și culturală a poporului român. Ea a constituit o adevărată școală de educație națională, creînd cadrul afirmării pe toate planurile a idealului național prin intermediul culturii.

Așa cum spunea Andrei Bîrseanu, în adunarea festivă din 1911, în-
ch n ă celei de a 50-a aniversări a Astrei, *Asociațiunea a învățat pe români*

⁴¹ V. Netea și V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 167; vezi și C. Bodea, *Ideea de unitate și continuitate*, în „Arh. St. Sibiu”, XIV, nr. 2—3, 1968, p. 119.

⁴² „Transilvania”, 1911, p. 381—383; vezi și Arh. St. Sibiu, fond Astra, pach. 85.

⁴³ *Ibidem*, 1895, p. 177—180.

*să-și prețuiască și să-și cultive limba; a susținut vie scînteia națională chiar și acolo unde era în primejdie a se stinge ... Existența și activitatea Asociațiunii transilvane a vibrat, deși fără multă paradă și așa numite reclamuri, în tot corpul națiunii din toate țările locuite de români*⁴¹.

RÉSUMÉ

L'association transylvaine pour la littérature roumaine et pour la culture du peuple roumain „plus connue sous le nom de «L'association transylvaine Astra» a été fondée dans le complexe des événements sociaux-politiques et culturels de la fin du XIX-ème siècle et le commencement du XX-ème siècle fruit de la lutte et des préoccupations de la génération de 1848 pour le redressement culturel et économique des masses et pour la réalisation de l'unité nationale des Roumains. Déployant une activité multiple scientifique littéraire, d'études et de recherches sociales-culturelles, scolaire, sanitaire, économique, «Astra» a milité constamment pour l'affirmation des intérêts vitaux du peuple roumain.

Les auteurs soulignent que l'Association transylvaine «par toute son activité menée dans des conditions d'oppression nationale et sociale des masses roumaines par l'Empire Habsbourg, a constitué un facteur important pour la fondation et l'édification de la solidarité nationale et l'unité culturelle du peuple roumain, pour l'éducation des consciences, en vue du parachèvement de l'Etat National Roumain, au 1 décembre 1918.

⁴¹ Andrei Birsescu, *La jubileu de cincizeci de ani al Asociațiunii*, în „Transilvania” 1911, p. 321—325.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND ROLUL LIGII CULTURALE ÎN FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

I. BURLACU, TR. RUS

Înființată la București, la 24 ianuarie 1891, de către tineretul universitar, cu scopul de a întreține mereu vie conștiința de solidaritate a întregului popor român, pe baza tezaurului cultural național, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (numită și Liga Culturală) a devenit, în scurt timp, o organizație cu influențe profunde în toate straturile sociale ale României. Ei i-a revenit importantul rol „de a generaliza triumful mișcării național-culturale românești, ale cărei efecte aveau să aducă ziua de 1 Decembrie 1918”¹. Continuând activitatea unor societăți din România, societăți ale căror programe erau fundamentate pe ideile înfăptuirii unității noastre naționale, și desfășurându-și propria activitate în paralel și în strinsă colaborare cu societatea transilvană „Astra”, Liga a ajuns să adauge scopului cultural inițial un scop politic, deoarece, așa cum sublinia N. Iorga „unitatea culturală fără unitatea politică nu are nici o cheazășie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică”². Menționăm că această afirmație — cu referire directă la Ligă — a fost făcută de eminentul istoric în anul 1914, cînd de altfel denumirea de „Ligă pentru unitatea culturală a tuturor românilor” a fost înlocuită cu cea de „Liga pentru unitatea națională a tuturor românilor”. Prin urmare trebuie să avem în vedere că Liga Culturală nu s-a născut numai din entuziasmul unui grup de studenți din București — în mare parte transilvăneni refugiați — chiar dacă în vremea aceea, asemenea entuziasm „îmbrăca forme de organizație, și începea acțiuni cu viitor”³ ci răspundea unor necesități precise și acute. Ea beneficia de terenul deosebit de fertil structurat de mișcările cultural-naționale de pînă la ea și era încurajată de puternicul spirit național din România timpului său.

Așa dar Liga a fost rezultatul nemijlocit și firesc al unei stări de fapt și era normal să capete pe lîngă țelurile culturale asumate o menire politică.

¹ V. Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria* în „Studii”, tom. 19 (1966), nr. 1, p. 43.

² Barbu Teodorescu, *Date istorice din viața Ligii Culturale*, în „Boabe de griu”, an I (1930), nr. 8, p. 461.

³ N. Iorga, *Liga Culturală*, în „Boabe de griu”, an I (1930) nr. 8, p. 451.

Departa de a intenționa să cuprindem în totalitate ideile programatice ale acestei organizații, precum și formele adoptate de ea în vederea transpunerii în viață a programului său — material deosebit de interesant pentru oricare specialist de pe tărîmul istoriei moderne și contemporane — prin articolul de față ne propunem să facem cunoscute cîteva documente cu caracter inedit, aparținînd mai multor fonduri arhivistice. Aceste documente, de altfel cuprind doar o parte din activitatea Ligii, mai exact, este vorba despre perioada de început 1891—1915.

Abordarea perioadei respective pe bază de material documentar arhivistic se impune cu atît mai mult cu cît arhiva creată de Ligă în anii 1891—1915 a fost distrusă integral în primul război mondial. Despre împrejurările regretabilei pierderi s-a relatat cu alte prilejuri pe larg și nu vom mai întîrzia asupra lor⁴.

Toate documentele la care ne vom referi provin din fondurile altor instituții și nu ale Ligii. Autorii care s-au ocupat de acțiunile organizate de Ligă pînă în 1915, fie în articole independente fie înglobate în studii mai generale⁵ s-au bazat de cele mai multe ori pe amintiri ale membrilor Ligii cît și pe unele informații din periodice și publicații speciale editate de ea. În spațiul comunicării vom grupa documentele pe care le-am cercetat, după interesul pe care-l prezintă pentru o problemă sau alta.

O primă latură ilustrată de aceste documente ar constata în atitudinea Ligii Culturale față de mișcarea memorandistă. Este știut că pe diverse căi și cu diferite ocazii Liga a dat un sprijin important luptei românilor din Transilvania pentru dobîndirea drepturilor lor politice, a demnității naționale. Spre exemplu, mai multe materiale documentare aflate în special în fondul Casa Regală relevă puternicul răsunset pe care l-a avut în România acțiunea întreprinsă de fruntașii intelectualității transilvănene, simpatia de care s-a bucurat această acțiune în rîndurile românilor de pretutindeni. Firește, în majoritatea lor aceste materiale sînt simple telegrame adresate de unele secții ale Ligii către palatul regal. Dar ceea ce merită subliniat este faptul că în aceste telegrame se cere conducerii statului român să intervină în favoarea memorandiștilor. Tot atît de semnificativ ni se pare și faptul că printre semnatarii acestor telegrame se numără cetățeni de toate categoriile; țărani, meseriași, funcționari, ingineri, învățători, profesori, preoți. Pentru simțămintele naționale sănătoase nutrite de autorii telegramelor menționate și pentru atitudinea lor fără de echivoc față de memorandiști merită să cităm din conținutul cîtorva dintre aceste telegrame. Iată ce se spunea în telegrama adresată palatului la 19 iulie 1894 de către cetățenii orașului Ploiești: „Trecutau optsprezece veacuri de viață amară peste capetele românilor, dar ei, au rămas santinele neclintite pe culmile Carpaților. După suferințe de veacuri, abia azi o parte din români au putut vedea soarele libertății și iată că cealaltă parte e pe cale de a-și da sufletul. Românii din Ardeal și Ungaria... zilele acestea vor fi osîndiți la ani de temniță și la grele amenzi în bani, pentru că ne mai fiind

⁴ V. Netea, *Les antécédents et la lutte de la „Ligue Culturelle” pour l’unité nationale*, in „Revue Roumaine d’Histoire”, IV, (1965), nr. 3, p. 547—570.

⁵ Vezi N. Iorga, *op. cit.*, Barbu Teodorescu, *op. cit.* V. Netea, *op. cit.* G. Moroianu, *Les Culles des Roumains Transylvains pour la liberté et l’opinion européenne*, Paris, 1933. Artur May, *The Hapsburg Monarchy (1867—1914)*, Rochester, Harvard University Press, 1965.

de nimeni ascultați în patria lor veche, au avut îndrăzneala să se plîngă și să ceară pe cale legală dreptate . . . Dacă acești martiri nu ar fi români, interesul nostru ca stat vecin și iubirea de aproape nu ne-ar putea lăsa nepăsători la tipetele lor de disperare. Dacă instinctul de conservare nu ne lasă indiferenți, cînd arde casa vecinului, cu atît mai puțin putem rămîne nesimțitori văzînd că nenorocul izbește nu pe un străin, ci pe un frate iubit al nostru”⁶.

La rîndul lor cetățenii capitalei întruniți, la 24 aprilie același an, într-un miting organizat de Liga Culturală și-au exprimat simpatia și admirația față de mișcarea memorandiștilor dorind „izbindă deplină cauzei lor care este cauza lumii”⁷.

În telegrama pornită spre București, de la Hirșova la 19 aprilie 1894, se spune printre altele: „Cînd limba, credința și originea fraților noștri de peste munți sînt prigonite... poporul român liber... nu poate sub nici un cuvînt să stea nepăsător. El cere sprijinul majestății voastre spre a susține libertatea fraților asupriți”⁸.

Iată și o altă telegramă. Ea a fost adresată palatului de către adunarea care a avut loc în aprilie 1894 la Constanța: „Faptele ce se petrec peste Carpați... au zguduit adînc simțurile tuturor românilor pînă în unghiurile cele mai departe. Înjunghierile ce continuu se fac în corpul națiunii noastre prin întemnițarea, pînă acum pe alese, iar acum a tuturor fruntașilor frați ai noștri de dincolo... revoltă în gradul cel mai suprem toate inimile românești. Pustiirile ce se pot face acolo și împrejurime, flăcările aprinse cu atîta nesocotință sînt încomensurabile și ne umplu de jale și groază pentru viitorul patriei noastre”⁹.

Întruniri de felul celor de la București și Constanța au mai fost organizate de Ligă în orașele Bacău, Brăila, Botoșani, Cimpulung, Calafat, Caracal, Dorohoi, Drăgășani, Fălticeni, Galați, Roman, Pitești, Rîmnicul-Sărat, Tirgoviște, Tg. Măgurele, Tecuci¹⁰. De fiecare dată au fost adoptate moțiuni. Bineînțeles nu beneficiem de atîta spațiu pentru a cita din toate. De aceea vom rămîne la fragmentele pe care le-am prezentat mai înainte.

Ce este esențial?

Asemenea documente sugerează imaginea unei activități intense desfășurate de Ligă în sprijinul memorandiștilor. Ele ne fac să ne gîndim la mitingurile, marile demonstrații, care s-au bucurat de participarea unor largi categorii sociale, la campania întreprinsă de Ligă în presa vremii, la ajutoarele materiale pentru familiile prigonitilor din Transilvania. Este cert că în 1894 Liga Culturală și-a făcut din susținerea și lămurirea mișcării memorandiste atît în țară cît și peste hotare o chestiune de onoare. „În aceste timpuri de adînci și puternice frămîntări politice ale Memorandumului — sublinia ziarul „Tribuna” — cînd sufletul unui popor întreg se unea într-o singură năzuință, într-o singură zvîcnitură

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar nr. 2/1894, f. 5—6.

⁷ Ibidem, f. 13.

⁸ Ibidem, f. 5.

⁹ Ibidem, f. 31.

¹⁰ Ibidem, f. 1 și urm.

de luptă pentru idealul național „Liga Culturală” intrupa și hrănea aspirațiile noastre și lupta pentru ele”¹¹.

Este interesant de notat că ecoul mișcării memorandiste în România a fost urmărit cu interes și de diplomații străini aflați la București. În rapoartele diplomatice, înaintate Ministerului Afacerilor Străine din Franța, găsim informații ce întăresc faptul, că într-adevăr, mișcarea memorandistă a contribuit la formarea unei puternice solidarități românești „Înțelepciunea și singele rece de care au dat dovadă românii în aceste circumstanțe sînt o politică în această problemă a Transilvaniei care ocupă în fiecare zi un loc din ce în ce mai mare în preocupările și sentimentele supușilor regelui Carol”¹².

În aceeași ordine de idei, pentru a evidenția odată mai mult modul în care aceste acțiuni organizate de Liga Culturală au stîrnit entuziasmul creator al maselor pentru înlăptuirea idealului național redăm mai jos un fragment din conversația regelui Carol I cu ambasadorul Franței la București, convorbire cuprinsă și într-un raport diplomatic din anul 1894. „Un singur cuvînt să spun, un gest să fac, nu am decît să deschid fereastra să mă plec înafară și să strig un cuvînt primului trecător pentru ca mine România întreagă să fie gata, să fie la arme”¹³.

Evident memorandumul, propriu-zis acțiunile desfășurate de Ligă în favoarea lui, constituie doar un moment din activitatea acestei organizații. Ne-am oprit mai întîi la acest moment întrucît el era situat în etapa inițială de dezvoltare a Ligii Culturale.

O bună parte din documentele de care dispunem se referă cum este și normal la ceea ce a reprezentat o permanență în istoria Ligii, activitatea de ridicare culturală a maselor pe temelia tezaurului spiritual al poporului nostru, tezaur agonisit de-a lungul atîtor veacuri de frămîntată existență a societății omenesti pe pămîntul românesc. Dar mai înainte de a examina materialele documentare cu privire la această problemă, — bineînțeles fără a ne îndepărta de ea — pentru că totuși urmărîm o linie cronologică, se impune precizarea că, în perioada 1894 — 1907, informațiile despre viața Ligii Culturale sînt sărace. Vom reține totuși cîteva și anume pe cele privitoare la sărbătorirea unor evenimente din istoria națională, informații de care ne vom ocupa mai tîrziu.

Anul 1907 avea să marcheze o adevărată cotitură în activitatea societății prin venirea la conducerea ei a lui N. Iorga care prin rolul jucat trebuie considerat și a fost pe drept cuvînt principalul inițiator și animator al celor mai multe dintre acțiunile întreprinse de Ligă, în ultimă instanță, sufletul ei. Nu ne putem opri, în acest sens, să nu cităm aprecierile făcute la adresa lui N. Iorga în raportul secției Ligii Culturale din București în anul 1912 : „Printr-o muncă uriașă de ani de zile fără de preget și fără precedent a izbutit — precum știm cu toții — a da o viață nouă Ligii Culturale și a devenit în ochii tuturor bunilor

¹¹ „Calendarul Ligii Culturale pe anul 1910”, Vălenii de Munte, 1909, p. 4.

¹² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Microfilme din Franța, Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, Corespondență politică, România, vol. 19.

¹³ Ibidem.

români, grație devotamentului nemărginit față de idealurile noastre un adevărat părinte sufletească al Ligii cu ale cărei năzuințe s-a identificat”¹⁴.

Pentru Iorga, Liga a însemnat o acțiune morală sprijinită de întregul popor și mai ales de masele muncitoare. De aceea a situat-o întotdeauna deasupra partidelor istorice pe care le considera incapabile să lucreze pentru înfăptuirea unității naționale a poporului român.

Iată ce afirmă Nicolae Iorga, în anul 1908 în fața unui larg auditoriu din capitală în începutul conferinței sale intitulate, „Cultura națională și politică națională”: „Domnilor, în seara aceasta nu vă cheamă un partid politic care vrea să înlocuiască alt partid politic și înțelege să întrebuințeze iluziile dv. naționale, credința dv. națională pentru a-și atinge acest scop. Partidele să facă bine a se război între ele cu mijloacele care le sînt speciale, să facă bine a nu se atinge de chestiunea națională pe care au ignorat-o foarte adese ori și pe care n-au servit-o niciodată... Vă cheamă, d-lor „Liga Culturală” menită să reprezinte și să apere, să înalțe și să ocrotească cultura națională din care poate rezulta viitorul nostru în toate domeniile... Liga Culturală înseamnă unirea tuturor claselor sociale ale poporului nostru pentru crearea conștiinței culturii noastre, pentru îngrijirea acestei culturi, pentru aducerea acestei culturi la biruință... și pentru ca prin biruința acestei culturi naționale să aducă ceea ce nu vom numi, dar ceea ce se găsește în sufletele dv. și face să răsără în clipa aceasta înaintea ochilor dv. icoană altei României, a singurei adevăratei și depline României”¹⁵.

Pentru realizarea acestui măreț ideal și pentru a scoate Liga din letargia sa, încă din anul 1907, Iorga va propune un nou și vast program de activitate. În scurt timp, secțiunile ligii încep să trăiască, activează pe multiple planuri, polarizînd atenția cărturarilor progresiști, entuziasmul maselor populare.

În activitatea tuturor secțiilor propaganda prin conferințe a ocupat un loc de frunte. Acestea aveau o tematică variată, interesantă și subliniem se remarcă printr-o ținută de înalt nivel. O caracteristică a propagandei prin conferință, inițiate de Ligă, consta în aceea că ea se bucura de participarea directă și efectivă a numeroase personalități marcante ale culturii românești: N. Iorga, V. Pârvan, D. Onciul, A. D. Xenopol, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Șt. O. Iosif, Al. Macedonski, I. Slavici, Octavian Goga, V. Lucaciu, dr. Gh. Marinescu, dr. C. Istrati.

Se făceau expuneri în legătură cu rolul și atribuțiile Ligii, momentele cruciale ale istoriei noastre și semnificația lor în lupta pentru unitate națională și independență precum și în legătură cu multe alte probleme, cum ar fi educația cetățenească și sanitară, popularizarea științei, cunoașterea literaturii¹⁶.

Astfel, în cursul anilor 1911–1912, în cadrul secțiunii din Ploiești de pildă, s-au ținut 21 de conferințe, dintre care amintim D. Munteanu-Rîmnic „România și partea lor în propășirea culturii omenești”, Gh.

¹⁴ Arh. St. Buc.. Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar, nr. 73/1912, f. 512.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 39/1906, f. 87–88.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 73/1912, f. 50, 56, 60, 507, 519, 530, 532, etc.

Chirică : „Ziua de 24 ianuarie 1859, N. Iorga „Presa română și menirea ei”, dr. Gh-Marinescu, „Medicina socială și ereditatea”, Gh. Tomescu „Dreptul la grevă” etc.

Deseori asemenea conferințe erau prezentate în cadrul unor șezători care includeau bogate programe artistice și literare¹⁷. Iată un singur exemplu. În orașul Focșani — după cum aflăm dintr-o dare de seamă — Comitetul secțiunii din aceeași localitate „convins de rolul mare ce poate avea Liga, instituit de cultură și educație națională” a organizat numeroase șezători. Printre temele expuse în cadrul acestora reținem titluri cum ar fi „Conștiința națională”, „Luarea Smîrdanului”, „Educația în familie”, „Influența muzicii asupra sufletului omenesc”¹⁸. Pe bună dreptate se arată, în darea de seamă citată, că șezătorile organizate de Liga Culturală au constituit „un mijloc puternic de educație în masele populare” contribuind din plin la crearea unor legături firești între membri ei, la creșterea numărului lor. „Numărul membrilor secțiunii s-a mărit anul acesta < 1911—1912 > în mod considerabil. Liga capătă pe timp ce desfășoară mai multă activitate, mai multă simpatie chiar din partea celor mai sceptici. Militarii, meseriașii și micii comercianți îi sînt printre cei mai sinceri prieteni”¹⁹.

Existau conferențieri ai Ligii care susțineau cicluri întregi de conferințe axate pe cîte o temă. Este lesne de bănuț că tocmai din acest motiv se bucurau de o numeroasă asistență și de un mare interes. Firește nu-i singurul exemplu pe care îl putem da, însă ni se pare deosebit de grăitoare cuvintele cuprinse în referatul Direcției Poliției și Siguranței Generale, din 24 noiembrie 1907, cu privire la prima conferință dintr-un ciclu de 10 ținute de N. Iorga sub titlul : „Despre istoricul armatei” : „sala cea mare a Ligii precum și cele din prejur erau pline de un public ales compus în majoritate din ofițeri de toate armele, elevi ai școlii medico-militare, elevi din Liceu foarte numeroși, doamne, domnișoare, domni, membri ai Ligii...”²⁰.

Potrivit mărturiilor vremii, propaganda prin conferințe desfășurată de Liga Culturală a constituit un puternic îndemn la luptă și la rezistență, un mijloc de înfrățire și călire a întregii nații spre țelul final, unitatea culturală și cea politică. Rezultatele se cunosc.

Pentru a lărgi legăturile membrilor Ligii Culturale cu românii de peste hotare, pentru întărirea legăturilor sufletești între românii de pretutindeni N. Iorga, la îndemnul unor fruntași transilvăneni și bucovineni, ia inițiativa, în anul 1908, a organizării cursurilor de vară de la Vălenii de Munte. Încă de la deschiderea lor, în vara anului 1908, aceste cursuri și-au îndeplinit menirea de a fi o bună școală pentru toți luptătorii români pentru dreptate națională dar și un prilej de reimpărtășire a culturii naționale la izvoare.

Vom apela din nou la fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale. Din materialele sale se poate descifra modul de pregătire a cursurilor, tematica lor, concursul dat de o pleiadă de profesori distinși pentru buna lor desfășurare, ecoul lor în rîndurile auditoriului, de regulă

¹⁷ Ibidem, f. 64—65.

¹⁸ Ibidem, f. 49—50.

¹⁹ Ibidem, f. 50.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 39/1906, f. 7.

studenți și învățători, atît din vechea Românie cît și din Transilvania și Bucovina, diferitele forme și metode pe care le-a îmbrăcat activitatea cursanților.

O notă din 22 iunie 1908 ne informează despre înscrierea pentru „predarea cursurilor de vacanță asupra pămîntului românesc, istoria românilor și istoria literaturii române” a profesorilor N. Iorga, Munteanu Murgoci, N. Dobrescu, Șt. Bogdan, Al. Lapedatu, V. Bogrea conținînd în același timp o mențiune specială, privind motivarea și perspectivele popularității celui ce a inițiat cursurile de la Văleni: „dat fiind chipul simpatie” al prelegerilor prof. N. Iorga „domnia sa va căpăta în scurt timp o uimitoare popularitate”²¹. Cursurile lui N. Iorga — se arăta într-un raport al Direcției Poliției Siguranței Generale din 15 iulie 1908 — sînt frecventate de un public din ce în ce mai numeros, „... verva și entuziasmul fără margini cu care vorbește, înlănțuirea cu care pune elementele cu actualitatea și mai cu seamă biciuirea moravurilor politice și sociale îl fac simpatice tuturor. E primit cu aplauze și întrerupt de aplauze și sfîrșește prin a i se face ovații entuziasmte. Aproape nu există locuitor care să nu-l privească cu un respect și o dragoste nesfîrșită”²².

O altă notă — aceasta din 3 iulie 1908 — furnizează date referitoare la deschiderea cursurilor de către N. Iorga cu seria lecțiilor de istorie a căror tematică era grupată în jurul următoarelor probleme: romanitatea și latinitatea noastră, permanența românilor în Dacia, originea principatelor, chestiunea bisericii române, Mihai Viteazul, Revoluția de la 1848, domnia lui Cuza”²³.

Alături de aceste lecții, deja în primul an de funcționare a cursurilor la Văleni, se mai predau următoarele: Istoria literaturii române (N. Iorga), Geografia României (Gh. Murgoci), Istoria bisericii române (N. Dobrescu), Economia națională (Șt. Bogdan), Istoria literaturii moderne (V. Bogrea), Episoade din istoria națională (Al. Lapedatu) și 10 lecții de stenografie (H. Stahl)²⁴.

Chiar în ciuda piedicilor puse și a măsurilor luate de autoritățile austro-ungare an de an la cursurile de vară de la Văleni au participat sute de intelectuali veniți din provinciile înstrăinate „atrași de dorul de a auzi maiestri ai științei în dulcea limbă românească și în deosebi insetați de a se adăpa din izvoarele nesecate ale istoriei noastre comune”²⁵.

La dispoziția participanților, începînd din vara anului 1908, se găsea și o bibliotecă populară. N. Iorga ia inițiativa întreținerii acesteia și pentru început îi donează 250 volume de literatură română din biblioteca proprie și diferite reviste²⁶.

Studenții și învățătorii veniți la aceste cursuri, cu sprijinul secțiilor Ligii și a unor cunoscuți actori, au organizat numeroase serbări

²¹ Ibidem, f. 21.

²² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 39/1906, f. 50.

²³ Ibidem, f. 24.

²⁴ Ibidem, f. 12.

²⁵ Neamul Românesc, VI, nr. 114, din 10 oct. 1911, p. 1812.

²⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 39/1906, f. 81.

și șezători cu programul alcătuit din conferințe ce tratau „probleme actuale ale chestiei naționale” precum și din piese de teatru și cîntece cu vădit caracter patriotic²⁷.

Materialele documentare citate din fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale evidențiază — după cum bine se observă — efectul deosebit al cursurilor de vară de la Văleni. Dar nu sînt singurele. Iată ce se arată într-un alt raport al acestei direcții (raportul este datat 27 iunie 1909 deci la numai un an de la inaugurarea acestor cursuri). „Organizarea serbărilor în memoria lui Cuza, deseale liste de subscripțiuni pentru ridicarea monumentelor în diferite orașe, lista generală a subscripțiunii pentru ridicarea unei statui la Iași; avîntul pe care l-au luat luptele naționale ce s-au dat în ultimul timp de către românii din Austro-Ungaria; și idolatrizarea de care domnul Iorga se bucură în Bucovina și care i-au adus expulzarea din partea guvernului austriac — își au originea în conferințe vehemente tratate cu o mare putere de sugestie și solid documentate pe care d-sa le-a ținut sub forma prelegerilor de istorie națională în Văleni vacanța trecută”²⁸.

Aniversarea datelor însemnate din istoria patriei legate în special de momente în care mai mult ca oricînd s-a afirmat dorința noastră națională, ca și cinstirea figurilor marilor noștri înaintași a intrat în tradiția Ligii. Numeroase note și rapoarte ale Direcției Poliției și Siguranței Generale informează, deseori pe larg, despre amploarea acțiunilor organizate de Liga Culturală cu aceste ocazii²⁹.

Alte materiale documentare aflate în depozitele diferitelor arhive din țară ilustrează — așa cum spuneam mai sus — ecoul deosebit pe care l-au avut peste hotare sărbătorirea evenimentelor mai importante din istoria poporului român. Încă din anul 1898, acțiunile organizate de Liga Culturală sînt urmărite cu mult interes de către românii de peste hotarele vechii României. Astfel, din arhiva Prefecturii județului Someș aflăm că „Foaia poporului” din Sibiu a publicat în numărul său din 26 aprilie 1898, programul desfășurării serbărilor de la București și Craiova închinată aniversării a 50 de ani de la marea adunare de la Blaj. În cadrul acestor serbări Barbu Ștefănescu Delavrancea a conferențiat despre semnificația zilei de 3/15 mai 1848. Semnificativ este și faptul că pe baza programului Ligii, „Foaia poporului” prin apelul său „Să sărbătorim ziua de 3/15 mai”, hotărăște organizarea unor astfel de manifestații în întreaga Transilvanie³⁰.

Merită evidențiat și faptul că la serbările organizate de Liga Culturală au luat parte un număr însemnat de români, din toate provinciile românești, fapt care determină autoritățile austro-ungare să ia repetate măsuri pentru împiedicarea participării lor la aceste manifestații³¹.

În ciuda unor astfel de măsuri, contactul dintre românii de pretutindeni s-a intensificat tot mai mult. Din cercetarea actelor vremii aflăm de pildă că, studenții din București, cu ocazia comemorării a 400 de ani de

²⁷ Ibidem, f. 43. 59.

²⁸ Ibidem, f. 199.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 73/1912, f. 440, 441, 473, 476, 178, 479, 480, 481, 482, 487, etc.

³⁰ Arh. St. Dej, fond Prefectura jud. Someș, Confidențiale, nr. 48. 53. 54

³¹ Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, nr. 14/1901.

la moartea lui Ștefan cel Mare, au invitat la aceste serbări pe studenții români din Cluj, Budapesta, Viena, Cernăuți și Gratz³².

De asemenea, un mare număr de transilvăneni și bucovineni au participat și la dezvelirea statuiilor ridicate în memoria poetului V. Alecsandri (15 octombrie 1906) și a domnului Al. I. Cuza (27-28 mai 1912), transformând aceste inaugurări în adevărate sărbători ale „sufletului românesc unul și nedespărțit”³³.

Telegramele sosite la Iași cu ocazia dezvelirii statuiii lui V. Alecsandri exprimau, odată mai mult, interesul deosebit al românilor din provinciile înstrăinate față de toate evenimentele din țară. În telegrama trimisă, la 16 octombrie 1906, de „Reuniunea română de cîntări și muzică din Lugoj” se arată: „ne închinăm cu reverință în fața marelui bărbat al neamului românesc, adevăratul reprezentant al geniului național din al cărui izvor dădător de viață și iubire de neam ne-am adăpat din belșug și noi bănațenii”. La 28 octombrie 1906 societatea „Petru Maior” a studenților români din Budapesta trimitea următoarea telegramă „depărtarea mare care ne desparte, nu ne poate opri ca să simțim cu inima la dv. să nu ne închinăm cu venerațiune înaintea chipului primului nostru poet mare căruia îi păstrăm statuie veșnică în sufletele noastre”³⁴.

„Idealul politic ce simboliza ridicarea statuiii lui Vodă Cuza — se arăta într-un raport al Primăriei orașului Iași — precum și faptul că la această serbare pe lingă mii și mii de cetățeni din toate colțurile României mai luau parte și numeroși delegați, reprezentind toate părțile locuite de români, au dat acestui act caracterul unor serbări ale întregului neam... și în adevăr totul a fost strălucit și înălțător, sădind mărețe nădejdi în inimile românilor”³⁵.

De o mare popularitate s-au bucurat în țară și străinătate serbările de vară ale Ligii Culturale inaugurate la 28 august 1911 care, așa cum arăta cu această ocazie Dimitre Onciul, „sînt făcute mai înainte de toate ca să cheme pe frații de pretutindeni la o frățească întîlnire în capitala regatului român, în Capitala României, a culturii românești, întrunire care să invedereze și să întărească conștiința unității noastre culturale, solidaritatea noastră națională”³⁶. La aceste serbări au participat și români din Bucovina și Transilvania”³⁷.

Aici au luat parte peste 100 de mii de persoane și „mai ales oameni din popor ceea ce este un mare semn al vremii” — arăta ziarul „Neamul Românesc”. În satele din Transilvania „era socotit ca o necinste printre cei mai înstăriți, să nu ia parte la aceste serbări”³⁸.

Un loc însemnat în activitatea Ligii îl ocupase munca cu cartea. Majoritatea secțiilor întrețineau și cite o bibliotecă care primeau din depozitele Ligii Culturale, în mod gratuit, o serie de cărți și publicații. Biblioteci mari cu fonduri bogate de cărți și cu activitate mai susținută

³² Arh. St. Dej, fond Prefectura jud. Someș, Cabinetul prefectului, Confidențiale, nr. 28 1904, f. 1, 2.

³³ „Neamul Românesc”. I, nr. 48 din 22 oct. 1906, p. 987.

³⁴ Arh. St. Iași, fond Primăria orașului Iași, dosar nr. 237/1900, f. 633, 13.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 229/II, 1911, f. 207—209.

³⁶ „Neamul Românesc”, VI, nr. 100, din 6 sept. 1911, p. 1587.

³⁷ Ibidem, p. 1593.

³⁸ Ibidem, p. 1896.

au fost cele din București, Iași, Ploiești, Buzău³⁹, Așa de exemplu Biblioteca secției București la inaugurarea sa deținea peste 10 mii volume iar cea de la Iași circa 3 mii volume⁴⁰.

Dintre toate cărțile aflate în depozitele Ligii Culturale vom aminti câteva cu scopul de a crea o imagine mai clară asupra domeniilor de activitate urmărite de aceasta în răspîndirea culturii. Astfel bibliotecile secțiilor primeau „Calendarul Ligii” (publicație care cuprindea nu numai informații privitoare la activitatea Ligii dar și știri privind situația românilor de peste hotare.), Manifestul Comitetului Central al Ligii din 1897 adevărat program politic, publicații de popularizare a științei și de educație sanitară precum și o serie de lucrări privitoare la trecutul nostru istoric sau la sărbătorirea celor mai importante momente din istoria patriei (1848, Unirea Principatelor, războiului pentru independență etc.)⁴¹.

„Liga are în vedere mai ales acele cărți prin care s-ar putea trezi conștiința națională în săracii neamului, care prin această conștiință a lor îi pot face puterea cea mare și cu totul necesară și ea va alege deci acele lucrări prin care să se amintească cit mai mult unitatea elementară și esențială a neamului nostru”, se arăta în raportul Comitetului Central al Ligii Culturale prezentate la Congresul de la Iași din 1909. Începutul făcut cu „Cronica lui Mihai Viteazul de un credincios al fraților Buzești” din care, în scurtă vreme, n-a mai rămas nici un exemplar se continuă cu tipărirea unor cuvîntări ale lui Kogălniceanu și ale unor fruntași ardeleni, și cu editarea unei cărți de citire, menite să trezească simțul de neam în toți cei ce o vor avea în mînă, o carte care să fie în stare a înlocui, măcar în oarecare măsură, școala care, din ce în ce, va lipsi mai mult românilor din provinciile înstrăinate ale pămîntului românesc”⁴².

Încă din anul 1908 Liga a abordat ideea tipăririi unor broșuri în limba germană „care să cuprindă raporturile nostre politice și culturale cu frații de pretutindeni”⁴³. Răspîndirea lor în străinătate — după cum rezultă din notele informative ale Direcției Poliției și Siguranței Generale — urmărea cunoașterea nevoilor tuturor românilor și asumarea drepturilor pe care le avem ca stat independent să-i ocrotim. Din aceeași inițiativă un grup de studenți și învățători cu concursul actorului Petre Liciu au pregătit în vara anului 1908 serbări în stațiunile balneare iar banii încasați au fost folosiți pentru editarea unor broșuri cu biografiile unor personalități marcante ale culturii românești⁴⁴. Menționăm de pildă broșura Ligii Culturale închinată comemorării morții istoricului român transilvănean Augustin Bunea⁴⁵.

Pe linia aceleași acțiuni se înscrie și tipărirea lucrării „Les Hongrois et la Nationalité roumaine”, care se adresa în primul rînd străinătății. Modul în care a fost primită această lucrare în străinătate și simpa-

³⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 73/ 1912, f. 56, 65 etc.

⁴⁰ Barbu Teodorescu, *op. cit.*, p. 461.

⁴¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 73/ 1912, f. 35.

⁴² „Calendarul Ligii Culturale” pe anul 1910, p. 25, 26.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 39/1906, f. 82.

⁴⁴ Ibidem, f. 43.

⁴⁵ „Neamul Românesc”, IV, nr. 31, din 9 martie 1910, p. 497.

tia de care se bucura cauza românilor rezultă limpede și dintr-o scrisoare trimisă lui Iorga la 2 decembrie 1908 de dr. H. Mollnaar, din Starlberg, președintele fondator al Ligii franco-germane: „Primiți domnule toate felicitările mele — se arată în această scrisoare — pentru lupta curajoasă și nobilă pe care o duceți împotriva asupririi. Dea domnul ca simpatica dv. națiunea să ajungă la unitate națională astfel precum o visez și eu pentru propria mea țară și astfel precum o doresc tuturor națiunilor mari sau mici de pe planeta noastră⁴⁶.”

Membrii Ligii aveau ocazia să cunoască viața românilor din Transilvania, faptele lor de cultură, lupta lor hotărâtă pentru dreptate națională și printr-o serie de publicații editate de către secția centrală cît și de secțiile locale dintre care amintim, datorită apariției lor mai regulate și a popularității de care se bucurau în rindurile cititorilor, buletinele editate de secțiile Bacău, Bîrlad, Ploiești, Craiova⁴⁷.

Răsfoind dările de seamă ale Congreselor Ligii precum și rapoartele și notele Direcției Poliției și Siguranței Generale aflăm acțiuni care și-au adus contribuția la ridicarea țărânimii, la întărirea unității culturale și sufletești a neamului, infirmind odată mai mult părerea că Liga n-ar fi activat decît în mediu urban⁴⁸.

În anul 1912 existau 26 secții ale Ligii Culturale la sate, toate cu o activitate permanentă, pentru ca în anii următori numărul lor să crească simțitor. Trebuie menționată ca pozitivă strădania acestor secții de a folosi în rindul sătenilor forme specifice care să le permită să înțeleagă scopurile Ligii. Iată cîteva forme pe care le-a îmbrăcat activitatea Ligii la sate. Astfel, la secția Independența Covurlui, Liga a înființat o bibliotecă care la sfîrșitul anului 1914 număra 446 cititori. În tradiția secției intra sărbătorirea „pe înțelesul tuturor a marilor serbări naționale” precum și explicarea sătenilor a acelor chestiuni „care să le deștepte și formeze conștiința națională pregătindu-i pentru îndeplinirea celui mai scump vis național”. Tot în tradiția acestei secții a intrat executarea de „izvoade curat românești”⁴⁹.

La școala din comuna Crucea de Sus, secția Panciu a organizat seri în cadrul cărora s-a explicat sătenilor ce este Liga Culturală și care sînt idealurile ei și s-a vorbit despre economie, nevoile vieții țaranului, despre însemnătatea și folosul cititului ca și a caselor de sfat și de citire⁵⁰. La secția Negoiești județul Bacău, Liga s-a preocupat de a înlesni adulților, care voiau să învețe a citi și scrie, aducerea de cărți și abecedare⁵¹, iar în comuna Sasca, județul Suceava, deseori membrii Ligii cît și alți săteni se întîlneau la sediul ei unde se făceau lecturi din diferite cărți și ziare și se împărțeau gratuit cărți și ziarul „Vestitorul sateilor”⁵². Un început de bibliotecă se înființează și la secția Slobozia-Conachi, județul Covurlui, fondul de cărți fiind format mai ales din volume

⁴⁶ Ibidem, nr. 137, din 2 dec. 1909, p. 2360.

⁴⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 73/ 1912, f. 39, 42, 43, 65.

⁴⁸ Vezi de exemplu Jean Bart, *Casele Naționale*, în „Boabe de grîu”, an I (1930) nr. 8, f. 31

⁴⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 73/ 1912, f. 525—526.

⁵⁰ Ibidem, f. 523.

⁵¹ Ibidem, f. 527.

⁵² Ibidem, f. 535.

în stil popular „citite cu mult drag de flăcăii statului și chiar de sătenii mai în vîrstă”⁵³. iar membrii secției Mihăilești — Vlașca s-au străduit ca sătenii să citească cărți din biblioteca populară locală cit și pe cele care le poseda secția, cu scopul de-a dezvoltă gustul cititului⁵⁴.

Tot pe linia acțiunilor desfășurate de secțiile Ligii Culturale în vederea răspîndirii cărții la sate amintim discuțiile purtate în cadrul Secției Călugăreni-Neamț, din iarna anului 1912, despre chipul în care se vor utiliza cărțile primite de la Comitetul Central al Ligii ca și asupra mijloacelor care trebuie folosite, pentru dezvoltarea gustului pentru citit în rîndul locuitorilor⁵⁵.

Un mijloc eficient de educație în rîndul maselor populare, care și-a adus contribuția la întărirea legăturii între membrii Ligii și a creșterii rîndurilor ei au fost șezătorile și concursurile naționale. Astfel, secția Balcăni-Tazlău, județul P. Neamț, în cursul anului 1914, a organizat 8 șezători în cadrul cărora s-a discutat despre limba și cultura noastră națională și despre legăturile pe care le au românii de pretutindeni⁵⁶. Secția Craiova a organizat un concurs de porturi naționale la care au invitat pe lingă locuitorii din județele Olteniei, pe orice amator din țară a concura la un premiu de concurs național⁵⁷.

Întreaga activitate a Ligii Culturale în mediu rural era organizată, coordonată și sprijinită de Comitetul Central. Semnificativ ne apare din acest punct de vedere apelul adresat, în 1912, de N. Iorga secțiilor Ligii din care desprindem: „Secțiile din orașele principale să aibă sucursale orășenești ale județelor, iar de aici să plece în propagandă culturală, care să intereseze în cea mai largă măsură și satele, în care trebuie stabilite sucursalele culturale ale Ligei ... Se va explica sătenilor că Liga le va da în schimb publicații folositoare și le va sta la îndemînă și în alte privințe, organizînd între dinșii concursuri agricole, de porturi românești și cîntece populare etc. Astfel o secție în adevăr activă a Ligei va trebui să fie în legătură, prin sucursalele sale, cu toată viața culturală a județului. Că, în fine, Liga nu e o instituție aristocratică, ținîndu-se în regiuni sentimentale și romantice, ci o ajutătoare harnică și iubitoare a neamului în toate silințele lui de a se ridica la treapta de civilizație a popoarelor moderne, afirmîndu-și totodată însușirile care îl deosebesc de alte nații”⁵⁸.

Un grup de documente ne furnizează date interesante cu privire la atitudinea avută de Liga Culturală față de problema războaielor balcanice și a primului război mondial. De o importanță deosebită ne apar informațiile cu privire la memoriul întocmit de N. Iorga la sfîrșitul anului 1912, cu scopul de a-l prezenta Cabinetelor europene, în care se arată că, România nu trebuia să aibă pretenții teritoriale în Balcani, căci aspirațiile sale juste se îndreaptă în primul rînd spre Transilvania și Bucovina⁵⁹.

⁵³ Ibidem, f. 537.

⁵⁴ Ibidem, f. 527.

⁵⁵ Ibidem, f. 47.

⁵⁶ Ibidem, f. 509.

⁵⁷ Ibidem, f. 519.

⁵⁸ N. Iorga, *Activitatea „Ligei Culturale” a românilor de un membru al „Ligei”*, Valenii de Munte, 1912, p. 20.—21.

⁵⁹ Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 73/ 1912. f. 25.

Trebuie subliniat faptul că Liga Culturală încă de la începutul primului război mondial a fost de acord cu politica guvernului. Acest lucru reiese și din comunicatul publicat de Liga Culturală la 9 august 1914⁶⁰.

Documentele demonstrează că în anii neutralității, în întreaga țară, Liga Culturală, organizează mari întruniri populare unde participanții iau atitudine față de evenimentele în curs, manifestându-și hotărârea lor pentru înfăptuirea unității naționale. Astfel la întrunirea din 31 august 1914 din Galați, sute de participanți, cetățeni de diferite profesii încrezători în viitorul României, au cerut ca regele și guvernul să țină cont de opinia publică: „dacă guvernul vrea altă direcție decât aceea a opiniei publice atunci n-avem guvern... Să cerem regelui ca să fie cu țara și să uite de milioanele care le are la băncile germane”⁶¹.

Cu deosebită claritate iese la iveală largă campanie pregătitoare pentru marea acțiune națională a unirii, din apelul Ligii Culturale secția Bacău, publicat în ziarul „Universul” din 13 septembrie 1914, în care se spune: „Nici un glas potrivnic nu poate fi, precum nici o forță din lume nu ne poate opri de la înfăptuirea acestui ideal al unirii tuturor românilor, care constituie singura noastră garanție de a putea exista ca popor și unica țintă către care ne năzuim ca neam. În fața voinței de a trăi prin întregirea neamului, se vor sfărâma toate obstacolele diplomatice și se vor nimici toate interesele potrivnice”⁶².

O atitudine asemănătoare au avut și românii transilvăneni refugiați în România. Aceștia, întruniți în mari adunări, au votat moțiuni în care își exprimau adeziunea lor deplină la politica guvernului⁶³.

În aceste condiții, la 14 decembrie 1914, are loc Congresul extraordinar al Ligii. Cu acest prilej s-a ales un nou comitet alcătuit din proeminente personalități culturale și politice. Ca președinte al noului comitet este ales Vasile Lucaciu iar ca secretar Nicolae Iorga. Din comitet mai făceau parte: Barbu Ștefănescu Delavrancea, Simion Mândrescu, N. Filipescu, Take Ionescu, dr. C. Istrati, I. Grădișteanu și Octavian Goga.

Pe bună dreptate, în numărul său din 16 decembrie 1914, referindu-se la alegerea acestui nou comitet, ziarul „Epoca”, nota: „Cu o unanimitate care dă alegerii de ieri mărimea și înălțarea de care era nevoie Liga Culturală a făcut din desemnarea noului ei comitet, o puternică și fecundă manifestație națională. Găsim în noii conducători ai Ligii pe cei mai mulți din acei frunțași ai neamului, care în mod public și-au închinat energia, activitatea și entuziasmul pentru triumful unității românilor... în frunte este părintele V. Lucaciu, a cărui haină preotească nu l-a împiedicat a dovedi că cea mai frumoasă religie este iubirea de patrie și cea mai nobilă credință, jertfa pentru binele ei. Și în rîndurile lor vedem pe cîntărețul — cel mai de seamă printre cei tineri — al dureri-

⁶⁰ Bogdan Duică, *Politica Ligii Culturale*, București, 1914, p. 14.

⁶¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 159/1914, f. 25.

⁶² Ibidem, f. 40.

⁶³ Ibidem, dosar nr. 153/1908, f. 54.

lor și speranțelor Ardealului îndoliat, Octavian Goga, al cărui viers magic și duios exprimă cu atita măiestrie așteptările și visurile neamului”⁶⁴.

Fără îndoială că în urma Congresului extraordinar de la sfârșitul anului 1914 Liga Culturală intră într-o nouă fază a activității ei. Conducătorii Ligii pornesc prin țară pentru a ridica masele și a stârni entuziasmul creator pentru grăbirea înfăptuirii idealului național. Iată câteva exemple. La întrunirea de la Galați din 19 aprilie 1915, organizată de Liga Culturală, sute de participanți și-au manifestat încrederea că „înăptuirea unității neamului se va face tot prin noi înșine, cu țărani români și cu voința națională, iar nicidecum cu străinii de neam”⁶⁵.

În moțiunea votată la întrunirea din 15 februarie 1915 din București, la care participă peste 3000 de persoane, se arată : „Cetățenii Capitalei întruniți în sala „Dacia”, la apelul Ligii Culturale, ascultînd cuvîntările oratorilor și apreciînd însemnătatea momentului declară că singura politică externă pe care o poate îmbrățișa și servi cu devotament neamul românesc e aceea care tinde la grăbirea ceasului de libertate a românilor siliți a-și da viața în marginile monarhiei Austro-Ungare”⁶⁶. La întrunirea de la Brăila din 8 martie 1915 se cerea „ca poporul să vegheze și să nu lase guvernul să apuce pe alt drum decît acela care duce la realizarea idealului național”⁶⁷.

Încrezătoare în viitorul României, masele populare erau convinse tot mai deplin că în curînd „va veni ceasul cînd vom de mîna cu frații noștri de peste Carpați”⁶⁸.

Într-adevăr un contemporan spunea că Liga Culturală a fost printre primele asociații care „a căutat să lămurească și să miște opinia publică pentru viață liberă națională a celorlalți frați din depărtare”. Semnificativ în acest sens este articolul apărut în „Foaia de informațiuni” din martie 1913 a Ligii Culturale, secția Galați în care, printre altele, se spune : „Liga Culturală a ridicat un steag : steagul unirii sufletești a tuturor românilor... Liga vrea să ție veșnic trează conștiința că hotarele poporului român sînt încă sub ceața întregirii vremurilor ; ea vrea să ne amintească mereu traiul fraților noștri înstrăinați, cerîndu-ne adeseori pentru ajutorul acelora, mîngîierea și frăția și sprijinul nostru”.

Alături de ajutorul moral acordat românilor de peste hotare, din fondurile sale strînse prin cotizații, donații, la serbări și șezători fiecare secție a Ligii Culturale a contribuit, atît cît i-au permis mijloacele, la sprijinirea de școli, biserici, biblioteci românești din Transilvania și Bucovina, a unor familii de luptători pentru dreptate națională, sinistrați de autoritățile austro-ungare, la ajutorarea redacțiilor unor ziare românești⁶⁹.

Din cele expuse pînă aici se vede suficient de limpede că Liga Culturală s-a bucurat în special, după anul 1907, de un bine meritat prestigiu. Deși exemplele date pînă în prezent ne apar conclu-

⁶⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 159/1914, f. 93.

⁶⁵ Ibidem, f. 180.

⁶⁶ Ibidem, f. 386.

⁶⁷ Ibidem, f. 151.

⁶⁸ Ibidem, f. 211.

⁶⁹ Ibidem, dosarele 73/1912, f. 512, 514, 519, 532 – 533, 534, 536 etc.

dente, ne permitem să mai aducem o ultimă dovadă în aceeași ordine de idei: primirea făcută la Iași delegaților la Congresul Ligii din mai 1909. Cu prilejul acesta în întâmpinarea congresiștilor veniseră la gară „cu steagurile lor toate societățile de meseriași, sute de muncitori a căror față aspră lasă totuși să se străvadă înțelegerea pentru însemnătatea morală a zilei și a căror inimă simțitoare și bună se bucura cu adevărat de rolul ce li se împărțise la această serbare... Un cap al coloanei de manifestanți era în Piața Unirii pe când celălalt abia plecase din gară”⁷⁰.

Știrile noi, comunicate în materialul de față, constituie o modestă contribuție la cunoașterea activității, a principiilor călăuzitoare și a țelurilor Ligii, a popularității ei în rîndurile maselor largi.

„Liga — se arată în raportul C. C. al Ligii Culturale expus în anul 1909 la Congresul de la Iași — se ridică de sine, nu prin impulsul sau din munca unui grup de oameni numai, oricît de sincere ar fi intențiile și oricît de rîvnitor lucru ce pot cheltui pentru dînsa, ci într-un avînt de viață nouă a unui popor care, simțind amenințările ce se aduc vieții sale, nu vrea să moară ci zguduindu-se de o învietoare conștiință a puterilor sale, se pornește spre o înverșunată luptă de apărare în toate ținuturile sale și în toate domeniile vieții sale, Liga ca organ necesar al acestei vieți, ca armă potrivnică în această luptă, își crește activitatea în chip firese din această belșug de sevă care pătrunde și se mișcă puternic în voinicul trunchi al unui neam vechi de un mileniu și jumătate”⁷¹.

RÉSUMÉ

Se basant sur le recueil d'une série d'informations au caractère inédit ayant trait à l'activité du commencement de la Ligue Culturelle (1891—1915), les auteurs relèvent les méthodes et les formes adoptées par la Ligue afin d'appliquer son programme initial: l'entretien toujours vif de la conscience nationale du peuple roumain, se basant sur le trésor culturel national, pour pouvoir réaliser le parachèvement de l'État national unitaire roumain.

Le premier problème est l'attitude de la Ligue à l'égard du mouvement mémorandist. Les documents consignent la puissante impression que l'action entreprise par les intellectuels de la Transylvanie a eu dans la Roumanie, la sympathie avec laquelle cette action a été reçue par les Roumains. De nombreux documents se réfèrent au rôle important de la Ligue pour le développement culturel des masses en se basant sur le trésor spirituel du notre peuple.

Les auteurs soulignent que de l'année 1907, depuis que la Ligue a eu comme dirigeant le professeur N. Iorga, se constate une visible changement dans son activité.

N. Iorga propose un nouveau et vast programme d'activité grâce auquel toutes les sections de la Ligue intensifient leur activité en attirant l'attention de tous les progressistes et l'enthousiasme des masses populaires. Parmi les plus importantes activités qui ont contribué à la création de l'unité d'âme et culturelle de notre peuple, on mentionne la propagande par des conférences, les cours de Văleni de Munte, l'anniversaire des événements les plus importants de l'histoire du peuple roumain, la publication et la diffusion des livres et des revues, la dotation des écoles, des églises, des bibliothèques et des imprimeries roumains de la Transylvanie.

Un dernier problème illustré par les auteurs s'appuyant sur ces documents se réfère aux actions organisées par la Ligue Culturelle pendant la période de neutralité 1914—1915, quand les participants, tenant compte des événements, ont manifesté leur décision de lutter pour l'accomplissement de l'unité nationale.

⁷⁰ „Neamul Românesc”, IV, nr. 55 din 24 mai 1909, p. 862, 865.

⁷¹ Ibidem, p. 861—865.

DATE ȘI MĂRTURII DESPRE SOCIETATEA MUZICALĂ „DOINA” DIN TURNUL SEVERIN

N. I. CHIPURICI

Prin poziția sa geografică la granița dinspre Banat a vechii României, Tr. Severin era chemat să joace un rol important în lupta pentru desăvârșirea unității politice a poporului român.

Printre stegarii acestei lupte la Tr. Severin s-au situat dintru început școala severineană, intelectualii patrioți de la liceul „Traian”, focar de cultură, de instrucție și educație românească¹.

Pînă la 1 decembrie 1918, viața culturală la Tr. Severin în slujba aspirațiilor noastre naționale a fost o permanență militantă desfășurându-se sub forme diferite și bucurîndu-se de o largă adeziune în rîndul maselor². Activitățile școlii severinene, ale Ateneului orașului (la tribuna căruia au conferențiat N. Iorga, dr. Istrati, dr. Braniște, S. Mehedinți, R. Rosetti și alții), ale Societății culturale „Teatrul” și ale filialei Ligii Culturale erau mult căutate și apreciate de către românii bănățeni, prilejuind modalități de legături, înfrățire și schimburi culturale tot mai strînse.

Simultan cu activitățile acestor foruri de cultură națională, la strîngerea legăturilor cultural-artistice cu populația românească din Banat, la propagarea culturii naționale în această parte a țării și educarea patriotică a maselor, Societatea muzicală „Doina” din Tr. Severin a adus o bogată și importantă contribuție.

Înființarea acestei societăți muzicale la Tr. Severin, la data de 12 noiembrie 1897³, s-a datorat unor imperative naționale aduse în primul plan, al vieții noastre politice și culturale de însăși evoluția și desfășurarea evenimentelor istorice⁴.

Scopul societății, fixat prin procesul verbal de constituire era acela „de a contribui la răspîndirea gustului muzical și în special a celui națio-

¹ Societatea culturală „Teatrul” orașului Tr. Severin, *Dare de seamă*, 1905—1925, p. 7.

² Arh. St. Tr. Severin, fond Primăria Tr. Severin, dosar nr. 7/1902, p. 58. Vezi și „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 2—3/1968, p. 173.

³ Arh. St. Tr. Severin, fond cit. f. 58 și Georgescu C. Constant, *Istoricul Societății muzicale „Doina” din Tr. Severin fondată în anul 1897, noiembrie 12*, Tr. Severin, 1906, p. 2.

⁴ Considerăm ca semnificativ faptul că la 19 aprilie 1894 locuitorii jud. Mehedinți au cerut regelui, printr-o telegramă, să ia apărarea românilor din Transilvania, *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională* în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1968 p. 182, doc. 30.

nal”⁵. „Doina” era chemată, astfel, să fie un mijloc de afirmare a idealului național prin intermediul muzicii și al versului declamat. Acestei chemări „Doina” i-a dăruit toate potențele sale umane și artistice⁶.

La început, societatea a pornit la drum cu un cor bărbătesc, iar din anul 1899 cu o formație corală mixtă ai cărei membri erau talente, iubitori de cultură și muzică autentică românească ca și profesorul patriot Ion Șt. Paulian, dirijor al corului timp de peste trei decenii⁷.

Contribuția cultural-națională a acestei societăți constă nu numai în bogata și susținută sa activitate desfășurată în Banat, Oltenia, la București, Sibiu sau Iași, ci și în curajul dovedit pentru acea vreme de a activa peste graniță în Banat. Căci dintre toate societățile muzicale române din țară, pînă în anul 1913, numai „Doina” a trecut granița în Banat și l-a cutreerat ca mesager al cîntecului românesc. Și numai „Doinei” i s-au întors vizite cultural-artistice de înfrățire din partea vechilor și renunșitorilor coruri române din Lugoj și Caransebeș, în pofida unei granițe artificiale⁸.

Corul „Doina” a concertat în Banat la Caransebeș, Lugoj, Moldova Nouă, Rusca, Berzeasca, Mehadia și în alte localități, înfrățindu-se în cîntec, joc și aspirații naționale cu corul lui I. Vidu din Lugoj, cu „Reuniunea română de cîntări din Caransebeș”, cu toți românii bănățeni. Trecînd în Banat pentru excursii, „Doina” participa la toate serbările românești de acolo⁹.

Societatea „Doina” a desfășurat o activitate militantă de certă valoare artistică și interpretativă, la aceasta contribuind și repertoriul ales al formației. Creațiile muzicale ale lui C. Porumbescu, C. Muzicescu, P. Elenescu, A. Mureșan, D. Kiriac, I. Vidu, I. Șt. Paulian și ale altor tribuni ai cîntecului patriotic românesc erau nelipsite.

În septembrie 1902, „Doina” a susținut cel de al zecelea concert al său cu prilejul vizitei de înfrățire cu „Reuniunea română de cîntări din Caransebeș”. Manifestările de înfrățire ocazionate de această vizită, ca și celelalte acțiuni cultural-naționale desfășurate de această societate, au fost oglindite în documentele și presa timpului. Dintre acestea prezentăm, în continuare, un exemplu semnificativ.

⁵ Georgescu C. Constant, *op. cit.*, p. 2 (Procesul verbal de constituire a societății).

⁶ „Drapelul”, Lugoj, II, nr. 53 din 17 mai 1902, p. 2–3; „Dreptatea”, Tr. Severin, N. nr. 417 din 15 septembrie 1902; „Drapelul”, Lugoj, II, nr. 114 din 16 octombrie 1902; „Dreptatea”, Tr. Severin, nr. 6 din 21 septembrie 1906; „Alarma Mehedintului”, Tr. Severin, nr. 23 din 31 martie 1919; „Timișana”, Lugoj, nr. 29 din 21 aprilie 1921; „Nădejdea”, Tr. Severin, nr. 113 din 2 septembrie 1921; „Universul”, nr. 139 din 22 mai 1932, numărul aceluiași din 31 martie 1933 și altele.

⁷ I. Șt. Paulian s-a născut la 4 februarie 1864 în satul Aref jud. Argeș. A urmat cursurile gimnaziului din Craiova și Conservatorul de muzică din București, după care a funcționat ca profesor de muzică la gimnaziul din Slatina, apoi la școala normală din Craiova. În anul 1897 a fost adus ca profesor la liceul „Traian” din Tr. Severin. La 12 noiembrie 1897 a fost ales vice-președinte (mai târziu președinte) al Societății muzicale române „Doina” și dirijor al corului acestuia, calitate pe care a deținut-o mai mult de trei decenii. Distins membru al Ligii culturale și președinte al acesteia pentru filiala Mehedintului, președinte activ și de onoare al comitetului regional Tr. Severin al Ligii antifonvizioniste, I. Șt. Paulian a fost un talentat compozitor și pedagog, un înflăcărat și neobosit patriot și animator al cîntecului românesc.

⁸ Pînă la 1 decembrie 1918, cu excepția „Doinei”, numai corul „Armonia” din Craiova a trecut o singură dată, în anul 1913, granița la Caransebeș. Vezi Crișan Ion, *Un veac de cîntec*, Timișoara, 1968, p. 50–51, 53 și „Junimea Severinului”, II, nr. 13–14 din 8 august 1936, p. 3.

⁹ Societatea culturală „Teatrul” orașului Tr. Severin, *Dare de seamă*: 1909 — 1925, p. 7.

Tr. Severin, 15 septembrie 1902.

Descrierea vizitei de înfrățire a Reuniunii române de cîntări din Caransebeș cu corul Societății „Doina” din Tr. Severin la 9 septembrie 1902.

Reuniunea română de cîntări din Caransebeș la Turnu Severin.

Introducere. Societățile de cînt din străinătate, mai cu deosebire cele din Germania și Austro-Ungaria, au în scopul lor pornirea de a se vizita unele pe altele, înfrățindu-se pe calea artei și legînd, în același timp, cunoștințe între membrii care le compun. La noi în țară nu se pomenesc așa vizite de înfrățire, pentru că nu avem societăți corale și dacă avem, ele n-au organizație și n-au tradiție muzicală, precum au cele din străinătate.

Dintre societățile muzicale române din țară nici una n-a avut curajul să treacă granița; numai „Doina” a avut curaj și curajul fiind sprijinit pe muncă, pe pricepere din partea maestrului diriginte, totul a mers bine la Caransebeș și la Lugoj. Trecem peste felul cum au fost primiți „ai noștri”; am povestit deja lucru acesta în alte numere.

Întoarcerea vizitei. Corul de la Lugoj a fost la noi în Severin și a dat un concert în grădina publică; „Reuniunea română de cîntări din Caransebeș” n-a fost și s-a crezut datorate să întoarcă vizita. Sosirea a produs la noi o bucurie de nedescris, fiecare tresare la gîndul că vom avea printre noi două zile pe frații de la Caransebeș. La Liceu mai cu osebire se pornise un entuziasm fără margini și s-a hotărît a se face pregătiri mari și a se întîmpina oaspeții cu cea mai mare căldură, cu cele mai desăvîrșite onoruri.

Pregătirea. În programa premergătoare s-a prevăzut împodobirea bulevardului și grădinei publice pentru ziua de 8 septembrie cînd soseau cei de la Caransebeș și aveau să dea seara concertul. Sarcina împodobirii a luat-o asupra-i Primăria, care a executat lucrarea prin d. inginer Gabrielescu. S-au lipit afișe mari pe strade, s-au trimis invitațiuni personale cetățenilor; s-a făcut în fine tot ce s-a găsit nimerit pentru ca primirea fraților oaspeți să devie o adevărată sărbătoare.

8 septembrie. De dimineață încă, deși oaspeții sosesc abia seara, cetățenii și comercianții din piețe arborează drapelele tricolore; a-i crede că ne aflăm într-o zi de mare sărbătoare națională. Grupuri, grupuri, cetățenii vorbesc despre frații din Caransebeș și întreabă cînd sosesc. Li se spune că sosesc cu trenul de 5 ore seara.

Sîmbătă, în ajun, se părea că cerul vrea să se innoueze; duminică însă, avem un soare cald, cu cer senin; vreme bună și prielnică pentru primit oaspeți.

Încă de la ora 3 după amiază valuri de lume inundă parcul, marele nostru bulevard și grădina publică, unde cîntă fanfara liceului.

De la ora 4 1/2 lumea pornește spre gară, trotuarele bulevardului sunt pline; în zece minute peronul e plin cu desăvîrșire, publicul este strîns ca sardелеle în cutie; poliția se vede nevoită de a opri intrarea în gară, unde nu mai este loc. Bulevardul, pe trotuarul din dreapta și din stînga, este ocupat de mii de oameni. Aproape de ora 5 se formează cortegiu: „Doina” în frunte, apoi „Frohsin” și „Lugovici”, cele trei societăți muzicale

din Severin, cu drapele, pornind spre gară. Aici societățile și membrii lor abia pătrund și se așează în ordine. Fanfara cîntă diferite arii în așteptarea trenului; lumea impacientată de a vedea sosiți pe oaspeți, se mișcă, nu poate sta locului.

Tot ce orașul are mai distins, tot ce are mai luminat era la gară în acele momente.

Iată trenul să zărește, el vine încet, făcînd o curbă grațioasă de la cel din urmă macaz spre gară; fanfara intonează cu entuziasm marșul lui Mureșanu; „Deșteaptă-te române”. Pe toate fețele este o emoție de nedescris. Trenul a stat, cei din Caransebeș se dau jos, încep uralele nesfîrșite ale publicului. Este un moment înălțător. Zăresc pe vechiul meu amic Nicolae Velcu, președintele Reuniunii române de cîntări din Caransebeș, cum scoboară treptele vagonului, electrizat de grandiozitate primirei; dar nu mă pot apropia să-i urez buna venire din cauza îngrămădirei de lume și din cauză că în acele momente să face recepția, cum să-i zic?, oficială a reuniunii.

Uralele nu se mai opresc; publicul să inghesuie fără de îndurare, toți ar voi să vadă pe „cei din Caransebeș”, o mulțime de prieteni mă întrebă: „care este președintele”; li-l arăt; le place tuturor figura-i simpatică și deschisă.

Recepțiunea. Cel dintîi vorbește d. D. Stăncescu, ajutor de primar, salutînd Reuniunea în numele orașului și urîndu-i bun venit. Al doilea vorbește d. T. D. Costescu, președintele „Doinei” care, în numele celor trei societăți muzicale din Severin: „Doina”, „Frohsin” și „Iugovici”, salută pe oaspeți. Răspunde d. Nicolae Velcu, președintele Reuniunii din Caransebeș, mulțumind severinenilor pentru splendida primire ce fac și roagă pe toți cei de față a se uni într-un glas. O furtună de aplauze fără de sfîrșit acoperă ultimele cuvinte ale d. Velcu. După aceasta, societățile corale își fac fiecare, pe rînd, Moto al său.

Se formează cortegiul și pornește spre oraș cu fanfara în frunte, intonînd marșuri și arii. Cînd ajungem pe bulevard, îmi arunc ochii în toată lungimea lui. O trîmbă de oameni, fără de sfîrșit, să întinde de la casele d. Ștefănescu pînă la Liceu; nu caut să exagerez, dar peste 6000 de oameni din toate stările sociale au venit să primească pe oaspeți. Impozantul cortegiu înaintează încet. Cînd ajunge în dreptul parcului din piața Tudor Vladimirescu, muzica regimentului I Mehedinți 17, care cîntă de obicei în pare, execută marșul lui Mureșanu: „Deșteaptă-te române”. Un fior electric trece prin toate inimile; bănățenii sînt induioșați pentru această delicată atențiune; cortegiul își urmează drumul spre Liceu. În dreptul caselor d. Gr. Constantinescu să aruncă din balcon numeroase buchețele de flori asupra cortegiului. Ajuși la Liceu, frații de la Caransebeș ascultă un imn: „Frați români sosiți cu bine”, scris de d. Paulian expres pentru primire.

Concertul. Seara s-a dat în grădina publică concertul anunțat al cărui program l-am anunțat de mai înainte. Reuniunea a dovedit, pe lîngă că posedă voci puternice și frumoase, un studiu muzical serios, ceea ce face onoare dirigintelui, d. Sohor. S-a distins în „Răsunetul din Crișana”, de Vidu, d-ra Stoicovici, o soprană mișcătoare și sigură de vocea sa, deși destul de tînără, căreia d. locotenent colonel Chivu, președintele Comite-

tului de acțiune, i-a oferit o insignă a „Doinei” pe care o purta d-sa la piept. Asemenea s-a distins d. Velcu, președintele Reuniunii, care are o prea frumoasă voce de bariton, în solo din „Andaluza” de Vidu și fermecătorul tenor român în solo din „Răsunetul Ardealului” de Vidu.

Ansamblul a fost admirabil, mai cu osebire corul în opera „Ione”, „Tirgul de la Pompei”.

D-nu Paulian a oferit din partea „Doinei” o frumoasă liră, în mărime de 1 1/2 metru, lucrată în pansele și miozotis, iar cele trei coarde din trandafiri, fiecare având o culoare și reprezentând toate tricolorul român. Predarea lirei în miinile d. Velcu a însoțit-o d-nu Paulian de o cuvîntare asupra rolului muzicii, aducînd elogii domnișoarelor din corul de la Caransebeș și exprimîndu-și regretul că la noi sexul frumos nu apreciază muzica. Nu ne îngăduie spațiul de a reproduce cuvîntarea d. Paulian, deși este interesantă din toate punctele de vedere.

D-nu Velcu, adînc emoționat, a mulțumit severienilor pentru marea primire ce s-a făcut Reuniunii.

La concert era atîta lume că întregul platon din fața bufetului părea o mare de capete; n-am mai văzut altă dată în Severin, la un spectacol public, așa de multă lume adunată.

Concertul odată terminat, d. Costescu a ieșit pe scenă și a rugat publicul ca a doua seară, la orele 10 1/2 să vie la un bal ce se va da în salo-nul Apollo, pentru că „bănățencile nu voiesc să plece pînă ce n-or juca cu „ai noștri”. Apoi fanfara a intonat o horă și o bună parte din public s-a pus pe joc.....

S-a făcut muzică, foarte multă și numai muzică națională, care te mișcă. Era o plăcere nespus de mare să auzi pe fiecare societate silindu-se a cînta cît mai bine și frumos.....

Împresia. Marți dimineața am avut ocazia de a sta singur preumblîndu-ne cu amicul meu Nicolae Velcu, președintele Reuniunii din Caransebeș. L-am întrebat ce impresie le-a făcut primirea noastră și mi-a răspuns „Oh, Doamne, știam noi că o să ne primiți frumos, dar la o așa fel de primire nu ne-am așteptat”.

Frații de la Caransebeș au plecat ducînd cu ei cele mai frumoase amintiri; este locul să mulțumim severinenilor că au știut să le infiltreze asemenea amintiri. Noi nu vom uita „Răsunetul Ardealului” nici vocile de argint ale domnișoarelor din cor. Nu vom uita de asemenea nici pe d. Anton Sohor, dirigintele corului Reuniunii, care, ne-a dovedit că este un excelent muzicant și un excelent profesor de muzică. Pentru cei care nu-l cunosc — și sunt mulți de aceștia — le comunicăm că d-sa este orga-nistul bisericii catolice din Caransebeș.

Cu aceasta am încheiat repede a noastră dare de seamă, din care am fost nevoiți a omite mulțime de detalii, spre a nu o lungi prea mult.

Frați bănățeni la revedere !

AL. C. VRAPCESCU.

RÉSUMÉ

Les activités culturelles nationales déployées à Tr. Severin en vue de l'édification de l'unification politique de tous les Roumains, mettent cette ville au rang des principaux centres nationaux du temps.

Ici, la société musicale «Doina», fondée au 12 novembre 1897, a eu à côté de la société culturelle, du théâtre, de l'athénée, de la filiale de la Ligue culturelle et de l'école de Severin, une importante contributions à reserrer les liaisons culturelles-artistiques avec la population roumaine de Banat et aussi à la diffusion de la culture nationale dans ce coin du pays et à l'éducation patriotique des masses. Par son choeur, dirigé plus de trois decenies par le professeur patriot et compositeur, I. St. Paulian, la société a déployé une riche activité culturelle-artistique, d'une réelle valeur patriotique, artistique et interprétative.

Du répertoire musical de «Doina» les grandes créations musicales roumaines de l'époque y étaient toujours présentes.

Une des modalités d'affirmation et d'extension de l'idéal de l'unité nationale a été aussi la musique et la littérature et pour cela «Doina» a parcouru le Banat et l'Oltenie et elle est venue aussi jusqu'à Iassy et Bucarest. Partout elle a fait résonner le chant de l'unité de tous les Roumains dans une seule patrie.

PAGINI DIN LUPTA ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI AFLAȚI ÎN VECHEA ROMÂNIE (1908—1916)

I. BURLACU, V. GROZAV

De-a lungul veacurilor poporul nostru a luptat cu avînt și abnegație pentru libertatea sa, pentru păstrarea ființei sale naționale, a pămîntului strămoșesc și a avuției sale spirituale. Lupta a fost lungă, grea și nenumărate sînt faptele de eroism epopeic ale acestui popor dirz și harnic, așa cum nenumărate sînt izbînzile lui, însemnate în cartea de aur a trecutului său.

Documentele de arhivă, cronicile și celelalte izvoare istorice, tezaurează atîtea și atîtea dovezi ale acestei mari, înverșunate și permanente infruntări. Multe dintre ele sînt cunoscute de fiecare cetățean al țării de la orele de istorie din anii de școală, altele, și iarăși nu puține, sînt se-înțelege doar la îndemîna unor specialiști — cel puțin deocamdată, pînă cînd cu ajutorul lor își vor face drum spre mintea și inima tuturor oamenilor de pe pămîntul României.

În rîndurile ce urmează ne vom opri — bazîndu-ne în special pe documente inedite — asupra unor exemple de dată mai recentă legate de epoca desăvîrșirii unității noastre naționale. În esență, este vorba despre două asociații create de românii transilvăneni pe teritoriul românesc de dincoace de Carpați cunoscute sub numele de „Cercul românilor de peste munți” și „Legiunea Ardeleană”.

* * *

Menit să contribuie la apărarea și afirmarea drepturilor naționale ale românilor, *Cercul românilor de peste munți* s-a înființat la 15 decembrie 1908¹. Ședința de constituire a avut loc la „Institutul francez” al românilor transilvăneni Clinciu și Popa. Principalul scop înscris în programul Cercului era de a strînge legăturile de solidaritate între românii transilvăneni stabiliți în Românie, de a întreține legături mai strînse cu românii de dincolo de munți, de a forma un centru pentru sprijinirea mișcării lor naționale². Pentru atingerea acestui obiectiv încă în ședința inau-

¹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 153/1908, f. 12.

² Ibidem, f. 21.

gurală, s-a preconizat „stringerea de fonduri bănești pentru ajutorarea materială a organelor de publicitate de peste munți”³.

Ecoul înființării acestei noi societăți național-culturale românești s-a făcut simțit în coloanele ziarelor din vechea Românie și din Transilvania. Ziarul „Tribuna” din Arad, militant neobosit pentru apărarea cauzei românilor din Transilvania salută cu entuziasm, în numărul său din 20 decembrie 1908, întrunirea celor 60 de fruntași ai românilor transilvăneni aflați la București care sub președinția generalului Ștefan Stoica pun bazele acestei asociații⁴.

La rîndul său ziarul „Adevărul” din București, în numărul din 14 ianuarie 1909, prezintă favorabil inițiativa fruntașilor transilvăneni⁵.

Un comitet format din S. Măndrescu, N. Lupan, Gh. Popa-Lisseanu și I. Scurtu — după cum consemnează o notă din 11 ianuarie 1909 a Direcției Poliției și Siguranței Generale — primește însărcinarea să elaboreze statutele Cercului⁶.

Conform acestor statute⁷ puteau fi membri ai Cercului toți românii originari de peste munți stabiliți în țară, recomandați de cel puțin 2 membri și aprobați de comitet. Pe lângă membrii fondatori și ordinari se puteau „aclama” în adunarea generală, ca membri de onoare ai Cercului toți românii, care vor fi sprijiniți „mișcarea națională prin însemnate mijloace morale și materiale”. Aceștia vor putea fi consultați de cîte ori va crede de cuviință comitetul. Statutele mai prevedeau că pentru urmărirea scopurilor sale Cercul poate să întemeieze reviste, ziare, instituții culturale și economice. Se introducea, de asemenea clauza potrivit căreia în caz de dizolvare, averea Cercului trecea la Societatea „Transilvania”.

Comitetul Cercului, ales în ianuarie 1909, avea ca președinte pe generalul maior Grozea, veteran al războiului din 1877 — 1878 iar ca secretar pe profesorul făgărășan Gh. Popa-Lisseanu.

În urma morții generalului Grozea, la conducerea Cercului vine profesorul Simion Măndrescu, înflăcărat luptător pentru drepturile tuturor românilor⁸. El inițiază modificarea unor articole din statutele Cercului care stabileau condiții materiale prea grele pentru înscriere⁹, fapt care a stimulat creșterea considerabilă a numărului de membri și sporirea fondurilor bănești ale Cercului.

Este vrednic de subliniat că aceste fonduri au servit unor cauze meritorii cum ar fi înființarea de biblioteci românești în satele și orașele din Transilvania¹¹, întreținerea școlilor și bisericilor române, sprijinirea oricăror activități menite să ridice conștiința națională a românilor din teritoriile stăpînite de monarhia austro-ungară¹².

³ Ibidem, f. 12.

⁴ Ibidem, f. 9.

⁵ Ibidem, f. 16.

⁶ Ibidem, f. 13.

⁷ Ibidem, f. 1—5.

⁸ Ibidem, f. 25.

⁹ V. Netea, V. Curticăpeanu, *Contribuția societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității naționale*, în „*Analale Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*”, nr. 2—3 1968, f. 171.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond cit. dosar nr. 153/1908, f. 29.

¹¹ Ibidem, f. 17.

¹² Ibidem, f. 32.

Nu de mică importanță a fost și sprijinul moral acordat de Cercul luptei politice a românilor din Transilvania. Spre exemplu marea adunare din București, ținută în sala Dacia, la 30 mai 1910, a protestat energic împotriva măsurilor discriminatorii luate de guvernul reacționar din Budapesta pentru împiedecarea românilor de a intra în Parlament¹³.

Intensificarea mișcării de eliberare națională în timpul războiului mondial determină o creștere a activității Cercului ca de altfel a tuturor societăților create în scopul sprijinirii luptei pentru libertatea și unitatea națională a românilor.

Societatea Carpați, acționind în acest sens, la o mare întrunire din septembrie 1914, adoptă o moțiune prin care se cerea conlucrarea tuturor societăților românești care luptau pentru realizarea idealului național. Cu acest prilej, profesorul Simion Mândrescu propune organizarea, la București, a unui congres al românilor de peste hotare¹⁴, îndemnind pe toți românii să participe la buna lui organizare¹⁵.

Congresul s-a deschis în sala Dacia la 15 martie 1915. Printre participanți s-au distins Simion Mândrescu, Vasile Stoica, Ioan Ursu, Ioan Grămadă, Victor Ionescu, Emil Antonescu și mai ales Barbu Ștefănescu Delavrancea. În cuvântări înflăcărâte, ținute cu acest prilej, ei și alții și-au exprimat dorința unanimă de a lupta pentru idealul sfânt al desăvârșirii statului unitar român¹⁶.

„Astăzi — spunea între altele Emil Antonescu — ambele capitale ale regatului se pronunță și cer imediata înfăptuire a idealului național . . . căci așa vrea neamul întreg. În curînd pe culmea Carpaților va suna trîmbița unității naționale”.

La banchetul care a încheiat Congresul, pe terasa Oteteleșanu, s-a toastat pentru succesul luptei începute. Atunci Barbu Ștefănescu Delavrancea, îndemnînd la „suprema sfortare” pentru împlinirea idealului național a rostit o călduroasă pledoarie pentru libertatea pămîntului și poporului român, în încheierea căreia își exprima convingerea fermă că „din oamenii prezentului se vor naște energii și din energii o națiune”¹⁷.

Căutările de pînă acum pentru a descoperi noi date privind Cercul românilor de peste munți nu ne-au oferit mai mult. Cu credința că viitorul va duce la relevarea unor aspecte noi ale activității sale sperăm că și aceste cîteva spicuiuri sînt concludente.

Cercul românilor de peste munți a contribuit într-o măsură însemnată la lupta eroică dusă de întregul popor pentru realizarea idealului său de veacuri : unirea tuturor românilor într-un stat național, puternic, liber și independent.

* * *

Așa cum anunțam la începutul articolului a doua asociație despre care ne-am propus să vorbim este *Legiunea Ardeleană*. Aceasta a fost formată la 6 august 1914 de către un grup de români transilvăneni stabiliți

¹³ V. Netea, V. Curticăpeanu, *loc. cit.*

¹⁴ Arh. St. Buc., fond cit., dosar nr. 153/1908. f. 50.

¹⁵ Ibidem, f. 100.

¹⁶ Ibidem, dosar nr. 159/1914, f. 156 -- 159.

¹⁷ Ibidem, dosar nr. 153/1908, f. 111.

în București¹⁸. La constituirea ei au mai participat 6 țărani români din Transilvania precum și poetul Alexandru Macedonski, proclamat președinte de onoare¹⁹.

Ce scopuri își propunea noua asociație? Participarea românilor transilvăneni aflați pe teritoriul vechii Românie la lupta întregului popor român pentru formarea statului său unitar.²⁰

Steagul asociației era tricolorul românesc avînd culorile așezate transversal. Pe el figurau, alături de un vultur, portretele celor ce simbolizau eroismul și jertfa de veacuri a poporului român din Transilvania în lupta pentru libertate națională și dreptate socială: Horea, Cloșca, Crișan și Avram Iancu²¹.

La consfătuirea inițială s-a luat hotărîrea de a alege un comitet provizoriu care să lămurească pe românii transilvăneni stabiliți în România asupra scopului asociației. Rodul consfătuirii a fost formarea comitetului executiv compus din 11 membri și a unui comitet consultativ din același număr de membri. În fiecare dintre ele 3 membri erau români din țară iar restul erau români transilvăneni, din care 3 trebuiau să fie țărani²². Așa dar, s-a avut în vedere atragerea în asociație a țărănimii care, de-a lungul atîtor veacuri a purtat pe umărul său greul luptelor pentru libertate socială și națională, pînă cînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în fruntea acestei lupte se situiază clasa muncitoare. Ea va ridica pe o treaptă superioară năzuințele de libertate ale poporului nostru.

Comitetul executiv central a aprobat, la 24 august 1914 proiectul de statut al „Legiunii ardeleni a românilor din Transilvania” și a delegat 4 membri în frunte cu Ion Rodina secretarul general al asociației, pentru a urgenta formarea de comitete filiale în orașele din provincie²³.

Dacă la 12 septembrie 1914 asociația număra 800 de membrii²⁴, mulți foști soldați în armata austro-ungară, peste numai o lună la 12 octombrie, secretarul ei arată că sînt „înscrși pînă acum peste 6 000”²⁵, pentru ca la 11 noiembrie numărul lor să se aproprie de 30 000 de oameni²⁶.

Încă înainte de formarea Legiunii Ardeleni inițiatorii acestei asociații au primit încurajări de la o seamă de personalități politice din vechea Românie, fapt consemnat în actul ei de constituire²⁷.

Firește la această popularitate apreciabilă a contribuit pe de o parte însuși idealul urmărit de noua asociație, pe de altă parte mijloacele de propagandă folosite.

Ca mijloace de propagandă ea utiliza alături de întrunirile publice, și un organ periodic denumit „Ardealul”, al cărui prim număr a apărut la 13 octombrie 1914²⁸.

¹⁸ Ibidem, dosar nr. 236/1915, f. 10.

¹⁹ Ibidem, f. 8.

²⁰ Ibidem, f. 22.

²¹ Ibidem, f. 21.

²² Ibidem, f. 9.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, f. 5.

²⁶ Ibidem, dosar nr. 153/1908, f. 65.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 236/1913, f. 22.

²⁸ Ibidem, anexă la dosarul nr. 153/1908.

Iată cum se autocaracteriza asociația în paginile oficiosului său „Nu sintem un partid și nici nu voim să fim altceva decât reprezentanții credincioși ai intereselor capitale ale ardelenilor de aici de peste munți — și mai departe, exprimînd credința în forțele poporului, în victoria cauzei lui, se arăta — sintem convinși de înțelepciunea poporului care este convins că peste interesele lui, peste adevăratele lui năzuințe nu poate trece nimeni și este știut că nimeni nu a putut trece, nimeni n-a putut încălca avîntul poporului la 48 cînd întreaga suflare românească se ridicase ca un singur om”. Deci o platformă limpede izvorită din necesități imperioase pe o bază foarte solidă. Într-un fel sau altul, ea va fi citată mereu și mai cu seamă, la toate acțiunile importante întreprinse de asociație.

La 26 decembrie 1914 asociația inițiază un festival pentru a strînge fonduri necesare ajutorării transilvănenilor.²⁹

Consfăturile de la începutul anului următor, 1915, se preocupă în special de pregătire și ținerea Congresului românilor de peste hotare³⁰, despre care am vorbit în paginile privitoare la „Cercul românilor de peste munți”.

În vara anului 1915 comitetul asociației își prezintă demisia ca urmare a publicării unei petițiuni manifest semnată de 140 dintre membri ei prin care se cerea o acțiune mai energică. Și aici alegătorii au pus în fruntea noului comitet pe același Simion Măndrescu despre care am vorbit la „Cercul românilor de peste munți”³¹.

Către sfîrșitul anului 1915 se conturează tot mai clar tendința tuturor societăților luptătoare pentru unitatea națională de a coopera. Pe această linie se pot evidenția participările Legiunii Ardelene la întrunirile și serbările organizate de „Liga Culturală”, „Societatea Carpați” sau „Cercul românilor de peste munți”³².

În cursul anului 1916 asociația și-a pus în practică programul de a lupta pentru făurirea Statului unitar român.³³

Nenumărate mărturii stau ca dovadă de neclintit că idealurile multor transilvăneni au fost legate în acel timp de realizarea dorințelor Legiunii Ardelene. Iată un singur exemplu: — cererea de înscriere în asociație a elevului de origine transilvăneană Sterie V. Diamand: „Mistuit de focul dragostei aprinse pentru neam, adevăr și ideal și sub îndemnul convingerii adînci am alergat într-un gînd de acolo din creierii munților. Fiind aici, ca să-mi fac și eu datoria cea mai sacră... Să lupt pentru neam, adevăr, libertate, într-un cuvînt să lupt pentru realizarea idealului național, iată dorința mea cea mai vie visul meu de aur”³⁴.

* * *

Am voi ca aceste rînduri să fie luate drept o modestă contribuție întru dreaptă cinstire a memoriei celor ce și-au închinat viața făuririi statului național România, apărării și prosperității lui neîntrerupte.

²⁹ Ibidem, dosar nr. 153/1908, f. 71.

³⁰ Ibidem, f. 95.

³¹ Ibidem, f. 150.

³² Ibidem, f. 185 și 214.

³³ Ibidem, f. 211.

³⁴ Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise Colecția Saint-Georges, pach. LXXXV/3.

RÉSUMÉ

Les auteurs ayant comme source des documents inédits gardés dans les Archives d'Etat, présentent succinctement des aspects de l'activité de deux sociétés fondées par les Roumains transylvains, qui se trouvaient dans l'ancienne Roumanie pendant les luttes pleines d'élan et menées par le peuple entier pour l'édification de son idéal; l'unité nationale, liberté et équité sociale. Il s'agit du «Cercle des Roumains d'au-delà des montagnes» et de «La légion transylvaine».

L'article poursuit chronologiquement la contribution de ces sociétés pour l'affirmation et la défense des droits nationaux des Roumains, pour réaliser leur unité et aussi pour trouver les plus convenables formes et méthodes de lutte pour accomplir leur but.

On considère, non sans raison, que les faits présentés peuvent être appréciés comme une hommage apportée par les successeurs à ceux qui n'ont pas épargnés aucun effort pour réaliser un Etat roumain uni, libre et indépendant.

CONSILIILE NAȚIONALE ROMÂNE ÎN LUPTA PENTRU UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

ȘT. HURMUZACHE, I ADAM

Poporul nostru despărțit în împrejurări grele, dar, „creiat unitar pentru a trăi și pentru a rămînea în aceeași unitate neînteruptă”¹ încheia prin Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 un proces fără de care nu era posibilă propășirea lui firească ca națiune independentă și suverană.

„Problema care frământa profund clasele sociale, masele populare din România era făurirea statului național unitar-aspirație seculară a poporului român, necesitate logică a dezvoltării societății românești”².

În lupta pentru făurirea statului unitar național Consiliile naționale române au avut un rol de seamă. Împrejurărilor în care au apărut și activității lor dorim să le rezervăm cele câteva pagini ce urmează.

* * *

Românii din Imperiul Austro-Ungar, împreună cu celelalte popoare subjugate, datorită luptelor lor neconținute pentru libertate au fost supuși în deosebi în anii primului război mondial unui regim de înăsprire a asupririi naționale³.

Totuși, războiul și măsurile represive luate pe cuprinsul întregului imperiu n-au putut opri lupta maselor populare dornice de pace, libertate socială și națională.

Numeroase manifestări din cursul războiului și mai ales după publicarea, la 16 noiembrie 1917 a „Declarației drepturilor popoarelor Rusiei” de către guvernul muncitoresc-țărănesc condus de Lenin care pro-

¹ N. Iorga, *Unirea românească*, în Tiron Albani „Douăzeci de ani de la Unire”, vol. I. Oradea, 1938, p. 7.

² N. Ceaușescu, *Partidul Comunist Român—continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Ed. Politică, 1966, p. 20.

³ Vezi pentru această chestiune studiul semnat de M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Gölner, C. Nuțu *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*, în „Culegerea de comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 de la Budapesta intitulată „Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, 1900—1918”, Bibliotheca Historica Romaniae, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 93—189. (în continuare numai Destrămarea, p.) Cehii și slovaci, națiuni compacte care trăiau de secole în Austro-Ungaria urmăreau desprinderea de aceasta și crearea unui stat independent. Popoarele sud-slave, italienii și românii din imperiu luptau pentru unirea lor cu statele naționale independente. Idem, p. 145.

clama principiul autodeterminării, nu lăsau nici o îndoială asupra tendințelor naționalităților oprite din granițele dublei monarhii⁴. Dreptul la autodeterminare încuraja eforturile acestora pentru eliberare și lovea direct în structura politică a Austro-Ungariei⁵.

Mișcarea general democratică în favoarea păcii, a dreptului la autodeterminare, pentru înlăturarea monarhiei capătă noi contururi în anii 1917–1918. Grevele generale ale zecilor și sutelor de mii de muncitori din ianuarie și iunie 1918 din Viena, Budapesta, Praga, Zagreb, Timișoara și alte localități din Transilvania și Banat⁶, lupta țărănimii pentru pământ, refuzul soldaților de a mai lupta pentru interese străine lor⁷, răzcoalele marinarilor de la Cattaro, Pola și Fiume (Rieka)⁸, înfringerile militare suferite de împătritele puteri după tentativele lui Hindenburg, Lüdendorff și Boroevici de a obține victoria pe fronturile din apus și apoi răsturnarea fronturilor din Balcani și Orientul Apropiat, însoțite de descompunerea armatelor, arătau că revoluția zguduia vechea monarhie zidită pe suferinți și nedreptăți, apropiă zorii unei vieți puse pe temelii noi pentru multe popoare.

Alături de presiunea maselor populare „s-au intensificat acțiunile burgheziilor naționale atât în interior cât și în emigrație, urmărind să-și asigure rolul de conducere în lupta națională de eliberare și căutând să orienteze mișcarea populară de masă în susținerea transformărilor, burgheze”⁹. În lupta pentru eliberare națională, pe baza unor puncte comune, se caută apropieri și se ajunge la colaborarea între partidele burgheze ale naționalităților asuprite și secțiile naționale ale Partidului Social Democrat¹⁰.

În exterior în urma unor întâlniri pregătitoare din primăvara anului 1918 de la Londra și Paris, reprezentanții emigrațiilor popoarelor asuprite s-au întrunit într-un Congres la Roma, în zilele de 8–11 aprilie, cu scopul de a întări solidaritatea popoarelor oprite și de a determina o politică mai favorabilă a aliaților în chestiunea eliberării lor de sub dominația Austro-Ungariei și Germaniei¹¹.

⁴ La 8 ianuarie 1918 în cele 14 puncte ale programului său Wilson președintele Statelor Unite ale Americii, se referea la dreptul de dezvoltare de sine-stătătoare a popoarelor Austro-Ungariei. Acest drept a fost îmbrățișat de burgheziile naționalităților oprite din imperiu. Așa se explică faptul că în documentele emise în timpul revoluțiilor burghezo-democratice din 1918 referirile sînt mai dese la principiul wilsonian. Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică Centrală, în continuare (A.I.C.), fond Consiliul Național Român Solnoc-Dobla, în continuare C.N.R.), dosar nr. 2/1918, f. 2; Caransebeș, dosar nr. 61/1918, f. 1 ș.a.

⁵ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916–1919*, ed. II, vol. III, București, p. 332.

⁶ *Brève histoire de la Transylvanie*, Bibliotheca Historica Romaniae, Ed. Acad. Republicii Socialiste România, București, 1965, p. 394–396.

⁷ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 329–330.

⁸ *Din istoria Transilvaniei*, Edit. Acad. R.P.R., 1964, vol. II, p. 355–356.

⁹ *Destrămarea*, p. 158.

¹⁰ *Ibidem*, p. 152.

¹¹ Îngrijorați de politica de rezistență a aliaților față de ideea desființării Austro-Ungariei, reprezentanții popoarelor asuprite au adoptat și înmînat puterilor Antantei pentru a le determina să le recunoască năzuințele următoarea rezoluție: „1. Fiecare din aceste popoare proclamă dreptul său de a constitui propria sa naționalitate și unitate de stat sau de a le completa și de a se ridica la deplină lor independență politică și economică. 2. Fiecare din aceste popoare vede în monarhia austro-ungară instrumentul de dominație germană și recu-

După Congres, reprezentanții cehilor și slovacilor, ai slavilor de sud, polonezilor și românilor lucrează intens la Paris, Londra și în Statele Unite pentru crearea unei opinii publice favorabile aspirațiilor lor naționale¹².

Cercurile guvernante din Viena și Budapesta încearcă să salveze Imperiul Austro-Ungar printr-o reorganizare federativă. Soluția este respinsă însă de naționalități¹³. Acțiunile revoluționare ale maselor populare sprijinite de burgheziile naționalităților și de soldații întorși de pe front impun acceptarea condițiilor pentru încheierea păcii, abolirea monarhiei, acordarea de drepturi și libertăți democratice ca și dreptul popoarelor la autodeterminare.

La 28 octombrie revoluția izbucnește la Viena și Praga. În 30 octombrie popoarele ceh și slovac proclamă Republica Cehoslovacă independentă¹⁴. Tot la 28 octombrie polonezii din Galiția se unesc cu statul polonez eliberat. O zi mai târziu popoarele sud-slave hotărăsc crearea statului Iugoslavia, independent, despărțit de Austro-Ungaria¹⁵. La 31 octombrie 1918 revoluția burghezo-democratică era victorioasă și la Budapesta.

* *

În aceste condiții are loc și procesul revoluționar de eliberare a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș

Anul 1917 cunoaște puternice mișcări muncitorești, greve împotriva războiului, pentru pâine, pace și libertate socială¹⁶. Spre sfârșitul anului se intensifică activitatea de reorganizare a maselor muncitoare de către elementele înaintate socialiste din Transilvania. Munca socialiștilor români este sprijinită și de reapariția ziarului „Adevărul”, răspândit în zeci de mii de exemplare în întreaga Transilvanie, în Banat și pe fronturi¹⁷.

Mișcarea muncitorilor români — în rindurile cărora se simția puternic eoul ideilor leniniste cu privire la legătura indisolubilă dintre eliberarea socială și națională — în favoarea autodeterminării ia amploare¹⁸.

Forțele muncitorilor sînt înmulțite de cele ale maselor țărănești care dornice să-și realizeze aspirațiile seculare atacă și gonesc moșierimea

noaște în ea obstacolul fundamental la realizarea aspirațiilor și drepturilor sale. 3. Adunarea mai recunoaște încă necesitatea luptei comune contra opresorilor comuni, deoarece fiecare popor are în vedere libertatea sa totală și completea sa unitate națională în libera sa unitate de stat”, cf. George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928”, vol. III, București, 1929, p. 1454—1455.

¹² Ibidem.

¹³ Manifestul împăratesc din 17 octombrie 1918 „Către popoarele mele credincioase austriece” nu rezolva problema românilor din Transilvania în sensul dorințelor lor întrucît cuprindea ideea că integritatea țărilor Coroanei sfinte a Ungariei nu va fi de loc atinsă. C. Kiřișescu, *op. cit.*, p. 337.

¹⁴ *Din istoria Transilvaniei*, Edit. Acad. R.P.R., 1961, vol. II, p. 358—359.

¹⁵ Idem. La 29 octombrie Soborul croat anunță desprinderea de Ungaria, iar Consiliul Național al slavilor de sud proclamă la Zagreb statul național sud-slav. Fehér Dezső, *Bihar vármegye, Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Oradea, 1933—1937, p. 29.

¹⁶ *Destrămarea*, p. 252.

¹⁷ Tiron Albani, *Leul de la Sisești*, Oradea, 1936, p. 175.

¹⁸ *Destrămarea*, p. 256—258.

și vechile organe de stat administrative și de represiune în care vedeau exponentele oprămirii lor sociale și naționale¹⁹.

Pe de altă parte, sub presiunea maselor populare Partidul Național Român, singurul partid politic, al burgheziei românești din Transilvania, cu influență în păturile largi ale populației românești, analizând situația politică internă și externă a monarhiei din anul 1918 se pronunță în favoarea dreptului ca fiecare națiune să dispună, să hotărască singură și liberă de soarta sa.

Comitetul executiv al P.N.R.²⁰ întrunit la Oradea, sub președinția lui Teodor Mihali în ziua de 12 octombrie hotărăște în mod unanim să proclame într-o declarație că națiunea română dorește „să facă uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrămurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”²¹.

Declarația mai proclamă că în afară de Adunarea Națională a românilor și organele alese din mijlocul său, așa dar, de Comitetul Executiv al P.N.R. „nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile care s-ar fi luat și s-ar fi făcut fără aprobarea acestor organe fiind declarate ca nule și fără valoare care nu leagă întru nimic națiunea română”²².

În ziua de 13 octombrie 1918 la Congresul P.S.D.U. de la Budapesta reprezentanții social-democraților români au explicat și afirmat din nou dorința lor ca națiunea română să fie dezrobăită și să hotărască singură forma de stat în care să trăiască²³.

Din însărcinarea și conform hotărârii conducerii Partidului Național Român și a organizației române a Partidului Social-democrat din Ungaria²⁴, Alexandru Vaida, a citit declarația de la Oradea în Parlamentul maghiar la 18 octombrie st. n. Declarația „nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentanți ale națiunii române ca să poată reprezenta la congresul general de pace, interesul națiunii române din Ungaria și Ardeal — căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională”²⁵.

Faptul că „Declarația” era dată în numele celor două partide demonstrează în primul rând că *celul comun al luptei pentru eliberarea națională* apropie cele două forțe politice ale românilor din Transilvania și Banat²⁶, iar în al doilea rând că ea constituie cel puțin de la 18 octombrie 1918 programul acestor forțe politice, P.N.R. trebuind să ție seama de starea

¹⁹ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908—1921*, București, Edit. Politică 1967, p. 242—284.

²⁰ Din Comitetul Executiv al Partidului Național Român făceau parte Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida, Aurel Lazăr, Ion Suciu, Aurel Vlad, Dr. Ciordaș. *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 12.

²¹ Ibidem, p. 24.

²² Ibidem, p. 25.

²³ „Adevărul”, din 20 octombrie 1918.

²⁴ Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2/1918, f. 1.

²⁵ *Marea Unire de la 1 Decembrie, 1918*, București, 1943, p. 12.

²⁶ I. Suciu, *Aspecte ale colaborării Partidului Național Român din Transilvania cu mișcarea socialistă*, în «Studii» nr. 1/1968, p. 89-102.

revoluționară a maselor în fruntea cărora se aflau mișcarea muncitorească și socialistă.

Tratatul care se petrece între reprezentanții Partidului Național Român și conducătorii social-democraților români după publicarea Declarației de la 18 octombrie st. n. au dus la crearea la sfârșitul lunii octombrie 1918 a Consiliului Național Român Central ²⁸ „supremul și unicul for politic al națiunii române din Transilvania” ²⁹.

Consiliul Național Român Central și-a fixat sediul la Arad și era alcătuit dintr-un număr egal de membri reprezentanți ai celor două partide politice românești. Din partea social-democraților au fost desemnați Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, Enea Grapini, Dumitru Surdu (în unele documente și publicații Baziliu Surdu) și Iosif Rănoi. Ceilalți șase reprezentanți ai P.N.R. erau Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Lazăr și Aurel-Vlad ³⁰.

Cea dintâi grijă a acestui organism politic după constituirea sa salutăta cu însuflețire și cu credință nestrămutată în rosturile sale de întreaga populație românească ³¹ a fost să lanseze către poporul nostru o directivă care să stea la temelia activității organizatorice de natură politică și militară pentru obținerea libertății.

Dintru început C.N.R.C. atrăgea luarea aminte prin manifestul-directivă „Spre orientare” asupra pericolului unor influențe care pot provoca „conștient și inconștient zăpăceală în șirurile noastre lăsind faime necorespunzătoare adevărului” mai ales că din „cauze fizice și tehnice” era cu neputință dezmințirea știrilor eronate și stabilirea în fața acestei stări de lucruri ca orientarea să se facă numai după foile noastre „Drapelul”, „Gazeta de Duminică”, „Adevărul” și „Foaia Poporului Român” ³².

Directiva mai stabilea întregirea Consiliului Național Român Central cu membrii Consiliului militar român central ³³ de îndată ce acesta își va fi terminat organizarea; convocarea unei conferințe naționale care să se pronunțe în înțelesul „declarației” luând poziție în ce privește forma instituției (monarhie sau republică) a viitorului stat național român; constituirea în fiecare comitat a unui consiliu național comitatens, afiliat consiliului național român central urmînd ca președinții și delegații consiliilor comitatense dimpreună cu Comitetul Partidului Național Român să formeze Marele Consiliu al Națiunii române din Transilvania.

La rîndul lor C.N.R. comitatense trebuiau să procedeze la organizarea în toate comunele comitatului a secțiilor comunale ale C.N.R. Conducătorii consiliilor naționale române locale aleși în număr după trebuință și împrejurări puteau lua măsurile necesare pentru asigurarea ordinei publice, a

²⁸ *Destrămarea*, p. 173. În ce privește primele contacte de la hotelul Jägerhorn în acest volum, p. 170, se aduc noi precizări față de știrile publicate de Tiron Albani în *Leul de la Sisești*, Oradea 1936, p. 197 și de Ioan Flueraș în „Cum am ajuns la Alba-Iulia”, în volumul Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 167.

²⁹ „Românul” din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, (în continuare numai stil nou).

³⁰ Ibidem.

³¹ „Românul” din 12 noiembrie 1918, Arh. St. Buc., A.I.C., fond Consiliul Dirigent dosar nr. 99/1918, f. 34, 37.

³² „Românul” organul P.N.R. va apărea sub egida și conducerea C.N.R. la 26 octombrie/8 noiembrie 1918.

³³ Prin astfel de întregiri exponenții burgheziei vor avea influența hotărîtoare și conducerea mișcării noastre naționale.

siguranței vieții și averii publice „în acord cu esmășii organizațiilor similare ale altor neamuri“.

Platforma pe care trebuia să se situeze fără abatere chiar și în discuțiile particulare toți membrii consiliilor naționale române comitatense, C.N.R. militare cât și ai secțiilor locale era „Declarația“ C.N.R.C. adusă la cunoștința lumii la 18 octombrie 1918.

Ultimele îndrumări se refereau la raporturile dintre Consiliul Național Român și Consiliul Național Maghiar ca organisme echivalente, la necesitatea ca trupele aliate în înaintarea lor să găsească poporul nostru organizat pînă în comune, precum și la bunele relații ce se impuneau între români și celelalte naționalități.

Măsurile stabilite în manifestul „Spre Orientare“ vor avea o importanță fundamentală pentru înlăturarea puterii vechiului aparat de stat opresor, pentru conducerea tuturor treburilor politice, economico-administrative, militare, sanitare, de învățămînt ș.a. ale românilor în perioada de înfăptuire a unității naționale depline.

Conform hotărîrii C.N.R.C. s-a trecut la organizarea consiliilor naționale române în toate comitele din Transilvania și Banat. Înființarea consiliilor comitatense s-a făcut în mari adunări populare la care participau delegații localităților de pe cuprinsul comitatelor și în prezența delegaților trimiși de C.N.R.C. ³⁴.

La 2 noiembrie 1918 în Cluj adunarea poporului român „credincioasă principiilor naționale și democratice constitutive de stat“ care „stă neclintit pe temelul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta“ ³⁵, întemeiază Senatul Național Român din Ardeal ca secție civilă și militară a C.N.R.C. așezat în Arad.

Intrucît încă de la constituirea sa Senatul Național Român vorbea în numele românilor din toate părțile Transilvaniei și cerea celorlalte organizații regionale civile și militare românești să se atașeze lui ³⁶ a fost nevoie de intervenția Consiliului Național Român din Arad pentru a reglementa raporturile dintre C.N.R.C. și Senatul din Cluj condus de dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațiegan ³⁷.

În dezbaterile din 9—12 noiembrie 1918 Comitetul executiv al P.N.R. și C.N.R.C. au enunțat principiul și au luat hotărîrea ca „organizarea vieții politice a națiunii române are să se facă sub conducerea și autoritatea Consiliului Național Central din Arad exclusiv de după comitate și astfel nici vreun Consiliu Național Comitatens nici vreo persoană singuratică nu are dreptul de a organiza garde naționale ori organe administrative în mod unitar pe teritoriile mai multor comitate. În cazuri excepționale și din motive temeinice abateri de la acest principiu se pot face numai la autorizarea C.N.C. din Arad.

³⁴ Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Solnoc-Dobica. dosar nr. 2, f. 6; Oradea, dosar nr. I/1918, f. 1.

³⁵ Ibidem, fond C.N.R., Năsăud, dosar nr. II/1, f. 2.

³⁶ Ibidem.

³⁷ C. Kirițescu, op. cit., p. 368. De altfel toate Consiliile comitatense și gărzile lor naționale nu recunosc ca autoritate centrală decît Consiliul Național Român Central din Arad. De exemplu într-o telegramă din Sibiu trimisă doctorului Amos Frâncu Consiliul Național de aci și legiunea română, care se supunea numai C.N.R.C., cere Senatului din Cluj să sisteze orice acțiune separată care se extinde peste granițele Comitatului Cluj. Arh. St. Buc., A.I.C., C.N.R. Cluj, dosar nr. 103/1918, nr. 253/1918, Aceiași poziție are și Brașovul. Ibidem, dosar nr. 273/1918.

În legătură cu această hotărîre constatîndu-se că în Cluj s-a format un senat național român, care în frunte cu dd. dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațiegan pretinde a exercita autoritate asupra întregului Ardeal, Consiliul Național Român Central din Arad a enunțat că acel Senat național nu poate avea drept de dispozițiune decît numai pe teritoriul Comitatului Cluj și numai atît intrucît dispozițiunile sale vor fi în concordanță cu hotărîrile Consiliului Central Național Român din Arad³⁸.

Se lămurea astfel că Senatul din Cluj nu constituia decît o organizație politică subordonată C.N.R.C. din Arad echivalentă unui consiliu național român comitatens, fapt recunoscut și respectat de senat în activitatea ulterioară³⁹.

Procesul de organizare a consiliilor comitatense continuă în prima jumătate a lunii noiembrie. În 3 noiembrie adunarea națională a locuitorilor din Comitatul Solnoc-Dobica organiza sub președinția lui Teodor Mihali consiliul comitatens cu sediul la Dej. Scopul principal al consiliului cum s-a declarat în adunare era de a se realiza adevărata și ideala organizare a comitatului care să poată imprima tăria și autoritatea deplină oricăror fapte publice, de a dirija afacerile politice ale poporului nostru⁴⁰. Sub președinția dr. Aurel Lazăr s-a constituit cu multă însuflețire tot la 3 noiembrie consiliul național pentru Oradea Mare și Bihor⁴¹, la 4 noiembrie la Alba-Iulia și la Năsăud⁴², la 5 ale aceleiași luni la Sighișoara pentru comitatul Tîrnava-Mare, la 11 noiembrie în Maramureș⁴³, la 12 noiembrie la Făgăraș⁴⁴ ș.a.m.d.

Consiliile naționale comitatense aveau pînă la 60 de membrii din rîndurile cărora se alegea un birou ca organ executiv. Din punct de vedere social aceste foruri politice cuprindeau reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale ale populației românești din Transilvania și Banat și de toate profesiile⁴⁵. Cu toate că în directivele sale Consiliul Național Român Central nu prevăzuse inițial formarea unor consilii „cercuale” sau „districtuale”⁴⁶ nevoile de transmitere rapidă și îndrumare a îndatoririlor ce reveneau consiliilor locale în condițiile de la sfîrșitul anului 1918 au impus mai tîrziu întemeierea unor organizații naționale intermediare pe cercuri pretoriale. Așa au luat naștere de exemplu consiliile cercuale de la Beclean (Solnoc-Dobăca), Ileanda Mare (Solnoc-Dobăca), Agnita, (Târnava-Mare) Consiliul districtual de la Mehedia (20 de comune) sau cum ne sînt cunoscute din documente „sfatul” cercurilor pretoriale Lăpuș și C. Mănăștur (Solnoc-Dobăca)⁴⁷. Consiliile sau sfaturile s-au ales în adunări populare la care au

³⁸ „Românul” din 12 noiembrie 1918.

³⁹ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 368.

⁴⁰ Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 4, f. 5—6.

⁴¹ Ibidem fond C.N.R., Oradea, dosar nr. I/1.

⁴² Ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/2, f. 3.

⁴³ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 6. La 11 noiembrie s-a constituit Sfatul Național provizoriu al comitatului Maramureș.

⁴⁴ Ibidem, fond C.N.R., Cluj dosar nr. 33/1918; Colecția de microfilme din R.P.U. după Arhiva Națională a Ungariei, fond Președinția Consiliului de Miniștri, K, 40, 1918, IX, 359.

⁴⁵ După profesii cei mai mulți erau intelectuali: doctori, preoți, învățători, funcționar. de bănci sau de stat, medici, apoi meseriași și nuncitori. În unele consilii naționale unde meseriași nu erau cuprinși s-au acceptat reprezentanți ai lor. Astfel s-au petrecut lucrurile de exemplu la Năsăud. Vezi Arh. St. Buc., A. I. C., fond C. N. R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 3, f. 10—11.

⁴⁶ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 89/1918, f.1.

⁴⁷ Ibidem, fond C.H.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 90—94.

participat toată „inteligenta” (intelectualii) și o mulțime de țărani. Unele consilii cercuale erau formate din „membrii interni activi” preoți, învățători și un număr de țărani, aleși din fiecare comună de pe raza cercurilor pretoriale precum și din „membri externi” toți țăranii care sprijineau P.N.R. sau pășiseră în această organizație. Și dintre membrii consiliilor cercuale se alegea un birou sau un „Comitet central”⁴⁸ care avea competența de a discuta și decide asupra oricărei situații politice privind în mod direct sau indirect poporul român pe întreg teritoriul de competență, asupra măsurilor pentru realizarea intereselor poporului român din cerc și organizarea de consilii sătești⁴⁹.

De îndată ce au luat ființă consiliile comitatense s-a trecut la organizarea în jos a comunelor. Birourile consiliilor comitatense, cercuale sau districtuale, aduceau la cunoștință comunelor constituirea din „sinul poporului român” a C.N.R.C. și dispozițiile acestuia de a se îndeplini fără întârziere și cu toată conștiinciozitatea instituirea consiliilor naționale comunale din atâția membri cîți cereau împrejurările pe plan local. Consiliul comun⁵⁰ își alegea apoi biroul dintr-un președinte, unul sau doi vicepreședinți, unul sau doi secretari, notari și în unele cazuri controlori. De regulă președinții erau aleși din preoții satelor, iar ca vicepreședinți și notari învățătorii și mai rar, primarii, medicii etc. Acest for comun, în frunte cu Biroul său — care conducea între ședințele consiliului întreaga activitate — trebuia să „îndeplinească toate îndrumările primite de la Consiliul Național Românesc comitatens și de la Consiliul Național Românesc Central și să rezolve toate agendele, ce vor cădea în sfera sa de acțiune”⁵¹.

Alegerea consiliilor naționale române din comune s-a făcut ca și pentru organele superioare în adunări populare⁵² la care au participat locuitorii satelor. Ele erau alcătuite din preoți, învățători, țărani care în unele cazuri reprezentau jumătate din membrii, meșteșugari, într-un număr care ținea seama de mulțimea locuitorilor și de problemele de ordin politic și militar pe plan local.

În marea majoritate a cazurilor Consiliile cuprind între 7 și 24 membri. Uneori Consiliile erau și mai mari avînd de exemplu 27 membri la Bacreni, 31 la Cubleșul unguresc, 32 la Curtici, 54 la Chiciediu. Dintre aceștia se alegea „biroul” sau „Consiliul executiv”⁵³.

Adunările populare de la orașe și sate au constituit manifestări ale înaltei conștiințe naționale, ale încrederii în realizarea aspirațiilor națio-

⁴⁸ Vezi despre „Comitetele Centrale” al Consiliilor cercuale de la Lăpuș și Cluj-Mănăștur, alcătuite din cele 12 membri. Ibidem, C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 90—91.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Documentele consemnează faptul că în afara denumirii de „Consilii naționale” în multe localități aceste organe politice au purtat numele de „Sfat național român”, „Senat național”, „Senat sătesc”, „sfat sătesc românesc”, „sfat național comun”. Arh. St. Buc. A.I.C., fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 65—66, 112; Comitatul Arad, dosar nr. 1/1918, f. 14—15, Idem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 33; Ibidem, fond C. N.R. Caransebeș, dosar nr. 11/1918, f. 2, ș.a.

⁵¹ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 4.

⁵² Circulare cu privire la ținerea adunărilor populare au fost îndreptate de către C.N.R.C., Consiliile comitatense și cercuale nu numai spre comune ci și spre parohii. Idem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396, f. 2.

⁵³ Ibidem, f. 22, 43, 51, 144; Ibidem fond C.N.R. Comitatul Arad, dosar nr. 1/1918, f. 25—26.

nale. Organizarea consiliilor ca organe ale mișcării naționale pentru eliberare și unire cu România s-a făcut sub însemnele unității de acțiune a maselor și entuziasmului ce a dăinuit peste tot în Transilvania și Banat. „Imense cortegii de țărani, sate întregi cu jurații și învățătorii în frunte, străbat în sunetele muzicilor sătești și cu drapelele desfășurate străzile orașelor, în special ale Aradului, unde e centrul mișcării românești. Este în sfârșit *libertatea și independența națională*, după care era însetoșat de veacuri acest popor“⁵⁴.

Dorința de libertate este strălucit exprimată în rezoluțiile, moțiunile și procesele adoptate sau încheiate cu acest prilej în orașe și comune

La Caransebeș în adunare se făcea indemnul ca toți „una să fim nu numai în cugete și simțiri ci și în fapte“⁵⁵.

Locuitorii comunei Felțea din comitatul Tirnava Mare își exprima bucuria deoarece „cu ziua de azi (a adunării populare n.a.) a răsărit soarele dreptății pentru poporul român“ și că așteaptă de la Consiliul Național Român Central pe care singur îl recunoaște ca avînd dreptul de a decide asupra sorții poporului român să ducă la îndeplinire aspirațiile noastre de veacuri⁵⁶.

Cuvînte asemenea s-au exprimat și la adunarea populară din comuna Turcheș, comitatul Brașov.

În același spirit se manifestă și adunarea din comuna Iușiu, comitatul Solnoc-Dobica, care a primit cu vii aplauze și urale moțiunea citită și s-a identificat întru toate cu cele cuprinse în ea: „Poporul românesc din Iușiu aderează cu toată căldura inimii sale la hotărîrile Consiliului Național Român Central și își depune votul său de încredere și soarta sa în mîinile Comitetului nostru național. Asigurăm pe fruntașii noștri conducători cum că în lupta pentru realizarea idealului nostru național le vom întinde tot sprijinul posibil și sîntem gata a ne jertfi și viața pentru înfăptuirea aceluia ideal măreț“⁵⁷. La Mehadia îmbrăcați în haine de sărbătoare „între urale furtunoase și cu lacrimi în ochi au salutat bătrîni și tineri, femei și copii tricoulul care filfia la adierea vîntului și scăldat în razele soarelui parcă și el vesel de această bucurie a unui neam obidit“⁵⁸.

La Reghin oratorii, care fac o expunere amănunțită asupra situației politice din Transilvania și monarhia habsburgică, iau cuvîntul în aplauzele nesfîrșite ale mulțimii. Adunarea aclamează puternic stindardul național⁵⁹.

Constituirea Consiliilor naționale locale era urmată de depunerea jurămîntului de credință față de C.N.R.C. Dacă textul jurămîntului nu era același la fiecare adunare conținutul său — era călăuzit de dorința de a servi sub tricoulul național interesele și binele poporului român unitar, cu orice sacrificiu și de a nu lupta împotriva fraților locuiască ei pe orice fel de teritoriu politic.

Organizarea politică nu era suficientă pentru asigurarea libertății noastre depline. Există pericolul de a nu fi recunoscută independența

⁵⁴ C. Kiritescu, *op. cit.*, p. 388.

⁵⁵ Arh. St. Buc. A.I.C., fond C.N.R., Caransebeș, dosar nr. 11/1918, d. 1 -- 2.

⁵⁶ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 31 -- 32.

⁵⁷ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 83 -- 84.

⁵⁸ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 8/1918, f. 1.

⁵⁹ Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu-Mureș*, Tg. Mureș, 1932, p. 196.

românilor din Transilvania și Banat precum și acela al posibilității intervenției trupelor germane în retragere pentru frînarea procesului revoluționar și de jefuire a populației. Se impunea însoțirea ei de alte organe revoluționare care să întrupeze forța militară capabilă să protejeze dezvoltarea și consolidarea independenței ⁶⁰. De aceea Consiliul Național Român Central privește ca cea mai de căpetenie necesitate organizarea sub autoritatea lui și numai a lui, a întregului potențial militar românesc.

Imediat se dispune crearea secției militare ⁶¹ de pe lângă C.N.R.C. denumită Consiliul Militar Central ⁶² care a primit comanda supremă asupra gărzilor naționale din toate comitatele și comunele românești întemeiate odată cu Consiliile naționale locale ⁶³.

Aceste organisme cheamă prin libera voință să se constituie în organizații militare brațele vînjoase tinerești sau mai în vîrstă din orașe și sate. Îndemnați de dragostea ce o poartă poporului lor ofițerii și soldații români întorși de pe fronturi răspund apelurilor, se pun grabnic în fruntea gărzilor naționale, organizează „Consilii” sau „sfaturi” militare care „ori și cînd, ori și unde va cere consiliul național român ajutorul lor vor sări cu toții ca lucrînd mină în mină să ne vedem cît mai în grabă realizate năzuințele noastre naționale” ⁶⁴.

În ce privește însă atitudinea față de puternicele frămîntări ale maselor populare mai ales ale țărănimii împotriva moșierilor, a îmbogățitorilor, în general, gărzile au folosit la asigurarea securității persoanei și a averii la menținerea ordinii proclamată ca necesitate pentru realizarea problemei naționale în toate documentele-directive ale Consiliilor Naționale române.

Pe măsură ce s-au înființat, gărzile naționale românești au înlăturat jandarmeria opresoare aducîndu-și contribuția la respectarea dreptului poporului român la autodeterminare națională ⁶⁵.

Tot sub autoritatea Consiliului Național din Arad, se desfășoară la Viena acțiunea de organizare a unor unități românești compacte din trupele aflate pe fostul teritoriu austriac care să depună jurămîntul de credință numai C.N.R.C. Se formează în Viena un Sfat militar în frunte cu generalul Boeriu care se va ocupa în continuare de această acțiune ⁶⁶. La Viena Sfatul militar dispunea de regimentul 64

⁶⁰ Menirea gărzilor naționale reiese limpede din apelurile pentru înființarea lor. „Garda Națională e mîndria și paza națiunii române. Deci grăbiți, fraților voinici români vă cheamă binele și fericirea neamului vostru desrobît. Vă cheamă asigurarea libertății noastre depline”. Traian Popa, *Monografia orașului Tirgu-Mures*, Tg. Mureș, 1932, p. 197.

⁶¹ „Românul” din 12 noiembrie 1918.

⁶² Manifestul „Spre Orientare”, Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 1.

⁶³ În ce privește organizarea militară a românilor din Transilvania în timpul revoluției burghezo-democratice din 1918 vezi articolul semnat de V. Arimia în acest număr al Revistei Arhivelor, p.

⁶⁴ Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 11/1918, f. 2. „Consiliile” sau „Sfaturile” militare s-au organizat de regulă de către foștii combatanți pe lângă Consiliile naționale din orașe și subordonate acestora și secției militare a C.N.R.C. de la Arad. Aceste consilii sau sfaturi organizau la rîndul lor în localitățile în care funcționau gărzii naționale. În comune gărzile naționale luau ființă în același adunare în care se alegeau Consiliile naționale locale dintre locuitori prezenți capabili să poarte arme sub comanda unor ofițeri, subofițeri sau mai rar soldați gradați.

⁶⁵ Ibidem, dosar nr. 29/1918, f. 1.

⁶⁶ „Românul” în 12 noiembrie 1918.

infanterie, de peste 100 de ofițeri și alte formații românești mai mici cu care va obliga pe ministrul de război al fostei monarhii generalul Ströger-Steiner să accepte trecerea trupelor românești cu tot echipamentul și armele în Transilvania la dispoziția C.N.R.C.⁶⁷. În Praga stăteau de asemenea la dispoziția Consiliului de la Arad regimentele 2 Brașov, 37 Oradea și 51 Cluj care se vor grupa sub comanda ofițerilor Alexandru Simon și Zeno Herbay, în „Legiunea română”.

Primind instrucțiuni de la Viena, „Legiunea română” din Praga se va pune pînă la 26 noiembrie 1918 la dispoziția cehilor ajutîndu-i să instaureze guvernul revoluționar ceh. Cele trei regimente românești vor întări din nou cu prilejul acestor evenimente prietenia sinceră care leagă cele două popoare⁶⁸.

Activitatea intensă a Consiliului Național Român Central este sprijinită și de către cele două confesiuni religioase ale românilor din Transilvania. La 8 noiembrie 1918 „episcopii celor două biserici aderă cu totul la actul încheiat la Oradea Mare, recunoscînd marele Consiliu Național Român și promit a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor naționale”⁶⁹. Într-o circulară trimisă preoților de episcopul Miron Cristea biserica recunoștea C.N.R. ca autoritatea națională românească cea mai înaltă a poporului român și că „din frămîntările acestea mari toți factorii trebuie să-și ia partea cuvenită. Nu poate rămîne deoparte nici Biserica națională”⁷⁰.

Consiliul Național Român Central prelua astfel treptat puterea întreagă asupra Transilvaniei.

În lunile octombrie și noiembrie 1918 românii din Transilvania au primit un ajutor neprețuit în organizarea luptei lor pentru eliberare din partea „Consiliului Național al unității Române” care odată constituit la Paris sub președinția lui Take Ionescu acționează pe căi diplomatice pe lîngă aliați în numele tuturor românilor pentru recunoașterea lui ca interpretul cel mai autorizat al cauzei noastre naționale⁷¹.

Recunoașterea Consiliului Național al unității Române însemna recunoașterea dreptului la autodeterminare, a principiului general al unității națiunii române și implicit, întărea posibilitățile de acțiune ale Consiliului Național Român Central de la Arad⁷².

Către sfîrșitul primei jumătăți a lunii noiembrie pe măsura paralizării și destrămării aparatului de stat austro-ungar sub loviturile⁷³ luptei

⁶⁷ Victor G. Cădere, *op. cit.* p. 112—113.

⁶⁸ Elie Bunea, *Formațiile de voluntari, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, vol. I. București, 1929, p. 139.

⁶⁹ Victor G. Cădere, *op. cit.*, p. 113.

⁷⁰ „Românul” din 12 noiembrie 1918.

⁷¹ George Moroianu, *op. cit.*, p. 1460—1465. Cel dintîi guvern aliat care a recunoscut Consiliul Național al Unității Române a fost cel francez la 12 octombrie 1918. Au urmat apoi guvernul Statelor Unite ale Americii la 6 noiembrie, guvernul Marii Britanii la 11 noiembrie, guvernul Italiei la 22 noiembrie.

⁷² În „Manifestul” Consiliului Național Român” din 6 noiembrie 1918 se spunea că Consiliul Național Român care „reprezintă astăzi întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal, este recunoscut nu numai de puterile mari ale lumii ci și de guvernul unguresc revoluționar”. *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 29.

⁷³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921* București, Ed. Politică, 1967, p. 276.

maselor care înființează consiliile naționale în majoritatea comitatelor, orașelor și comunelor din Transilvania, existind acum și recunoașterea aspirațiilor noastre seculare de către puterile Antantei, Consiliul Național Român Central, hotărâște în ședințele din 9--12 noiembrie realizarea fără aminare a dreptului națiunii române de a dispune asupra sortii sale.

Prin nota ultimativă din 9 noiembrie 1918⁷⁴ către guvernul Consiliului Național Maghiar condus de contele Károlyi, C.N.R.C. în baza „dreptului de liberă dispozițiune a neamurilor” face un demers energetic pentru predarea puterii deplină de guvernare asupra următoarelor teritorii românești: comitatele Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Satmar, Maramureș, Bistrița — Năsăud, Solnoc-Dobica, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Tirnava Mică, Tirnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei și Ciuc⁷⁵.

Guvernul Károlyi trebuia „să subordoneze potestății noastre toate instituțiunile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicațiune, școlare, bisericești, financiare și militare aflătoare pe acest teritoriu” suspendând în cele 23 de comitate românești orice altă autoritate.

În caz contrar C.N.R.C. se vedea nevoit să aducă „prin proclamațiune la cunoștința poporului nostru, a țării și a lumii întregi, că exercitarea dreptului de liberă dispozițiune asupra sortii noastre ni s-a făcut imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice”.

Nota ultimativă declara respectarea principiilor lui Wilson pentru celelalte popoare aflate pe teritoriul în discuție necesitatea unei comisii mixte care să stabilească modalitățile de predare a guvernului, urmînd ca acesta să se constituie la Sibiu.

Răspunsul guvernului maghiar era așteptat pînă la 12 noiembrie 1918, orele 6 p.m.⁷⁶.

În fața acestei situații guvernul Károlyi trimite la Arad în ziua de 13 noiembrie o delegație în frunte cu ministrul înputernicit cu problema naționalităților sociologul Oszkár Jászi să poarte tratative cu Consiliul Național Român Central⁷⁷.

Tratativele încep a doua zi la cererea C.N.R.C. pentru a sosi de la Viena Iuliu Maniu și Aurel Lazăr. Delegația condusă de Oszkár Jászi discută numai principii de reorganizare a statului maghiar, unele provizorii pînă la conferința de pace cu menținerea celorlalte naționalități — deci și a românilor — de a viețui pe teritoriul întregului „Eidgenossenschaft”, adică în limitele vechilor granițe cu o autonomie de tip elvețian.

Evident nu se ajunge la nici un rezultat, delegația Consiliului Național Român respingînd răspunsul guvernului maghiar în care vede negarea dreptului la independența de stat pretinsă de națiunea română.

⁷⁴ Nota ultimativă a fost înmînată lui Varjassy Lajos la 9 noiembrie 1918. *Destrămarea* p. 179.

⁷⁵ „Românul” din 14 noiembrie 1918 și Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Oradea, dosar nr. I/5/1918, f. 1—3; Idem, Colecția microfilme din R.P.U. după Arhiva Națională a Ungariei, fond Președinția Consiliului de Miniștri, K 40, 1918, IX, 240.

⁷⁶ Marea Unire de la 1 decembrie 1918, București, 1943, p. 39.

⁷⁷ Marea Unire de la 1 decembrie 1918, București, 1943, p. 39. Vezi și Arh. St. Buc., A.I.C., colecția de microfilme, din R.P.U., după Arhiva Națională a Ungariei, fond Președinția Consiliului de Miniștri, K 40, 1918, IX, 435.

A urmat atunci cea de a doua propunere în 11 puncte a ministrului Jászi care, de asemenea, nu recunoștea dreptul națiunii române de a exercita puterea executivă pe teritoriile locuite de ea, ci numai o activitate administrativă limitată. Tratatul eșuează în 14 noiembrie seara iar poporul român este încunostiințat în 15 noiembrie 1918.

La 18 noiembrie Consiliul Național în numele națiunii române aduce la cunoștința popoarelor lumii printr-un manifest voința acestora de a se constitui în stat liber și independent „spre a-și valida neclintit forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenesci”, de a asigura pe teritoriul strămoșesc „fiecărui popor deplina libertate națională”, de a organiza statul liber, pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenesci”. Anunțând această hotărâre națiunea română invocă „sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenesci declarând sărbătorește că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a pieri mai bine, decât a suferi mai departe sclavia și atârănarea”⁷⁸.

Între timp comitatele, orașele, satele, centrele muncitorești sînt cuprinse și mai puternic de revoluție⁷⁹. Masele populare își fac dreptate față de marii moșieri⁸⁰, preiau puterea⁸¹.

Preluînd atributele guvernării pe teritoriul locuit de români Consiliul Național Român Central trece, prin organele sale comitatense și comunale, după 10 noiembrie, la exercitarea autorității reale. Instituțiile de stat se subordonează consiliilor românești⁸².

Organele administrative locale trebuiau să depună jurămîntul față de C.N.R.C. în caz contrar funcționarii fiind înlocuiți. În ce privește antis-tiile comunale formate din primari⁸³, notari, jurați, juzi, casari (casieri),

⁷⁸ Ibidem, p. 41–44.

⁷⁹ Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R., Cluj, dosar nr. 904/1918.

⁸⁰ Teodor Neș, *Figuri bihorene*, Oradea, 1937, p. 35. Țăranii atacă proprietățile moșierilor indiferent de naționalitate. În Ileana Mare 2000 de țărani atacă moșia lui T. Mihali. Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R. Cluj, dosar nr. 415/1918. Sînt atacate proprietățile băncilor maghiare, ale bisericii unitare, pădurile profilor, etc. Ibidem, dosar nr. 770/1018, dosar nr. 366/1918, dosar nr. 409/1918.

⁸¹ Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R., Năsăud, dosar nr. II/1, f. 2, „Este fără îndoială — scrie ziarul „Aradi Ilirip” — că tulburările nu au un caracter național. În comunele curat maghiare și în comunele curat românești devastarea magaziiilor, devastarea moșierilor și alungarea notarilor și a altora se desfășoară la fel și cu același program. Printre mulțimea împotriva căreia manifestă tulburării sînt și proprietarii români”. Hajdu Tibor, A tanácsok szerepe a magyar októberi polgári demokratikus forradalomban, în Századok, Budapesta, 1954, nr. 3—4, p. 250. Într-o telegramă adresată de primpretorul din Năsăud Ministerului de război din Budapesta se arată că „instituțiile comunale nu pot funcționa în prezent din cauză că poporul a preluat puterea”. Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R., Năsăud, dosar nr. II/1, f. 2. Subprefectul comitatului Făgăraș raporta că în intervalul acestui timp, vechile autorități comunale au fost nevoite să-și înceteze activitatea o parte din notarii cercuali și comunali fiind despărțiți. Arh. St. Buc., A.I.C., microfilme din R.P.U., după Arhiva Națională a Ungariei, fond Președinția Consiliului de Miniștri, K, 40, 1918, IX, 359.

În primele zile ale lunii noiembrie „majoritatea corpului notarial a fost nevoită să fugă de la sediile lor”. „În Valea Jiului muncitorii organizați au înființat consiliul național. Ei au luat puterea în minile lor” și tot „în Valea Jiului nu se tolerează existența jandarmeriei”. Magyar munkászozgalmal történet intézete. (MMI.) A. XIV 7/52, 1/16; vezi și Hajdu Tibor op. cit.

⁸² Raportul din 16 noiembrie 1918 al prefectului comitatului Cluj, Arh. St. Buc., A.I.C. Colecția de microfilme din P.P.U. după Arhiva națională a Ungariei, fond Președinția Consiliului de Miniștri, K, 40/1918, IX, 146, Vezi și K 40, 1918, IX, 807.

⁸³ Primarul nu putea fi în același timp și președintele Consiliului local.

consiliile comunale interveneau asupra componenței menținând în posturile lor funcționari acceptați sau aleși prin vot de masele populare sau destituindu-i pe aceia care fiind oamenii sistemului vechi de stăpânire fie că au tratat rău cu poporul ⁸⁴, au părăsit slujbele ⁸⁵ s-au dat la nereguli financiare dăunătoare intereselor poporului român ⁸⁶, fie că au refuzat să depună jurământul ⁸⁷. Noile antistii trebuiau confirmate de către Consiliile naționale comitatense.

Imediat după înființarea lor situația grea în care se aflau țăranii, muncitorii, intelectualii, familiile soldaților aflați pe front sau întorși acasă, invalizii, orfanii, indiferent de naționalitate ca urmare a războiului, a recoltelor slabe, a lipsei produselor de primă necesitate a impus Consiliilor naționale românești să se ocupe de asigurarea aprovizionării populației cu cele necesare.

Populația se adresa Consiliilor naționale și Comitetului Executiv al P.N.R. cu cereri de a se sista rechiziționările de bucate, vite, de îmbrăcăminte, de a înceta executarea de robote, de a se înapoia griul, ovăzul, rechiziționate pentru că nu avea ce minca ⁸⁸.

Din ordinul Consiliului Național Român Central s-a numit în fiecare comitat câte un comisar de alimentație care să dirijeze aprovizionarea. Cerealele distribuite erau luate fie dintre cele rechiziționate de vechile autorități sau de armatele inamice ⁸⁹, fie din cantitățile deținute de diferiți moșieri ⁹⁰. Procurarea zahărului, uleiului, petrolului și lemnului de foc, a constituit de asemenea o preocupare permanentă. Lipsa de alimente a determinat aplicarea unor măsuri severe ⁹¹ pentru înscrierea cerealelor disponibile, pentru interzicerea exportului de animale și alte produse ⁹², înfrinarea speculei ⁹³, a măririi taxelor de transport ⁹⁴, ș.a.

În multe cazuri Consiliile Naționale care cereau respectarea „ordinei” și a „averii” au fost nevoite sub impulsul stării revoluționare a poporului să consimtă, mai mult chiar să hotărască rechiziționarea cerealelor și lemnului de foc de pe domeniile diferiților moșieri ⁹⁵.

⁸⁴ Adunarea poporului din comuna Măcișul Lung, din 24 noiembrie hotărăște împreună cu cei întorși de la miliție și cimpul de luptă suspendarea antistiei comunale pentru purtarea neomenească și necinstită din timpul războiului, Arh. St. Buc., A.I.C. fond C.N.R. Cluj, dosar nr. 403/1918 și dosar nr. 137/1918.

⁸⁵ Ibidem, fond C.N.R. Arad, dosar nr. 2/1918, f. 8-9.

⁸⁶ Ibidem, dosar nr. 82/1918, f. 1.

⁸⁷ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 6, f. 25 și 48; fond C.N.R. Comitatul Arad, dosar nr. 1/1918, f. 1, 3, 6-7; dosar nr. 8, f. 11-12, 27-28, 31-34; dosar nr. 6/1918, f. 1-2; dosar nr. 84/1918, f. 1.

⁸⁸ Ibidem, fond C.N.R., Caransebeș, dosar nr. 12/1918, f. 1, fond C.N.R. Comitatul Arad, dosar nr. 42/1918, f. 1-2, dosar nr. 10/1918 f. 1-2, dosar nr. 9/1917 f. 3-4.

⁸⁹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 395, f. 14;

⁹⁰ Ibidem, fond C.N.R., comitatul Arad, dosar nr. 42/1918, f. 1-2 fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 395 f. 23.

⁹¹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396/1918, f. 17.

⁹² Ibidem, dosar nr. 120, f. 27.

⁹³ Ibidem, fond C.N.R. Arad, dosar nr. 9/1918, f. 3-4, Ibidem fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 63/1918, f. 115-116, dosar nr. 63/1918, f. 1-2; dosar nr. 155/1918, f. 1.

⁹⁴ Ibidem, fond C.N.R. Arad, dosar nr. 108, f. 123.

⁹⁵ Ibidem, dosar nr. 110/1918, f. 1-2; dosar nr. 1/1918, f. 23, 21; fond Consiliul Național Român Solnoc Dobica, dosar nr. 3, f. 10, dosar nr. 8, f. 4.

În zonele industriale consiliile naționale se ocupau de asemenea cu alimentarea locuitorilor precum și de repunerea necondiționată și imediată în funcțiune a minelor de cărbuni și a uzinelor ⁹⁶.

O grijă deosebită au manifestat consiliile naționale față de averea publică care a fost preluată și administrată de Consilii ca proprietate a poporului român ⁹⁷, față de averea unor organizații cum era regimentul Confiniar româno-bănățean numărul 13 ⁹⁸, paza căilor ferate și a podurilor, dezarmarea armatelor lui Mackensen și confiscarea armelor în scopul înarmării gărzilor naționale românești ⁹⁹, pentru înființarea de servicii sanitare în unele localități în vederea combaterii maladiilor infecțioase care făceau victime în toamna anului 1918 ¹⁰⁰.

Multe chestiuni care preocupau masele țărănești s-au reflectat în activitatea Consiliilor naționale românești. Astfel cea mai importantă problemă, aceea a pământului, a împărțirii lui, s-a pus de nenumărate ori în fața acestor instituții ¹⁰¹. Consiliul Național Român Central în fața valului de revolte țărănești promite încă de la începutul lunii noiembrie 1918 că țăranii vor primi pământ ¹⁰² însă după realizarea unirii, prin reforma agrară.

Considerind ca o înaltă îndatorire națională asigurarea continuității procesului de învățămînt, a educării copiilor și tineretului, Consiliile naționale române, hotărâse introducerea obligatorie a învățămîntului în limba română ¹⁰³, preluarea școlilor, numirea de învățători acolo unde lipseau pentru asigurarea desfășurării cursurilor ¹⁰⁴. În Banat învățătorii din fostul Confiniu Militar de pe teritoriul Comitatului Caraș-Severin ies din reuniunea oficioasă comitatensă a învățătorilor de stat și comunali și se constituie separat în „Sfat învățătoresc” care se supune într-o parte C.N.R.C. ¹⁰⁵.

Dorind libertatea și realizarea dorinței poporului nostru, unirea lui într-un stat național, Consiliile naționale românești au militat prin întreaga activitate pentru respectarea drepturilor naționalităților conlocuitoare și o conviețuire cu ele în bună înțelegere.

În manifestul C.N.R.C. „Spre Orientare” se atrăgea atenția să nu se comită abuzuri în contra neromânilor ¹⁰⁶. La fel în „Apelul” privind constituirea Consiliilor comunale se arată că se „impune datorința mare și urgentă, ca să îngrijii de susținerea ordinii obștești în comuna d-voastră

⁹⁶ Vezi activitatea dr. Petru Groza delegat de C.N.R. Hunedoara să se ocupe cu aceste probleme. Idem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 63/1918, f. 100—101.

⁹⁷ Arh. St. Buc., A.I.C., fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396, f. 4; 12; fond C.N.R. Comitatul Solnoc-Doblea, dosar nr. 2/1918, f. 110—111.

⁹⁸ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 13/1918, f. 1.

⁹⁹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 37.

¹⁰⁰ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 70/1918, f. 1.

¹⁰¹ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Doblea, dosar nr. 8, f. 4; dosar nr. 9, f. 22; fond C.N.R. Oradea dosar nr. 1/7, f. 1—2; fond C.N.R. Arad, dosar nr. 13/1918 f. 1—2; fond C.N.R. com. Arad, dosar nr. 93/1919 f. 1—2.

¹⁰² *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921* București, Ed. Politică, tatul 1967, p. 278.

¹⁰³ Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 133/1918, f. 1.

¹⁰⁴ Idem, fond C.N.R. Arad, dosar nr. 4/1918, f. 1—2; dosar nr. 29/1918, f. 1, dosar nr. 63/1918, f. 1.

¹⁰⁵ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 100/1918, f. 1.

¹⁰⁶ fond C.N.R. Solnoc-Doblea, dosar nr. 2, f. 1.

și de siguranța personală și a averii tuturor locuitorilor fără deosebire de neam și confesiune¹⁰⁷, iar în manifestul său din 3 noiembrie Senatul din Cluj îi ruga pe români să „păziți frăția și pacea cu toate neamurile din Ardeal“¹⁰⁸.

Luînd cuvîntul la constituirea consiliului național din Mehadia plugarul Matei Grecu a ținut o cuvîntare primită cu mare însuflețire de adunare în care apela la înfrățirea tuturor stimînd pe toți „acei străini care ne cinstesc“, iar conlocuitorii de alte naționalități prin delegațiile lor s-au declarat tot cu această ocazie „solidari cu noi felicitîndu-ne pentru acest succes admirabil“¹⁰⁹. La Agărbiciu (comitatul Târnava-Mare) la alegerea Consiliului și a gărzii românești au participat și sașii. Dintre ei a luat cuvîntul preotul Herman Schlosser care și-a exprimat „bucuria nespusă văzînd poporul român și săsese cum își întind mîna frățește și se înțeleg“¹¹⁰.

De la Consiliul Național Român al comitatului Tîrnava Mare pornea către locuitorii comunei Telina următorul îndemn „cu ungurii din comună trebuie să trăiți ca frații“¹¹¹, iar în adunarea din comuna Dăbica se exprima dorința de a trăi în bună înțelegere cu celelalte neamuri, „căci contrar nu ne vom arăta vrednici de eliberare“¹¹².

Toate acestea dovedesc că consiliile naționale românești au avut de-a lungul existenței lor o poziție democratică față de celelalte naționalități din Transilvania.

Organizarea administrației localităților de pe teritoriul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului a continuat să se desăvîrșească și după Marea Adunare de la 1 Decembrie 1918.

La 20 noiembrie Consiliul Național Român Central hotărăște convocarea unei mari adunări a poporului la 1 decembrie ca să sancționeze voința neclintită de eliberare, independență și unire a românilor. Se alesese — cum spunea Nicolae Iorga — pentru amintirea lui Mihai Viteazul Alba-Iulia căci locul însuși avea glas¹¹³. Spre cetatea simbolică s-a hotărît să se îndrepte cei ce reprezentau toate păturile sociale ale națiunii noastre la acest act istoric: episcopii români din Ungaria și Transilvania, toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești, cite un esmis al fiecărui Consistoriu și capîtlul, cite doi esmiși ai societăților culturale (*Asociațiune, Fond de teatru, Asociațiunea Arădană etc.*), cite doi esmiși din partea fiecărei reuniuni femeiești, de la fiecare școală medie (gimnaziu, școală rurală), apoi de la fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă, cite un reprezentant al colegiului profesoral, cite doi reprezentanți de la fiecare reuniune învățătoarească, cite un ofițer și un soldat din fiecare secțiune județeană a gărzii naționale, cite doi delegați de la fiecare reuniune de meseriași, delegații partidului social-democrat român ca reprezentanți ai muncitorimii organizate, tinerimea universitară prin cite doi esmiși

¹⁰⁷ Ibidem, f. 4.

¹⁰⁸ Ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1, f. 4.

¹⁰⁹ Ibidem, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 8/1918, f. 1.

¹¹⁰ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 96/1918, f. 19—20.

¹¹¹ Ibidem, dosar nr. 99, f. 9.

¹¹² Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobîca, dosar nr. 2, f. 63.

¹¹³ N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 289.

ai săi și în fine cîte 5 delegați de fiecare circumscripție electorală¹¹⁴ în care locuiesc români¹¹⁵.

În afară de aceștia la votarea deciziei era chemat să vină, să fie părtaș, poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfîntă¹¹⁶.

Pretutindeni cu prilejul adunărilor populare pentru alegerile deputaților¹¹⁷ sau a adunărilor locale din ziua de 1 decembrie masele populare se manifestă grăitor.

La Mehadia publicul aproape cu ochii inundați de lacrimi cîntă împreună cu corul imnul mult persecutat, iar la cuvintele „Iar noi pătrunși de sfînta libertate“ toți ridică mina dreaptă spre jurămint, stînga la inimă și jură că vor de mîine să fie pururea frați¹¹⁸.

În hotărîrea obștei poporului român din comuna Senercenii se spune că din îndemnul propriu și fără nici o silă sau ademenire, din nici o parte, dă la iveală dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român și declară că voința sa nestrămutată este unirea cu România. În această hotărîre obștea „așternea tot ce au voit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi cei de față și tot ce va înălța pururea pe fiii și nepoții noștri“¹¹⁹. Astfel de hotărîri s-au luat în adunările tuturor comunelor și au fost însoțite de iscăliturile tuturor participanților¹²⁰.

Din toate colțurile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, pornesc pe trenuri, în căruțe, călări, în foarte multe cazuri pe jos, zile de-a rîndul cu steaguri în frunte mulțimi entuziasmate, nu de puține ori trecînd prin serioase primejdii, să întîmpine ziua istorică¹²¹.

Cu toate că timpul de convocare pînă la adunare a fost scurt, peste 100 000 de oameni din toate păturile sociale, dar cei mai mulți țărani și mai mult de 10 000 de muncitori prezenți pe cîmpul lui Horea, în toată Alba Iulia, în ziua de 1 decembrie fac dovada unui popor conștient, organizat, pregătit pentru realizarea vechii dorinți dezrobirea și unitatea¹²².

În sala mare a Casinei militare 1 228 deputați aleși și membrii de drept au decretat, prin rezoluția votată în unanimitate unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș cu România.

¹¹⁴ Cei 5 delegați cu mandat deliberativ se delegau după normele sufragiului universal în circumscripțiile care au existat la ultimele alegeri parlamentare din 1910.

¹¹⁵ Pentru cunoașterea deputaților care au votat unirea cu România la 1 Decembrie 1918 vezi *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 53–75.

¹¹⁶ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 49–51; Vezi și „Românul“ din 21 noiembrie 1918.

¹¹⁷ Din cei 1228 delegați 689 trebuiau aleși. Pentru alegerea lor participau la vot toți românii trecuți de 24 de ani. Alegerea se făcea în adunări electorale cercuale constituite din reprezentanții tuturor comunelor din raza cercului, fiecare cerc desemnînd cîte 5 delegați. Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1, f. 11–12, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 80, dosar nr. 96, f. 235, ș.a.

¹¹⁸ Arh. St. Buc., A.I.C., fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 109/1918, f. 1.

¹¹⁹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 93, f.

¹²⁰ Ibidem, dosar nr. 99, dosar nr. 108.

¹²¹ „Românul“ din 27 noiembrie și 3 decembrie 1918.

¹²² La Alba Iulia comanda militară română a luat măsuri pentru desfășurarea adunării în ordine și pentru paza cetății concentrînd 1700 feciori români mulți în port național și numeroși ofițeri care au impresionat pînă la lacrimi prin disciplina lor excepțională.

Principiile pe care se întemeia rezoluția Adunării de la Alba-Iulia vădea dorința maselor ca alcătuirea noului stat după unire să fie însoțită de înfăptuirea unui regim democratic, de lichidarea proprietății moșierești printr-o reformă agrară radicală, de asigurarea unor drepturi largi clasei muncitoare care să-i permită să se afirme și să se dezvolte, de egalitatea în drepturi a minorităților naționale ¹²³.

Toate cuvântările și textul rezoluției au fost întâmpinate de delegații și de masele de afară, ce ascultau cuvîntul tribunilor, cu urale și ovații cu manifestări care așa cum spun martorii oculari cu greu ar putea fi redade de penul sau condeiul unui maestru ¹²⁴.

După adoptarea rezoluției delegații aleg Marele Stat Național Român compus din 150 de membri ¹²⁵ al cărui rol era acela al unui parlament provizoriu. Dintre membrii săi s-a ales la 2 decembrie 1918 un for executiv cu sediul la Sibiu denumit Consiliul Dirigent investit cu puterea de a lucra în numele națiunii române. În consiliul Dirigent sînt desemnați Iuliu Maniu ca președinte și resortul Interne, Alexandru Vaida la externe și presă, Vasile Goldiș la instrucție și naționalități, Victor Bontescu la agricultură și comerț, Romul Boila la comunicații, Aurel Vlad la finanțe Ștefan Cicio Pop la război, Aurel Lazăr la justiție, Emil Hațiegan — codificator în secția constituțională, Ion Suciu — codificatorul dreptului public și organizatorul constituantei, Ioan Flueraș la sociale, Vasile Jumanca la industrie, Vasile Luca, Valer Braniște și Octavian Goga fără resort ¹²⁶.

Odată cu înființarea acestor foruri provizorii se dizolvă Consiliul Național Român Central, Consiliile locale continuînd să existe pînă în lunile ianuarie — aprilie 1919 cînd Consiliul Dirigent va trece la dizolvarea lor și la înființarea prefecturilor în județe ¹²⁷.

Activitatea lor a fost deosebit de meritorie pentru realizarea unirii de la 1 decembrie 1918 care împlinea visul de veacuri al poporului nostru.

Luînd act de hotărîrea unanimă a Adunării Naționale din Alba-Iulia guvernul român ratifică unirea investind cu putere de lege la 11 decembrie 1918, decretul nr. 3631 tot din aceeași zi și publicat în Monitorul Oficial nr. 212 din 13 decembrie 1918 ¹²⁸.

Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului a fost un act just, profund progresist, corespunzător necesităților dezvoltării istorice și năzuințelor fierbinți ale poporului român spre formarea statului național unitar. Unirea Transilvaniei cu România a însemnat încheierea procesului de formare a statului național român. Ea a deschis noi și largi posibilități de dezvoltare a țării, propășirii poporului român, a inaugurat o etapă nouă, superioară, în istoria României.

¹²³ *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, București, Ed. Politică, 1967, 282—284.

¹²⁴ I. Kovács, *Lupta maramureșenilor pentru unirea cu România în toamna anului 1918*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1968, p. 175 tr. 66.

¹²⁵ C. Kirîțescu, *op. cit.*, p. 381.

¹²⁶ „Românul” din 3 decembrie și 4 decembrie 1918.

¹²⁷ Arh. St. Buc., A.I.C. fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 264 și 297.

¹²⁸ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 139—140.

RÉSUMÉ

Les auteurs veulent dans cet article montrer le rôle du Conseil National Central Roumain et des Conseils Nationaux Roumains — les comitats, les districts et les communes, qui ont lutté pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie.

Après une présentation succincte des circonstances de l'intérieur et des événements internationaux qui ont déterminé la révolution bourgeoise — démocratique dans l'Empire des Habsbourg, les auteurs nous parlent de la fondation du Conseil National Central Roumain basé sur un programme politique au caractère national-démocrate accepté par les deux forces politiques des Roumains de la Transylvanie, P.N.R. et social-démocrate.

C.N.R.C. le suprême et unique for politique de la nation roumaine de la Transylvanie ayant le siège à Arad, une fois constitué en 31 octobre 1918, passe à l'organisation politique militaires des Roumains de la Transylvanie, pour le déploiement avec succès de la lutte de libération nationale.

Les Conseils du comitat se sont organisés dans les premières deux semaines du mois du novembre 1918 et jusqu'à la fin du même mois «les Conseils» ou «les conseils nationaux» se sont organisés aussi, dans toutes les communes roumaines.

Ces Conseils Nationaux locaux, une fois constitués, on passe à l'organisation de toutes les forces militaires roumaines de l'ancien empire et des gardes nationales roumaines, dont le principal but était la garantie de la liberté totale.

En décrivant le mode d'organisation des «Conseils nationaux» et leurs préoccupations pour l'exercice de l'autorité administrative, pour les problèmes alimentaires, sanitaires, scolaires, les auteurs mettent en évidence la participation de toutes les classes et couches sociales pour la lutte de la libération nationale et l'appui que le mouvement national de la Transylvanie a reçu de la part des Roumains de la Roumanie et des Roumains qui avaient émigré dans les pays occidentaux. Après que les Conseils Nationaux sont parvenus au pouvoir et après qui l'Entente a reconnu les aspirations des Roumains, les auteurs présentent le mode dont C.N.R.C. a passé à la réalisation du droit de la nation roumaine de décider seule sur son sort, et aussi le résultat des pourparlers avec le gouvernement Karolyi. L'élection des députés roumains pour la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia, les préparatifs et les travaux de cette Assemblée déployés dans une atmosphère de grand enthousiasme nationale, et la fondation du Conseil Dirigeant, le premier gouvernement provisoire élu par les 150 membres du grand Conseil de la nation roumaine, élu au 1 decembre 1918.

GĂRZILE NAȚIONALE ÎN LUPTA PENTRU ÎNFĂPTUIREA UNITĂȚII DE STAT A ROMÂNIEI

V. ARIMIA

Mișcarea revoluționară crescândă a maselor populare din diverse țări din anii 1917—1918, victoriile puterilor antantei pe toate fronturile, au dus în cele din urmă la înfringerea puterilor centrale, la încheierea păcii.

Popoarele aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei, care sute de ani luptaseră pentru libertate și independență, își intensifică acțiunile ajungînd ca în luna octombrie — noiembrie unele să se constituie în state naționale independente iar altele să desăvîrșească procesul unității naționale.

Sosise astfel momentul ca și românii ce se aflau sub stăpînirea Austro-Ungariei să-și realizeze scopul pentru care generații de-a rîndul luptaseră — unirea — într-un singur stat național, independență și libertate.

În aceste condiții, năzuințele populației românești sînt concretizate și făcute cunoscut opiniei publice mondiale prin „declarația” citită în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918, declarație cu care s-au solidarizat toate forțele politice românești¹.

Organul creat pentru conducerea și organizarea întregii activități a fost Consiliul Național Român Central², care, încă de la sfîrșitul lunii octombrie, a început să ia o serie de măsuri politice, administrative și militare³.

Între măsurile adoptate⁴ a fost și aceea a organizării și pregătirii unei forțe militare capabilă să asigure ordinea și liniștea în interior și să intervină operativ acolo unde era cazul. Organizarea sub aspect militar a fost concepută prin crearea Gărzilor naționale pe lingă Consiliile naționale și a legiunilor militare românești. Cu aceasta s-a ocupat secția militară din cadrul C. N. R. C. iar după 1 Decembrie 1918 Consiliul Dirigent prin resortul de război.

¹ „Spre orientare”. Manifest al C.N.R.C. din 3 noiembrie 1918. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. II/1, f. 3.

² În continuare C.N.R.C.

³ În această problemă a se vedea articolul semnat în acest număr de Șt. Hurmuzache și I. Adam.

⁴ Manifestul „Spre Orientare” al C.N.R.C. din 3 noiembrie 1918 Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1, f. 3.

La sfârșitul lunii octombrie se crease în teritoriul fostului Imperiu austro-ungar și respectiv în Transilvania, Banat, Bucovina o asemenea situație încât în multe locuri organele de stat își încetează acțiunea, cei mai mulți din funcționari părăsind posturile de frica răzbumării populației pe care o împilase decenii de-a rîndul; distrugerile și pagubele provocate de război aduseseră populația într-o stare gravă, alimentele, combustibilul, încălțămîntea și îmbrăcămîntea lipsind aproape peste tot. La acestea se adaugă și faptul că trupele germane, în retragere, mai produceau încă mari pagube populației, ducînd cu ei tot ceea ce se mai putea lua.

Pentru ieșirea din situația creată, se impunea, ca o necesitate, normalizarea întregii vieți administrative, economice, politice și sociale. Organele care aveau să se ocupe cu aceste sarcini au fost Consiliile naționale române, organe politice și administrative iar ca instrumente ale acestora, Gărzile naționale. Gărzile aveau menirea să asigure ordinea și siguranța publică, să apere bunurile publice și private, să se îngrijească de aprovizionarea populației cu cele necesare, să întrețină legături cu organele similare ale altor naționalități. În același timp, ele trebuiau să fie mijlocitorul între Consiliul Național Central și popor, comunicîndu-i acestuia ordinele venite de la C.N.R.C., și îngrijindu-se ca să fie respectate ⁵.

Pentru a-și îndeplini rolul și sarcinile multiple ce le reveneau în localitățile în care-și desfășurau activitatea, în afară de numărul și competența membrilor consiliului, de sprijinul organelor superioare, se cerea ca, Consiliul să se îngrijească de o gardă comunală. Garda națională urma să se compună „din cei mai buni fii și mai bravi tineri, foști soldați care, din simț național și din dorința față de neam și față de aproapele său, să se angajeze a susține buna liniște și rînduială în comună” ⁶.

De dorit pentru cei care se încadrau în gărzile naționale era ca ei să fi satisfăcut stagiul militar, de a cunoaște, purta și folosi arma, alături de „simțul național” și de cîntea de care trebuia să fie pătruns.

Pentru modul cum trebuia să se organizeze și să acționeze este deosebit de important manifestul Senatului Național Român din Ardeal⁷, care, chemînd „La arme” precizează și pentru ce: „Pentru pace! Pentru libertate! Pentru limbă, lege și moșie. Dați dovadă lumii, că oamenii ordinii sîntem!

Știm și vom a păzi rînduiala, viața, și averea pentru toate neamurile din Ardeal.

Glasul adunării naționale numai în liniște poate răsună. Liniștea numai brațele românești în unire o apără. Astfel și numai astfel ne vom face vrednici de libertatea națională, vom înfăptui idealul strămoșilor din morminte”.

În continuare se arată că organizația militară are scopul de a susține ordinea publică și consta din două formațiuni: Garda națională și Garda civilă. Amîndouă sub drapel național, cu limba de comandă română ⁸.

⁵ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396/1919, f. 2., vezi și Manifestul „Spre orientare”, ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1, f. 3.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1, f. 6.

⁸ Ibidem.

Garda națională ca trupă regulată urma să se compună exclusiv din soldați și ofițeri români, iar garda civilă din fruntași români mai în vîrstă, din fiecare sat sau oraș, sub comanda unui subcomisar din localitate, făcînd numai servicii locale.

Structura organizatorică a Gărzilor naționale românești se prezenta astfel: erau organizate pe comitate, pe cercuri pretoriale (cercul electoral, district) și pe comune⁹.

Gărzile naționale erau subordonate Consiliului național pe lingă care se creau; în același timp ele trebuia să se conformeze și ordinelor comandamentului Gărzii centrale și respectiv resortului de război al Consiliului Dirigent.

La data de 10 decembrie 1918 „comanda superioară a Gărzii naționale din Sibiu” a dat un ordin către gărzile comitatense pentru a raporta săptămînal situația din comitat: starea de spirit și politică, acțiuni, efectivele gărzilor și armamentul etc. Dintre rapoartele întocmite s-au păstrat cîteva care conțin lucruri prețioase privind gărzile comitatense. Astfel, din raportul trimis de la Cluj rezulta că la data de 14 decembrie garda națională română comitatensă avea 4 companii de soldați și o secție de mitraliere. Totalul efectivului era de 72 ofițeri, 571 soldați, 382 puști și 4 mitraliere¹⁰.

Garda comitatensă din Făgăraș avea 650 membri înarmați și 2018 neînarmați, 35 ofițeri și 11 subofițeri¹¹.

Comandantul gărzii din țara Birsei raporta că dispune de 1 450 gardiști români dintre care înarmați 800¹².

Efectivele acestora erau „la casele lor proprii” iar cei care intrau în serviciu (pentru 24 ore) în cazarmă sau la cancelarii¹³.

Pentru a putea face față diferitelor situații, gărzile aveau la dispoziție armament și munițiuni provenite de la cei ce se întorceau de pe front cu ele, de la unitățile germane dezarmate, de la diferiți cetățeni din comune sau primite de la organele superioare. Numărul lor era însă insuficient ceea ce rezultă din numeroasele rapoarte prin care se cereau organelor superioare arme și munițiuni.

Din punct de vedere al tăriei unei gărzii, al numărului membrilor ei, n-a fost o uniformitate absolută. În principiu, dispoziția privind organizarea lor stabilea ca garda să nu fie mai mare de 5% din numărul locuitorilor comunei¹⁴. De la această regulă s-au făcut derogări, în raport de situația din comune, care sintetizîndu-le, s-ar reduce la următoarele:

a) Numărul membrilor gărzilor între 30—60: în ședințele de constituire se cerea celor care au făcut armata, între 25—50 ani, să se înscrie voluntari. În acest fel numărul lor, în cele mai multe locuri era între 30—60

⁹ Despre Gărzile naționale vezi și *Din istoria Transilvaniei*, Edit. Acad.R.P.R., 1963, ediția a II-a, vol. II, p. 432—436, Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, Ediția a II, vol. III, p. 366—370; *Marea unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, Ion Clopotel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Editura Revistei „Societatea de mîne”, Cluj, 1918, p. 59 și următoarele; Traian Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, Tg. Mureș, 1932, f. 97. și urm.

¹⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond C.N.R. Sibiu, dosar nr. III/467, f. 35.

¹¹ Ibidem, f. 26.

¹² Ibidem, f. 30.

¹³ Ibidem, f. 60.

¹⁴ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 40; dosar nr. 396/1919, f. 2.

locuitori. În comuna Osoiu din comitatul Solnoc-Dobica vicepreședintele Consiliului ales explica celor prezenți că pentru susținerea ordinii și asigurarea publică să se înființeze garda națională, rugînd pe cei apti să se înscrie benevol. În urma înscrierilor s-a organizat o gardă compusă din comandant, subcomandant, doi sergenți, nouă caporali și 45 de gardiști¹⁵. În Năsăud, la data constituirii gărzii (4 noiembrie), se preciza că se va întregi succesiv, pe măsură ce se vor prezenta soldați veniți de pe fronturi. Numărul se limita totuși la 150 feciori¹⁶.

b) Numărul membrilor nelimitat : în alte localități, garda națională era formată din toată populația capabilă a purta arme. „Se consideră de membrii ai gardei toți locuitorii comunei, bărbați și feciori, apti trupest și sufletește pentru serviciu, de la 18—55 ani. Sînt însumați pînă acum (5 noiembrie 1918) 150, se arată în protocolul adunării populare de constituire în comuna Agirbiciul¹⁷; în comuna Chiraleș „garda națională constă din toți feciorii foști soldați” iar în comuna Plugova (Banat) „garda se compunea din toți bărbații de la 18 pînă la 50 de ani, fără de plată”¹⁸.

c). Au fost și localități unde numărul membrilor gărzilor era mic determinat fiind atît de numărul locuitorilor comunei cît și de posibilitatea de a-i retribui. Spre exemplu, în comuna Diviciorii Mici s-a ales o gardă formată dintr-un comandant și patru gardiști; în comunele Chertis, Nadrijești, Buceov, Săturău cîte cinci gardiști, iar în comuna Dobricelul au fost aleși șase gardiști¹⁹; în comuna Ciceu-Poeni, opt, iar în Țaga zece²⁰.

Conducerea acestor gărzi era încredințată unor foști ofițeri sau subofițeri, oameni care se bucurau de stima concetățenilor lor. Ei erau aleși de înșiși gardiștii ce compuneau garda²¹.

Acolo unde efectivul era mare, garda se organiza pe plutoane, fiecare pluton avînd un ofițer sau subofițer ca comandant²². Au fost însă comune în care, la data constituirii gărzii, nu se afla nici un ofițer. În astfel de situații comanda era încredințată unui fost sergent s-au grad mai mic, dar capabil s-ăi conducă. În comuna Dirja din Comitatul Solnoc-Dobica după ce s-au înscris 91 de inși, s-a trecut la “alegerea comandanților și împărțirea feciorilor”. S-a ales un comandant local (sergens major), un comandant de instrucție, un comandant de serviciu, trei comandanti de plutoane, trei furieri, un gornist un toboșar. Adunarea

¹⁵ Ibidem, fond C.N.R. comitatul Solnoc-Dobica, dosar nr 2, f. 119.

¹⁶ Ibidem, Năsăud, dosar II/2, f. 3.

¹⁷ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 196/1918, f. 19—20; C.N.R. Comitatul Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 112, Comitatul Caransebeș, dosar nr. 39/1918, f. 1.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 56—67, C.N.R. Arad, dosar nr. 1/1918, f. 14—15, 45.

²⁰ Ibidem, f. 157.

²¹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396, f. 2.

²² Atît organizarea gărzii cît și a serviciului de gardă era în funcție de Consiliul Național Local, de capacitatea comandantului, de efectivele gărzii respective. Din documentele studiate socotim necesar să evidențiem “statul gărzii naționale rămîne din Caransebeș” singurul document indentificat care dă o imagine completă a modului cum era organizată și cum funcționa garda. Spicuim din acesta numai capitolele: înființare organizare, proviantul, administrație, infirmerie, terenul, arestul, serviciul interior, serviciul exterior, instrucția, ofițerii civili, chestii personale, pedepse, propagandă. Vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond C.N.R. Caransebeș, dosar nr. 32/1918, f. 1—2.

mai recomanda să se facă și al patrulea pluton, pe măsură ce se vor mai înscrie oameni²³

Într-o altă comună — Dobica — același comitat, în urma înscrierilor unui număr de 114 locuitori s-a făcut alegerea comandanților și împărțirea oamenilor după cum urmează: Comandatul gardei (un sublocotenent), un comandant local și un comandant de instrucție, elev de administrație patru comandanți de plutoane, cinci ordonanțe (la cancelarie și la plutoane, un gornist, cizmar, croitor²⁴.

Cu ocazia constituirii și organizării gărzii se stabilea și localul pentru cazarmă, locul de instrucție, posibilitățile de dotare cu arme și muniții. În același timp se depunea jurământul de credință²⁵ prin care se obligau să întărească disciplina și ordinea, să îndeplinească fără șovăire toate poruncile C.N.R. „Ne supunem numai poruncilor comandanților și ofițerilor noștri români. Numai acestui consiliu îi recunoaștem dreptul de a da porunci în numele națiunii române. Poruncile Consiliului nostru național le vom împlini cu cea mai mare însuflețire, ziua și noaptea, pe orice vreme și în orice împrejurare ca fii credincioși și cinstiți ai națiunii române”.

Jurământul era în general același, în unele locuri existind însă unele deosebiri. Spre exemplu, în comuna Vard s-a depus următorul jurământ „Jur sărbătorește atotputernicului Dumnezeu că voi fi cu credință neclintită către Consiliul Național Român Central, pe care-l voi cinsti și apăra, voi împlini toate poruncile sale; jur că în toate manifestările mele voi fi fiu credincios națiunii române, jur că voi griji, în caz de trebuință chiar și cu arma de viață și averea concetățenilor mei, fie aceia de orice neam. Așa să-mi ajute Dumnezeu”²⁶.

Depunerea jurământului era momentul solemn al adunărilor. De aceea, în cele mai multe locuri, era depus în același timp de către membrii Consiliului Național și ai gărzii. După depunerea jurământului la sediul unde se făceau alegerile sau în timpul defilării prin comună se cântau cîntece naționale: „Deșteaptă-te române”, „Pe al nostru steag e scris unire”, „Tre cînturi” etc.²⁷.

Delegații organului superior care participau la ședințele de constituire țineau mai întâi expuneri în care reliefau lupta dusă de înaintași pentru binele poporului, pentru apărarea ființei naționale, pentru drepturi și libertăți, împotriva stăpînirii străine. Procesele verbale de la diferite ședințe arată, în liniile cele mai generale, problemele pe care le-au dezvoltat vorbitorii, dar nu și entuziasmul de care erau cuprinse masele, atmosfera în care aveau loc aceste adunări, talentul oratoric. Ele pot fi uneori deduse din numărul mare al participanților, din răspunderea cu care făceau propunerile pentru consiliu, din bunăvoința cu care se ofereau a fi înscrși în gărzi, din cîntecele patriotice ce se cântau.

Din documente se desprinde și faptul că în multe localități, mai ales din Banat, serviciul de gardă era socotit o datorie de onoare, fapt pentru care se făcea cunoscut de la început că nu vor fi plătiți. În încheierea expu-

²³ Ibidem, Solnoc—Dobica, dosar nr. 2, f. 53—54.

²⁴ Ibidem, f. 63—65.

²⁵ Ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. 11/2, f. 16.

²⁶ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99/1918, f. 54.

²⁷ Ibidem, dosar nr. 234/1919, f. 22—23, dosar nr. 96/1918, f. 11; fond C.N.R. Solnoc—Dobica, dosar nr. 2, f. 85, 37, 92—94; Caransebeș, dosar nr. 77, f. 2, dosar nr. 96, f. 4.

nerii ținute în Mehadia preotul Coriolan Buracu chema publicul adunat ca „acum în zorile libertății noastre naționale și a unirii tuturor de un neam și o lege, să-și dea fiecare concursul de bună voie și fără plată pentru susținerea ordinii în comună”²⁸. În același timp, el preciza că: „acei care se anunță de bunăvoie nu vor fi nici simbriași și nici năimiți; neamul va recunoaște serviciile aduse. Dacă ne-am știut da viața pentru cauza străină, ba de multe ori chiar în contra noastră în țări străine, fără mîncare, rupți de foame, cu hainele rupte, plini de boli, fără un cuvînt de mîngiere ci numai cuvinte de batjocură atunci vom ști a ne uni într-o ne păm casele noastre, cîstea noastră și a susține ordinea”²⁹. Într-o ședință următoare, la 7/20 noiembrie, adunarea adoptă o hotărîre în care se preciza printre altele: „atît membrii C.N.R. cît și ai gărzii locale îndatorează, respectiv se obligă, să servească fără nici o plată. Milă, respectiv ajutor în bani, nu cer nici nu primesc nici de unde”³⁰.

Și în comuna Jupa, din comitatul Caransebeș, președintele adunării sublinia că: „avînd în vedere cauza noastră națională română, ordinea și buna liniște în comună, să se întrebe care doresc a se înscrie de voie în gardă, fără nici o plată dar numai de la 20—40 de ani”³¹. Din comuna Ciceu-Poeni la 12/25 noiembrie se raporta că s-a organizat și garda națională locală în care au intrat de voie opt inși. Aceștia s-au obligat a servi comuna în privința ordinii fără nici o remunerație³². Situații asemănătoare au existat și în alte localități³³.

În cele mai multe comune însă, cei ce făceau serviciul de gardă erau plătiți în bani. Pe alocuri și în produse³⁴. Sumele cu care erau remunerați variau după situația materială a comunei, după greutatea cărora trebuia să li se facă față, precum și după zilele de serviciu. Așa spre exemplu în ședința Consiliului Național Român cercual Agnita s-a discutat, printre altele, ca gardiștilor „să li se plătească după fiecare zi de serviciu, în Agnita 19 coroane, iar în celelalte comune cîte cinci coroane. Cînd se deplasează în vre-o comună străină să li se plătească solda îndoit și cinci coroane pentru alimente pe fiecare zi”³⁵.

Din Deva se aducea la cunoștință că s-a hotărît să se reducă numărul gardiștilor locali și lea de acestora la 10 coroane pe zi plus vîptul³⁶.

Într-o scrisoare de răspuns din partea reprezentantului Consiliului Național Român comitatens Sighișoara se făcea cunoscut că „în ceea ce privește plata gardiștilor, lucrul e cam greu neavînd noi românii nici fonduri speciale spre acest scop. Și nici dările statului sau alte izvoare de venituri nu ne stau la dispoziție. Deocamdată să nu lăcomească gardiștii la nu știu ce plată căci pînă acum au servit peste patru ani pentru străini într-o apărare a intereselor străine de neamul nostru pe cînd acum servesc pentru întruparea idealului nostru național, pentru unirea tuturor românilor”³⁶.

²⁸ Ibidem, Mehadia, dosar nr. 69, f. 1.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, dosar nr. 77, f. 1—2.

³¹ Ibidem, Caransebeș, dosar nr. 18/1918, f. 1—2.

³² Ibidem, Solnoc-Dobla, dosar nr. 2, f. 47.

³³ Ibidem, f. 107—108.

³⁴ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 395/1918, f. 70—71.

³⁵ Ibidem, dosar nr. 99/1918, f. 98—100; dosar 104 f. 95.

* hrana, mîncarea.

³⁶ Ibidem, dosar nr. 95/1918, f. 76.

De subliniat este și faptul că în multe locuri gărzile naționale au suferit schimbări din punct de vedere al organizării, mărindu-și sau micșorându-și efectivele. Așa spre exemplu la 24 noiembrie 1918 din comuna Cristolțul Mare se raporta că, garda a fost organizată pe 8 noiembrie iar pe 14 a fost reorganizată³⁷.

În ceea ce privește organizarea serviciului, acesta era atribuitul comandantului gărzii, în raport de sarcinile ce trebuiau rezolvate în comună. Astfel, în comuna Mehadia se stabilea că „serviciul începe la ora 8 seara până miine zi seară; comandantul numește pe un subcomandant și 6 gardiști. Serviciul se face la sosirea trenurilor (deci în gară), se controlează localurile publice, iar noaptea se controlează toată comuna”³⁸. În comuna Agîrbiciu, s-a dispus imediat după alegere „așezarea de pază la locurile unde se păstrează bunurile comunei și pe străzi”³⁹.

În unele localități, Garda națională avea local propriu, ceea ce făcea posibil ca gardiștii să fie încazarmați. Din numărul total al celor înscrși în gardă numai o parte făceau serviciul, restul văzîndu-și de treburile lor, venind la serviciu numai cînd le venea rîndul sau cînd erau chemați pentru cazuri urgente⁴⁰.

Au existat și situații cînd membrii gărzii dintr-o comună erau chemați în ajutor în altă comună, sau membrii gărzii cercuale ori districtuale interveneau în comunele în care trebuia pus capăt unor stări de lucruri ce periclitau „ordinea” și „liniștea”.

Gărzile naționale aveau de făcut față unor probleme multiple, determinate de mai mulți factori între care pot fi amintiți: componența națională și socială a comunei, locul de așezare — mai aproape sau mai departe de căile principale de acces, de centrele culturale — nivelul economic de dezvoltare, mărimea ca teritoriu și ca populație etc. Dacă în linii generale era vorba de ordine și liniște, de paza avutului obștesc și particular, în mod concret interveneau sarcini și preocupări specifice.

Între preocupările principale ale populației din comune era și aceea de a avea în organele locale funcționari cinstiți⁴¹ în locul celor care fugiseră sau în locul celor pe care-i alungau pentru că, în anii anteriori abuzînd „în măsură nemaipomenită” de puterea lor oficială au păgubit „interesele cele mai juste ale poporului primejdindu-i chiar viața”⁴².

La acțiunile de înlocuire a unor funcționari ai vehicului aparat de stat, în multe localități au luat parte și gărzile naționale pentru a preveni eventuale tulburări a ordinii.

³⁷ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 49.

³⁸ Ibidem, Mehadia, dosar nr. 69, f. 1.

³⁹ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 96/1918, f. 19—20.

⁴⁰ În protocolul ședinței din 14 decembrie 1918 al C.N.R. din comuna Băreuța se consenează propunerea de a se mări numărul gardiștilor pînă la numărul posibil, căci vor figura ca gardiști în rezervă, care în caz de nevoie să poată face serviciu activ, pînă atunci fiecare își vede de economia sa. Vezi fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 79/1918.

⁴¹ În comuna Fodora română la schimbarea primarului Șerban Gavril care ani de-a rîndul a terorizat populația fiind omul celor bogați, pentru a face liniște a fost trimis sublocotenentul Ioan Mureșan cu garda română din Ileanda Mare. Ascultînd plîngerile populației imediat l-au înlăturat din funcție pe Gavriș „ca om nevrednic de a purta mai departe oficiul acesta” populația din comună alegînd pe un altul. Vezi Consiliul Național Român Solnoc-Dobica, dosar nr. 6, f. 25. În aceeași problemă C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/1918, f. 1.

⁴² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99/1918, f. 37.

Prin ordinul comisarului cercual de alimentație Agnita, Consiliilor comunale li se amintea că „toți proprietarii de mori din cercul Agnita sînt datori a administra întreaga cantitate de vămă pentru consiliu”. Comandanților gărzilor li se preciza: „Comandanții gărzii sub responsabilitatea personală și materială au zilnic să se convingă despre faptul acesta”⁴³.

La ședința de instruire cu comandanții gărzilor naționale, ce s-a ținut la Mediaș în 24 decembrie 1918 se atrăgea atenția că nimeni nu are voie să călătorească pe calea ferată fără permis, eliberat de C.N.R., că nimeni nu are voie a găzdui persoane străine suspecte, a vinde bucate afară din sat decît numai dacă cumpărătorul avea legitimație de cumpărare de la C.N.R. din Mediaș, că nu-i permis nici o adunare după ora 9 seara⁴⁴. Interdicțiile respective trebuiau respectate iar controlul lor trebuia făcut de gărzile comunale.

Prin ordinul șefului armatei și siguranței publice din 19 decembrie 1918 se cerea tuturor gărzilor naționale să sprijine „comandele de transporturi noi înființate” pentru desfășurarea în bune condițiuni a tuturor transporturilor militare de orice natură⁴⁵.

Comanda gărzii cercuale Agnita⁴⁶ cerea gărzilor comunale să identifice și să inventarieze obiectele care au format proprietatea de stat de orice natură, fin, vite, etc. Consiliile naționale din comunele Agrișul de Jos și Agrișul de Sus consemnau, în procesul verbal, rolul gărzilor naționale înființate, „pentru împiedicarea jafurilor, tulburărilor, devastărilor, pustiirilor silnicilor etc. cu un cuvînt susținerea ordinii bune și respectarea bunului oricărui compatriot de orice confesie ar fi”⁴⁷.

La 27 noiembrie 1918 se cerea gărzii naționale din Blaj să trimită 100 gardiști înarmați bine echipați la Consiliul Național Român din Alba Iulia⁴⁸ în vederea pregătirii marii sărbători de la 1 Decembrie.

Ceea ce se desprinde însă din majoritatea protocoalelor încheiate la ședințe este faptul că cetățenii din localitate erau priviți ca o colectivitate încheată, indiferent de naționalitate. Socotim că este un merit al C.N.R. și al gărzilor faptul că au privit oamenii în primul rînd, ca oameni și nu ca naționalitate, că i-au privit prin prisma apartenenței de clasă, a felului cum își aduce contribuția la bunul mers al comunei și nu prin „cărei națiuni îi aparține”. „Garda națională română s-a format din cetățenii Năsăudului vrednici de a purta și minui arma cu scopul de a susține ordinea și a apăra siguranța publică din Năsăud, avutul și viața fiecărui cetățean al Năsăudului, fie acela de ori și ce nație și lege”⁴⁹. Mai departe, în ordinul de zi nr. 1 al Gărzii naționale din această localitate, se arăta: „În vremurile de grea încercare și mare învălmășală de azi să dăm dovadă lumii și celor care odată ne vor cere socoteala, fie aceia străini sau chiar copii și urmașii noștri, că sîntem în stare a ne chivernisi și apăra noi pe noi și a susține ordinea acasă la noi fără nici un ajutor ori amestec din afară”.

⁴³ Ibidem, dosar nr. 396/1918, f. 17.

⁴⁴ Ibidem, dosar nr. 96/1918, f. 26–27.

⁴⁵ Ibidem, fond C.N.R., dosar nr. 108, f. 91.

⁴⁶ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 104/1918, f. 6.

⁴⁷ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 9–10.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, Năsăud, dosar nr. 6/1918, f. 7.

În ordinul Consiliului Național al comitatului Tîrnava Mare⁵⁰ către Consiliul național din comuna, Telina, se atrăgea atenția că acesta este răspunzător pentru toate abuzurile ce s-ar comite contra persoanei sau avutului consătenilor lor. „Avertizăm Consiliul comunal să ferească pe toți locuitorii comunei de atacul oamenilor răi și neresponsabili și să potolească patimile pornite din ură personală sau de neam care nu sînt demne de un popor cult.

Cu ungurii din comună trebuie să trăiți ca frații căci și ei sînt oameni ca și noi. Noi chiar prin aceea vrem să dovedim că sîntem un popor cult și de ordine căci cinstim în fiecare om neamul omenesc”⁵¹.

Modul acesta de gîndire și de acțiune al conducătorilor și organelor noi create de populația românească care își organiza viața sa independentă demonstrează maturitatea lor, răspunderea cu care priveau situația concretă de aici, conviețuirea cu naționalitățile existente.

Unul din elementele principale ale tăriei, ale forței gărzilor naționale îl constituia disciplina în rîndul membrilor lor. Atît Consiliile naționale cît și comandantii gărzilor aveau mereu în atenție întărirea disciplinei, dezvoltarea răspunderii pentru misiunea încredințată. Educarea lor începea de la respectarea obligației elementare, a saluta pe superiori „atît în cazarmă cît și în afara cazarmii”, pînă la jertfa supremă pentru țară. Încălcarea regulilor disciplinare mergea pînă la eliminarea din gărzi, pedepsirea cu amenzi sau chiar trimiterea în judecată, în raport de gravitatea abaterilor⁵².

Activitatea gărzilor era analizată în ședințele Consiliilor naționale comunale unde comandantii trebuiau să raporteze despre îndeplinirea sarcinilor primite și modul cum asigurau liniștea și ordinea. Tot în ședințele consiliilor se hotăra mărirea sau micșorarea efectivului, sumele ce urmau să se plătească gardiștilor, organizarea unor acțiuni temporare etc.

Pentru modul cum și-au îndeplinit misiunea gărzile naționale din multe localități au fost felicitate de forurile superioare. Amintim aici, spre exemplu, scrisoarea comandantului trupelor române din Transilvania, generalul Moșoiu către Amos Frâncu, comandantul legiunii române și a gărzilor din Cojocna — Cluj pe care-l felicită în calitatea sa și îi mulțumea pentru sprijinul dat de gărzile naționale. „În numele comandamentului trupelor din Transilvania — sublinia generalul Moșoiu — vă aduc cele mai vii mulțumiri și vă felicit pentru succesele ce ați obținut în combaterea anarhiei și în menținerea dreptului românesc în fruntea gărzilor naționale din Cluj”⁵³.

După Adunarea de la Alba Iulia, cînd s-a constituit Consiliul Dirigent, Organ Central pentru Transilvania cu atribuțiile și sarcinile unui Consiliu de Miniștri, a început o nouă etapă în organizarea instituțiilor administrative și de apărare internă și externă. În ceea ce privește gărzile naționale ele devin subordonate Ministerului de Război⁵⁴, dar rolul lor începe să seacă.

⁵⁰ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99/1918, f. 9.

⁵¹ Ibidem, fond C.N.R. Cluj, dosar nr. 2, f. 10.

⁵² Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 99, f. 40; dosar nr. 396/1919, f. 2; fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 119.

⁵³ Ibidem, fond C.N.R. Năsăud, dosar nr. II/4, f. 1.

⁵⁴ Ibidem, Oradea, dosar nr. 1/10/1918, f. 1—2.

Una din primele măsuri care vizau Gărzile naționale era micșorarea efectivului acestora iar plusul de arme (puști, săbii, revolve, muniții etc.) să fie trimis la gărzile cercuale ⁵⁵. În unele comitate au rămas numai gărzile cercuale sau comitatense* care distribuiau gardiști în comunele de pe raza comitatului ⁵⁶. Concomitent, începe să se organizeze Jandarmeria.

Consiliile naționale și respectiv gărzile naționale nu mulțumeau suficient pe stăpînii de moșii și în general pe cei bogați. Oamenii aleși din rîndul populației trebuiau să apere interesele populației. Ori, interesele celor mulți nu coincideau cu ale celor bogați. Masele populare considerau că, scăpînd de stăpînitorii străini, vor putea intra în posesia pămîntului pe care veacuri de-a rîndul îl udaseră cu sudoare și cu sînge, vor avea de dat dări mai puține și mai mici, vor fi feriți de abuzurile și samavolniciile organelor administrative și de represiune. „Poporul revoltat condus de idei rătăcitoare, dorul de a-și împărți averea mobilă și imobilă a proprietarilor mari din această comună, se adună în cete pe la căși private — ostași sosiți acasă cu puști, revolve, pregătiți de a duce la îndeplinire fapta dureroasă, criminalistă” ⁵⁷. Semnalări asemănătoare primeau din diverse locuri Consiliile naționale comitatense, pe care, la rîndul lor, le raportau Consiliului Național Român Central.

„Ideile rătăcitoare” erau insuflate permanent de către muncitori, de către Partidul social-democrat. Influența lor era destul de mare ca să nelineștească pe cei bogați și să ceară măsuri.

Într-un raport al Consiliului național din comitatul Solnoc-Dobica de la începutul lunii decembrie către Consiliul Dirigent, semnala primejdia pe care o prezenta „agitafia socialistă, mai bine-zis bolșevistă printre români”. „Partidul socialist democrat de aici dezvoltă o activitate febrilă, trimite oameni prin sate care răspîndesc idei bolșeviste și mi-e teamă că azi mîine vor învinia poporul român de la sate” ⁵⁸.

Pentru concretizarea stării de spirit în rîndul populației muncitoare și în același timp al caselor exploatatoare o importanță deosebită o prezintă scrisoarea C.N.R. din Brad adresată la 14 decembrie lui Ștefan Cicio Pop în calitate de șef al secției pentru siguranța publică : „Ținuturile fără armată regulată avizate numai la garde locale ajung pradă anarhismului... Elementele de dezordine știind că nu este o putere armată mai presus de garda compusă din oameni de ai lor, au început a se deda la excese... s-au lăsat apoi să meren să răspîndesc curentele de distrugere anarhiste și socialiste ce bîntuie țara”. În continuare se raportează că au început să fie „jefuite pădurile” că au fost sparte și împărțite toate magaziiile de la minele

⁵⁵ Ibidem, fond C.N.R., dosar nr. 104/1918, f. 6, dosar nr. 108, f. 174 vezi și C.N.R. dosar nr. 108, f. 143.

* Iată ce scrie într-un raport al comandantului gării naționale din comitatul Solnoc-Dobica „Starea siguranței politice în comitat e îndestulătoare... și acolo unde s-au ivit dezordini și jafuri, garda națională comitatensă și detașamentele acesteia au restabilit ordinea și siguranța publică. Ordinea și siguranța publică în comitat o susține garda națională română comitatensă cu sediul în Dej care a numărat 826 membri din care au fost detașați în comuna Giurgești 22, Cișcău 24, Olpret 24, Simăna 15, Iclod 13, Giochi Girbou 20, Ileanda Mare 52, Lăpușul unguresc 36, Căpîlnac Mic 38, Gîlgău, 28, Gherla 46, Chiuiști 15, Dobricul Mare 17 Sîrbou 12, vezi fond C.N.R. Solnoc Dobica dosar nr. 8, f. 117.

⁵⁶ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 8, f. 117.

⁵⁷ Ibidem, dosar nr. 2, f. 136.

⁵⁸ Ibidem, fond C.N.R. Solnoc-Dobica, dosar nr. 8, f. 34—35. A se vedea și C.N.R. Sibiu, dosar nr. III/467, f. 31—33.

din ținut, chiar și în rîndul gărzii din Brad „a început a se încuibă bolșevismul”.

Scrisoarea se încheia cu rugămintea de a veni cît mai repede armata regulată „pe care în situația de acum o dorește nu numai românii ci și neromânii din părțile Zarandului după cum o dovedește și hîrtia sfatului național din Brad ⁵⁹.

La începutul lunii ianuarie 1919, Consiliul Național cercual din Agnita atrăgea, printr-o circulară, atenția consiliilor naționale locale asupra răspîndirii broșurilor de propagandă antimonarhică „încercînd totodată să lățească ideile bolșeviste” ⁶⁰ cerîndu-le să le confiște iar pe cei ce le răspîdesc să-i trimită la Consiliul cercual.

Gărzile naționale, prin componența lor, nu prezentau garanția că vor putea stăvili avîntul maselor populare, ceea ce nu convenea claselor exploataatoare.

Trebuia instituită deci o altă forță publică, o forță care să fie absolut la dispoziția clasei dominante, care să apere interesele moșierilor și capitaliștilor. Această forță fusese creată de multă vreme în persoana jandarmeriei. Aceasta avea experiență în înăbușirea aspirațiilor maselor țărănești. De aceea, treptat, jandarmeria începe să fie instituită și aici.

Într-o circulară a C.N.R. Năsăud către comunele din Comitatul Bistrița Năsăud se spune: „Senatul național român comitatens în înțelegere cu comandantul român din Bistrița va înființa una companie de jandarmerie pentru susținerea ordinii publice pentru întreg comitatul” ⁶¹. În comuna Bran se întreține un post de jandarmi „din opt feciori, un plutonier și un comandant ⁶².

La 22 decembrie 1918 șeful armatei și siguranței publice făcea cunoscut printr-un ordin comandanților gărzilor naționale comitatense că, în urma creeri jandarmeriei și a unei armate regulate, gărzile naționale române de pe toate teritoriile vor fi în scurt timp dizolvate. El recomandă ofițerilor de rezervă și funcționarilor care nu puteau intra în serviciul activ al armatei, tinerilor care urmau a-și continua studiile universitare să-și reia aceste preocupări începînd cu data de 15 ianuarie 1919 ⁶³.

În același timp, pe măsură ce armata română intra în Transilvania, se făcea dezarmarea populației de la sate, ridicîndu-se armele mai întîi de la „elementele de neîncredere” ⁶⁴.

La 27 decembrie comandantul gărzii naționale din comitatul Hunedoara raporta că dezarmarea populației continuă. Comandantul român a dat termen pentru stringerea armelor pînă la 7 ianuarie 1919.

Un alt ordin, de astă dată al armatei române din Mediaș, cerea, la 5 ianuarie 1919, ca toate armele aflate în comune, atît civile cît și militare, împreună cu ale legiunii române, să se aducă la cazarma din Mediaș și să se predea armatei stabilînd că pentru menținerea ordinii în comună se pot reține numai cinci puști ⁶⁵.

⁵⁹ Ibidem. C.N.R. Sibiu, dosar nr. III/467, f. 31—33.

⁶⁰ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 396/1919, f. 16.

⁶¹ Ibidem, fond C.N.R., dosar nr. 108, f. 93.

⁶² Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 49, f. 107—108.

⁶⁴ Ibidem, fond C.N.R. Sibiu III f. 97, II/467 f.

⁶⁵ Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 395/1919, f. 16.

Deci, treptat, treptat, în luna decembrie 1918 și ianuarie 1919, numărul membrilor gărzilor, sfera de acțiune a acestora, armamentul sînt reduse tot mai mult, pentru ca începînd cu 15 ianuarie 1919 să fie desființate. Pînă la sfîrșitul lunii martie 1919 atît Gărzile naționale cit și Consiliile naționale își încetaseră activitatea în locul lor fiind instituite organe de pază, ordine și siguranță tipice regimului burghezo-mișieresc.

Deși perioada în care au acționat Consiliile și Gărzile naționale a fost scurtă, ele și-au dovedit rolul pentru care au fost create— acela de a contribui la îndeplinirea sarcinilor impuse de lupta întregului popor român pentru desăvîrșirea unității de stat.

RÉSUMÉ

L'article traite sur la nécessité, le rôle et l'attribution des gardes nationales roumaines formées à l'automne et à l'hiver de l'année 1918—1919.

Dans la première partie est analysée la structure de leur organisation qui correspondait à la structure de l'organisation des conseils nationaux, les gardes étant en réalité leurs organes expéditifs. Se basant sur un riche matériel documentaire, l'auteur présente le mode dont les gardes ont été constituées, dont elles ont été instruites et dotées avec armement et aussi les tâches que leurs incombait en rapport avec la situation générale et concrète de la localité.

Les membres des gardes, étant élus de la population locale, s'identifient avec les aspirations des masses. Mais en divers lieux, les gardes étant à la disposition des Conseils Nationaux, se sont opposées aux actions justifiées de la population, défendant les intérêts de grands propriétaires fonciers.

Quique leur existence ne dura que peu du temps, leur contribution pour maintenir l'ordre et défendre les droits civiques et la propriété a été reconnue et evidenciée par les organes supérieurs.

LUPTA MARAMUREȘENILOR PENTRU UNIREA CU ROMÂNIA ÎN TOAMNA ANULUI 1918

I. KOVÁCS

În 1918 maramureșenii înscriu pagini glorioase în cartea de aur a istoriei poporului român. În ultimele luni ale primului război mondial muncitorii, țărani și intelectualii progresiști din această regiune se ridică cu o forță unită împotriva puterii străine și își cuceresc libertatea cu grele jertfe de vieți omenești. Pentru împlinirea dorinței seculare, mase largi din Maramureș* participă la Adunarea Națională de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918, și-și declară adeziunea la unirea cu România.

Maramureșenii au ridicat steagul libertății cu multe decenii înainte, ducând o luptă susținută împotriva regimului absolutist introdus după 1848 și revendicând organizarea democratică a regiunii, înființarea instituțiilor culturale românești. În vederea unirii forțelor tuturor românilor, după 1867, fruntașii politici și intelectualii progresiști din această regiune au strins legăturile tradiționale cu mișcarea de eliberare națională din Transilvania, Banat și Crișana și au intensificat tot mai mult contactul cu viața culturală din România¹. Astfel, ridicarea unanimă a populației din Maramureș, în majoritate românească, în cadrul mișcării revoluționare burghezo-democratice din toamna anului 1918, a fost expresia fermă, entuziastă, a dorinței de eliberare.

Evenimentele de aici din luna noiembrie și începutul lunii decembrie 1918 constituie părți integrante ale luptei cu izbîndă a poporului român pentru desăvîrșirea unității într-un stat național.

* * *

La izbucnirea și ridicarea la un nivel superior a mișcărilor revoluționare din ultimele luni ale primului război mondial, cu apogeul lor în noiembrie și începutul lui decembrie 1918, au contribuit o serie de factori. Unul, cu deosebită importanță, era agravarea accentuată a situației țărănimii, care la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, reprezenta 76% din întreaga populație². În urma desființării iobăgiei în

* Sub denumirea de Maramureș înțelegem actualul județ Maramureș.

¹ Șt. Pascu, C. Gölner, *Lutte des roumains de la Monarchie de la Habsbourg contre le dualisme*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1 (1968), p. 43–44. Vezi și A. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 199–218.

² V. Filipciuc, *Maramureșul*, în „Transilvania”, nr. 9–12/1921, f. 819.

1848 și pe baza patentei din 2 martie 1853 referitoare la răscumpărările personale ale servituților feudale, în Maramureș au intrat în proprietatea unor loturi urbariale mici de câteva iugăre — neîndestulătoare pentru susținerea familiilor țărănești — numai circa 50% din totalul populației țărănești³. Cealaltă parte a sătenilor, jelerimea alodială, a rămas în dependența moșierilor, cu obligații de robotă deoarece legile au prevăzut numai în principiu posibilitatea răscumpărării serviciilor cu caracter feudal și a loturilor muncite de ei⁴. Nu a dus înainte problema rezolvării situației dependente a acestei categorii de țărani, nici legea din 1896, votată de parlamentul maghiar și care prevedea modalitățile de autorăscumpărare a jelerilor alodiali⁵. Astfel, factorii — lipsa de pământ și dependența înrobitoare a multor țărani — care au provocat nemulțumiri serioase și răscoale fățișe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului nostru, au persistat și în perioada primului război mondial.

La permanentizarea nemulțumirilor adânci a contribuit și excluderea treptată după 1848 a mării majorități a țăranimii din dreptul de folosire a pădurilor și pășunilor, teritorii care constituiau peste 60% din suprafața Maramureșului⁶. Aceasta însemna o lovitură decisivă pentru țărani, deoarece mase întregi din Țara Oașului, din Valea Vișeuului, Izei, Marei erau în primul rînd crescători de vite, de oi sau își asigurau traiul prin valorificarea obiectelor confecționate din lemn⁷. Revoltele izbucnite din acest motiv în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au determinat guvernul să propună parlamentului votarea unei legi, în 1913, care să asigure folosirea pădurilor și pășunilor de către țărani. Moșierii însă căutau, cu sprijinul autorităților locale, să eludeze legea⁸.

În timpul războiului acești factori, care au cauzat nemulțumiri generale maselor, s-au făcut simțiți mai puternic. În urma mobilizării celor mai capabili de muncă, a rechiziționării cailor și vitelor, multe loturi țărănești nu puteau fi muncite. Pământuri întinse au rămas nelucrate și din motivul că o bună parte a regiunii a devenit cîmp de luptă, sau hinterland apropiat unde se așezau unitățile de rezervă ale armatelor austro-ungare și germane. În multe locuri au fost luate cu forța de la țărani oile și vitele de către comandamentele de armată, iar folosirea pădurilor, din cauza trupelor așezate aici, a devenit aproape imposibilă.

Astfel, situația maselor țărănești s-a înrăutățit atît de mult, încît s-a simțit lipsa de bucate deja în primii ani ai războiului, iar la sfîrșitul lui foametea a devenit generală⁹. În ultimele luni ale războiului vicecomi-

³ I. Kovács, *Despre nivelul dezvoltării agriculturii din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și formele de exploatare a țăranimii*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. IX, 1966, p. 162.

⁴ *Memorial compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în zilele de 12, 13, 14 mai 1881*, Sibiu. 1882, p. 104.

⁵ *Corpus iuris hungarici*, 1896, Budapesta, 1897, p. 63—71.

⁶ V. Filipciuc, *op. cit.*, p. 816.

⁷ I. Dermer, I. Marin, *Maramureșul românesc*, București, p. 73, 78—81.

⁸ *Corpus iuris hungarici*, Budapesta, 1914, p. 91—134.

⁹ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 232—233. Problema alimentației a devenit deosebit de gravă în timpul războiului, deoarece Maramureșul a putut satisface trebuințele locuitorilor chiar în timpul de pace numai într-o proporție de 15%. Vezi și I. Dermer și I. Marian, *op. cit.*, p. 78.

tele din Sighet informa Ministerul Agriculturii că „locuitorii din regiunea Răhău, circa 40 000 de oameni, n-au ce mânca și domnește între dinșii foametea în măsura cea mai mare ...”¹⁰.

Datele arhivistice arată că în toate părțile Maramureșului populația săracă suferea de lipsa de alimente, ceea ce „periclita siguranța averii”¹¹. Din mai multe părți se raporta că „asigurarea alimentației e garanția liniștei și ordinii publice ...”¹².

Nemulțumirile au crescut și în rândurile proletariatului. Industria era slab dezvoltată în Maramureș, ceea ce a făcut ca situația materială a muncitorimii, circa 10% din întreaga populație, să fie și ea precară¹³. Fabricile din Baia-Mare și minele din Baia-Spric, numărau circa 300 de muncitori și mineri la începutul secolului al XX-lea¹⁴. Pe lângă aceste centre industriale se mai găseau așezăminte industriale la Sighet : o moară modernă pentru tăiatul sării și o fabrică de mobile¹⁵. La Săcel funcționau 10 sonde, la care lucrau 70 de muncitori și care produceau anual 12 vagoane petrol brut. La Vișeu de Sus exista o moară modernă de făină cu o capacitate de două vagoane la zi și o fabrică de mobile.¹⁶ Mai existau salinele din Coștiui cu peste 300 de muncitori și Ocna-Șugatag, cu peste 350 de muncitori. Fiecare produce anual câte circa 250 000 măji sare¹⁷. În mina de aur, argint și plumb de la Budești erau angajați foarte puțini lucrători. În diferite părți ale Maramureșului mai funcționau 25 de ferăstrae, dintre care 14 mișcate cu forța aburului, iar 11 cu forța apei. Ele aveau o capacitate de 250 000 m³ scinduri pe an. Și la aceste așezăminte numărul muncitorilor era redus, iar salarizarea scăzută¹⁸.

În timpul războiului toate aceste întreprinderi, cu excepția ferăstraelor funcționau în plin, ele fiind puse în slujba războiului. Puși sub un control militar, imediat după izbucnirea războiului, muncitorii trebuiau să îndure poverile unui regim special, cu aplicarea legilor statariale. Din cauza lipsei generale a bucatelor, timpul de muncă a fost prelungit, iar rația de alimente mereu scăzută¹⁹.

În condițiile existenței sistemului militar în fabrici orice manifestare muncitorească a fost aproape imposibilă fără un risc deosebit de mare : trimiterea pe front sau condamnarea la moarte, la închisoare. Astfel, organizațiile social-democrate, precum și sindicatele puteau să-și desfășoare activitatea numai cu mari greutăți de sacrificii de vieți omenești.

Și intelectualitatea progresistă a regiunii, în majoritate românească (studenții, profesorii, dascălii și preoții satelor, care erau urmăriți pentru

¹⁰ Arh. St. Sighetul Marmăției, fond Prefectura combinatului Maramureș. Arhivele prezidențiale ale subprefectului, nr. 20 din 1919.

¹¹ Ibidem, nr. 73 din 1919.

¹² Ibidem, nr. 74, din 1919.

¹³ V. Filipciuc, *op. cit.*, p. 819.

¹⁴ *Bányászati és Kohászati Lapok*, „Foia minieră și metalurgie”, 1900, p. 171.

¹⁵ V. Filipciuc, *op. cit.*, p. 822.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, p. 817.

¹⁹ Arhiva Institutului de istorie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, fond Asociația economică din Transilvania, nr. 61 din 1916. Vezi și C. Enea și V. Șchiopu, *Din lupta muncitorilor de la salinele din Transilvania (1914–1919)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 212–216.

activitatea lor în mișcarea națională) a îngroșat rindurile maselor nemulțumite. Ea a stat în fruntea luptei de eliberare națională de multe decenii, mobilizând masele la acțiuni revoluționare în perioada absolutismului, a reorganizării democratice a regiunii, pe baza diplomei din 20 octombrie 1860, în perioada tratativelor pactului dualist din 1867, în anii mișcărilor memorandiste et c.²⁰

La adîncirea nemulțumirilor au contribuit și jertfele materiale și umane pe care populația din regiune a trebuit să le facă în timpul războiului. Imediat după declanșarea acestuia, în regiunea Maramureș au fost aduse unități de armată austro-ungare și apoi germane, iar mii de tineri maramureșeni au fost mobilizați și trimiși pe diferite fronturi. Mulți dintre aceștia și-au găsit sfîrșitul pe cîmpurile de luptă, în măcelurile care au avut loc, s-au întors acasă grav răniți, mutilați. Din circa 10 000 de români, participanți la război din fostul comitat Maramureș, au murit 1037, s-au întors invalizi 953, iar 1040 au dispărut, ceea ce constituia 30% din persoanele încorporate și 4% din întreaga populație românească. Situația era asemănătoare și în părțile nordice ale fostului comitat Solnoc-Dobica, precum și în părțile estice din comitatul Satu-Mare, azi părți componente ale județului Maramureș. Cei căzuți pe front, invalizii și dispăruții, din numărul celor încorporați, atingeau procentul 23%, iar din întreaga populație, 3%²¹.

Populația românească, evreiască și ruteană a regiunii a trebuit să îndure și asuprairea națională care se accentua în timpul războiului²². Intensificarea în general a asuprairii naționale în Ungaria, era în strînsă legătură cu mersul războiului pe de o parte, iar pe de altă parte, cu atitudinea guvernului român, care la începutul războiului și-a declarat neutralitatea, iar apoi a intrat în război alături de Antanta, împotriva Puterilor Centrale. Neutralitatea României în primii ani de război a determinat guvernul burghezo-moșieresc maghiar să ducă față de românii din Ungaria în general o politică mai circumspectă ca să nu influențeze atmosfera soldaților români pe fronturi, dar nu și față de românii, evreii și rutenii din Maramureș, deoarece această regiune era teatrul operațiilor militare, dar mai cu seamă datorită faptului că trupele reșești au pătruns, deja la începutul războiului în Maramureș, ceea ce putea să aibă repercursiuni asupra populației, chiar dacă trupele ruse, după o lună au fost silit să se retragă. În realitate, după retragerea trupelor rusești — la sfîrșitul lunii octombrie 1914, — Maramureșul a fost împresurat de unități de jandarmi²³.

Devenind teatrul de operații militare, Maramureșul a fost pus sub un regim special. Prevederile „regimului de excepție”, votate în anii premergători războiului de către parlamentul maghiar, au fost aplicate cu strictețe. Organele locale ale puterii burghezo-moșierești maghiare au deținut o mulțime de țărani, intelectuali, muncitori, pe care i-au bătut. O nouă ocazie pentru intensificarea asuprairii era faptul că România a intrat în

²⁰ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 199—218.

²¹ V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Sulmar și Maramureș aduse în timpul războiului mondial*, Sibiu, 1923, p. 20—21.

²² În timpul primului război mondial trăiau în Maramureș circa 36 000 evrei și circa 16 000 ruteni, în majoritate țărani, cu loturi mici de pămînt. Vezi V. Filipciuc, *op. cit.*, p. 817, și I. Dermer și I. Marin, *op. cit.*, p. 64 și 66.

²³ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 232.

război în vara anului 1916. După acest eveniment suspectarea și jecmânirea populației românești au ajuns la ordinea zilei, pentru înăbușirea oricăror mișcări de rezistență. Conducătorii politici ai românilor au fost siliți să dea declarații de lealitate față de împărat și de Monarhia austro-ungară²⁴. Pentru menținerea ordinii au fost aduse noi forțe armate, unități de jandarmi de tabără. Totuși năzuințele populației spre eliberare națională nu puteau să nu se manifeste deschis. Astfel s-au intensificat actele de sabotare a războiului, nesupunerea la munci publice în favoarea armatei, dezertările²⁵. Mulți din cei fugiți au trecut granița și s-au înrolat în armata românească, iar alți mulți maramureșeni ajunși prizonieri în Rusia, s-au prezentat în legiuni, de voluntari români, formate la Darnița, lângă Kiev. Ei au luat parte în bătăliile eroice de la Mărăști și Mărășești²⁶. Mulți tineri s-au retras în munții Maramureșului, îngroșând astfel numărul soldaților dezertați și organizați în unități, numite „gărzi verzi”, care susțineau cu un deosebit curaj steagul luptei de eliberare națională²⁷. Un ziar contemporan scria la 1 septembrie 1918 că gărzile verzi atacă autoritățile, alungă întreprinzătorii de exploatare a lemnului și pun mîna pe averea bogătaşilor²⁸. Prezența acestor grupuri în Maramureș a contribuit la înfățișarea rezistenței maselor.

* * *

În astfel de condiții, izbucnește în Transilvania mișcarea revoluționară burghezo-democratică, în toamna anului 1918. Semnalul a fost dat de clasa muncitoare din diferite centre industriale care începînd din primăvara anului 1917 s-a manifestat tot mai deschis împotriva vechilor autorități ale Monarhiei austro-ungare, iar la sfîrșitul lunii octombrie 1918 a pornit la luptă prin greve politice și demonstrații, pentru eliberarea Transilvaniei și unirea ei cu România. Prin acțiunile sale, clasa muncitoare a ridicat masele de soldați, țărani și intelectuali progresiști pe tot teritoriul Transilvaniei împotriva vechii puteri de stat.

Exemplul orașelor și al centrelor industriale a constituit un imbold și pentru masele din Maramureș. La începutul lunii noiembrie soldații dezertați și retrași în păduri, membrii ai grupelor „cadre verzi” au apărut în diferite localități și au în demnat populația la răscoală, la alungarea reprezentanților locali ai puterii — instrumentul de represiune al guvernului — la ocuparea pămînturilor moșierești²⁹. Pe lângă aceste grupe au mai apărut și soldații care au părăsit cazarmile și au luat drumul spre vetrele lor. Aceștia, de asemenea, au chemat populația la răscoală. În jurul orașului Sighet, soldații împreună cu masele au dărimat barăcile militare, construite în timpul războiului, s-au înarmat și au pornit împotriva organelor locale ale puterii și împotriva moșierilor³⁰. La ridicarea maselor

²⁴ *Ibidem*, p. 234.

²⁵ *Ellenzék* (Opoziția), 1 sept. 1918, an. XXXIX, nr. 195.

²⁶ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 235. Vezi și Șt. Pascu, *Declarația de la Darnița*, „Tribuna” nr. 25 din 1968.

²⁷ V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații ațrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, București, 1967, p. 250.

²⁸ *Ellenzék*, 1 sept. 1918, an XXXIX, nr. 195.

²⁹ Arh. St. Dej, fond comitatul Solnoc-Dobica, nr. 14596 din 1918.

³⁰ Arh. St. Sighetul Marmației, fond Prefectura comitatului Maramureș, Arhivele prezidențiale ale suprefectului, nr. 1359 din 1918.

au contribuit și soldații batalionului de rezervă 32 din Dej, dintre care mulți, după ce au luat parte la manifestația organizată de muncitori în oraș, în seara zilei de 1 noiembrie, s-au deplasat în spre satele lor din Maramureș. Înainte de a părăsi cazărmile, acești soldați au spart ușile depozitelor de armanent și au luat arme, muniție, grenade³¹. În Beclean, de asemenea, soldații au spart ușile magaziiilor militare, s-au înarmat și au pornit acasă, mulți dintre ei în satele și orașele din Maramureș³². Acțiunile au început împotriva autorităților, deoarece masele vedeau în ele întru chiparea puterii de stat, forța care stătea în calea rezolvării tuturor revendicărilor. Alungarea acestora în ochii asuprașilor însemna netezirea drumului spre libertate.

Autoritățile locale ale puterii burghezo-moșierești maghiare și-au dat seama de amploarea mișcării și în vederea înăbușirii ei au luat măsuri. Astfel, subprefectul fostului comitat Maramureș a ordonat ca soldații și populația nevoiașă să primească făină și alte alimente din depozitele de stat. Totodată, el a ordonat ca soldații să fie dezarmați³³. Aceste măsuri nu au potolit însă pe nemulțumiți, ele nu au reușit să oprească izbucnirea unei răscoale de mare amploare.

În rîndurile țărănimii din partea sudică a județului Maramureș primele mișcări au fost semnalate în comunele din Valea Lăpușului și Valea Someșului. Astfel, în ziua de 3 și 4 noiembrie, au fost atacate primăriile din Suciul de Jos, Suciul de Sus, apoi din Cupșeni, Rohia etc. Țăranii din Ungureni au năvălit în Cupșeni și Rohia și s-au alăturat locuitorilor de aici³⁴. Deosebit de puternice erau mișcările țăranilor în Lăpușul românesc și Lăpușul unguresc³⁵. Toți notarii acestor sate și din împrejurimi au fost siliți să fugă³⁶. Aceeași soartă au împărtășit-o și notarii din satele așezate în Valea Someșului. La 8 noiembrie primpretorul din Șomcuța-Mare raporta superiorilor că cei mai mulți notari din această plasă au părăsit satele³⁷.

Masele i-au alungat și pe jandarmi — forța armată a organelor locale. În părțile sudice ale regiunii Maramureș, au avut loc chiar ciocniri puternice între jandarmi și mase. Ele s-au terminat cu izbînzi din partea maselor. Comandantul jandarmilor din Bistrița, care își avea sfera de acțiune și în Maramureș telegrafia în 2 noiembrie comandantului de regiune de jandarmi din Brașov următoarele: „Cele mai multe posturi au fost constrinse să-și înceteze activitatea din cauza izgonirii jandarmilor, Din această cauză mai multe garnizoane au rămas fără pază jandarmerească”³⁸. Mărturiile contemporanilor atestă că au fost alungați și jandar-

³¹ Vármegyei Közlét (Szolnok-Doboka) (Viața publică comitatensă (Solnoc-Dobica), an XLIII, nr. 44, 7 noiembrie 1918, p. 1.

³² Ibidem, an XLIII, nr. 45, 14 noiembrie 1918 .p. 2.

³³ Arh. St. Sighețul Marmăției, fond Prefectura comitatului Maramureș, Arhivele prezidențiale ale subprefectului, nr. 17 din 1919.

³⁴ Arh. St. Dej, fond comitatul Solnoc-Dobica, nr. 14596 din 1918.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ V. Liveanu și alții ... *op. cit.*, p. 260.

³⁸ L. Vajda, *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania din noiembrie 1918*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. a. P.C.R.”, nr. 5 din 1957, p. 146.

mii din fostul comitat Solnoc-Dobica : „Primpretorii, notarii comunali, jandarmii, văzînd pericolul, și-au părăsit posturile căutînd adăpost la orașe”³⁹.

Mișcări deosebit de puternice au avut loc în părțile nordice ale Maramureșului. În mai multe sate din Valea Izei, Vișeuului, Valea Marei și în Țara Oașului țărani s-au alăturat soldaților reînțorși acasă și s-au răscolat. Raportul subprefectului Maramureșului către Ministerul de Interne sublinia la începutul lunii noiembrie 1918 : „Sînt silit să raportez cu cel mai mare regret că în comitatul Maramureș ordinea publică s-a descompus, siguranța personală și de avere aproape că nu există. Prădările și jafurile sînt la ordinea zilei în urma cărora se distrug averile personale și de stat în valoare de mai multe milioane. Soldații reînțorși de pe front și de la unitățile lor vin înarmați cu puști și muniții și deja pe drumuri se organizează în unități, atacă și dezarmează pe jandarmi, susținătorii ordinei, jefuiesc clădirile publice precum și prăvăliile. Această situație anarhică în satele mai mici a devenit generală . . .”⁴⁰.

Despre acțiunile soldaților și a țăranimii împotriva organelor locale, împotriva poștelor, a oficiilor de telegraf, primăriilor, aparatului de oprimare vorbește și rapoartele primpretorilor adresate prefectului județului, cerînd forțe de jandarmi⁴¹. Pretorul din Iza deja la începutul lunii noiembrie raporta prefectului alungarea notarilor și a altor persoane oficiale⁴².

Țărănimea a dus lupta și împotriva moșierilor, pentru pămînt. Acțiuni de acest fel au avut loc în multe sate din regiunea Maramureșului. Ziarul Sízilágyosmlyó (Șimleul-Silvaniei) din 7 noiembrie 1918 relatează că țăranii atacă gospodăriile moșierilor și nu respectă averea domnească⁴³. La Băsești sătenii au pătruns pe moșia de 3 000 iugăre a lui George Pop împărțindu-și vacile și porcii⁴⁴. Mișcări deosebit de puternice au izbucnit în zonele de pădure. Oamenii direcțiilor forestiere au fost alungați și țăranii au luat în folosință pădurile⁴⁵. Astfel, în scurt timp, o bună parte a conducerii vechi a comunelor și plășilor precum și jandarmii s-au refugiat, marii proprietari rămînînd fără nici un ajutor armat. Organele locale ale puterii burghezo-moșierești austro-ungare din orașele Sighet Baia Mare, Baie Sprie au rămas pe loc, dar și-au pierdut competența, ne mai fiind ascultate de nimeni. S-au creat condiții favorabile pentru preluarea de către popor a puterii.

Ghidîndu-se după hotărîrea Consiliului Național Român Central, organ central al mișcării revoluționare burghezo-democratice din Transilvania constituit la 31 octombrie 1918, care prevedea alegerea imediată, pe baze democratice, a conducerii satelor, orașelor, a întregului județ, forțele revoluționare din Maramureș au trecut la reorganizarea politico-admi-

³⁹ V. Liveanu și alții . . . *op. cit.*, p. 264.

⁴⁰ Arh. St. Sighetul Marmăției, fond Prefectura comitatului Maramureș, Arhivele prezidențiale ale subprefectului, nr. 16/1919.

⁴¹ Ibidem, nr. 21115 din 1918.

⁴² Ibidem, nr. 21116 din 1918.

⁴³ Sízilágyosmlyó (Șimleul Silvaniei) 7 noiembrie 1918.

⁴⁴ V. Liveanu și alții . . . *op. cit.*, p. 268.

⁴⁵ Arh. St. Sighetul Marmăției, fond Prefectura comitatului Maramureș, Arhivele prezidențiale ale subprefectului, nr. 16 din 1919.

nistrativă proprie, înființând așa numitele consilii, sfaturi naționale. În multe localități consiliile naționale au fost alese deja în primele zile ale lunii noiembrie. În satele Văii Lăpușului consiliile naționale s-au format în ziua de 4 noiembrie — raportează primpretorul plășii Lăpușului, subprefectului fostului comitat Solnoc-Dobica⁴⁶. În ziua de 5 noiembrie au luat ființă consiliile naționale din Valea Someșului⁴⁷. În aceste zile au fost alese consiliile naționale în multe comune din Valea Izei, Vișeuului și Marei⁴⁸. Aceste organe au preluat puterea efectivă. Ele s-au preocupat în primul rând, de aprovizionarea cu lemne de foc, cu alimente, cu petrol, de combaterea speculei, ajutorarea bolnavilor, a invalizilor. Ele rezolvau și problemele politice printre care și instalarea persoanelor administrative.

În vederea asigurării securității persoanei și a averii, consiliile naționale au înființat așa-numitele gărzi naționale. Numărul membrilor acestora din fiecare comună putea fi 5% din numărul locuitorilor. Gărzile naționale erau înarmate din depozitele de armament, preluat de consiliile naționale pe de o parte iar pe de altă parte, cu armamentul luat de la unitățile militare, jandarmerești dezarmate, sau cu armamentul soldaților, care părăsind unitățile militare, cazarmile, fronturile au pus stăpânire pe arme punindu-le după aceea la dispoziția gărzilor naționale.

Consiliile naționale comunale s-au subordonat consiliilor naționale cercuale, acestea celor județene.

În ziua de 22 noiembrie a luat ființă Consiliul Național Român județean, la Sighetul Marmăției⁴⁹. La alegerea acestui organ maramureșenii au venit „cu steaguri, cu cocarde în tricolor românesc”. Ziarul „Sfatul” relatează că s-au adunat 5—6000 de oameni” fieștecăre cu dor sfînt în inimă. Cu dorul arzător de a arăta lumii întregi, că neamul românesc din Maramureș știe să-și croiască viitorul; știe să-și aleagă oamenii; și mai ales vrea să dovedească, că stă ca stîncă pe lîngă marele sfat național românesc. . . Lacrimi în ochi și bucurie pe fețele tuturor — continuă articolul — vestiau că ni se împlinește „visul neîmplinit” al moș-strămoșilor noștri”⁵⁰.

Consiliul Național Român al Maramureșului a fost compus din doi aleși din fiecare sat, din președintele fiecărui consiliu comun, toți solii care au fost aleși pentru adunarea de la Alba-Iulia, din reprezentanții din Maramureș ai „Asociației pentru literatura și cultura poporului român și ai „Reuniunii învățătorilor români”⁵¹ S a ales și un consiliu mai restrîns „diregători”, executori ai afacerilor”. Astfel, maramureșenii se considerau pregătiți pentru zilele de sărbătoare „ce cu dor și drag sperăm și așteptăm”⁵².

La această ședință s-a hotărît organizarea la nivelul județului a gărzilor naționale, permanentizarea legăturii dintre sate prin curieri în vederea acțiunilor unitare, ajutorarea celor lipsiți precum și „cercetarea satelor” maramureșene, pentru lichidarea mizeriei și a nedreptăților.

⁴⁶ Arh. St. Dej, fond comitatul Solnoc-Dobica, nr. 14596 din 1918.

⁴⁷ „Vármegyei Közelet” (Szolnok-Doboka), an XLIII, nr. 45, noiembrie 1918, p. 2.

⁴⁸ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 237.

⁴⁹ „Sfatul”, organ oficios a C.N.R.C. din Maramureș, an I, nr. 1, 7/20 decembrie 1918, p. 2.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, an I, nr. 2, 14/27 decembrie 1918, p. 1.

⁵² Ibidem.

În ziua alegerii consiliului național județean au avut loc adunări în majoritatea satelor maramureșene. Ziarul „Sfatul” relatează: „Intregul neam românesc din Maramureș, atunci, dimpreună cu noi a sărbătorit”⁵³.

Consiliul Național Român din Sighet a cuprins întreaga activitate a județului, formând organizații cercuale în orașele și satele mai mari ale regiunii. El a format garda națională la nivelul județului sub conducerea elementelor patriotice. Aceasta era atașată maselor populare și a asigurat victoria mișcării revoluționare din județ.

Consiliul Național Român din județul Maramureș, cu o influență decisivă asupra consiliilor comunale, își desfășura activitatea pe baza direcțiilor date de Consiliul Național Român Central. Consiliul Național județean se preocupa de organizarea economică și politică a județului, de stabilirea prețurilor, de inventarierea bunurilor publice, de îngrijirea bunei stări a drumurilor, paza podurilor de cale ferată, a gărzilor, de instalarea persoanelor administrative județene, de dirijarea acțiunilor gărzii naționale.

În această perioadă au luat ființă consilii și în statele cu populație ruteană, evreiască și maghiară⁵⁴, nedirijate de către foruri superioare, cu excepția doar a unor consilii naționale din partea sudică a Maramureșului de azi, cele existente în satele ungurești aparținătoare fostului comitat Solnoc-Dobica, sau fostului comitat Satu-Mare. Asupra acestor consilii au încercat să-și extindă influența Consiliul Național Maghiar din Dej sau Satu-Mare, înființate la începutul lunii noiembrie⁵⁵. Între consiliile județene române și maghiare a existat la început o colaborare, în problema reorganizării economiei distruse de război, a asigurării alimentelor pentru populație. Drept pildă amintim că Consiliul Național Român al fostului comitat Solnoc-Dobica a declarat „... membrii acestui Consiliu vor colabora cu cea mai mare plăcere în privința siguranței personale și a averii (cu Consiliul Național Maghiar) dar numai în aceasta. . . căci ei vor urma hotărârea Consiliului de stat național român”⁵⁶. Pe baza acestei colaborări, unele consilii naționale comunale românești și maghiare au trimis în comun delegați la sate în vederea localizării mișcării maselor.

Consiliile naționale române de la sate, cele cercuale și Consiliul Național Român din Maramureș așteptau cu nerăbdare acțiunea mobilizatoare a Consiliului Național Român Central pentru declararea unirii Transilvaniei cu România. Respectând tradițiile vechi de luptă duse de toți românii din toate părțile Transilvaniei pe de o parte, iar pe de altă parte văzând pilda altor popoare din Monarhie care acționau împreună, românii maramureșeni organizați în consilii doreau o acțiune comună, inițiată de forul suprem politic din Transilvania, de Consiliul Național Român Central în problema unirii cu Țara.

Consiliile naționale române desfășurau o activitate serioasă în problema susținerii ideii unirii Transilvaniei cu România. În cadrul acesteia se inscria introducerea limbii române în administrație și în instituțiile de

⁵³ Ibidem, an. I, nr. 1, 7/20 decembrie 1918, p. 1.

⁵⁴ Ibidem, p. 3.

⁵⁵ „Vármegyei Közelet” (Szolnok-Doboka), an. XLIII, nr. 41, 7 noiembrie 1918, p. 1–2.

⁵⁶ I. Kovács, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”. I–II, 1958–1959, p. 340.

învățămînt. Administrația și învățămîntul în limba română însemnau un pas deosebit de important în procesul de desăvîrșire a unității într-un stat național.

Luptînd pentru unirea Transilvaniei cu România consiliile naționale române manifestau o atitudine democratică față de celelalte naționalități.

În adunările generale comunale reprezentanții populației române dădeau asigurări ferme naționalităților conlocuitoare că, cu ocazia actului istoric al unirii, care urma să aibă loc, se va legifera principiul de drept egal tuturor locuitorilor din România⁵⁷. Această hotărîre era oglindită și în coloanele ziarelor vremii. Drept exemplificare cităm din ziarul „Ujság”: „Poporul român este ferm hotărît să proclame unirea și să decreteze principiile noi organizări a țării, respectînd dreptul egalității naționalităților cu poporul român”⁵⁸.

În condițiile intensificării acțiunilor de masă pentru unirea Transilvaniei cu România exprimate prin diferite forme, dar în mod organizat, în adunări, proclamații, hotărîri, manifestații, Consiliul Național Român Central a chemat poporul român la Alba-Iulia pentru a ține Adunarea generală, la data de 1 decembrie 1918.

S-au dat și directivele pentru alegerea delegațiilor care să participe la acest act istoric, cu un mandat în scris și care să exprime voința alegătorilor. Pentru fiecare cerc electoral — fixat pe baza sistemului alegerilor parlamentare din 1910 — se prevedeau 5 delegați și alegeri conform normelor sufragiului universal.

La alegerile din Maramureș a participat majoritatea populației românești, purtînd steaguri și îmbrăcată în costume naționale. „Cu două săptămîni înainte de adunarea de la Alba-Iulia în 1918 — își amintește un martor ocular — a ales Maramureșul cu o unanimă însuflețire delegați pentru Alba-Iulia... Întreg Maramureșul românesc în acea dată a stat principii pe baza unirii”⁵⁹. Delegații primeau mandate pentru a vota unirea Transilvaniei cu România. În cele mai multe mandate, însoțite de moțiuni, intitulate: „Hotărîrea noastră” se sublinia, pe lângă nețărmurita dorință de unire și împrăștierea a țărânimii și introducerea reformelor democratice.

În perioada dintre chemarea Consiliului Național Român Central și Adunarea Națională de la Alba-Iulia, întregul Maramureș se afla într-o activitate febrilă, entuziastă. Consiliile naționale comunale organizau adunări la care au dezbătut problema întăririi administrației românești, au formulat moțiunile și au hotărît trimiterea, pe lângă reprezentanții aleși, delegați la Alba-Iulia. Țăranii români, însuflețiți de ideea unirii, cutreierau satele Maramureșului, ducînd apeluri și scrisori pentru unire. Această stare de spirit în sprijinul unirii era dovada grăitoare a dorinței lor seculare.

* * *

În astfel de atmosferă se apropia timpul de plecare a delegaților la Alba-Iulia. Cea din Sighet, numărînd 7 persoane, preluînd credențio-

⁵⁷ „Statul”, an I, nr. 2, 17/27 decembrie, 1918, p. 2.

⁵⁸ „Ujsag”, an xx, nr. 275, din 26 noiembrie 1918

⁵⁹ Arh. St. Sighetul Marmăției, fond Prefectura județului Maramureș, Arhivele prezidențiale ale subprefectului, nr. 2339 din 1935.

nalele, a pornit cu căruțe la drum în dimineața zilei de 28 noiembrie. Delegația era împuternicită ca reprezentantă la Adunarea Națională de la Alba-Iulia din partea Consiliului Național județean Sighet, a Reuniunii Învățătoresți, a gărzii naționale județene, precum și a corpului ofițeresc, foști prizonieri și a celor care au părăsit frontul⁶⁰. Tot în ziua de 28 noiembrie au plecat delegații din Berbești, Săpînța, Ieud și alte localități, reprezentînd comunele din Țara Oașului, Valea Marei, Vișeuului și Izei⁶¹. Toate delegațiile au fost întimpinate în satele prin care au trecut de populația acestora, purtînd tricolore, cu ovații, manifestîndu-și astfel adevărată uniunea la unirea Transilvaniei cu România. Grupelor de delegați li s-au alăturat țărani cu sutele din comunele maramureșene. „Grupa noastră crește cu tot pasul” — relatează un participant⁶². Delegațiile din localitățile amintite și țărani care s-au alăturat trimișilor oficiali au ajuns la Baia Sprie în după amiaza zilei de 28 noiembrie. Aici li s-a făcut o primire entuziastă, la manifestare participînd „tot orașul”⁶³. La Baia-Mare în seara zilei de 28 noiembrie unde au sosit toate delegațiile din nordul Maramureșului, de asemenea a avut loc o manifestare caldă⁶⁴.

În ziua de 29 noiembrie delegațiile sosite la Baia-Mare și-au continuat drumul spre Alba-Iulia cu trenul. Vagoanele pe care era scris „Țara Oașului”, „Marmația”, „Sălaj” au devenit arhipline pînă la Cluj. „La toate gările călătorii se sporesc — seria un contemporan. Însuflețirea e nespusă; cîntecele naționale nu mai înceată, drapelele românești se tot sporesc. E ceva lucru lipicios însuflețirea... La toate gările ne dăm jos, facem cunoștințe noi, cîntăm de răsună dealurile”⁶⁵. În astfel de atmosferă parcurg drumul delegațiile oficiale pînă la Alba-Iulia, unde sosesc în ziua de 30 noiembrie.

A doua zi, la 1 decembrie 1918, delegațiile maramureșene însoțite de țărani, muncitori și intelectuali din Maramureș au depus credinționalele și moțiunile formulate în fața comisiei designată pentru aceasta.

Delegații aleși au intrat în sala adunării iar ceilalți s-au îndreptat spre „Cîmpul lui Horea” și au ocupat locul designat reprezentanților regiunii. „În dreapta, în stînga, înainte a și înapoia tribunelor cît vedeai cu ochii era o masă de oameni — relatează un participant la adunare — numai capete omenesti și mii de steaguri și table cu inscripții. Dar steagul și stegarul nostru domina. Era cel mai mare steag și cel mai înalt stegar în toată adunarea”⁶⁶.

Marea Adunare Națională, compusă din 1228 delegați aleși și intruși să voteze unirea Transilvaniei cu România, și-a început activitatea în sala casinoului la ora 10. Despre atmosfera ce a domnit în sală delegațiile maramureșene spuneau următoarele: „Decursul adunării a fost un lanț de ovații. Toate vorbirile după fiecare cuvînt au fost întrerupte de puternice aplauze. Toate propunerile s-au primit cu o însuflețire unanimă,

⁶⁰ „Sfatul”, an. I, nr. 1, 7/20 decembrie 1918, p. 2.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, p. 3.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, an I, nr. 2, 14/27 decembrie 1918, p. 2.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, p. 5.

însuflețire eruptă din inima fiecăruia. Lacrimile de bucurie scilipeau în ochii tuturor. Condei nu este să poată scria măreția ceasurilor părute de minune”⁶⁷.

După votarea unirii Transilvaniei cu România și a unei declarații privind „principiile fundamentale la alcătuire a noului stat român” de către trimișii aleși ai poporului hotărârile adunării au fost prezentate maselor adunate pe „Cîmpul lui Horea”. Participanții maramureșeni au relatat acest eveniment în felul următor : „O sută de mii de români adunați în jurul tribunelor, uniți în același cuget și aceleași simțiri, cu același foc al însuflețirii, izbucnesc într-o singură strigătură : „Trăiască Unirea tuturor Românilor”⁶⁸.

RÉSUMÉ

La lutte de libération nationale et sociale de la Transylvanie est arrivée pendant la première guerre mondiale à l'aveil du parachèvement du processus de l'union nationale dans un Etat indépendant. En continuant les anciennes traditions séculaires, les habitants de Maramures ont participé organiquement aux événements qui se sont déroulés à cette époque sur le territoire de la Transylvanie, en contribuant à la liquidation des organes locaux du pouvoir étranger et à la formation des conditions favorables pour la fondation à l'automne de l'année 1918, d'une filiale nationale politique propre.

Les habitants de Maramures, en majorité roumains se rendant compte de l'importance historique de l'appel du Conseil National Central Roumain concernant les préparatifs pour la proclamation de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie, ont élu ses représentants pour l'Assemblée Nationale, à Alba Iulia et ont formulé leurs revendications nationales et sociales dans les «motions» présentées au 1 décembre 1918 au forum suprême national de la Transylvanie. Les habitants de tous les coins de Maramureș ont participé en grand nombre à Alba Iulia adoptant en unanimité la résolution des représentants élus : l'union de la Transylvanie avec la Roumanie.

⁶⁷ Ibidem, p. 4.

⁶⁸ Ibidem, p. 5.

DIN LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

II *

1

1859 decembrie 25. Reprezentanții bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului și efortii gimnaziului de acolo cer domnitorului Al. I. Cuza o subvenție pentru gimnaziul românesc.

Copie de pe petiția episcopilor bisericii ortodoxe cu patronajul Sf. Nicolae și eforti ai școalelor românești din Brașov de la 25 decembrie 1859 către înălțimea sa Domnitorul.

Plecăt subscrișii episcopii ai bisericii ortodoxe cu hramul Sf. Nicolae și eforti ai școlilor românești din Brașov, credincioși fii ai religiei apărată cu atla jertfe în cursul veacurilor de toată românimea, știind pe de o parte că școala condusă ca o fiică a bisericii, e scutul cel mai apărător, nu numai al religiei strămoșești, ci și al tuturor așezămintelor și a obiceiurilor naționale, iar pe de altă parte, văzînd cu durere că între neamurile conlocuitoare, între care, pentru exemplu, neamul sașilor în număr abia de 180 000, are patru gimnazii mari cu cîte 8 clase și unul mic cu 4 clase. Numai noi românii de legea ortodoxă, în număr peste 2 milioane, nici în Ardeal, nici în toată monarhia n-avem nici un gimnaziu măcar cu 4 clase, am cugetat că nu vom lucra în contra intențiunilor celor pioase ale fondatorilor și înzestrătorilor acestei biserici, dacă, cu banii ce au prisosit de la cheltuielile curente ale bisericii vom contribui la întemeierea și susținerea unui gimnaziu mic, și așa, cu ajutorul lui Dumnezeu și sprijiniți de mai mulți neguțitori coreligionari brașoveni, am deschis la 1850 aici în Brașov un gimnaziu românesc cu 4 clase și 6 profesori, asigurîndu-se leașa profesorilor pe termen de 10 ani și cheltuiînd pentru clădirea edificiului gimnazial 60 000 fl. m. conv.

Cu sfîrșitul anului școlastic 1860 termenul se împlinește, neguțitorii binefăcători zguduți în stările lor prin cea din urmă criză comercială, nu mai pot contribui, izvoarele bisericii sînt deschise, astfel, dacă Dumnezeu care n-a părăsit niciodată pînă în sfîrșit pe biserica și poporul său, nu ne va trimite de aiurea ajutor, acest gimnaziu va căta să se închidă spre cea mai mare daună sufltească și trupească a românimei de aici.

În această strîmtoare, plecat, subscrișii aducîndu-și aminte că biserica ortodoxă de aici de cîte ori în cursul timpurilor celor grele se cerca de necazuri, afla totdeauna ocrotire și mîngiere la libertatea cea plină de evlavie a domnilor țărilor românești, glorieișii anteriori ai Măriei Tale, s-apropie în toată smerenia cu aceasta de tronul Măriei Tale și te roagă să nu lași ca să cază acest gimnaziu, unic pentru românii ortodocși în toată Austria, ci să-l sprijinești cu dărnicia tradițională a domnilor români, orînduînd un ajutor anual pe temeiul daniei făcută la 1595 (sic) de către întru fericire pomenitului Aron voevod, domnul Moldaviei, ctitorul acestei biserici, cum mai chiar se poate vedea din alăturatele hrisoave. Cu atît mai vîrtos, că slujitorii bisericii Sf. Nicolae au împlinit fără precuminare, împlinesc și vor împlini în viitor cu sfințenie datoritiile ce le impune legatul, făcînd pomenirile și serbind ctitorii cu mari cheltuieli în toți anii, după toată cuviința cerută de orînduielele legii noastre, fără ca biserica în curs de 78 de ani de la 1781 încoace, pentru împrejurări grele, să mai fi încasat măcar o para din legatele fondatorului ei.

Prea înălțate Doamne,

Cu patru sute de școlari români înscrîși pe tot anul în cataloagele acestei școli care almintrelea caută sau să părăsească școala rîspîndindu-se pe acasă, ori să meargă la altul, unde să asculte învățătura într-o limbă ce nu o înțeleg, de la niște învățători care sînt străini de dinșii și cu legea și cu nația și de multe ori persecutori declarați ai românului, acci 400 de școlari

* Au contribuit: I. Adam, V. Arimia, I. Burlacu, V. Grozav, A. Kiss, O. Mărculescu, O. Pescariu, H. Pop, M. Regleanu, O. Rotaru, și M. Timbus.

români, o repețim, vor binecuvînta numele Alexandru Cuza I pentru ajutorul ce vă veți milostivi a-l face la singurul izvor al luminării lor.

Conform cu originalul
V. I. Alecsandrescu

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovii, dosar nr. 833/1860, f. 2-2 v; 5, copie.

2

1859 decembrie 29, Brașov. Reprezentanții bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului trimis lui Ioan Maiorescu, directorul școlilor din Țara Românească cererea prin care solicitau o subvenție anuală pentru gimnaziul românesc din Brașov.

Primită în 5 ianuar 1860

PREA ONORATE DOMNULE DIRECTOR,

Înțelegînd noi de la domnul protopopul nostru, Ioan Popasu, că prea onorat domnia voastră, ca un bărbat plin de rîvnă intru toate cele ce se țin de cultura și luminarea națiunii noastre române, ați binevoit a ne recomanda cauza bietului nostru gimnaziu ce stă să cază în tot minutul, din lipsa mijloacelor trebuincioase și că ne sfătuiți ca să așternem o umilă petițiune la Măria Sa Înălțatul Domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan I., pentru un ajutor anual, venim cu adînc respect a aduce prea onorat domniei tale, atît în numele comunității noastre din Brașov, cît și în numele bisericii și al națiunii noastre cuviincioasă fierbîne mulțumită.

Totodată rugăm bunătatea prea onorat domniei tale, ca, cu căldura cu care ați îmbrățișat pînă acum școala noastră să o îmbrățișați pînă la sfîrșit, pentru că în energica intervenire a prea onorat domniei tale ne este toată speranța noastră.

De aceea, privind noi în prea onoratul domnia ta pe mentorul școlii noastre, ne luăm voie a vă trimite spre înaintare unde se cuvine petițiunea făcută de noi către Înălțatul Domn al Moldo-României în cauza gimnaziului nostru, iar pe lingă aceasta și două hrisoave vechi domnești, originale, care socotim că vor ajuta mult la scopul nostru.

Ostenelile prea onorat domniei tale într-un lucru atît de momentuos și folositor național, nu se vor uita niciodată; scopul nime al prea onorat domniei tale se va păstra în inimile noastre, ca fiilor, nepoților și strănepoților noștri din timp în timp cu binecuvîntare veșnică și va figura totdeauna în protocolul binefăcătorilor celor mai mari ai școalei noastre.

În sfîrșit, ne rugăm ca, spre odihna noastră să binevoiți a ne înștiința despre primirea petițiunii și a hrisoavelor trimise, apoi la timpul său și despre rezultatul lucrului, pe lingă înapoierea celor două hrisoave vechi, originale.

Cu acestea, recomandîndu-se dragostei și patronimei prea onorat domniei tale, avem onoare a ne subsemna ai prea onorat domniei tale plecați servi.

Reprezentanța bisericii Sf. Nicolai din preurbul Brașovului.

Nicolae Voinescu, Ioan Leca, Ioan Jippa, Gheorghe R. Leca.

Către

prea onoratul domn Ioan Maiorescu, director al tuturor școalelor din Principatul României.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice al Țării Românești, dosar nr. 490/1860, f. 1, 16, orig.

3

1860 ianuarie 5. Ion Maiorescu, directorul școlilor, recomandă Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei cererea reprezentanților bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului pentru o subvenție anuală necesară gimnaziului românesc de acolo.

Către d. ministru secretar de stat al Departamentului Cultelor și al Instrucțiunii Publice.

DOMNULE MINISTRU

Reprezentanții bisericii sîntului Nicolae din Brașov, prin adresa din 29 decembrie anul expirat, roagă pe subscrisul ca să recomande domniei voastre alăturata petițiune către Măria

Sa Prea înălțatul domn al Principatelor Unite. Scopul acestei petiții e, ca să se respecte donațiunea pe care Aron Vodă, domnul Moldovei au făcut-o numitei biserici prin diploma domnească din anul 1595 (sic) și în puterea căreia această biserică a primit pînă la anul 1781 pe tot anul cîte 12.300 de aspri, și ca acești bani să se prefacă într-o subvenție anuală pentru susținerea gimnaziului fundat în Brașov cu din veniturile numitei biserici și cu contribuțiuni particulare, singurul gimnaziu național ce două milioane de români de religie ortodoxă au în tot cuprinsul imperiului austriac, care însă cu capătul acestui an școlastic este a se închide din lipsa mijloacelor.

Întru sprijinirea cererii lor, domnii reprezentanți au trimis două hrisoave sau diplome domnești, una a lui Aron Vodă, domnul Moldovei din anul 1595 (sic), în originalul slavon cu versiunea română, alta a lui Gheorghe Ștefan tot domn al Moldovei, din anul 1656, numai în originalul slavon.

Se alătură domniei voastre amîndouă aceste prețioase documente, cu rugăciunea ca, după ce petițiunea fraților noștri brașoveni va lua rezultatul dorit, să binevoiați a le întoarce subscrisului, spre a le înapoia la arhiva bisericii Sfîntului Nicolae din Brașov.

Recomandîndu-vă cu toată căldura această chestiune, subscrisul își ia libertatea, domnule ministru, de a vă ruga ca să nu pierdeti din vedere că Brașovul după pozițiunea sa geografică și prin comerțul levantin susținut de secolii prin neguțătorii români de acolo a fost totdeauna punctul prin care s-au menținut oarecare raporturi de unire între românii din Transilvania și între principate și că literatura română și-a luat începutul său în Brașov, de unde cam de la anul 1560 încoace, din tipografia diaconului Coresie s-a răspîndit prin principate cele dintîi cărți tipărite în limba română.

Director,

Nr. 20

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Țării Românești, dosar nr. 490, f. 2—2 v., copie.

4

1860 septembrie 19, Brașov. Reprezentanții bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului și eforii gimnaziului de acolo mulțumesc Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei pentru subvenția acordată gimnaziului românesc.

ÎNALT MINISTERIU!

Subscrisa Epitropie a bisericii Sf. Nicolae și Eforia școlară din Brașov primind ofisul Înaltului Ministeriu al Cultelor și al Instrucțiunii Publice din Moldova, data 28 iulie nr. 8647 a.c. 1860, prin carele aceste două corporațiuni fuseră înștiințate cum că Înalta Adunare Legislativă din Moldova s-a îndurat a vota pentru institutele de învățămînt alipite pe lângă biserică mai sus numită sub patronatul acesteia, un credit anual de 18 500 lei, întru prisosința bucuriei și a celor mai fierbinți simțăminte de mulțumită s-a ținut de o sîntă a sa datorie ca mai înainte de toate să încunoștiințeze despre această rară generozitate nu numai pe întreaga comună locală, ci totdeauna și pe toată națiunea română locuitoare dincoace de Carpați, prin organele naționale din Transilvania. Iar acum aceleași corporațiuni grăbesc a supune Înaltului Ministeriu omagiurile sale de cea mai sinceră și profundă recunoștință, atît în numele respectivei comune, cît și în al junimei studioase însetate de izvoarele științelor în ale cărei inimi se înalță monument mai tare decît bronzul în memoria sublimului patriotism, cu carele Înaltul Ministeriu a știut să recomande starea cea mult amărită și apăsată a școalelor noastre, pregătind în favoarea lor atît înima cea pămîntescă a Măriei Sale Domnului Principatelor Unite — Alexandru Ioan I, cît și deșteptînd compătimirea Înaltei Camere Legislative către aceleași.

Mai neputincioși decît ca să aflăm cuvinte corespunzătoare prin care să știm a duce Înaltei Adunări Legislative o mulțumită demnă de însemnătate beneficiului cu care s-a îndurat a ne acoperi, subscrisii roagă preamuliți pre Înaltul Ministeriu ca să binevoiască a comunica aceste expresiuni debile adevărate de mulțumita și recunoștința noastră Înaltei Adunări Legislative.

Avem onoare a fi și a subscri al Înalțului Ministeriu servi preaplecați.

(I. s.) Epitropia bisericii Sf. Nicolae și Eforia școlară Ioan Poppasu, protopopul Brașovului și reprezentant.

Ioan Jippa, reprezentaș și efor școlii

Nicolae Voinescu, reprezentaș și efor

Gheorghe M. Burbea, reprezentaș

Ioan Leca, reprezentaș

Nicolae T. Ciurcu

Gheorghe R. Leca, reprezentaș

Ioan Manolie, reprezentaș

Nicolae Pădure, reprezentaș

Ioan Hagî G. Ciocan, reprezentaș

Șerban Popoviciu Baruanu, efor

Apostol Efstatie Popp, efor.

Către Înalțul Ministeriu al Principatului Moldaviei.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice al Moldovei, dosar nr. 833/1860, f. 35—36, orig.

5

1863 mai 10, Baia de Criș, Comitatul Zarand. Oficialii din Comitatul Zarand, transmit salutul lor Asociațiunii naționale din Arad pentru cultura și conversarea poporului român, cu ocazia constituirii acesteia.

DOMNULE PREȘEDINTE !

ILUSTRĂ ADUNARE !

„Pietà di questa ...

Terra natăl che lacerato e nudo

D'ogni ornamento antico il sen vi mostra”.

Cu aceste cuvinte se adresa italianul către frații săi, cînd văzu că în pămîntul său de naștere, științele și artele își pierduseră floarea și vigoarea, puterea și ornamentul din vechime.

Cu aceste cuvinte venim noi a ne adresa către „Asociațiunea literară din Arad”.

Fraților ! (pentru că românii toți sînt frați), dacă cu prezența voastră personală nu putem fi fericiți a lua parte la o sărbătoare națională, primiți spiritele, euzetul și inima noastră și lăsați-ne ca în această ilustră adunare să vă putem saluta cu toată puterea inimii și din tot simțul nostru, în scopul marelui ce-l poate și ce caută să-l aibe asociațiunea pentru a cărei formare și constituire v-ați adunat.

Iacă, sîntem fericiți a saluta a doua asociațiune literară română : cea dintîi a fost asociațiunea transilvană, a doua pe care o salutăm e asociațiunea în care v-ați adunat.

Niciodată asociațiuni literare nu s-au înființat, nu s-au inaugurat și nu s-au constituit și p mai preocupat de zgomotul politic ca chiar aceste asociațiuni ; niciodată necesitatea lor n-a fost mai mare, mai urgentă ca chiar acum.

Un zgomot politic ne-a preocupat și ne preocupă încă acum de doi ani și mai bine. În decursul acestei fermentațiuni, ce dura încă, s-ar fi părut că noi am uitat de literatura noastră națională, de științe și de arte, ba poate chiar și de casele și de persoana noastră. Numai de un lucru divin, de o idee de viață, de o condițiune a existenței noastre peptue nu s-a părut că ne-am fi uitat niciodată : aceasta e limba și naționalitatea noastră. Fie < cum ar > fi fost lupta noastră, ori politică sau bisericească, ori publică sau privată, noi de limbă și naționalitate n-am uitat, pentru că numai asta ne susține, numai asta ne vivifică, numai asta ne dă eternitate între orice jurstari, sub orice condițiuni, sub orice guvern, sub constituționalism ori absolutism, în republică ori despotism, în libertate ori sclavie.

După o tempestate politică de doi ani și mai bine și acum cînd astă tempestate se pare a mai ține încă, mulți vor cugeta, ba unii vor cugeta, ba unii vor și zice că e lucru negeneros și ingrat a revoca spiritele și mințile de pe calea pe care au apucat și a le cufunda în plăcerile solitare și spinoase ale literaturii. Așa e, dacă literatura ar fi să rămînă numai un artificiu de forme, numai o aplicațiune de reguli estetice, sau cel mult numai o deleptate aleasă, o nobilă petrecere de timp; ma literatura astăzi în secolul artelor și științelor, caută să-și priceapă ofiulul și chemarea sa. Ea este mijlocul cel mai potent la cultură și civilitate, are să deștepte, să ridice și să mobilizeze natura rațională și morală în oameni; ea concentrîndu-și toate puterile, are să aspire la o acțiune independentă, instruind, animînd și luminînd mulțimea, ca în lupta de speranță și dubietate, de entuziasm și respect uman, de impetuoziitate indiscretă și esitate pusilanima, să contribuie la regenerarea individului și la renașterea națiunii, să arate fundamentele cele adevărate ale societății, să combată doctrinele violențelor și ale sofistilor, susținînd și defendîndu dreptul și dreptatea, reptitudinea și sensul comun.

Acest simț comun sinonimizînd — civilizațiunea și cultura, arată că pentru o națiune nu e destul numa aural și piinea, ci se pofteste și știința și afeptu : artele frumoase, aspirațiunea inimii către tot ce e bun și frumos și ornamental divin a toate aceste? limba și limba.

Care a văzut și știe că pierzîndu-se limba se pierde și existența națională, care a văzut și știe că și națiunile teritorialmente rupte și fără de nici o legătură politică între sine, ba sclave, oprese și avilite, însă-și conservă vitalitatea și existența prin legătura de una și aceiași literatură națională, va putea oare nega că aceasta n-are nici o influență asupra politicii și moralei? Și în timpul — timpul fatal și duresos — de aservirea noastră, unde are omul existența de nu în limba poporului care e a noastră și în scrierile puține ce le avem? Și în paginile acestor puține scrieri, au nu ne întîlnim cu numele român, cu silul român, scrise toate în limba română, alimînd acel amor de singe și de patrie, acea deminitate și glorie națională, care făcu compendiu de atleia virtuți de om și cetățean, de român și creștin prin venerațiunea trecutului și speranța în viitor.

O ! și cite, cite din aste speranțe au a se împlini încă !

Una o mai vedem împlinită astăzi. Iacă, a doua asociațiune literară, iacă a doua școală națională. Nu e acesta nici a unitului, nici a neunitului, nici a calvinului, nici a arianului, nici a democratului, nici a aristocratului, nici a săracului, nici a bogatului, nici a laicului, nici a preotului — ci a tuturor românilor de orice clase, de orice condițiune, de orice demnitate. O educațiune, o instrucțiune nouă are să ne dea acest institut. E timpul și avem lipsă ca instrucțiunea să înceteze de a fi o ipocrizie patentată, care numai excită ambițiunea și nu-i arată nici un scop nobil și frumos, numai exaltă imaginația și nu dă nici o putere și nici o vigoare la înțelepciune și așa lasă un gol vast în spirite și o vanitate mare în inimi și în loc de principii naționale și salutare te încarcă cu opinii servile și artificiale și în loc de a se lua de bază viața reală se cufundă în gustul lucrurilor mici și sterile — simptom suprem de decadență.

Punem că vivem într-un timp unde mulți sintem predominati de aroganța de a substitui păreriile individuale la simțul comun; punem că viețuim zile cînd fiecare crede că acolo se sînește lumea unde ajunge puterea razelor de la ochi; punem că sintem acolo unde mințile frivole, inimile de jos, sufletele putrede, de o parte orice cuget înalt judeca de delir și de altă parte orice perseverență care face să reiese învingătoare cauzele cele mai mari o cufundă cu temeritatea ce le ruina, unde o prudență enervată, o ambiție halucinantă se preferă binelui comun : unde adormirea epidemică a unui malcontentu pretinde gloriile eroismului. Spuneți-ne, în mijlocul a toate acestora, ce lucru important e mai de lipsă decit educațiunea? O educațiune care să îndrepte pe toți la moralitate și pe fiecare la funcțiunile la care e chemat de necesitate civilă și de capacitatea sa; o educațiune care să învețe ceea ce e de lipsă a cunoaște, a iubi, a practica : o educațiune care să vivifice caritatea, să întărească credința, arătînd tuturor un scop pe care toate că încă tempestati îl înconjură, dar care e unul și etern.

Iacă institutul pe care venim a-l saluta și avînd „pietate de această țară” ne vom ține fericiți a ne număra între membrii asociațiunii literare ce sîntei a o constitui, pentru că e mijlocul potente la susținerea și cultivarea limbii, e impulsul perpetu la patriotism.

Va forma acest institut literar? O. noi n-o pretindem ! Cei în care cerul a unit zborul ideal, intuiția serioasă a naturii, spiritul estetic, elevația religioasă, conștiința națională, aceia pot deveni literați și noi vom fi cu admirație către ei. Geniul își face cale sîcie și unînd simplitatea cu idealul, interesul inimii cu cel al artei, simțămintele individului cu cele ale națiunii și ale genului uman, el va fi nemuritor deasupra ... măriilor omenești : gustul, fratele său geamăn și niciodată adversar, preluînd talentul cel adevărat și emoția sinceră, se cîștigă prin comparație, se nutrește prin bunăvoință și se înfrățeste cu moralul.

Încă, erau cei frați gemeni ce se numesc „binele” și „frumosul”; iacă, literatura pretutindeni instrument al educației, sau, de vrem, al emancipării. Cînd ne va succede a escita (escitarea odată va dura) în generația noastră admirația pentru lucrurile înalte, simțul pentru

natură, gustul pentru simplitatea frumoasă emulația pentru eleganța naturală, atunci cu această educație vom putea spera o literatură ornată dar nu frivolă, ambițioasă dar nu rapso-dică, nici sentimentală, nici epileptică, nici odioasă, nici sterilă; una care creată de necesitatea artistică de a exprima și a comunica cele mai nobile și mai profunde simțăminte, să fie plină de efepte și de studiu, de umiltate și meditațiuni; ea și viața întreagă ea să fie educația minții și a inimii și să facă a iubi patria și a disprețui viltatea, a depărta incertitudinile enervate și a vivifica simțurile amorțite în computări și dubietati, a lăși lumina nu cu impetuoșitatea fulgerului ci cu progresul aurorei, a familiariza conștiința publică cu instituțiile politice cele mai juste și cele mai utile, a prepara o generație care să ajungă acel pământ al promisiunii (făgăduinței) către care noi lucăm minăm arca noastră sfântă și speranțele noastre în mijlocul deșertului, unde până acum toată ziua am manecat și manecand toată ziua și ajungându-se seara încă abia și nici abia am aflat atita loc unde să nu putem pleca capul...

Pătrunși de aceste simțăminte și idei, ne repetăm salutul nostru, cerind de la divină providență prosperarea asociației și durarea ei în etern. Ne rugăm totodată a ne suscepe de membri ai asociației, promițind a corespunde datorințelor ce condiționează dreptul de a putea fi membru.

Baia de Criș, Comitatul Zarand, 10 mai 1863.

Dr. Iosif Hodosiu, primul vicecomite al Zarandului;

Amos Frâncu, al doilea vicecomite;

Sigismund Borlea, protonotarul Zarandului;

Ioane Motiu, asesor la tribunal;

Dr. Iacob Brendusianu, vicefiscalul inclitului

comitat al Zarandului și
protector onorar;

Antoniou Cuteanu, asesor la tribunal;

Ioan Frâncu al doilea vicerotar;

Ioane Popoviciu, protocolist, și expeditor.

Arh. St. Arad, fond Asociația pentru literatură română și cultura poporului român din Ardeal „Astra”, despărțământul Arad, 1863, dosar nr. 1, f. 28—33, ong.

6

1899 ianuarie 10, Timișoara. Adresă a despărțământului Timișoara al Asociației pentru literatură română și cultura poporului român pentru popularizarea la sale a „Gazetei Transilvaniei”.

Timișoara la 10 ianuarie 1889.

STIMATE DOMNULE !

Despărțământul Timișoarei al Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român avind scopul și chemarea a conlucra la luminarea și deșteptarea poporului nostru — între altele agende ale începutului activității sale a prenumerat pentru mai multe comune exemplare din numărul de duminică al „Gazetei Transilvaniei”, din care un număr în decursul anului 1899 va veni la adresa D-tale.

Comitetul despărțământului s-a convins că numerii de duminică ai Gazetei Transilvaniei sunt mai potrivit redactate priceperii și trebuințelor țăranilor noștri, pentru că totdeauna conțin materia despre economia și igienă și multe alte lucruri folositoare.

Deci în numele comitetului nostru vin cu rugarea către Dta ca să binevoiești a da jurnalul cărțurilor din poporul nostru să-l cetească, și în caz de lipsă a-l ceta Dta celor care nu știu ceta, că cit mai mulți țărani de ai noștri să poată cistiga învățătură prin cetirea acestui jurnal, iară după ce va fi de toți cetit, Te rog să binevoiești a aduna și păstra numerii, ca și mai tirziu să poată fi cetați și adăugați unei biblioteci poporale.

Acum la început scopul nostru, e, să dezvoltăm în poporul nostru gustul de citit, ca, prin citit să-și mai deștepte și să învețe lucruri bune și folositoare. Noi sperăm, că dacă poporul nostru de la sate se va convinge despre marele folos ce se cuprinde în citirea de cărți și jurnale, mulți oameni de ai noștri cei mai deștepți și luminați, ei singuri vor prenumera alte un jurnal pentru ei și pentru familia lor, cititul de cărți și jurnalele ceea mai bună școală pentru cei ieșiți din școală.

Totodată Te rog să binevoiești la timpul seu a mă înconștința despre rezultat.

Cu stimă

EMANUIL UNGUREANU

Arh. St. Timișoara, fond Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Ardeal „Astra”, despărțămîntul Timișoara, dosar nr 2/1899, f. 1, orig.

7

1901 noiembrie 5, Budapesta, Ordinul Ministerului de Interne către prefectul comitatului Bihar referitor la urmărirea activității conducătorilor mișcării naționale române din comitat.

Magyar királyi belügyminister

745. szám.

Rés.

Kizárolag saját kezéhez.

MELTÓSÁGOS UR!|

Arról értesültem, hogy az oláh nemzetiségi vezérférfiak folyó évi szeptember hó 12-én Kolozsvárott tartott értekezletükön elhatározták, hogy az 1881 évi oláh nemzeti program 5. pontja értelmében megkezdik az aktivitást, mihelyt az általános képviselőválasztások lefolytak. A vármegyékben ezen határozat értelmében mindenütt szervezkednek, s különösen a deczemberben megejtendő törvényhatósági választásokra készülődnek.

Az összes oláhlakta vármegyék oláh nemzetiségű vezetői folyó hó 11-én bizalmas felhívást kaptak az általános szervezés munkájának és módozatainak megállapítására.

A felhívásokat Nagy-Szebenben sokszorosították és részben a feleki, fogarasi, medgyesi és szászvárosi postákra adták fel.

A többek közt ily felhívást kaptak:

Belényesen Muresán és Munteán

Felkérem Méltóságodat, hogy ezen mozgalmat figyelemmel kísérni és netáni észleleteiről hozzám jelentést tenni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tisztelettem nyilvánítását.

Budapestén, 1901 évi november hó 5.-én.

a minister meghagyásából
kiolvashatatlan
ministeri tanácsos

Méltóságos Dr. Beöthy László urnak, Bihar vármegye főispánjának

Nagyvárada

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihar, Cabinetul Prefectului, Inv. 25 dosar 1/1901 f. 40 orig.

TRADUCERE

Ministerul de interne regal maghiar
Strict personal (Exclusiv la mîna proprie)

745.

conf.

ILUSTRE DOMN

Am fost informat despre aceea că, conducătorii naționali valahi au hotărît la conferința lor ținută la Cluj în 12 septembrie a.c. că, vor începe activitatea în conformitate cu punctul 5 din programul național valah din 1881, imediat ce se vor termina alegerile generale de deputați. Conform acestei hotărîri, pretutindeni în județe se organizează și în special se pregătesc pentru alegerile municipale din decembrie.

Conducătorii naționali valahi ai tuturor județelor locuite de valahi au primit în 11 l.c. chemări confidențiale pentru stabilirea muncii generale de organizare și a modalităților sale.

Chemările au fost multiplicare la Sibiu și parțial au fost predate la poștele din localitățile Avrîg, Făgăraș, Mediaș și Reghinul Săsesc.

Printre alții asemenea invitații au primit :

La Beiuș Mureșan și Muntean.

Rog Ilustrissime, să urmăriți cu atenție această mișcare și să linevoiți a-mi raporta despre eventualele observații.

Primiți Ilustrissime expresia stimei mele.

Budapesta 1901 noiembrie 5

Din însărcinarea ministrului
ss. indescifrabil
Consilier ministerial

8

1901 noiembrie 19, Budapesta. Ordinul Ministerului de Interne către prefectul comitatului Bihor privind luarea de măsuri pentru a împiedica participarea românilor din Transilvania la serbările organizate de Liga Culturală în București.

Magyar királyi belügyminister.

753 szám.

Res.

Felette bizalmas
Saját kezéhez.

MÉLTÓSÁGOS UR !

A román kulturliga folyó évi október havában Bukarestben népes értekezletet tartott, a melyen résztvevők elhatározták, hogy a liga helyiségében ezentul minden szombaton felolvasásokat tartanak, melyeknek tárgya és célja lesz Románia lakosságának felvilágosítása és a különféle jogar alatt élő románok figyelmének állandóan ébrentartása Mihály vajda azon nagy nemzeti eszménképe iránt, hogy minő módon és eszközökkel lehetne az egységes román államot megalapítani. E felolvasások sorában különös figyelmet érdemel az, melyet a liga folyó évi deczember hó 21 én rendez Bukarestben, midőn bevezetésül ünnepélyes istentisztelet fog tartatni a Mihály vajda emlékére épült templomban, minek befejeztével fényes körmenet vonul fel Mihály

vajda szobra elé, hol egyetemi tanárok és képviselők a néphez intézendő beszédekben dicsőíteni fogják Mihály vaida emlékét és nemzeti törekvéseit, hogy a románokat egy jogar alatt kell egyesíteni. Befejezésül Muresanu ligai titkár fogja ismertetni a külföldi románok jelenlegi politikai helyzetét és nemzeti szempontból fontos jelentőségét.

Mivel ezen említett tervbe vett bukaresti román ünnepélyre a külföldi, alsősorban a magyarországi román nép és ifjuság is kapott meghívást, feltehető, hogy lesznek egyesek, kik Magyarországból részt akarnak venni ezen a magyar állam egysége ellen irányuló dákóromán ünnepélyen. Ennek megakadályozása végett felkérem Méltóságodat, hogy a vezetésére bízott vármegye területén a tervezett román ünnepélylyel összefüggésben látszó jelenségeket éber figyelemmel kísértetni és erről jelentést tenni, valamint arra nézve is, hogy az ezen ünnepélyen való megjelenés szándékával gyanusítható egyének utlevél kiadása iránti kérvénye ide pártolólág fel ne terjesztessék, intézkedni sziveskedjék.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1901 evi november hó 19 én

Szécl

Arh. St. Oradea, fond. Prefectura jud. Bihor, Cabinetul prefectului, inv. 25, dosar. nr. 1/1901 f. 34—orig.

TRADUCERE

Ministerul de Interne regal maghiar

Nr. 753

Conf.

Strict confidențial
La mină proprie

ILUSTRE DOMN

Liga Culturală română a ținut o întrunire la București în luna octombrie a anului în curs, la care participanții au hotărât ca, în localul ligii, de acum înainte în fiecare sîmbătă vor ține conferințe, a căror subiect și scop va fi lămurirea populației din România, precum și ținerea permanent trează a atenției românilor, care trăiesc sub diferite șceptre, asupra aceluia mare ideal național al voievodului Mihai că, în ce fel și cu ce mijloace s-ar putea întemeia statul unitar român. Din rîndul acestor conferințe merită o deosebită atenție aceea pe care liga o organizează în București la 21 decembrie a.c., cînd ca introducere vor ține un serviciu divin festiv în biserica ridicată în amintirea voievodului Mihai, iar după încheierea acesteia o procesiune strălucitoare va merge în fața statuii voievodului Mihai unde profesori universitari și deputați, în cuvîntările adresate către popor, vor preamări amintirea voievodului Mihai și năzuințele lui naționale, că românii trebuie uniți sub un sceptru. Ca încheiere Muresanu secretarul ligii va face cunoscută situația politică actuală a românilor din străinătate și importanța deosebită din punct de vedere național.

Deoarece la această proiectată festivitate românească bucureșteană a primit invitație și poporul român și tineretul din străinătate, în primul rînd din Ungaria se poate presupune că vor fi unii din Ungaria, care doresc să ia parte la această festivitate dacoromană îndreptată împotriva unității statului maghiar. Pentru împiedicarea, acesteia rog ilustritatea voastră să urmărească cu atenție trează pe teritoriul comitatului încredințat conducerii dv. fenomenele ce par a fi legate de festivitatea românească și despre aceasta să raportați, precum și privitor la aceea ca să nu se trimită aci cu aviz favorabil cererea pentru eliberarea de pașaport indivizilor suspectabili că ar intenționa să participe la această festivitate.

Primiți Ilustrissime expresia stimei mele

Budapesta 1901 noiembrie 19

Szécl

1904 aprilie 24, Budapesta. Ordin circular al ministrului de interne al Ungariei privind supravegherea studenților români care se pregătesc să participe la manifestările organizate la Putna cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare

MAGYAR KIRALYI BELÜGYMINISTER

330 szám

B i z a l m a s

Res.

A román állam kormánya még a mult évben alhatározta, hogy országos román nemzeti ünnepé emeli Ștefan cel Mare / : Nagy Istvan / Moldova és Oláhország egyesült fejedelemségeinek egykori fejedelme halálának 400—ik évfordulóját a ebből a célból nyilvános felhívást intézett Románia társadalomához, hogy az ünnepség érdekében a maga részéről is tegye meg a megfelelő előkészületeket.

A romániai társadalom azóta élénk tevékenységet fejt ki az ünnepségben való részvétel céljából, de különösen nagy buzgalommal dolgoznak a téren a bukaresti és jassi-i egyetem hallgatói, kik román nemzeti szempontból kívánatosnak tartják, hogy a fejedelem, „ki legtöbbet tett a románoknak egy jogar alatt való egyesítése érdekében” — emléke méltóan ünnepeltessék meg és hogy az ünnepségben ne csak a román királyság területén hanem a más államokban lakó románok is részt vegyenek ezzel is documentálván : hogy „Ștefan cel Mare fejedelem nemzeti törekvéseinek hű ápolóiós ideáljainak minél előbb leendő törhetlen magvalósítói”.

A bukaresti egyetemi ifjak ilyen tartalmu felhívásokkal fordult (!) a budapesti, kolozsvári, bécsi, cernovici és grázi román egyetemi hallgatókhoz és őket az ünnepségekben való részvételre hívta meg.

A budapesti román egyetemi hallgatók eme felhívásra egy értekesletet tartottak és ezen elhatározták, hogy tekintettel arra, miszerint a Ștefan cel Mare fejedelem által képviselt eszme nekik is annyira szívéükön fekszik nemcsak testestül lelkestül részt fognak venni az ünnepélyen, hanem mindent el fognak követni, hogy ennek minél nagyobb mederben propagandát csináljanak és ezért az egész ország román ifjúságához felhívást fognak intézni, hogy az eddigi megállapodások szerint folyó évi július hó közepe táján Románia Putna városában megtartandó (!) ünnepségekben, a román nemzeti eszme mellett tüntetve okvetlenül részt vegyenek.

Mindezekből következtetve tehát ¹ nem tartható ² kizártnak, sőt nagyon is valószínű ³, hogy eme ünnepségeket a magyar állam eszme ellen való tüntetésre is fel fogják használni, ami pedig a már ily korán megindított széles körű mozgalomra való tekintettel, nagyobb arányokat és veszélyesebb jelleget is ölthet.

A midőn ezeket főispán ur tudomására hozom, felkérem, hogy ezen mozgalmat a legéberebb figyelemmel kísérni, minden esetleges államellenes tüntetés megakadályozására a legerélyesebb praeventiv intézkedések megtételéről gondoskodni és minden egyes tudomására jutó jelentősebb mozzanatról honzám haladéktalanul jelentést tenni szíveskedjek.

Budapesten, 1904 évi áprillisi hó 24 é.n.

Indescifrabil

Verso :

Alapszam 28

Szolnok-Dobokavármegye főispánja.

Erk. 1904 ev majus ho 1. n.

28—1904 ZAM Melleklet :

Előszám : Előadó : főisp. eln.

Bizalmas !

Kizárólag saját kezelhez !

Mindenik járási főszolgabírónak és a 2 város polgármesterének.

Írandó a „A román”. . . szöveg . . . „ölthet” szöveg a benti min. leiratból.

¹ Cuvîntul „tehat” intercalat ulterior cu cerneală

² Inițial : tartom.

³ Inițial valószínűnek.

Midön ezeket Czimnek tudomására juttatom, felkérem, hody ezen mozgalmat legéberebb figyelemmel kísérni, esetleges bármíno'', államellenes üntetés leszerelésére a legesélyesebb praeventív intézkedéseket megtenni⁴, illetve ily intézkedések szüksége esetén hozzám haladéktalanul elen-tést tenni szíveskedjék.

Désen 1904/V/7.

Indescifrabil,

Indescifrabil

Indescifrabil

főispán

Kiad. V. 11.

⁴ După cuvîntul „megtenni” urmează „ily”, şters din text, prin linii orizontale trase cu cerneală.

Arh. St. Dej, Prefectura jud. Someş, anul 1904, prefect-confidenţiale nr. 28, orig.

TRADUCERE

MINISTERUL DE INTERNE MAGHIAR

Nr. 330

Res.

Confidenţial

Guvernul Statului Român a hotărît încă în anul trecut să declare drept sărbătoare naţională pe întreaga ţară aniversarea a 400 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, domnitorul de odinioară al principatelor unite Moldova şi Ţara Românească şi în interesul sărbătoririi să facă şi din partea ei pregătirile corespunzătoare.

De atunci societatea din România desfăşoară o vie activitate în scopul participării la serbare, în acest domeniu lucrează însă cu un deosebit zel studenţii universităţilor din Bucureşti şi Iaşi, *care consideră că din punct de vedere naţional român este de dorit ca memoria domnitorului „care a făcut mai mult pentru unirea românilor sub un sceptru”* — să fie sărbătorită în mod demn, iar la sărbătorire să nu ia parte numai românii de pe teritoriul Regatului Român ci şi cei care locuiesc în alte state, documentînd şi prin aceasta că „ei cultivă cu credinţă tendinţele naţionale ale domnitorului Ştefan cel Mare şi sînt făuritorii neabătuţi pe cît de curînd ai idealurilor sale”.

Tinerii universitari din Bucureşti, au adresat chemări cu asemenea conţinut către studenţii români de la universităţile din Budapesta, Cluj, Viena, Cernăuţi şi Graz, invitîndu-i să participe la serbări.

În urma acestei chemări studenţii români din Budapesta au ţinut o consfătuire la care au hotărît că avînd în vedere faptul că ideea intruchipată de domnitorul Ştefan cel Mare şi lăe le este atît de dragă inimii, nu numai că vor lua parte la serbare cu trup şi suflet, dar vor face tot posibilul să se desfăşoare o propagandă cît mai largă şi în acest scop vor lansa o chemare către tineretul român din ţara întreagă să ia parte neapărat, manifestînd pentru ideea naţională română, la serbările care — potrivit celor stabilite pînă în prezent — se vor ţine pe la mijlocul lunii iulie anul curent în oraşul Putna din România.

Deducînd din toate acestea, nu se poate deci¹ considera² ca exclus faptul, ba chiar este foarte probabil³, ca aceste serbări să fie folosite şi în scopul manifestării împotriva ideii maghiare de stat, ceea ce, avînd în vedere mişcarea pornită atît de vreme în cercuri largi, ar putea lua proporţii mai mari şi un caracter mai periculos.

Informîndu-vă domnule comite suprem despre toate acestea, vă rog să urmăriţi această mişcare cu cea mai vie atenţie şi să vă îngrijiţi de luarea celor mai energice măsuri preventive

¹ Cuvîntul „deci” intercalat ulterior cu cerneală.

² Iniţial: nu pot considera.

³ Iniţial: pot considera foarte probabil.

în vederea împiedicării eventualei manifestații antistatale și să binevoiți să-mi raportați neîntârziat despre toate momentele mai importante de care ați luat cunoștință.

Budapesta la 24 a lunii aprilie anul 1904.

Indescifrabil

Verso :

Număr de bază : 28

Comitele suprem al Comitatului Solnoc-Dobica

Intrat la 1 a lunii mai anul 1904

Numărul 28—1904 Anexe :

Anteact : Referent : Comite suprem, prezidial

Confidențial :

Exclusiv în mina proprie !

Juzilor supremi ai nobililor din toate plășile și primăriilor celor 2 orașe.

Se va scrie de la cuvîntul „Guvernu. . .” pînă la cuvîntul „periculos” din ordinul ministerial dinăuntru⁴.

Informînd destinatarul despre toate acestea, rog binevoiți a urmări această mișcare cu cea mai mare atenție — să luați cele mai energice măsuri preventive în vederea dezarmării oricărei eventuale manifestații contra statului, respectiv în caz că va fi nevoie de astfel de măsuri, să-mi raportați neîntârziat.

Dej, 7/V. 1904

Indescifrabil

Indescifrabil

Indescifrabil
comite suprem

⁴ Locului pînă s-a prevăzut transcrierea textului marcat cu cuvîntul „olhet”, în traducere îi corespunde cuvîntul „periculos”.

10

1907 octombrie 7, Arad. Scrisoarea lui Ioan Crețu către un grup de socialiști din București privitoare la activitatea socialiștilor români din Transilvania.

9 oct. 1907

În dosarul mișcării socialiste din străinătate, făcîndu-se fișa pentru fiecare din indivizii însemnați aci.

ss. Panaitescu

Arad/X/907

MULT STIMAT TOVARĂȘ ȘI TOVARĂȘII !

Este un timp cam îndelungat de cînd nu v-am scris : v-am trimis o dare de seamă din Oradea Mare despre întrunirea care am ținut-o în Budapesta în ziua de 5 august. s.n. pentru protestare, contra prigonirilor din România. Nu știu dacă ați primit-o ori nu, ați publicat-o sau ba că știu că am trimis-o recomandată, iar eu nu am citit acuma de curînd ziarul „România Muncitoare” de cînd am venit în Budapesta, de cit un număr cînd cu expulzarea tovarășului Vasile care l-am găsit la tovarășul Mihely în Lugoj, cînd am fost acolo acuma de curînd la o întrunire pentru votul universal ; acolo am mai văzut o scrisoare adresată lui Mihely de către cercul de editură socialistă unde cere ca să achite suma de vreo 172 lei pentru cărți și broșuri, l-am întrebat dacă

v-au trimis și mi-a răspuns că cărțile și broșurile le-a luat în seamă Gustav Aurbak¹ redactorul Adevărului și le-au dus pe toate la Budapesta cu el cu tot. Așa că lucrul cel mai bun e să scrie la partidul social-democrat Dohány Uca nr. 42. III, în Budapesta, dar scrieți nemțește sau franțuzește.

Eu de cînd am venit aici în Ungaria, am continuat a-mi face datoria de muncitor, la Brașov am stat atunci o zi și am vorbit și eu și Cîser de două ori, că era greva zidarilor; la Timișoara cît am stat acolo s-au cunoscut am ținut de două ori ședință pe săptămîină cu români la care i-am învățat cîntece socialiste ca Internaționala și Marsiea de s-au cîntat la 1 Mai; am fost chemat de tovarășii din Sibiu pe 1 Mai acolo, spre a vorbi, unde am și fost două zile. La Budapesta cînd am fost nu dădeau semn de viață muncitorii români deloc, i-am găsit la biserică și acolo cîntau în cor cîntece religioase; am convocat 3 întruniri publice cît am stat acolo una pentru votul universal una pentru prigonirile din România, iar în urmă s-au ținut regulat ședințe și acuma de acolo am venit la Oradea Mare îndemnat de tovarăși de la centru în interesul mișcării văzînd și eu că acolo nu este locul pentru mișcarea românească, nici mediul pentru cultură nici pentru existență fiind cîștigul mizerabil și toate scumpe. Așa am venit la Oradea Mare împreună cu tovarășii Dr. Răzvanu care au fost și la Stutgard la congres, îmi pare că tovarășul Constantinescu au făcut cunoștință cu el acolo, aveam planul ca în Oradea să facem centrul mișcării românești, dar cum în acel oraș sînt foarte puțini români, prin urmare lipseau oameni aceia cu care trebuia să faci mișcarea. Am venit la Arad că aici în oraș sînt peste 14 mii de români și aici urmează ca la Crăciun să se ție al treilea congres socialist român. Acum pe duminică formăm secțiunea românească și aici de partid și aranjăm un cor cu cîntece socialiste împreună cu tabloul Muncii și toate acestea pentru pregătirea congresului. Facem un apel către toate organizațiile din sate și orașe ca să-și trimită delegații la congresul viitor încît să fie un adevărat congres, o să trimitem și uniunii socialiste de la voi o invitație ca să trimită un delegat în interesul mișcării, tovarășul Grigorovici sîntem siguri că vine, aici au mai venit tovarășii Buciumeanu au scăpat acum din armată, mai este Damian, și din Oradea au venit cu noi un tovarăș bun cu numele de Nuc Gheorghe, din Sibiu vin încă doi inși, tot în interesul mișcării aicea vine și Răzvanu, și Adevărul de la Crăciun are să apară săptămînal politic în Arad nu în Budapesta, pe cît se vede un cîmp de activitate avem cu toți.

În privința lucrului sîntem asigurați de data aceasta. 'Tovarăși acum se cere ca și voi să fiți mai indulgenți față de mine dacă v-am greșit cu ceva; eu am trimis din B. peste 30 lei prin mandat poștal recipisa o păstrez și acuma pentru a scădea din datoria ce o am la comisiune nu știu dacă i-ați primit ori nu, că nu am primit nici un răspuns. Pînă a cum nu am fost în stare cu călătoriile ce le-am făcut ca să vă mai trimit, dar acuma sper că treplat, treplat o voi achita pînă într-un ban, la Budapesta am să dau peste 20 numere din România Muncitoare'' care am luat cu banii, ceilalți vi trimit și pe numerele celelalte.

STIMAȚI TOVARĂȘI,

Vă rugăm a ne trimite 2 numere cu abonamente din „România Muncitoare” unul pentru mine și unul pentru tovarășul Buciumeanu, banii vi trimit în cel mai tîrziu peste 10 zile împreună cu 2 lei pentru numerele din Budapesta. și trimiteți 20 numere de vindut. aicea credem că o să fie nevoie mai peste vreo 2—3 săptămîni de 40—50 numere spre vînzare; „Viitorul Social” le-am primit cele 2 numere care au apărut. Vă rugăm tovarăși de toate să ne țineți cont, și în special eu vă rog să priviți în mine un adevărat tovarăș care-și face datoria în consecință destul sîntem noi prigonii de soartă; eu cel puțin știu că voi cînd voiți a face bine sînteți în stare sînt convins de asta. dar și rău așa că chiar să fi făcut o crimă și mai mult și cînd se spovedește cineva sincer, cînd vă scriu toate acestea din inimă eu încă cred că voi face toate cum dreptatea cere, ajunge am suferit destul. Tovarăși după cum v-am scris aicea este bine din toate punctele de vedere lucru avem, mediu pentru cultură este, și pentru mișcare; am scris și la tovarășa mea ca să vie aicea, că este rău și dureros ca ea să sufere acolo și acuma vine timpul iernii și cu copilul mic vă rog pe voi faceți o faptă mare care vă vom f recunoscători întreaga viață, influențați voi să scape din mediul acela familiar și să vie aici

¹ Auerbach.

că vă garantez că faceți cea mai mare faptă bună pe lumea aceasta plină de răutăți, de la voi depinde totul voi puteți să influențați și în bine și în rău. Inchei cu nădejdea că pe cit veți putea veți face bine, al vostru care vă admiră pentru ce o depuneți pentru mișcare.

Salutări socialiste

ss. Ioan Crețu

Adresa Rákóczi ucto 12

Arad

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 85/1907, f. 24 și 29, copie.

11

1907. Scrisoarea lui Gustav Auerbach din Budapesta către M. Gh. Bujor, la România Muncitoare, privind un articol despre mișcarea sindicală din Transilvania pregătit pentru calendarul Muncii.

Copie, după scrisoarea lui Gustav Auerbach, din Budapesta adresată lui Gh. Bujor, la România Muncitoare, București, Calea Victoriei 91.

DRAGĂ BUJOR,

Conform scrisorii tovarășului dr. Păcurariu îți trimit aici un articol pentru Calendarul Muncii asupra mișcării sindicale din Ungaria, cu atât mai mult că anul acesta nu apare Calendarul Adevărului și se poate că o să treacă un număr mai mare și în Ungaria.

Mai departe vă rog a-mi trimite și România Muncitoare pe următoarea adresă: G. A. VI. Nagymező-utca 32 II/23 căci fiind ocupat în alte afaceri ale partidului m-am retras de la redactarea „Adevărului”. Însă nu uitați a-mi trimite România Muncitoare pe adresa mea proprie. Și totodată cum o apare Calendarul Muncii și un calendar.

Acum scriu un articol asupra mișcării agrare din Ungaria pentru „Viitorul Social” însă deoarece am un material foarte mare de prelucrat va cam întârzia.

Cu dragoste

ss. Auerbach

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 85/1907, f. 59, copie.

12

Extras din ziarul „Budapesti Hirlap” nr. 181 din 29 iulie 1908 privitor la răsunetul pe care l-a avut în presa română din Transilvania, sfatul profesorului Iorga adresat deputaților români din Ungaria.

Din ziarul „B-pestei Hirlop” nr. 181 din 29 iunie 1908.

DIN CERCURILE ROMANILOR

Iorga, profesor universitar în București și vicepreședinte al Ligii culturale române, în vorbirea sa, ținută cu ocazia adunării generale a Ligii, a dat acel sfat deputaților români din Ungaria, că activitatea lor să nu se mărginească în parlament ci să meargă între popor și acolo să agite la adunări populare în interesul realizării programului național român. Vorbirile

din parlament — zise Iorga — nu fac mult, numai printr-o puternică agitație între popor, se poate ajunge la un rezultat. Acest sfat al lui Iorga află un puternic răsunet în presa română din Ungaria. „Libertatea” din Szászváros¹ (foaia lui Vlad) și „Drapelul” din Lugoj (foaia lui Brediceanu) îi aprobă ideea și zic, că pe lângă actualele regulamente ale camerei, partidul național care constă din 25 membri și așa nu poate face nimic în parlament. Tot în același înțeles scrie și „Lupta” și „Gazeta Transilvaniei”.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 39/1906, f. 85, copie în Lb. română

¹ Orăștie.

13

1909 martie 31, București. Notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale privitoare la ședința Comitetului cercului Viitorul, la care s-a stabilit programul sărbătoririi zilei de 3 mai 1848.

Dir. Pol. și Sig. Gen. Divizia I-a
Brigada — Agent no. 28

1909 martie 31

NOTA

La ședința Comitetului Cercului Viitorul¹ care a avut loc ieri ora 4 p. m. în sala Alexandru din str. Popa Tatu 29 au luat parte 30 de persoane între care și 10 femei.

Ședința s-a deschis sub președinția lui Crețu care în prima linie aduce la cunoștință celor prezenți balu ce urmează a da în ziua de 3 mai a.c. în sala Băilor Eforiei zicînd că la acea dată se serbează și aniversarea a 61 de ani de la adunarea de pe Cîmpia Libertății de la Blaj 1849.

Mai spune că acest bal se dă sub patronajul d-lui Const. Mille iar ca președinte de onoare este dl. Gh. Coșbuc. Dumitriu recitează citeva poezii de Octavian Goga.

La această ședință a luat parte și d-șoara Dordea de la conservatorul de muzică, care a declamat citeva bucăți.

La ora 6 seara, ședința s-a ridicat procedîndu-se la distribuirea biletelor de bal.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 153/1908, f. 26, orig.

¹ După cum aflăm dintr-o însemnare marginală de pe o notă a Direcției Poliției și Siguranței Generale din 25 februarie 1909, cercul „Viitorul” a fost constituit „din inițiativa sindicalistului Ion Crețu” cuprinzînd „români muncitori de peste munți” (V. Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Direcția Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 153/1908, f. 24).

14

1913 noiembrie 3, Sibiu. Apel al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, pentru înscriere de noi membri.

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român
Nr. 1829 1913.

APEL

Cel dintîi așezămînt cultural al poporului românesc din Ungaria, „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”, în curs de o jumătate de veac a lucrat din răpputeri pentru înaintarea culturală a poporului nostru și astăzi se poate mîndri cu frumoase fapte împlinite, din care amintim numai pe cele mai însemnate. De 43 de ani publică revista

„Transilvania” în care apar studii și cercetări prețioase din domeniul științei și literaturii.

Această revistă se trimite gratuit tuturor membrilor fondatori (cu taxa de 400 cor.) pe viață (cu taxa de 200 cor.) și activi sau ordinari, (cu taxa de 10 cor. pe an) ai „Asociațiunii”. De 28 de ani susține în Sibiu o școală civilă de fete cu internat, care e cercetată în fiecare an cam de 100 de eleve din toate părțile locuite de români. De 8 ani a clădit „Muzeul istoric și etnografic” în care se adună cu sirguintă toate dovezile privitoare la trecutul și etnografia poporului nostru. Din fundațiunile ce le administrează, împarte în fiecare an mai multe burse (stipendii) tinerilor, care urmează la meserii, la școlile secundare și superioare. Pe lângă aceste, prin despărțimintele sale, în număr de 77, care cuprind aproape întreg teritoriul locuit de români din Ungaria, se îngrijește de educația economică și culturală a poporului, aranjând prelegeri, conferințe, șezători literare, cursuri de analfabeți și expoziții și înființând tot felul de însoțiri de reuniuni și de biblioteci. În timpul din urmă a început să se preocupe intens de organizarea economică a țărânilor, prin înființarea de tovărășii.

Numai din această schițare fugitivă se poate convinge oricine, că „Asociațiunea” desfășoară o activitate vrednică de luat în seamă și de cea mai mare însemnătate pentru înaintarea culturală a poporului românesc din Ungaria. Cu toate acestea numărul cărturarilor cari o sprijinesc în străduințele ei frumoase, e încă mic. După o experiență de 52 de ani, ea abia are cu totul 2600 de membri, ceea ce e un lucru din cale afară trist pentru felul cum înțelegem să ne sprijinim cultura națională!

Apelăm deci la toți cărturarii noștri, să-și fină de o datorie și de o mândrie națională a se înscrie membrii ai „Asociațiunii”.

Cu cît se vor înscrie mai mulți membrii, cu atît se va putea lucra mai mult pentru înaintarea și întărirea culturală și economică a poporului nostru.

„Asociațiunea”, în vremea de urmă și-a îndreptat atenția mai ales asupra educației poporului de la sate și a încercat toate mijloacele pentru a face și pe țărani să se înscrie membri. De aceea a hotărît, ca de la 1 ianuarie 1911 să dea tuturor membrilor ajutători, cari plătesc înainte taxa de 2 cor. pe an, 10 broșuri și un Calendar. Broșurile din „Biblioteca populară a Asociațiunii” au apărut regulat în fiecare lună, afară de lunile de vară, iulie și august, și s-au trimis, împreună cu „Calendarul” tuturor membrilor ajutători.

Cu ajutorul acestei „Biblioteci populare” instituțiunea noastră a reușit să aibă în anul 1911 aproape 11.000 iar în 1912 aproape 12.000 de membrii ajutători, dintre care cei mai mulți au fost țărani. În 1913 numărul membrilor ajutători a scăzut la 9 mii, din cauza multor necazuri economice ce au dat peste poporul nostru. Țăranii au dovedit deci și de astă dată, că sunt gata de jertfă, de cîteori venim cu gînduri curate, ca să le sprijinim înaintarea culturală.

Comitetul central al „Asociațiunii” văzînd cu cîtă dragoste au primit țărani „Biblioteca populară” a hotărît continuarea ei și în anii viitori, în nădejdea că numărul abonaților la această bibliotecă va crește mereu, înmulțindu-se astfel și numărul membrilor ajutători ai Asociațiunii. Răspîndirea acestei biblioteci atîrnă foarte mult de la cărturarii de la sate, mai ales de la preoți și învățători, cari sunt datori să explice poporului scopurile „Asociațiunii” și să-l îndemne, să plătească taxa de membru ajutător în sumă de 2 cor., pe an, în schimbul căreia fiecare membru primește zece broșuri și un calendar pe an. Experiența anilor trecuți ne-a arătat, că expediția broșurilor la adresa fiecărui membru ajutător nu e practică, deoarece din vina poștelor și a primăriilor foarte multe dintre broșuri nu ajung la destinație, așa că țărani încep să-și piardă încrederea și să fie nemulțumiți. De aceea comitetul central a hotărît, ca în viitor toate broșurile, pentru membrii ajutători dintr-o comandă, să le trimită la o singură adresă și anume la președintele agenturii Asociațiunii, sau, unde nu sunt agenturi, la adresa preotului sau învățătorului. *De aceea rugăm pe toți cei ce se vor înscrie de membri ajutători pe anul 1914. să arate, la ce adresă să se trimită broșurile dintr-o comună.* Ca să se poată trimite, însă, broșurile la o singură adresă, într-o comună, trebuie să fie cel puțin treizeci de abonați la Biblioteca populară, astfel cheltuielile de poștă sunt așa de scumpe, încît Asociațiunea nu le poate suporta.

Acum, după ce am reușit să înscriem atîția țărani ca membrii ajutători ai „Asociațiunii” trebuie să mergem cu un pas mai departe, și anume : să-i organizăm. Aceasta o vom putea face, înființînd în fiecare comună în care se află cel puțin 4 membri de orice categorie (fondatori, pe viață, ordinari sau ajutători) cîte o agentură a „Asociațiunii” și cîte o bibliotecă populară.

Invităm deci pe toți cărturarii din comune, să înceapă, îndată după primirea acestui apel, înființarea de agenturi ale „Asociațiunii”. Statutele „Asociațiunii” în paragraful 46 dispun următoarele : „În fiecare comună, în care se află patru membri cel puțin, de orice categorie, ai „Asociațiunii” se poate înființa o agentură în scopul de a servi drept organ al „Asociațiunii” în nemijlocită atingere cu populațiunea respectivei comune. Agentura se constituie alegeându-și un președinte, un casier și un notar pe timp nedeterminat”. Înființarea agenturii se aduce și la cunoștință Comitetului cercual al despărțământului, din care face parte comuna respectivă. Activitatea unei agenturi are să fie următoarea : 1. să aranjeze în fiecare duminică și în sărbători șezători culturale, în care preoții și învățătorii să țină prelegeri poporului să le citească bucăți potrivite ; apoi să cînte cu corul școlarilor sau al adulților, să se facă declamații și reprezentații teatrale ; 2. să se țină în cursul iernii *cursuri de analfabeți*. Pe preoții și învățătorii cei mai harnici „Asociațiunea” li premiază. Tuturor le trimite la cerere, gratuit Abecedarul de I. Bota ; 3. să înființeze *biblioteci satești* ; 4. să înscrie membrii în „Asociațiune” și să se încaseze taxele și 5. despre întreaga activitate să facă, în fiecare an, un raport comitetului cercual al despărțământului, de care se ține agentura. O deosebită atenție trebuie să se deie înființării bibliotecilor satești. Îndată după înființarea agenturii, președintele să adreseze comitetului central o cerere, în urma căreia va primi gratuit cărți pentru înființarea unei biblioteci. Cu aceste biblioteci satești să poată primi gratuit și în fiecare an cărți nouă, Comitetul central s-a gândit să înființeze un *fond al bibliotecilor satești*, din venitul căruia să cumpere cărți și să le împartă gratuit. La acest fond trebuie să contribuie și țărani, adică membrii ajutători ai „Asociațiunii” căci bibliotecile satești pentru ei se fac.

Invităm deci pe an colecitori, să atragă atențiunea membrilor ajutători, ca, deodată cu taxa de 2 cor. să contribuie cu cel puțin *10 felerii pentru fondul bibliotecilor satești*.

Invităm totodată și despărțămintele ca să cedeze fondului bibliotecilor satești cele 20% din taxele membrilor ajutători.

O năzuință de căpetenie a agenturii trebuie să fie înscrierea de membri ajutători la „Asociațiune”.

Fiecare membru ajutător, care plătește înainte taxa de 2 cor. pe 1914 va primi următoarele broșuri din Biblioteca populară a „Asociațiunii”.

În ianuarie nr. 31. Povestea unei coroane de oțel de George Coșbuc.

În februarie nr. 35. Popa Tanda de Ioan Slavici

În martie nr. 36. Emigrarea în America, de unul care a fost acolo.

În aprilie nr. 37. Dela sate de Ioan Agârbiceanu.

În mai nr. 38. Sfaturi pentru popa de Nicolae Iosif.

În iunie nr. 39. Pavel cătană, tălmăcirea din lb. cehă de I.U. Iarnik.

În septembrie nr. 40. Poezii de Șt. O. Iosif.

În octombrie nr. 41. Povestire din viața țăranilor, cartea a III-a, de Ioan Pop Releganul.

În noiembrie nr. 42. Cheia de aur a raiului, tălmăcire din nemțește.

În decembrie nr. 43. Din trecutul românilor ardeleni de Dr. Ioan Lupaș.

nr. 44. Calendarul Asociațiunii pe 1915 întocmit de Oct. C. Tăslăoanu.

Aceste sunt broșurile, pe cari le vor primi membrii ajutători ai „Asociațiunii” în anul 1914 pentru taxa de 2 cor.

Alăturăm la acest apel o listă pentru înscrierea membrilor ajutători și rugăm pe toți cărturarii și pe toți sprijinitori culturii noastre, să-și deie toată silința, ca să înscrie cît mai mulți membri ajutători ai „Asociațiunii”.

Listele pentru înscrierea membrilor, împreună cu sumele încasate să se trimită la adresa „Biroul Asociațiunii”. Sibiu, (Nagyszeben, str. Șaguna nr. 6).

Sibiu, 3 noiembrie 1913

Andrei Birseanu m.p.

prezident

Oct. C. Tăslăoanu

m.p.

secretar

Arh. St. Timișoara, fond Asociația pentru literatura română și cultura poporului român din Ardeal „Astra”, despărțământul Timișoara, dosar nr. 4/1913, f. 1, text tipărit.

15

1916 aprilie 19, București. Scrisoarea lui Sterie V. Diamand elev la Liceul Sf. Sava, de origine transilvănean, adresată profesorului Simion Mândrescu prin care solicită înscrierea sa în Legiunea Ardeleană.

București 19 aprilie 1916

STIMATE D-LE MÂNDRESCU,

Cu nădejdea celui naufragiat, cînd în noaptea adîncă, bătută de valuri și furtună zărește licărind de departe, razele tremurătoare ale unei lumini, asemenea și eu am primit apelul d-voastră cel plin de căldură și avînt.

Mistuit de focul dragostei aprinse pentru neam, adevăr și ideal și sub îndemnul convingerii adînci am alergat într-un gînd de acolo din creerii munților. Fiind, aici, ca să-mi fac și eu datoria mea cea mai sacră, luptînd cu trup și suflet pentru realizarea idealului național, nesocotind miile de piedici, de toate naturile, ce fatalitatea mi le-a pus în drumul meu.

Nu știu stimate d-le Mândrescu dacă vă veți îndura de un biet tînr ca mine, să mă primiți ca ostaș în rîndurile batalioanelor noastre sacre !

Să lupt pentru neam, adevăr, libertate, într-un cuvînt să lupt pentru realizarea idealului național, iată dorința mea cea mai vie, visul meu de aur, pentru acesta mi-am părăsit căminul părintesc, am nesocotit odihna, mizeria și ori ce viitor.

Deoarece, din toate punctele de vedere, sînt departe foarte departe decît cerul și pămîntul de d-voastră și de toți tovarășii noștri, nu știu dacă îmi veți îngădui ca la întrunire, să-mi dați și mie cuvîntul, ca să arăt și eu ceea ce simt și gîndesc.

Nu știu, stimate d-le Mândrescu, dacă-mi veți ierta această îndrăzneală ce-i aproape o obraznicie, iubirea de neam și de adevăr mă face să nu-mi fie teamă de nimeni.

Al vostru admirator,
Sterie V. Diamand

P.S. De veți îngădui să mă primiți vă rog răspundeți-mi. Doamne ce îndrăzneală-mi iau. Nu sunt oare nebun?

Adresa : Sterie V. Diamand
Elev intern Sf. Sava

Loco

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges, Pach. LXXXV/3, orig.

16

1918 mai 9, Scrisoarea lui Dondetto de Luva, de la Serviciul presă și propagandă din cadrul Comisiei Centrale Internaționale către Simion Mândrescu prin care îl înștiințează despre apariția unei reviste săptămînale ca organ de propagandă în rîndul trupelor diferitelor naționalități oprite ale armatei austro-ungare.

R. Esèrcito italiano

9 maggio 1918

Comande Supremo.

Ufficio Stampa e Propaganda.

Commissione Centrale Interalleata.

.....
Avrei deziderato mettermi al corrente di quello che si era deciso, in principio, di fare, in materia di propaganda tra le file-nazionalita oppresse — dell'esercito nemico buone idee e pratici disegni, che si cercira di attuare a poco a poco, d'amore e d'accordo, tra i delegati delle varie nazionalita.

Da Roma sono ripartito per Padova sabato 4 corrente. Qui abbiamo atteso l'arrivo del delegato boemo, che solo mancava, di ieri siamo al completo.

Tra una diecina di giorni si darà mano ad un foglio settimanale, pubblicato in boemo, serbo-croato, romena e polacco (conqualque notizia anche in slovena e rutena) de servire come organo di nostra propaganda fra le trupe delle varie nazionalità oppresse dell'esercito austro-ungarico. Un certo numero di esemplari di questo giornale verrà distribuito, — per la propaganda intèrno — tra gli ufficiali e soldati romeni, boemi ecc., che si trovano in Italia.

Si continuerà a far propaganda tra le file nemiche, anche a mezzo di manifesti, uno o due volte per settimana.

Ci rivolgiamo ora a voi, perchè abbiate la cortesia di favorirci tanto per giornale che per manifesti, tutto ciò che credete, per la vostra illuminata esperienza, autorità e sènnò, che sia opportuno di pubblicare brevi articoli, o note, come notizie e informazioni. Desidereremmo che tali articoli venissera firmate da voi, per dare ad essi maggior rilievo ed efficacia. Il materiale da pubblicarsi vi compiacerita spedirlo all'indirizzo seguente :

Commissione Interalleata di Propaganda.

Ufficio del Delegato Romeno — Padova —

Il seconde luogo facciamo appello alla vostra competenza e gentilezza perche vogliate scegliere, tra gli ufficiali nostri romeni, qualcuno specialmente adatto, e possibilmente iniziata nel giornalismo, che scriva oltre al romeno-transilvano, anche il magiàro e il ruteno. Qualera non fosse possibile trovare una sola persona che risponde a questi vari requisiti linguistici, allora dovrete usarei l'amabilità di scegliere due ufficiali, in questo caso, chi scrive il ruteno dovrebbe conoscere anche un poco di polacco, o di serbo. Trattandosi di cosa estraneamente delicata, ci rimettiamo al vostro illuminato patriottismo.

Vi sarò molto se vorrete compiacervi di favorirmi, con gentile sollecitudine, una rispósta a riguardo di queste due nostre richieste, con me vi sarò grato il. Capitano Ojettli, in nome del quale anche vi scrivo. E più grato sarò se vorrete darmi notizie vostre personale e dei nostri bravi ufficiali.

Per la Pasqua romena (vi aggiunto il telegramma di auguri?) certo che sarebbe stato vivamente desiderabile che un sacerdote romena intonasce " strămoşescul Hristos a Inviat ! " in mezzo a voi. Ma — come mi hanno assicurate alla nostra Legazione —, a Roma non se trova attualmente alcuno prete romeno, regreto che non s'e potuto soddisfare la legittima richieste del Seg. Kovary
Abbiatemi sempre, coi migliori più affettuosi saluti e auguri.

Vostro,

Benedetto da Luca

P.S. Occorrero che due o tre ufficiali romeni si mettano d'accordo per costituire una spècièd di ufficio de corrispondenza pel nostro foglio. Ogni settimana, essi ci manderanno qualche notizie riguardante la vita che essi menavo.

Qualche evenimento un po' più importante, le notizie dei soldati che ricevono dei vari campi di concentrazione, ecc. Ciò costituirà la Cronaca dei romeni che sono in Italia e che deve interessare i romeni rimaste tra le file dell'esercito austro-ungario.

Benedetto da Luca

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges, pach. XCIV/9, orig.

TRADUCERE

9 mai 1918

**Regala Armată Italiană
Comandamentul Suprem
Serviciul Presă și Propagandă
Comisiunea Centrală Interaliată**

.....
Aș fi dorit să vă pun în curent cu ceea ce se hotărîse, în principiu, să se facă, în materie de propagandă în rîndurile naționalităților oprimate ale armatei inamice, bune idei și proiecte practice, care va căuta să realizeze puțin cîte puțin dragoste și armonie între delegații diferitele naționalități.

Din Roma'am'plecat spre Padova simbătă 4 curent. Aici am aşteptat sosirea delegatului boem, care singur lipsea, de ieri sintem compleţi.

În vreo zece zile va apare o foaie săptăminală, publicată în boemă, sîrbă-croată, română şi polonă (cineva cu cunoştinţe de limbă sloveană şi ruteană) spre a servi ca organ al propagandei noastre între trupele diferitelor naţionalităţi oprite ale armatei austro-ungare. Un anumit număr de exemplare din acest jurnal vor fi distribuite pentru propaganda internă între ofiţerii şi soldaţii români, boemi etc. cari se găsesc în Italia.

Se va continua a se face propagandă în rîndurile inamice, chiar cu jumătate din manifeste, o dată sau de două ori pe săptămînă.

Să ne întoarcem acum la dv. pentru că aveţi amabilitatea de a încuraja alit prin jurnale cît şi prin manifeste, tot ceea ce credeţi prin experienţa dv. luminată, autoritate şi înţelepciune, că sînt potrivite pentru publicare : articole scurte sau însemnări sau ştiri şi informaţii. Am dori ca asemenea articole să fie semnate de dv. pentru a le da mai mult importanţă şi eficacitate. Materialul de publicat ne-am bucura să fie expediat pe adresa următoare :

Comisia Interaliată de Propagandă
Serviciul Delegatului Român — Padova

În al doilea rînd facem apel la competenţa şi gentileţea dv., deoarece vreţi să alegeţi dintre ofiţerii noştri români pe cineva în mod special apt şi pe cît posibil iniţiat în ziaristică, care să scrie mai mult în limba română, chiar maghiară şi ruteană. Dacă nu va fi posibil de a găsi o singură persoană care să corespundă la aceste variate calităţi lingvistice, atunci va trebui să aveţi amabilitatea de a alege doi ofiţeri, în acest caz, care să scrie limba ruteană, va trebui să cunoască încă puţină polonă şi sîrbă. Fiind vorba de un lucru extrem de delicat, noi ne încredem în luminatul dv. patriotism.

Voi fi foarte recunoscător, dacă veţi vrea să fiţi amabil şi să-mi daţi cu multă promptitudine un răspuns cu privire la aceste două cereri ale noastre, şi cu mine vă va fi recunoscător căpitanul Ogetti în numele căruia de asemenea vă scriu. Şi voi fi foarte recunoscător, dacă aţi vrea să-mi daţi informaţiile dv. personale şi a bravilor noştri ofiţeri.

Pentru Paştele român (aţi primit telegrama preotului?), sigur că ar fi fost o dorinţă vie ca un preot român să cînte „strămoşescul Hristos a înviat” ! în mijlocul vostru. Dar cum am fost asiguraţi Legaţia noastră, la Roma nu se găseşte actualmente nici un preot român, regret că nu s-a putut satisface cererea legitimă a domnului Kovary.

Primiţi totodată cele mai bune şi mai afectuase salutări şi urări.

Al dv.,
(ss) Benedetto de Luca

P.S. Va trebui ca doi sau trei ofiţeri români să pună de acord pentru a constitui un fel de serviciu de corespondenţă pentru foaia noastră. În fiecare săptămînă ei să ne trimită cîteva informaţii privind viaţa pe care ei o duc. Oarecare evenimente mai importante, informaţii care se primesc despre soldaţi din diferite tabere. Acestea vor constitui Cronică românilor care sînt în Italia şi care trebuie să intereseze pe românii rămaşi în rîndurile armatei austro-ungare.

(ss) Benedetto de Luca

17

1918 mai 11, Roma. Telegrama lui Orlando, preşedintele Consiliului de Miniştri al Italiei, adresată lui Simion Măndrescu prin care îşi exprimă deplinul acord şi satisfacţia pentru aspiraţiile de unitate şi independenţă naţională ale poporului român.

S.C.

Nr. 14862.

Roma. 148174 — 11 maggio 1918.

Con molto compiacimento accelsi il saluto rivoltomi dalla V.S. anch'è a nome dei suoi conterranei. Le nobili aspirazioni verso l'indipendenza nazionale hanno pieno eco nella mia anima italiana che ha conosciuto codesti dolori. Tanto maggiore è poi questi sentimenti di simpatia quanto più intima è la nostra fratellenza di razza.

In quânto possi riguradami saro felice che tali aspirazioni possonó essere raggiunte.

Presidente Consiglio Ministerio
(ss.) Orlando

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscris, colecția St. Georges, pach. XCIV/4, orig.

TRADUCERE

S.C.

Nr. 14862

Roma. 148174 — 11 mai 1918.

Am primit cu multă plăcere salutul, pe care mi l-ați adresat dv. în numele compatrioților voștri. Nobilele voastre aspirații de independență națională găsesc un deplin ecou în inima mea de italian, care a cunoscut aceleași dureri. Însă sentimentul de simpatie este atât de mare pe cât de adâncă e fraternitatea noastră de gintă.

În ce mă privește, eu voi fi fericit dacă aceste aspirații pot fi realizate.

Președintele Consiliului de Miniștri
(ss.) Orlando

18

1918, iulie 4, Roma. Scrisoarea lui Simion Mândrescu președinte „Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina” cu sediul la Roma, către Vasile Stoica, atașat la Legația română din Washington, prin care îl informează despre formarea unei legiuni române din prizonierii transilvăneni, bănățeni și bucovineni aflați în Italia.

Roma, „Hotel Imperial” la 4/VII 1918

IUBITE D-LE STOICA,

De la un prieten din Paris îmi vine confirmarea vestei, aduse de dl Cornel Sava, că d-ta ai rămas la Washington, la legația română, pentru a te ocupa și mai departe de cauza noastră. Mi-ar părea bine, să se confirme și știrea, că ai izbutit să aduni în jurul steagului vreo zece mii de voluntari români.

Sunt de trei luni în Italia, unde mă ocup de formarea unei legiuni române din cei 18 mii de prizonieri români din Austro-Ungaria.

O parte dintre ofițeri au și fost eliberați și trimiși la front ca informatori, iar altă parte în număr de 15, votați de toți ofițerii noștri, intelectuali români, concentrați în vederea formării legiunii, au fost eliberați de către însuși președintele de Consiliu, de Orlando, pentru a alcătui împreună cu mine „Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina”. Scopul comitetului este de a se ocupa de organizarea legiunii, de-a strânge într-un singur mănunchi pe românii transilvăneni, bănățeni și bucovineni din țările aliate și de-a face propaganda necesară pentru cauza noastră. Sediul comitetului va fi la Roma. Trei membrii vor fi trimiși la Paris, trei la Londra și trei la Washington. Acești din urmă vor fi fericiți să te aibă de coleg pe d-ta și pe alți frunțași ardeleni, bănățeni, bucovineni designați de d-ta. Când vor pleca, le voi da o scrisoare, prin care îți voi face cunoscut întregul nostru plan de activitate.

După ce va putea stabili legătura între mine și d-ta vei afla mai multe. Aștept scrisoare.

Cordiale salutări
S. Mândrescu

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, Colecția St. Georges, pach. XCIV/9, orig.

19

1918 iulie 12, Roma. Adresa „Ligii patriotice feminine” din Roma către Simion Mîndrescu preşedintele „Comitetului de acţiune a românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina” prin care salută constituirea acestui comitet şi oferă Legiunii române ca omagiu de fraternitate şi solidaritate latină, drapelele de luptă.

Roma 12 Luglio 1918

„La Lega Patriottica Femminile”, nella sua recente riunione di Consiglio ha preso atto con vivo compiacimento dell’*convenuta* costituzione a Roma del Comitato d’azioni dei Romeni di Transilvania, Banat şi Bucovina sorta alla scopo di „continare la lotta, iniziata della Romania per l’unità nazionale”.

La nostra Lega, mentre forma fervichi atti per il successo della nobile causa, che il vostro Comitato intende propugnare, ed in primo luogo per la formazione delle Legioni Romene, ha deliberato, anche in omaggio al desiderio gentilmente espresso nell’indirizzo degli ufficiali romeni di Citta Ducale, che ella stesso ha letto al Comizio pro Romania all’Augusteo di offrire alle Legioni Romene le bandiere di combattimenti.

Nella speranza che tale dono, che la Lega intende offrire a nome di tutte le donne italiane farà gradito omaggio di fratellanza e di solidarietà latine ai Legionari Romeni, porghiamo a lei, illustre Signor Presidente ai Suoi Collegi del Comitato, l’expression del nostro omaggio.

La Presidente.

Maria Rygier *

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges, pach. XCIV/9, orig.

TRADUCERE

Roma, 12 iulie 1918.

„Liga Patriotică Feminină” în recenta sa reuniune a Consiliului a luat act cu vie satisfacție de constituirea stabilită la Roma a Comitetului de acțiune al Românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina cu scopul de „a continua lupta inițiată de România pentru unitate națională”.

Liga noastră, în răstimp face acte pasionale pentru succesul cauzei, pe care Comitetul vostru înțelege s-o susțină și în primul loc prin formarea Legiunii Române, a discutat dorința nobilă exprimată prin mesajul ofițerilor români de la Citta Ducale. Încet ea însăși a citit la mitingul pentru România de la Augusteum că oferă Legiunii Române steagurile de luptă.

În speranța că asemenea dar, pe care Liga înțelege să-l ofere în numele tuturor femeilor italiene va reprezenta un plăcut omagiu de fraternitate și de solidaritate latină cu legionarii români, primiți, ilustre domn președinte și colegii dv. din Comitet, expresia omagiului nostru.

Președinte
Maria Rygier

Str. Lecisa 57 – Roma,

* Maria Rygier, președinta societății „Liga Patriotică Feminină” a organizat la 30 mai 1918 un mare miting la Augusteum pentru a protesta împotriva păcii de la București, ținând cu aceea ocazie un discurs. La miting au participat numeroase societăți politice și patriotice italiene, cu drapelele lor, care și-au dat adeziunea. Dintre societăți menționăm: Trento și Trieste, Dante Alighieri, Uniunea economică națională, Fascia română pentru apărarea națională, Fascia națională feminină, Asociația naționalistă, Partidul democrat constituțional, Uniunea socialistă italiană, Uniunea asociației constituționale.

20

1918 august 5. Scrisoarea lui Gigante Pietro, italian plecat din România de trei ani prin care își exprimă bucuria că românii vor lupta alături de armata italiană pentru desăvârșirea statului național român.

Zona di Guerra.

5—8—1918 Anno di gloria.

STIMATE DOMN PROFESOR,

Nu vă puteți închipui cu ce bucurie am citit în jurnale, că în curînd vom avea aici alături de noi scumpi și iubiți români, care sînt frații noștri de sînge, acum vor fi și frați de arme.

Cît aș dori să fiu și eu în rîndurile vitejilor români, dorința mea ar fi de a fi cu ei, să aud iarăși dulcea limbă românească, care vai sunt trei ani de cînd nu mai vorbesc (aproape că am și uitat).

Spuneți-le, vă rog din partea mea să lupte căci e o cauză dreaptă și sfîntă... Să lupte cu curaj pînă la ultima picătură de sînge, spuneți-le să nu uite versul.

„Acei ce rabdă jugul și de a trăi mai vor,

Merită să-l poarte spre rușinea lor”

Eu am plecat din Craiova, Oltenia, unde am văzut pentru prima oară soarele, sunt trei ani și jumătate aproape.

Vă mulțumesc din suflet pentru tot ce faceți pentru scumpa noastră Românie. Dumnezeu cel bun să vă ajute și nouă de asemenea să liberăm de sub jugul străin iubiții noștri frați și scumpul nostru pămînt.

Dumnezeu să ne ajute

Primiți vă rog respectoasele mele salutări

Cu stimă

Gigante Pietro

Biblioteca centrală de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges pach. I XCIV/9, orig.

21

1918 septembrie 17, Roma. Adresa Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina către Comisia pentru prizonierii de război din Italia privind măsurile ce trebuiesc luate pentru formarea și organizarea Legiunii române.

Nr. 62

Comitato di Azione dei Romeni
Di Transilvania, Banato e Bucovina
Roma, Via 24 Maggio nr. 7

ECCELLENZA

Affinche: lavori riguardanti la formazione e l'organizzazione della legione romana irredenta attengano un«successo soddisfacente, riteniamo opportuno presentare alla E.V. le seguenti proposte.

1 Acche venga designato un generale dell'Esercito Italiano, con la speciale missione di organisare militarmente la legione romana, che sta formandosi in Italia.

2 Che l'arruolamente di ciascun romeno nella legione, venga efectuat solamente pe tramite del nostru Comitato, il solo competent; atto a reccogliere i dati informativi al caricol din ogni persona aspirante ad essere ammesa.

3 La propaganda fra i soldati venga svolta dagli ufficiali della nostra legione, secondo le istruzioni tassative ricevute dal Comitato romeno, il quale si riservera di dirigerla exclusivamente mediante i membri del Comitato stesso.

I suesposti desiderata sono proposti con maggiore securezza e garanzia anche perche i piu autorevoli, i piu colti ed i piu aniziani tra i nostri ufficiali sono stati scelti ed eletti pel „Comitato di azione dei Romeni di Transilvania, Banat e Bucovina” sul quale soltanto incombetutta la responsabilita morale e maggiormente perche da piu longa data si occupa di adottare le migliori modalita di propaganda per instituire la legione romena irredente.

4 La promozione degli ufficiali della legione si facia in sequito alle proposte di codesto Comitato eccetto la promozione „per merito di guerra”.

Roma, li 17 sett. 1918

Segretario

Presidente

Biblioteca entrālă de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges, pach. XCIV/12, orig.

TRADUCERE

Nr. 62

Comitetul de acțiune al
Românilor din Transilvania
Banat și Bucovina
Roma, str. 24 mai, nr. 7

EXCELENȚA

Pentru ca lucrările privitoare la formarea și organizarea legiunii române din afara patriei să reușească în mod satisfăcător, considerăm oportun să prezentăm Exceleței voastre propunerile ce urmează.

1. Să fie desemnat un general din armata italiană, cu misiunea specială de a organiza din punct de vedere militar legiunea română care se formează acum în Italia.

2. Înrolarea fiecărui român în legiune să se efectueze numai prin intermediul Comitetului nostru, singurul competent, apt să adune datele informative pe seama fiecărei persoane ce aspiră să fie admisă.

3. Propaganda printre soldați să fie desfășurată de ofițerii Legiunii noastre, potrivit instrucțiunilor stabilite, primite de Comitetul român, căruia i se rezervă, pentru moment, conducerea cu ajutorul membrilor aceluiași comitet;

Dezideratele mai sus arătate sînt propuse cu o mai mare siguranță și garanție și pentru că cei mai cu prestigiu, cei mai instruiți și cei mai vechi dintre ofițerii noștri au fost preferați și aleși pentru Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat, și Bucovina, singurul căruia îi revine răspunderea morală și mai mult datorită faptului că de vîine îndelungată se ocupă de adaptarea celor mai bune sisteme de propagandă prin crearea legiunii române din afara patriei.

4. Avansarea ofițerilor din legiune să se facă în urma propunerilor numitului comitet, cu excepția avansării, „pentru merit de război”.

Roma, 17 septembrie 1918

SECRETAR,

PEȘEDINTE,

22

1918 septembrie 20, Roma. Scrisoarea lui Simion Măndrescu adresată senatorului Foa prin care mulțumește acestuia pentru conferința ținută la Torino în favoarea cauzei românilor.

Onorevole Senatore Foa,

Io o letto con tanto gioia nella „Gazzetta di Torino” della conferenza, che la V.S. ha compiaciuto di tenere nel salone della Borsa di Torino, allo scopo come dicono anche i giornali di diffondere quegli elementi di conoscenza e di simpatia, che valgano a preparare anche Torino una larga manifestazione pro Romeni, simile a quella avocuta a Roma.

Per questo speciale interesse, che la V.S. manifesta alla santa causa romena, mi permetta di esponnere le piu sinceri e profondi ringraziamenti, i quali non sono solamente i miei, ma anche quelli dell'intero popolo romeno.

La nostra nazione disgraziata, gemendo sotto l'abborrita autocrazia tedesca-maghiara segue con vivo interesse tutti i movimenti, che si svolgono nel suo favore, e non dimentichero mai quelli, che nei tempi di grave prova le danno la mano d'aiuto e si ricorderanno sempre con gratitudine di tutti quelli che agirono per essa, facende conoscere al mondo le sue sofferenze e le sue giuste aspirazioni nazionali.

Il nostro popolo rivolge le sguardo verso i suoi grandi alleati di ieri ed oggi, essendo convinto della loro inmancabile vittoria, la quale lo rimettera nella possessione delle terre creditate dal Divo Traiano.

Roma, la 20 settèmbre 1918

Esp.
Onorevole Senatore
Pio Foa
Torino
Corso Valentini 40.

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise, colecția St. Georges, pach. XCIV/9, orig.

TRADUCERE

Onorabile Senator Foa,

Eu am citit cu atita bucurie in „Gazeta din Torino” despre conferința, pe care domnia voastră a binevoit s-o țină in salonul Bursei din Torino, cu scopul — cum spun și jurnalele — de a apăra acele elemente cu știință și simpatie, care să sprijine pregătirea chiar la Torino a unei largi manifestații pentru români, asemănătoare cu acelea desfășurate odinioară la Roma.

Pentru acest interes special, care domnia voastră îl manifestați pentru sfinta cauză română îmi permit să exprim cele mai sincere și mai profunde mulțumiri, care nu sint numai ale mele, dar și ale întregului popor român.

Națiunea noastră nenorocită, gemind sub urita autocrație germano-maghiară urmărește cu viu interes toate schimbările, care se desfășoară în favoarea sa, și nu voi uita pe aceia care în vremuri de grele încercări ne-au dat o mână de ajutor și ne vom aminti totdeauna cu gratitudine de toți acei care activează pentru ea, făcînd să cunoască lumea suferințele sale și dreptele sale aspirații naționale.

Poporul nostru își îndreaptă privirea spre marii săi aliați de ieri și de azi, fiind convins de sigura lor victorie, care le va restitui posesiunea asupra pămînturilor noștenite de la divul Traian.

Roma, 20 septembrie 1918.
Onorabilului Senator
Pio Foa
Corso Vanetini 40
Torino

23

<1918 octombrie>. Scrisoarea de mulțumire a lui Simion Mândrescu, adresată ministrului de externe al Italiei Sonnino, cu ocazia publicării decretului oficial de constituire a Legiunii române.

ALLA SUA ECC. BARONE SONNINO
MINISTRO DELI ESTERI

Roma.

Dopo le incoraggianti parole espresse, da Vostra Eccellenza all'occasione della manifestazione al Foro Traiano intero popolo romeno si rivolgono al governo italiano ad ai governi Alleati sulle decisioni dela Vostra Eccellenza d'accordi con le Potenze Alleate in riguardi alle nazionalità oppresse dall'Austria-Unggheria, All'occasione del decréte ufficiali riguradante la costituzione della legione romena rinerandomi dell'aiuto dato permetteteci di pregare Vostra Eccellenza di voler continuàre la protezione dei romeni d'ovunque.

Simion Mândrescu
Presidente del Com. di azione dei romeni
di Transilvani, Banat e Bucovina.

Biblioteca Centrală de Stat, Manuscrise colecția St.Georges pach. XCIV/orig.

TRADUCERE

EXCELENȚEI SALE BARON SONNINO
MINISTRU DE EXTERNE

Roma.

După cuvintele incurajatoare exprimate de excelența voastră cu ocazia manifestației din Forul lui Traian întreg poporul român privește hotărârile guvernului italian și ale guvernelor aliate, pe care excelența voastră le-a luat de acord cu puterile aliate cu privire la naționalitățile oprite din Austro-Ungaria. Cu ocazia publicării decretului oficial referitor la constituirea Legiunii române, reamintindu-mi de ajutorul dat, îngăduiți-mi să rog pe Excelența voastră de a continua să protejați pe românii de pretutindeni.

Simion Mândrescu
Președintele Comitetului de acțiune al românilor
din Transilvania Banat și Bucovina

24

1918, noiembrie 2, Cluj. Manifest al Senatului Național Român din Ardeal, secție civilă și militară a Consiliului Național Român Central privind constituirea acestuia și scopul său.

SENATUL (SFATUL) NAȚIONAL ROMÂN
DIN ARDEAL
SECȚIA CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Vestim întregii obște, că azi s-a întrunit la Cluj adunarea din Ardeal, și a ales ca organ al consiliului din Arad, Senatul Național Român din Ardeal cu dreptul de a se întregi la o sută de membri cu delegații tuturor centrelor, și a pus în fruntea sa drept comisari ai poporului pe dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațiegan.

Adunarea, fiind de față români din toate părțile Ardealului și din motivul, că comenduirea faptică peste întreaga Transilvanie este așezată în Cluj și tot aici s-a organizat pentru întreg Ardealul Consiliul Național Unguresc, și din considerațiuni geografice și de organizație, a hotărât să centralizeze toată acțiunea, pentru întreaga Transilvanie în capitala sa faptică de azi, în consecvență s-a decretat înființarea Senatului Național Român din Ardeal, în Cluj.

Astfel adunarea poporului ținută în Cluj a luat cu glasul tuturor următoarele :

Hotărâri :

1. Adunarea poporului român întrunită în toate părțile Ardealului în Cluj, credincioasă principiilor naționale și democratice constitutive de stat, stă neclintită pe temeiul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta și rezervă exclusiv adunării naționale suverane hotărîrea asupra așezării viitoare de stat a întregului popor român.

2. Românii fiind oamenii libertății naționale, a egalității desăvîrșite și a frăției veșnice, recunoaștem pentru toate națiunile tot ce revindicăm legitim pentru noi și întindem mina frățască tuturor neamurilor ce mărturisesc crezul principiilor noastre imutabile.

3. Pentru a pregăti adunarea națională e „conditio sine qua non” pacea de obște pe care hotărîși sîntem de a o apăra neatîrnător din toate puterile noastre.

4. În vederea problemelor veacului adunarea instituie, cu sediul Cluj, pentru tot Ardealul Senatul Național Român, ca secție civilă și militară a consiliului național român așezat în Arad.

5. Adunarea decretează organizarea trupelor române din Ardeal, din soldații și ofițerii români, sub tricolorul român și cu limba românească de comandă, la ordinele comisarilor militari ai poporului din Ardeal, numiți în Cluj, ca singuri îndreptățiți și puși în fruntea senatului. Comisarii menținîndu-și neatîrnarea, vor intra pentru interesele obștești de ordine în contact cu alte autorități coordonate, chemate să dispună asupra altor forțe militare. Comisarii vor apela la toate senatele regionale din Ardeal, să se atașeze la Senatul Național Român din Cluj, numindu-și elte un delegat în Senat și înfăptuind organizația civilă și militară după norma de la Cluj, în frunte cu subcomisari ai poporului.

6. Fiii și soldații națiunii jură credință și ascultare exclusiv Consiliului Român și organului său Senatul Național, la mina trimișilor.

8. Adunarea trimite salutul său frățesc romnilor de pretutindeni, și mai ales fraților din Bucovina părtași ai sorții noastre de față și viitoare.

FRAȚI ROMÂNI !

Ziua libertății se apropie. Zorile s-au ivit. Soarta națiunii române în ei rămlne pentru toate veacurile dacă vom ști să ne impunem dreptul și voința. Voința poporului numai aleșii săi : consiliul național și organele sale o poate înfățișa lumii și țării. O veșnicie ne va binecuvînta sau ne va blestema după cum vom ști înfăptui organizația națiunii române.

Organizația e însă cuvînt deșert, dacă mai marii nu sînt ascultați și poruncile lor nu se îndeplinesc.

Înșirați-vă deci fraților fără de a pierde o clipă în jurul Consiliului Național și a Senatului. Primiți ca sfînta cuminicătură poruncile comisarilor și subcomisarilor militari ai poporului.

Ei vor fi perfecții și tribunii vremurilor noastre, ei ne vor duce la izbindă.

Trăiască libertatea națională și pacea tuturor. Cluj, la 2 noiembrie 1918.

COMITETUL EXECUTIV

Dr. Amos Frâncu
prezident, — comisar al poporului
Dr. Emil Hațieganu,
viceprezident, comisar al poporului
Dr. Valentin Poruțiu
căpitan — notar
Dr. Laurean Gherman,
loc. — dir. de bancă
Dr. Octavian Utalea,
locotenent-avocat
Dr. Iulian Pop,
locotenent-avocat

Ioan Pop,
protopop, vice-prezident
Dr. A. Pordea,
sublocotenent, notar
Dr. Nicodim Cristea,
preot
I. Cotuțiu,
căpitan
Dr. Emil Dandea,
locotenent, av.
Dr. Toma Lenciu,
căpr. vol. av.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Nășăud, dosar nr. II/1, 2, text tipărit.

1918 noiembrie 3, Cluj, Manifest al Senatului Național Român din Ardeal prin care populația română este chemată să păzească ordinea, frăția și pacea cu toate minoritățile din Transilvania.

Senatul Național Român din Ardeal Secția Consiliului Național Român

FRAȚI ROMÂNII !

Statul poporului român și legiunea sa din Cluj, toți ofițerii și soldații români, muncesc zi și noapte, ca pacea și drepturile națiunii române să se înfăptuiască !

Adunarea națională, stăpînă întregii obște, va desăvîrși apoi lucrarea sfîntă pentru limba, legea și moșia românească : una și nedespărțită ca Sfînta Treime !

Pînă va răsuna glasul adunării numai dușmanii nației pot asmuși poporul de la sate la fapte nesocotite, nevrednice de români, de ocară pentru creștini !

Astfel de tulburări, ce pătează libertatea națională împiedică ca să ne întrunim în liniște ca români și cetățeni, împiedică să se înfăptuiască glasul poporului suveran.

Cine-i român și cine-i creștin, păzește pacea și buna rînduială, averea și viața, ascultînd cu priveghere poruncile mai marilor săi !

În numele lui Dumnezeu, paznicul libertății naționale vă rugăm :

Păziți pacea și așteptați în liniște poruncile sfatului național ! Păziți frăția și pacea cu toate neamurile din Ardeal !

Astfel apoi izbînda libertății nici iadul n-o mai poate opri !

Puneți-vă cu toții sub poruncile comădei militare române, ce în numele sfatului poporului vă întîmpină și dați tribunilor voștri tot ajutorul pentru pacea tuturor !

Așa să vă ajute cel de sus, cum ascultați porunca noastră izvorîtă din suflet românesc !

Trăiască libertatea națională !

Amin și Doamne ajută !

Cluj, la 3 noiembrie 1918.

Incredințatul

sfatului național român

Dr. Amos Frâncu

comisar militar al poporului

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. 11/1, t. 4, text tipărit.

1918 noiembrie 3, Dej. Apelul Consiliului Național Român comitatul Solnoc-Dobla privind constituirea consiliilor naționale comunale.

Către toți românii din comuna

FRAȚILOR !

Vă aducem la cunoștință, că pe baza dreptului de liberă dispunere peste soarta sa s-a constituit și din sinul poporului român Consiliul Național Central, iar la recercarea acestuia s-a constituit Consiliul Național Românesc și pentru comitatul Solnoc-Dobla.

Subsemnatul birou al acestui consiliu din însărcinarea Consiliului Național Românesc Central vă reacearcă, să îndepliniți fără întârziere și cu toată conștiinciozitatea următoarele :

1. Să instituiți un Consiliu Național Românesc comunal din ațiția membrii, cîți aflați de potrivit după împrejurările din comuna dv. Consiliul să-și aleagă apoi biroul : dintr-un preșident, unul sau doi vicepreșidenți și unul sau doi secretari. Despre constituirea consiliului și alegerea biroului să binevoiți a ne aviza momentan.

2. Consiliul comunal, în frunte cu biroul său, va avea să îndeplinească toate îndrumările primite de la Consiliul Național Românesc comitatens și de la Consiliul Național Românesc Central, și să rezolve toate agendele, ce vor cădea în sfera sa de acțiune.

3. În primul rînd vi se impune datorința mare și urgentă, ca să îngrijii de susținerea ordinii obștești în comuna dv. și de siguranța personală și a averii tuturor locuitorilor fără deosebire de neam și confesiune.

Astfel numai ne vom putea afirma ca popor matur și element de ordine înaintea marelui Areopag al lumii, vrednici deci de dreptul de liberă dispunere peste soarta noastră.

4. Vă conșurăm deci, să împiedicați cu toată forța orice încercare de tulburări, jafuri, devastări, pustiiri, silnicii etc. Nimeni să nu se facă judecător în cauza sa, ci orice nedreptățire l-a juns în trecut, ori va întâmpina în viitor, să se adreseze, pentru repararea dreptului violat, prin biroul consiliului dv. la noi.

5. În scopul de a preveni orice tulburare, orice crimă : să înființați fără zăbavă o gardă națională română din membrii de încredere și cît se poate de numeroși. Garda națională să pășească momentan în acțiune, de cîte ori ordinea obștească siguranța personală, ori averea oricărui particular, precum și averea oricărei corporațiuni e amenințată.

Poporul român și în cele mai vitrege timpuri și-a păstrat cumpătul și virtuțile creștinești, cu atît mai mult trebuie să țină la aceste însușiri distinse acum, cînd au răsărit zorile libertății și independenței naționale și pentru ei.

Primiți salutul nostru frățesc !

Dej, 3 noembrie st. n. 1918

Consiliul Național Românesc
al Comitatului Solnoc-Dobla

Dr. Liviu Mișca
advocat preșident

Teodor Hermann protoprezbiter gr.-or.

Ilariu Boroș protopop gr.cat.
vicepreșidenți

Dr. Iosif Boca avocat

Ioan Moldovan secretar de bancă
secretari

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Solnoc-Dobla
dosar nr. 2, f. 4, text tipărit.

1918 noiembrie 3, Dej. Directive ale Consiliului Național Român Central privitoare la organizarea activității organizațiilor române comitatense.

SPRE ORIENTARE

D-l deputat dr. Teodor Mihail președintele Consiliului Național Român Central a trimis tuturor preșidenților organizațiilor române comitatense următoarele informații :

De dreptul liberei dispoziții asupra sorții lor a neamurilor mari și mici vrea și pretinde națiunea română să se poată folosi.

Viitorul întregului neam nu poate fi obiect de samsarlicuri !

Nu se poate permite ca independența hotărîrilor națiunii române să fie profanată prin uneltiri viclene și considerații oportuniste. Libertatea neamului nostru trebuie să se nască hepătată și strălucitoare !

De aceea țin să atrag atențiunea tuturor oamenilor noștri de bine asupra următoarelor fapte dătătoare de

directivă :

1. Factori asupra cărora Consiliul Național Român Central (C.N.R.C.) nu are puțința să exercite vreo influență provoacă conștient și inconștient zăpăceală în șirurile noastre lăsând faime necorespunzătoare adevărului. Nu le dați crezământ acestor faime !

Comitetul Partidului Național Român și Consiliul Național Român Central exmis din sinul comitetului stă neclintit pe baza „declarației” făcute în ședința parlamentului din 18 octombrie st. n.a.c. de dl. deputat dr. A. Vaida în urma însărcinării și conform hotărârii unanime a conducerii Partidului Național Român și primită și din partea organizației române a Partidului Social-Democrat din Ungaria și Transilvania.

Cu această declarație s-au solidarizat și consiliile naționale române militare organizate pînă în momentul de față.

Toate acțiunile și declarațiile ce s-au făcut și se vor face pe viitor au fost și vor trebui făcute strict în minuțioasă conformitate cu acea declarație obligatorie pentru toți fiii buni și cinstiți ai neamului românesc.

În sinul Consiliului Național Român Central domnește cea mai frățească înțelegere și cea mai desăvîrșită solidaritate.

Cauze fizice și tehnice (comunicație, serviciul poștal, telegrafic și telefonic se găsesc în stare anarhică) fac cu neputință desmintirea știrilor eronate născocite de presa maghiară, de asemenea refuzul redacțiilor respective de a da loc desmintirilor.

În fața acestei stări de lucruri repetez : numai ceea ce apare în foile noastre românești cu iscălitura colectivă a Consiliului Național Român Central, ori a biroului C.N.R.C., ori a vreunui membru a C.N.R.C. — corespunde adevărului. Aceste foi sînt : „Drapelul”, „Gazeta de Duminecă”, „Adevărul” și „Foia Poporului Român”.

2. C.N.R.C. a fost completat prin șase membri din conducerea organizației române a Partidului Social-Democrat din Ungaria și Transilvania și se va întregi îndată ce Consiliul Militar Român Central își va fi terminat opera de organizare spre a-și putea designa membrii care să participe la lucrările C.N.R.C.

3. Confrații din Arad, membrii ai C.N.R.C. sînt însărcinați ca îndată ce vor găsi momentul potrivit să convoace conferința națională, care va avea să se pronunțe în înțelesul „declarației”, luînd poziție în chestia privitoare la forma constituției (monarchie ori republică) a viitorului stat național român.

4. În fiecare comitat să se constituie un Consiliu Național Român comitatens (C.N.R. com.) afiliat consiliului Național Român Central, președinții și delegații acestor consilii naționale române comitatense dimpreună cu Comitetul Partidului Național Român vor avea să formeze marea Consiliu al națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Fiecare C.N.R. comitatens să înființeze de urgență în toate comunele comitatului secții comunale ale C.N.R. comitatens.

5. Din sinul acestor C.N.R. comitatense va fi exmis după trebuință și conform împrejurărilor un număr corespunzător de membri, care vor lua dispozițiile trebuincioase spre asigurarea ordinii publice, a siguranței vieții și averii publice în acord cu exmișii organizațiilor similare ale altor neamuri.

6. Baza pe care au să se pună toți membrii C.N.R. comitatense C.N.R. militare *etc* și ai secțiilor din singurarele localități, și de la care nici într-o privință nu e permis să se abată nici chiar în discuții particulare sînt principiile determinate și fixate în „declarația” C.N.R.C. adusă la cunoștința lumii în ședința camerei din 18 octombrie.

7. Să nu se uite la nici o ocazie, că Consiliul Național Român nu este subordonat Consiliului Național Maghiar ci este organizația echivalentă românească a acestuia.

Tratativele nu se pot deci face fuzionînd aceste două organizații, ci discutînd ca partide independente și cooperînd prin intermedierea membrilor exmiși.

8. Interesul nostru este să ne găsească ocupația iminentă organizați pînă în comune spre a putea dezvolta activitatea recerută spre paralizarea oricăror influențe dușmănoase cauzei viitorului neamului.

9. În timpul, care va trece între ocupație și între congresul de pace trebuie să fim cu cea mai mare băgare de seamă să nu se ivească astfel de momente (jaf, omor, brutalități) în contra neromânilor, care ar putea servi de bază dușmanilor noștri spre a încerca să schimbe rolul lor de acuzați în al acuzatorilor.

10. Toate dușmăniile de natură personală și locală trebuie sistate. Numai celor care au comis crima fătîșiei calomnii și trădări în contra neamului lor, nu li se poate acorda iertare. În toate celelalte cazuri să fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și

a-i pedepsi pe cei vinovați cade însă exclusiv în competența congresului național român și nu și-l poate aroga astăzi nici comitetul Partidului Național Român, nici C.N.R.C., și cu atât mai puțin omul particular.

Despre cele ce le veți executa, ori plănuți să le executați vă rugăm să trimiteți informație expres subsemnatului la Dej, ori d-lui dr. Ștefan C. Pop la Arad.

Dej, la 3 nov. st. n. 1918.

Dr. Teodor Mihali
președintele C.N.R.C.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Solnoc-Dobica dosar nr. 2, f. 1, copie text tipărit.

28

1918 noiembrie 3, Năsăud. Proces-Verbal al adunării poporului român în care s-a hotărât înlăturarea vechii administrații și constituirea unui Comitet național.

PROCES — VERBAL

luat la 3 noiembrie 1918 în adunarea poporului român din Năsăud ținută în sala cea mare de la primărie.

Prezenți :

Alexandru Halița vicar, Julian Marțian maior i.r., Emil Demide profesor, Alexiu David jude reg., Ștefan Scridon profesor, dr. Dumitru Hodor avocat, Macedon Lirul învățător, Vasile Bichigean profesor, Victor Motogna profesor, Leon Bancu contabil, Leonida Pop profesor, Ioan Gâzda preot, Iuliu Oros sublocotenent, Petru Catarig, Alexandru Nașcuț, Ipolit Gâzdac, Mihailă Anton, Petru Androne, Augustin Anton, Leon Ștefan, Ion Catarig Zăgreanu, Vasile Tomuța, George Rusz, Angel Prăhas, Mihailă Canto, Leon Pop, Jon Nistor Saur, dintre frunțașii țărani apoi o mulțime de popor : bătrâni, bărbați și foști soldați.

Decursul adunării :

Vicarul Alexandru Halița ia cuvîntul arătînd primejdiile ce se dezlănțuiesc asupra noastră din împrejurările extraordinare provenite din descompunerea puterii armate care a aruncat țara întreagă în vîrtejul revoluției și apelează la simțul de buni creștini și de români a celor prezenți ca preste aceste vremuri viroase să putem trece fără zdruncinări și zguduiri mari ca ziua mare a libertății noastre naționale, care se apropie, să o sărbătorim cu cinstea și demnitatea ce se așteaptă de la noi urmașii falnicilor grănițeri de pe vremuri.

Julian Marțian maior i.r. ia cuvîntul și întreabă poporul care ar fi cele mai arzătoare dorințe de la împlinirea cărora s-ar putea aștepta restabilirea liniștei publice și stabilitatea aceleia ? Poporul pretinde unanim și spontan : delăturarea imediată a organelor administrative și adică a protojudeului Czirjék Lázsló, a jandarmeriei, a primarului și a notarului comunal pe motivul că în decursul războiului aceste organe au abuzat în măsură nemaipomenită de puterea lor oficială și prin împărțirea nedreaptă a ajutoarelor în bani și alimente au păgubit interesele cele mai juste ale poporului primejduindu-i chiar viața. Conform voinței exprese și juste a adunării, Julian Marțian declară voința poporului de împliniri și numitele organe se destituie.

Dr. Alexi David judecător reg. ia cuvîntul și constată că prin destituirea organelor administrative puterea a trecut în minile poporului căruia îi revine datoria de a întrebuița această putere spre binele public. Propune deci să ne constituim în un comitet național recomandînd de președinte al aceluia pe Julian Marțian maior i.r. Propunerea se primește cu aclamație.

Julian Marțian ia din nou cuvîntul, mulțumește de încrederea pusă în dînsul și declară că înainte de toate va purcede din însărcinarea poporului la destituirea organelor adminis-

trative, respective la dezarmarea jandarmeriei. Cu armele ce se vor acvira de la jandarmerie și de la postul de finanți propune să se înarmeze o gardă națională pentru susținerea ordinii publice. Adunarea primește propunerea cu unanimitate.

Ședința se ridică la orele 11 cind vicarul A. Ilașița și Julian Marțian pleacă la cazarma de jandarmerie și dezarmează postul de jandarmi.

Dat ca mai sus

Julian Marțian

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. II/2, f. 1, orig.

29

1918 noiembrie 3, Oradea. Proces-Verbal încheiat la conferința Partidului Național Român din Oradea și Bihor cu privire la constituirea Consiliului Național Român pentru Oradea și Bihor și a Consiliului Militar Român.

PROCES - VERBAL

luat în ședința conferinței Partidului Național Român din Oradea — Mare și Biharia, ținută la 3 noiembrie 1918 în Oradea-Mare în casa avocatului dr. Aurel Lazăr.

Prezenți: Roman R. Giorogariu Vicar eppesc. dr. Iacob Radu canonic, dr. Gheorghe Miculaș dir. prepar., Gheorghe Tulbure ref. cons. Augustin Magiar prof., Petru Dejeu prof. prep. Alex. Mihașiu, Cornel Sabo prof. Vasile Popovici paroh, dr. Aurelian T. Magier secr. consisl. dr. Coriolan Papp dir. la „Bihoreana”, Iosif Diamandi contabil, dr. Aurel Lazăr, dr. Ioan Buna, dr. Iustin Ardelean, dr. Ioan Boroș, dr. Ioan Iacob adv. în Ceica, dr. Aurel Nylvan, dr. Sever Erdely, dr. Savu Marta, dr. Iuliu Chiș, dr. Dem Chiș, dr. Gheorghe Roxin, dr. Nicolae Zigre, dr. Aurel Zigre, advocați, dr. Valer Mărcuș cand. de adv., Iancu Cerbu interpret la jud. Gh. Bogar vice notar, apoi următorii ofițeri: Dr. Nicolae Popoviciu medic de regiment, dr. Dimitrie Bodor proto-medic militar, dr. Coriolan Grădinariu, Cornel Neș, Petru Erdely locotenent, dr. Grigore Egri sublocotenent, dr. Sever Andru și Alex. Ilașăș stegari.

1.

Convocatorul conferinței dr. Aurel Lazăr aduce la cunoștință celor prezenți că în urma dorinței exprimate din mai multe părți, în acest moment istoric cind dispar împărții și se renasc popoarele, spre a ne putea consulta asupra sortii neamului nostru din Oradea — Mare și Biharia, a convocat conferința de azi și cu un entuziasm puternic rostește următoarea vorbire de deschidere:

DOMNILOR

Adânc impresionat vă salut. Știu și știm cu toții că realizarea idealului nostru național nu depinde numai de noi. Știm că viitorul nostru este în mâinile puterilor învingătoare. Pînă la conferința de pace va mai trece multă vreme. Acest interval este al nostru, servește pentru pregătirile noastre, pentru dezvoltarea, întărirea conștiinței noastre naționale, pentru scăparea de păcatele trecutului. Sufletul fiecărui popor este conștiința națională. Fără aceasta nu este mintuire, nu poate urma realizarea idealului național. Pacea așteptată ne va asigura libertatea și independența națională; dar numai dacă o vom, o cerem, o pretindem și dacă ne dovedim vrednicia, să fim primiți de membri liberi ai alianței popoarelor.

Declarația cunoscută a comitetului național a fost primul pas înălțător și energic în această luptă mare! Evenimentele de atunci au luat demersuri neașteptate, nechibzuite, uriașe.

Ungaria veche nu mai există. Ideea națiunii politice maghiare, ideologia supremației maghiare, într-un moment neprevăzut au dispărut și credem că vor zăcea îngropate fără speranța învierii în cripta de la Geszt.

Pronia divină ne-a scăpat din robia milenară. Revoluția din Budapesta, nimicind Ungaria veche, a demolat Bastille-ul libertății noastre naționale, și acum tăria, conștiința, cinstea, voința, credința noastră, puterea traică a geniului neamului românesc ne va scăpa de o robie nouă.

Domnilor ! Biharia a înțeles glasul vremii !

Să ne dezbrăcăm de hainele indiferentismului, de-ale șovăirii și oportunismului. Solidaritate și disciplină, bună înțelegere și energie. Aceștia sînt stîlpii conștiinței naționale, armele luptei noastre pentru realizarea idealului național.

Salutîndu-vă cu dragoste pentru numărul frumos în care ați grăbit la conferința de azi, vă rog ca pentru conducerea agendelor să alegeți un președinte și un notar.

Conferința aclamază cu unanimitate pe dr. Aurel Lazăr, iar ca notar pe dr. Aurelian Magier.

2.

Prezidentul raportează că în situația extraordinară, creată de vîrtejul evenimentelor simîndu-se necesitatea de-a fi în contact cu Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, care comitet în zilele trecute a fost convocat în Budapesta, încă în 31 octombrie a.c. a trimis la Budapesta pe studentul în drept : Traian Cosma, spre a cîștiga informațiunile și înviațiunile necesare de la acel comitet și este acum în situația de a raporta despre rezultatul acestei misiuni în următoarele :

Dl. deputat dr. Ștefan C. Pop în numele Comitetului Executiv ne-a trimis epistola de acest conținut (adresată direct lui dr. A. Lazăr) : „Iubiți Aurel ! Epistolele tale le-am primit și în scurt îți comunic : 1. Să nu candidezi la Ceica, în jurnale să dai în numele Consiliului Național Român un comunicat cum ne-ai comunicat nouă. 2. Raportul tău cu cei din Oradea să fie absolută rezervă și pasivitate. 3. Dacă ai oameni de încredere dintre ofițeri, să se formeze Consiliul Militar Român cu deviza că numai de porunca Consiliului Național Român vor asculta. Cei din garnizoana Timișoarei s-au constituit, vicecolonelul Brîndușa cu un leutnant¹ s-au și prezentat la noi, oferindu-și serviciile. Astăzi am conferat cu Iaszi și cu doi deputați unguri din Ardeal pentru un manifest către popor să susțină ordinea. Altă și nimic. Din țară ne-a trimis vestea să nu ne angajăm la nimic. Mai multe verbal. Noi astăzi plecăm acasă. Te îmbrățișez.

Budapesta la 1/XII 1918.

Dr. Șt. Pop”

Ca întregire studentul Tr. Cosma mai raportează următoarele informațiuni primite verbal de la dl. dr. Ștefan C. Pop.

a) Secția românească a Partidului Social-Democrat din Ungaria a fuzionat cu Partidul Național Român, csmîtînd 4 delegați, care dimpreună cu cei 6 membri ai Comitetului Executiv vor forma Consiliul Național Român din Transilvania și Ungaria.

b) Dorința Consiliului Național Român e ca soldații români să nu depună jurămint Consiliului Național Român, ci să se concentreze, fiecare regiment la caderul său, supunîndu-se îndrumărilor Consiliului Militar Român.

Aceste referate se iau la cunoștință.

3.

Conform înviațiunilor expuse și punctul 2, prezidentul pune pe tapet chestia înființării Consiliului Militar Român pentru Oradea și Biharia, iar conferința după o dezbatere minuțioasă cu unanimitate aduce următoarea rezoluțiune.

1. Enunță necesitatea constituirii Consiliului Militar Român care va sta la dispoziția Consiliului Național Român.

2. Acest Consiliu Militar Român pentru Oradea și Biharia deocamdată se compune din ofițerii români, prezenți la această conferință către care se alătură benevol sublocotenentul sîrb Lazăr Homoreanu de la reg. 70 din loc.

3. Constituirea acestui consiliu se va anunța Consiliului Militar Român din Timișoara cerînd înviațiuni pentru un procedeu uniform.

4. Acest Consiliu Militar se va pune în legătură cu corpul ofițeresc al regimentului 70, croat din loc, pentru cooperare.

5. Constituirea Consiliului se va aduce la cunoștință comandai militare din Oradea—Mare,

¹) locotenent.

În baza acestei rezoluțiuni, Consiliul Militar Român pentru Oradea și Biharia se constituie din următorii ofițeri prezenți :

Dr. Nicolae Popovici, medic de regiment

Dr. Bodor, proto-medic militar,

Dr. Coriolan Grădinariu, locotenent

Cornel Neș, locotenent

Petru Erdely, locotenent

Dr. Egri, sublocotenent

Lazăr Homorean sublocotenent

Dr. Sever Andruștegar

Alexandru Hasaș, stegar urmind să se întregească la numărul pe care ofițerii noștri în constituire îl vor afla de trebuință.

4.

Prezidentul accentuind că în comitatul Biharia, lipsește, ori ce organizație politică a Partidului Național Român, nu mai funcționează nici clubul comitatens, luind în considerare trebuințele timpului extraordinar, avind în vedere eventualele alegeri pentru congresul național, în fine : voind a deștepta și întări conștiința națională, disciplina de partid și a apăra drepturile și interesele poporului românesc din Oradea și Biharia proprie, iar conferința în scopul executării principiilor expuse aduce următoarea rezoluțiune :

Se constituie un Consiliu Național Român pentru Oradea și Biharia care va sta la dispoziția Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania și va executa ordinele aceluia. Acest Consiliu Național Român pentru Oradea și Biharia se compune din următorii membri. . . ¹ care consiliu după trebuință se mai poate întregi prin sine.

Avind în vedere greutatea comunicației, lipsa ardentă de dispoziții momentane, iar convocarea și consultarea totalității consiliului întâmpinând greutăți neînvincibile, conferința la care participă mai mulți membri din provincie, alții iarăș aderind la decisiunile ei, enunță următorul concluz :

Membrii consiliului cu ubicațiunea în Oradea — Mare formează Comitetul Executiv al Consiliului Național pentru Oradea și Biharia și au facultate a aduce decisiuni în numele întregului consiliu,

Ne mai fiind alte obiecte, ședința se ridică iar pentru autentificarea procesului verbal se designează membrii : dr. Coriolan Pop și dr. Gh. Miculaș.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier
notar

Dr. Aurel Lazăr
președinte

Pentru autentificare
Dr. Gh. Miculaș
canonic gr. cat.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Oradea-Bihor, dosar nr. 2/1918, f. 1—3 orig.

30

1918 noiembrie 3, Oradea. Proces-Verbal încheiat în ședința de constituire a Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Biharia ținută în 3 noiembrie 1918, la 1 p.m. din Oradea în casa adv. dr. Aurel Lazăr.

Prezenți : Roman R. Ciorogariu, dr. Iacob Radu, dr. Aurel Lazăr, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Sever Erdely, dr. Ioan Buna, dr. Coriolan Papp, dr. Demetru Kiss, dr. Iustin Ardelean, Gheorghe Tulbure, dr. Ioan Boroș, dr. Nicolae Zigre, dr. Aurelian Magier, dr. Valer Mărcuș.

¹ urmează lista a 61 de membri.

1.

Comitetul Executiv se constituie astfel :

Președinte dr. Aurel Lazăr

Notari : dr. Aurelian Magier și dr. Valer Mărcuș

Casasr : dr. Nicolae Zigre.

2.

Membrul Roman R. Ciorogariu face următoarea propunere :

Președintele acestui comitet să se pună în legătură directă cu mandatarii Consiliului Național Român din Arad spre a cere invitațiuni pentru continuarea activității, apoi în fiecare comună din Biharia locuită de români să se designeze cîte un bărbat de încredere care să organizeze comuna și să execute ordinele Consiliului Național Român din Oradea și Biharia.

Această propunere se primește și se ridică la valoarea de concluz.

3.

Constituirea Consiliului Național Român din Oradea și Biharia se va aduce la cunoștința Consiliului Național Maghiar din loc, avizindu-l că în chestiile comune : ale susținerii ordinii publice ale siguranței persoanei și averii și ale alimentației și igienei publice vom conlucra cu el.

4.

Prezidentul aduce la cunoștința Comitetului Executiv că mîine în 4 noiembrie, se va ținea adunarea extraordinară a congregației comitatense care este de mare importanță pentru noua organizare a comitatului. Are informații că se va constitui, un Consiliu Național Maghiar și pentru comitat și se va face organizare generală, prin designarea bărbaților de încredere pentru fiecare comună.

Comitetul executiv luînd la dezbatere această informațiune, aduce următorul concluz :

Este de dorit să se observe strictă pasivitate față de organizația nouă a comitatului și a împiedica ca în congregația comitatensă să figureze și români. În scopul acesta Comitetul Executiv va dezvolta cea mai intensă activitate iar membrul dr. Gheorghe Roxin, ca membru al congregației sau intrucit va fi posibil însuși prezidentul dr. Aurel Lazăr se încredințează a ceti în adunarea congregației de mîine, următoarea declarație : „Onorată Congregație ! În acest moment istoric salutăm înaintea de toate în numele Partidului Național Român din Biharia națiunea maghiară redeșteptată și Consiliul ei Național și dorim ca și națiunea maghiară să fie părtaşă de un viitor fericit, care va fi chemat să saneze ranele trecutului și să creeze opera muncii liniștite și a adevăratei culturi.

Cînd ne luăm rămas bun de la trecut constatăm că națiunea română a luat cu bucurie cunoștință de proclamația Consiliului Național Maghiar către Consiliului Național Slovac, în care recunoște de drept sfînt, dreptul de liberă dispunere al popoarelor, șterge noțiunea falsă, a „națiunii politice ungare”. Națiunea română recunoaște valabilă și pentru sine acel principiu că : „Consiliul Național Slovac va hotărî în interesul poporului slovac”, prin urmare fiecare Consiliul Național va hotărî în interesul națiunii sale, și ia la cunoștință proclamațiunea guvernului poporal maghiar, prin care se enunță că în Ungaria nu mai sunt naționalități, ci națiuni egal îndreptățite și coordonate.

Avînd în vedere principiile acestea, s-a constituit Consiliul Național Român pentru Oradea și comitatul Biharia, care va fi chemat sub conducerea Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania să reprezinte interesele românilor din Oradea-Mare și Comitatul Biharia.

Aducînd aceste la cunoștință unor congregații anunțăm că stăm întru toate pe baza declarațiunii Comitetului Național Român, citită în parlament de deputatul nostru Alexandru Vaida și declară că singurul reprezentant competent al românilor din Ungaria și Transilvania este Consiliul Național Român și că despre soarta poporului român pe baza dreptului de liberă dispunere a popoarelor, numai Congresul nostru național este chemat a decide. Așteptăm, ca și pînă la decidera finală asupra sorții noastre, Consiliul Național Maghiar și guvernul, poporul prin organele sale din comitatul nostru va respecta sfîntul drept al liberei dispunerii al națiunii române, ceea ce pîn-acum n-am experiat.

În fine declarăm, că în privința apărării ordinii publice, a siguranței persoanei și averii vom conlucra din răspuneri cu organele chemate din comitet”.

Declarația se va cîti în românește, și conform uzului practicat și în alte comitate românești se va tălmăci și în limba maghiară.

5.

Spre a dispune de-un fond oareșcare, pentru acoperirea cheltuielilor împrumutate cu eventualele emisiuni și alte trebuințe ale consiliului Comitetul Executiv electează asupra fiecărui membru din Consiliul Național o cotizație de 100 cor.

Pentru verificarea acestui proces-verbal se designează membrii dr. Coriolan Papp și dr. Gheorghe Miculaș.

Nefiind alte agende, ședința se ridică.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I, Magier
notar

Dr. Aurel Lazăr
președinte

Pentru autentificare
Dr. Gh. Miculaș
canonic greco-catolic.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Oradea-Bihor, dosar nr. 2, f. 1-2 orig.

31

1918 noiembrie 4, Năsăud. Procesul Verbal al adunării de constituire a consiliului național și a gărzii naționale române locale.

PROCES-VERBAL

Luat în ziua de 4 noiembrie 1918 în adunarea de constituire a comitetului național și a gărzii naționale române din Năsăud.

Prezenți :

Pre lângă cei amintiți în protocolul de datul 3 noiembrie : dr. Nicolae Drăganu director gimnazial. Ioan Păcurariu profesor. dr. Alexandru Ciple profesor. Ioan Șerban protojude onorar și mulțime mare de popor, bătrâni, bărbați, foști soldați și femei.

I.

Constituirea comitetului național :

Închirierea definitivă a listei comitetului național român din Năsăud se va face succesiv în zilele proxime și se va alătura ca anexă la acest protocol. De prezent se constituie biroul : președinte : Iulian Marțian maior i. r. vicepreședinte : Emil Domide, dr. Ioan Runcar judecător reg. locotenent auditor i. r., dr. Dumitru Hodor avocat și Ioan Catarig Zăgreanu. De notari se exmit Victor Motogna profesor și Leonida Pop profesor.

II.

Constituirea gardei naționale :

Garda va avea să se întregască succesiv precum se vor prezenta soldații veniți de la fronturi. Numărul ei se limitează la 150 feciori. Cu comanda gardei este însărcinat Iuliu Oros sublocotenent. Lista definitivă a gardei se va alătura la acest protocol. La dorința expresă a gardei s-a hotărât că străinii nu se vor primi în gardă.

III.

Solemnitatea jurământului poporului și a gardei naționale în biserica greco-catolică din localitate.

Întreaga adunare a poporului în frunte cu stindardul național și garda din nou constituită pleacă de la casa comunală la biserică. Actul solemn îl celebrează : vicarul Alexandru Halița asistat de preoții Ion Născuț și dr. Alexandru Ciple.

În fața altarului domnului vicarul se adresează cu o cuvîntare bine potrivită poporului și gardei după terminarea căreia se porcede la rostirea jurământului a cărui text fixat pentru gardă și pentru popor se alătură la acest proces-verbal.

Solemnitatea se încheie cu intonarea imnului nostru național. Ieșind din biserică mulțimea cu garda în frunte parcurge strădele satului cîntînd cîntări naționale.

Reîntorși la primărie adunarea se încheie.

Dat ca mai sus
ss. Iulian Marțian.
președinte

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român Năsăud, dosar nr. II/2, f. 3, orig.

32

1918 noiembrie 5, Cluj. Ordinul de zi nr. 1 al „Comisariatului general român din Ardeal”, cu privire la organizarea trupelor române din Ardeal.

Nr. 1

ORDINUL DE ZI

al comisarului general român din Ardeal

Dat în Cluj la 5 Novembre 1918

Punct. 1 Vestesc, că din voința Adunării Poporul Român din Ardeal eu dr. Amos Frîncu în calitate de președinte al Senatului Național Român Ardelean constituit ca organ al Consiliului Național Român din Arad și avînd alese ¹ un sfat militar român constituit din ofițerii noștri — comisar militar al poporului român din preună cu colegul comisar militar dr. Emil Hațiegan am luat *suprema comandă* militară peste toată națiunea română din Ardeal. Trupele române formate și în formațiune au limba de comandă românească sub steagul tricolor național român jurate pentru cauza de libertate națională.

2. Misiunea trupelor române din Ardeal este susținerea ordinii interne întru asigurarea manifestării libere a poporului român pînă cînd Adunarea Națională suverană va hotărî asupra sorții venitoare a poporului românesc.

3. Trupele române depun *jurământul* sub tricolorul național în textul următor :

„Jur, credință și supunere în viață și la moarte Consiliului Național Român ca reprezentant al națiunii române și organului său Senatul Național Român din Ardeal. Așa să-miajute Dumnezeu” !

4. Toate trupele române din Ardeal sunt puse sub comanda militară a d-lui căpitan Ioan Cotuțiu, stînd la ordinele prim comisarului dr. Amos Frîncu, Comanda militară este în Cluj strada Magyar Nr. 46 (cazarina auxiliară).

5. Organizația trupelor române se face după fiecare cerc de întregire al fostei armate comune, în frunte cu un subcomisar militar al poporului care are comanda locală, punîndu-se jurământul în mîna unui trimis al senatului.

6. Prima formațiune a trupelor române se face în Cluj, unde au să se prezinte soldații din comitatele : Cluj, Solnoc-Dobăca și Bistrița-Năsăud.

¹ Cuvînt ilizibil citirea nesigură.

7. În sale se formează pre lingă un sfat sătesc și o *gardă* sătească din oameni mai bătrâni pentru susținerea păcii interne sub comanda unui comisar sătesc.

8. Toate autoritățile chemate precum și Consiliul Național maghiar și sătesc au luat cu aprobare la cunoștință organizarea independentă a trupelor române din Ardeal.

9. Datoria fiecărui soldat și cetățean român ieste de a face *totul* ca soldații români să intre fără întârziere în șirul trupelor române din Ardeal cari vor fi înarmate, echipate militărește supuse disciplinei militare și Codului militar criminal; deocamdată se susține în vigoare codul militar austriac de pînă aci !.

10. Orice forță armată a trupelor române intervine numai asistat de un delegat al comisarului român și din încredințarea lui a subcomisarului poporului din deosebitele centre.

11. Pentru asigurarea mai cu efect a ordinei publice Senatul Național Român din Ardeal și consiliile naționale maghiare și săsești din Ardeal au convenit de a institui un comandant comun peste toate forțele militare din Ardeal exclusiv pentru susținerea liniștei publice în persoana generalului de infanterie Conrad Siegler, care va exercita atribuțiile sale în contact cu comisarii militari ai poporului român, pre lingă contrasemnarea ordinelor de zi din partea comisarilor români. Contactul se menține prin adjutantul atașat român dr. Iulian Pop.

Din încredințarea Senatului Național Român din Ardeal

Dr. Amos Frâncu
prezident comisar al poporului

Terminat la orele 12 și 14' Simu

Arh. St. Cluj, Arhiva comitetului Cluj, an 1918. Comanda gărzilor naționale române din Cluj, concept.

33

1918 noiembrie 5, Oradea. Proces-Verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor privind formarea Comitetului Executiv al Consiliilor Comitatense, desemnarea unor membri ai Consiliului Național Român comitatens în Consiliul Celdșenes, înlocuirea unui manifes.

PROCES-VERBAL

Luat la ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea — Mare și Biharia ținută la 5 noiembrie 1918.

Prezenți : Roman R. Giorogariu, dr. Iacob Radu, dr. Gheorghe Miculas, Andrei Horvath, dr. Aurel Lazăr, dr. Iustin Ardelean, Dr. Ioan Boros, dr. Dem Chiș, Dr. Gheorghe Roxin, dr. Nic. Zigre, dr. Sever Erdely, dr. Aurel Magier, dr. Valer Mărcuș, Demetriu Balog notar dr. Aurelian I. Magier, prezident dr. Aurel Lazăr.

1.

Prezidentul Dr. Aurel Lazăr raportează că ieri a adus la cunoștința Comitetului Suprem comitatens, și reprezentanților Consiliului Național Maghiar comitatens constituirea Consiliului Național Român, pentru Oradea și Biharia precum și constituirea Consiliului Militar Român.

Această notificare s-a trecut la proces-verbal fixindu-se totodată cercul de activitate asupra căruia Consiliul Național Român ia angajamentul de-a conlucra cu Consiliul Național Maghiar, Conform acestei înțelegeri Consiliul Național Român esmite din sinul său 6 membri și anume pe domnii : Roman R. Giorogariu, dr. Iacob Radu și dr. Coriolan, dr. Nicolae Zigre, dr. Sever Erdely și dr. Coriolan Papp, care împreună cu alți 6 membri ai Consiliului Național Maghiar, formează : *Comitetul Executiv al Consiliilor Comitatense*. Acest comitet este organul suprem de control a tuturor agendelor comitatense. Consfătuirea membrilor comitetului se face împreună, dar executarea deciziunilor cade în competența fiecărui consiliu național separat.

Eliminându-se considerentele politice conlucrarea celor două consilii naționale se extinde asupra 1) siguranței publice, 2) asupra alimentării, 3) igienei publice, 4) social-politice (asigurarea muncitorilor) iar cu aceste comună e și chestia 5) bugetară.

Consiliul Național Român designează ca reprezentant al său în 1) secția siguranței publice dr. Aurel Lazăr, 2) în secția pentru alimentare pe : dr. Iacob Radu, 3) în secția igienei publice, ca om de specialitate pe dr. Nicolae Popovici, 4) în secția social politică pe dr. Nicolae Zigre, iar 5) în secția financiară pe dr. Coriolan Papp iar membrii : Romul R. Ciorogariu și dr. Sever Erdely ; își exercită dreptul de control numai în planul Comitetului Executiv al Consiliilor Comitatense.

2.

Prezidiul raportează că tot în ziua de ieri a notificat — constituirea Consiliului Național Român și Consiliului Național Maghiar orășenesc. După ce democrația a înlocuit instituțiunea congregației orășenești prin *Consiliul cetățenesc* (Polgáritanács), Consiliul Național Român, a designat din sinul său 4 membri + unul suptelor pe d-nii : dr. Iustin Ardelean, Dimitrie Balog, Andreiu Horvath, dir. Ioan Boroș și dr. Gheorghe Raci, ca reprezentanți ai săi în acest consiliu cetățenesc.

În Comitetul Executiv orășenesc unde sînt reprezentate toate partidele orășenești. Consiliul Național Român este reprezentat prin președintele dr. Aurel Lazăr.

Se ia la cunoștință.

3.

Prezidentul raportează că tot ieri a notificat constituirea Consiliului Militar Român, comandantului orășenesc vice colonelului Cserey care consiliu stă sub conducerea căpitanului Emil de Herbay.

4.

Prezidiul raportează că tot ieri a notificat constituirea Consiliului Militar Român și Consiliului Militar Maghiar comitatens. S-a accentuat că : Consiliul Militar Român se constituie din ofițeri și soldați români din Oradea și comitatul Bihar. Acest consiliu depune jurămintul în mili-nile Consiliului Național Român și stă la dispoziția acestuia. În comunele locuite de români se va forma garda națională română sub comanda Consiliului Militar Român care gardă va susține ordinea publică. Armamentul și soldații acestei garde se vor primi de la erariu iar speșele necesare, pînă la lichidarea din partea erariului se anticipează din sumele încasate prin comitetele executive din comitat.

Se ia la cunoștință.

4.

În vederea veștilor alarmante, sosite din comitat care anunță jafuri și alte excese, Comitetul Executiv, lansează în numele Consiliului Național Român următorul manifest către poporațunea română din comitat :

„Către poporul român din Oradea-Mare și Biharia !

Frați români !

În vremurile aceste ale desfacerii din crîncenul război, au ajuns toate popoarele la dreptul de a-și croi înșele soarta viitorului lor. În temeiul acestui drept, recunoscut și de stăpînirea țării româniei din Biharia încă și-au alcătuit un Consiliu (sfat) Național. În Oradea-Mare, care va reprezenta interesele poporului român. În fiecare comună se va constitui un comitet poporal, care se va îngriji de siguranța publică și de toate trebuințele poporului.

Cînd aducem aceasta la cunoștința tuturor românilor, chemăm pe fiecare român din acest comitat ca să se supună hotărîrilor Consiliului Național Român să și conlucre la susținerea ordinii publice, siguranța persoanei și a averii.

Fiecare să se ferească așa dară de turburări, furături, jaf, aprinderi, omor și orice faptă prin care ar turbura pacea și liniștea dintre concetățenii pașnici.

Români !

Cauza noastră e sfîntă, să nu o pingărim cu fapte nevrednice de un element de ordine, cum este poporul românesc, ci să ne facem vrednici de zilele mari ale renașterii neamului românesc.

Cel mai mare dușman al poporului și al neamului românesc este acela, care nu se supune ordinii, conturbă pacea și buna înțelegere dintre concetățeni.

Oradea-Mare la 4 noiembrie 1918.

În numele Consiliului Național Român

Dr. Iustin Ardelean
Demetriu Balog

Dr. Ioan Boroș
Roman R. Ciorogariu
Sever Erdelyi
Andrei Horvat
Dr. Vasile Kirvai

Dr. Demetriu Kiss
Dr. Aurel Lazăr

Dr. Aurel Magier
Dr. Vasile Major
Dr. Valer Mărcuș
Dr. Gheorghe Miculaș

Dr. Coriolan Papp
Dr. Nicolae Popovici

Dr. Iacob Radu
Dr. Gheorghe Rocsin
Dr. Florian Stan
Gheorghe Tulbure
Dr. Nicolae Zigre

Acest manifest se va tipări în 2 500 exemplare și se va desface prin comunele românești, parte pe calea antistiilor comunale parte prin preoți și învățători.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Oradea-Bihor dosar nr. 3, f. 1—2, orig.

34

1918 noiembrie 6, Cohalm. Manifest al Consiliului Național din Cohalm.

CETĂȚENII! FRAȚI ROMANI!

Evenimentele zguduitoare ale războiului mondial au adus cu sine ca democrația universală și libertatea la viața națională independentă a tuturor națiunilor să devină postulatele primordiale ale omeniei. Astfel și pentru noi românii din Transilvania și Ungaria a răsărit astăzi soarele sfint al sfintei libertăți. Și guvernul statului nostru a recunoscut dreptul complet la viața națională a tuturor popoarelor din Ungaria.

Subscriși, după o consultare mai lungă împreună cu concetățenii noștri sași și la exemplul celorlalte orașe și ținuturi am fost aleși de poporul din Cohalm ca membri ai Consiliului Național Român din Cohalm. Ca atare, în aceste ceasuri grele vă aducem la cunoștință următoarele :

1. Ținuta noastră ca români este deplin precizată prin hotărîrea luată de Comitetul Executiv al Partidului Național Român în 12 octombrie a.c. Națiunea română conștie de drepturile și dorințele sale se simte îndreptățită a grăi ca prin sine însăși fără de nici o mijlocire, către națiunile libere ale lumii. Interesele națiunii române le poate reprezenta numai adunarea națională ori oamenii anume aleși de aceasta, iar pînă la întrunirea ei Comitetul Executiv al Partidului Național Român.

2. Vă aducem la cunoștință că poporul român din Cohalm cumpănind bine situația sa și constituit în Consiliul Național Român de 12 membri care vor susține legătura cu Comitetul Național Român din Arad cu scopul de-a fi lămurii asupra datorințelor pe care le au astăzi fruntașii satelor noastre din cercul Cohalmului. Oricine ar dori să aștepte și să se dădurească asupra situației să se adreseze către biroul central al acestui consiliu la „Economia” Cohalm.

3. Și pînă atunci însă pînă cînd națiunea română își va putea croi viitorul în concertul popoarelor libere, vă rugăm frații români din cercul nostru ca să vă dovediți vrednici de libertatea cea sfîntă, să așteptăm în liniște desfășurarea lucrurilor.

4. Cu sfințenie să respectăm persoana și averea tuturor concetățenilor noștri de orice națiune și orice lege vor fi ei. Piară dintre noi ori ce simț de răutate și de răzburare și ori ce gînd de violență ! Deviza noastră să fie „Libertatea, egalitatea și fraternitatea”.

5. Adunarea de azi a hotărît totodată înființarea gardei naționale române, care are menirea să apere persoana și avutul tuturor. Această gardă a depus azi jurămîntul în minile Consiliului Național Român de aici și stă la dispoziția acestuia pentru păstrarea deplinei ordine.

6. Rugăm totodată pe fiecare preot și învățător a se considera și ei de membrii ai Consiliului Național Român din Cohalm. De la primirea acestui manifest Consiliul Național din Cohalm este a se considera de „Consiliul Național Român Central din cercul Cohalmului.” Preoții și învățătorii și fruntașii români din satele noastre sînt rugați a se constitui și ei în comitetele locale și a înființa garda națională.

După înființarea acestora sînt rugați a anunța aceasta Consiliului Central din Cohalm.

CETĂȚENII! FRAȚI ROMÂNI!

Cu încredere deplină în viitorul națiunii române să mulțumim lui Dumnezeu, că ne-a învrednicit să vedem răsărind soarele sfânt al libertății. Într-un glând și într-o simțire să ne închinăm în fața mărețului răsărit!

Cohalm, 6 noiembrie 1918.

Membrii Consiliului

Prof. Ioan Iosif	Dr. Simion Cornea	Ioan Mircea
George Fuciu	Zacheu Borcoman	George Foisea
Eugen Ciungan	Ioan Bănuțiu	Nicolae Tempea
Moise Ionescu	Ioan Borcoman	Ioan Borcoman

Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Senatul Național Român Cluj, dosar nr. 20/1918, text tipărit.

35

1918 noiembrie 7, Caransebeș, Adresa „Comunității de avere a fostului regiment de graniță româno-bănățean nr. 13”, prin care aduce la cunoștință Consiliului Național Român din Caransebeș aderarea la Consilul Național Român.

ONORAT PREZIDIU AL CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

în Loc.

Prin aceasta declar sărbătorește că împreună cu „Comunitatea de avere a fostului reg. conf. româno-bănățean nr. 13” în speranța aprobării ulterioare a Comitetului ne alăturăm „Consiliului Național Român” și doresc din curată inimă ca aceasta mare avere privită grănicerească să servească pentru înaintarea culturală și economică a grănicerilor.

Caransebeș la 7 noiembrie 1918

Cu toată stima
indescifrabil
președinte

Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar nr. 123/1918, f. orig.

36

1918 noiembrie 8, Cluj. Manifest al Senatului Național Român cu privire la organizarea Gărzii naționale și a gărzilor civile sătești.

FRAȚILOR ROMÎNI:

Din voința și încredințarea „Senatului Poporului Român din Ardeal” subsemnații comisarii ai poporului român cu privire la formarea gardei naționale și a gardelor civile sătești — am ajuns la înțeles cu comisarii populari ai celorlalte națiuni — după cum mai jos urmează. FRAȚILOR ROMÂNI! Cînd aceasta v-o aducem la cunoștință vă provocăm totodată în numele poporului român ca toată încrederea ca să vă supuneți întru toate poruncile conducătorilor voștri să grijiți

pacea și liniștea, să păziți averea unii fiecăruia, că numai prin aceasta ne putem face părtași vrednici ai libertății!

Frați români! Alergați cu toții sub steagul național!

Cluj, 8 noiembrie 1918.

Dr. A. Frâncu
comisar

Dr. E. Hațiegan
comisar

Organizarea gardei naționale și a gardei civile.

Cu consimțământul Senatului Național Român, Maghiar și Săsesc din Ardeal și în înțelesul ordinațiunii ministerului de război ung. no. 28527—Pres. a.c.

Va trebui să se organizeze pe baza națională pentru menținerea și restabilirea ordinii și siguranței publice,

- a) garda națională
- b) garda civilă după comune

Garda națională va substitui miliția de mai înainte se va concentra în companii și batalioane. Servește în special pentru trimiterea de asistență în afară. Pentru acest scop ca să concentreze în sedii cercuale și orașe va fi așezată după sistem de cazarmă, alimentată și îmbrăcată de erar. Garda națională e subordonată comandantului suprem comun din Ardeal și se întrebuințează acolo unde cer interesele părților ardelen. Face serviciu în uniformă. Se constituie din oameni trupește apti pentru serviciu din afară de asistența corpul ofițeresc a gardei constă în prima linie . . . din ofițeri activi, apoi din ofițeri în rezervă, din cei cari sunt în disponibilitate și glotași, fără considerare la specialitatea armelor. Garda civilă se formează în fiecare comună din locuitorii comunei. E chemată numai pentru menținerea ordinii și siguranței în comună. Membrii ei rămân civili și continuă ocupațiile lor de toate zilele, de alimentația și îmbrăcăminte lor se îngrijesc ei înșiși. Armamentul necondiționat de lipsa îl dă erarul, fac serviciu în veșminte civile.

Întreaga putere a gardei naționale și civile nu poate întrece 5% a totalității populațiunii a cercului competent de întregire, respectiv a cercului gardei naționale din care 3% sunt a se socoti pentru garda națională și 2% pentru garda civilă.

I.

Garda națională.

1. Pe teritoriul comandai supreme din Ardeal se formează garda națională.

- a) Cercul gardei naționale Cluj a fostului batalion de întregire 21.
- b) Cercul Aiud-Alba Iulia plină la sosirea fostului batalion de întregire nr. 50 fosta comandă de întregire honvezească din Aiud.
- c) În cercul gardei naționale Tîrgul-Mureșului fostul batalion de întregire 22.
- d) În cercul gardei naționale Odorheiu-Secuiesc și Brașov fostul batalion de întregire 24.
- e) În cercul gardei naționale Bistrița fosta comandă de întregire honvezească și cea comună.
- f) În cercul gardei naționale Sibiu fostul batalion de întregire 23.
- g) În cercul gardei naționale Deva-Orădie fostul batalion de întregire 82.

La anunțare trebuie să conlucre ofițerii și subofițerii acelei națiuni căreia — după naționalitate — aparțin aceia cari se anunță.

Din voluntarii, cari se anunță — după naționalitatea careia aparțin — se formează plutoane, respectiv companii curat românești, curat ungurești, curat săsești. Contingentul unui pluton e 50 gardiști o companie consta din 3 plutoane.

Plutoanele și companiile cele române trebuie puse sub comanda ofițerilor români, cele ungurești sub comanda ofițerilor unguri, cele săsești sub comanda ofițerilor sași. Plutoane ori companii, cari aparțin la națiuni deosebite nu se pot contrage în formațiuni mai înalte (în companii respective, în batalioane). Prin urmare pot fi batalioane de 3—5 companii și pot fi și plutoane respectiv companii de sine stătătoare.

Fiecare gardă națională trebuie comandată în limba sa națională.

Garda națională trebuie organizată astfel, ca în fiecare oraș, ori cerc să se formeze 1 sau mai multe companii, respectiv batalioane. În stațiunea statului major a batalionului sunt a se organiza — după putință — și secții de mitraliere și de husar.

2. Numirea se întâmplă după cerc, ori oraș — pronunțându-se caracterul național, eventual prin fracțiuni. De exemplu: compania Turda 1. a gardei naționale române (maghiare, săsești) ori compania 2. a gardei naționale române (maghiare, săsești).

3. În Cluj, la directă dispoziție a comandai supreme din Ardeal trebuie format câte o rezervă a gardei naționale a fiecărei națiuni.

4. Contingentul trebuie completat în primul rând din soldații, cari se anunță voluntar și în al doilea rând din civili până la ajungerea numărului celor 3% statorite. Soldații încă nedemșiși dela corpurile de întregire se pot folosi.

5. Armatura, muniția și înbrăcămintea trebuie reclamată în primul rând din proviziile adunate, confiscate ori estrădate apoi din proviziile corpurilor de întregire și în cele din urmă în cazul extrem se va cere de la secția I-a a Ministerului de Război. În caz de lipsă se poartă haina civilă cu eșarfa tricoloră a națiunii respective la brațul stâng.

6. Alimentarea, administrativă economică trebuie regulată prin oficiul economic a respectivului batalion, respectiv în mod autonom prin organele sale. Aparat de fierț eventual de lipsă se reclamă direct de la secția 8 a ministrului de război.

Competința : Ofițerii gardei naționale primesc 30 k. gardiștii 20 k la zi preste competențele regulate.

7. Așezarea după sistem de cazarmă se face în primul rând în edificii erariale, apoi civile.

8. Insignii : garda națională română poartă insignele naționale române : cea maghiară, cele maghiare, cea săsească, cele săsești.

9. Despre numărul și spiritul formațiunilor gardei naționale se face raport zilnic și telegrafic comandel militare supreme din Ardeal. Comanda supremă va împărtași apoi rapoarte comisarilor poporali.

10. La acele corpuri întregitoare, cursuri, școli de trupe, institute, cari în sensul acestei ordinațiuni nu s-au încredințat cu organizarea gardei naționale, trebuie să se înființeze pe lângă comandant, un organ economic (cel mult 2 ofițeri), secție de dirijare și reconvalescenți. Se observă, ca și aplicații acestor fel de secțiuni rămase, mai departe aplicații comandelor, districturale se împărtașesc de aceleași competențe, ca și a gardei naționale (soldații 20 k, ofițerii 30 k. la zi preste competențele regulate).

11. Întregindu-se ordinațiunile de pînă acum despre organizarea gardei naționale, prin actuala dispoziție — reorganizarea gardelor naționale deja formate trebuie continuată cu cea mai mare energie.

12. Dela membru gardei naționale iau jurămintul comisarii poporali români, respectiv maghiari, respectiv săsești sau încredințați acestora după formula de jurămint statorită de Senatul Național Român, maghiar respectiv săsesc.

Membrii gardei naționale se obligă la un serviciu de 6 luni.

II.

Garde civile

Gardele civile le formează comunele și orașele însuși în proporția, care să răspundă la necesitățile serviciului de poliție și siguranță publică în comună, dar cel mult pînă la procen-tul de 2 a populațiunii comunei, ori orașului respectiv.

Pentru garda civilă sunt a se reclama atîtea arme, câte sunt de ajuns pentru aceia, cari fac serviciu de odată.

Membrii gardei civile au diurn de 20 k. la zi. Afară de acesta nu au drept nici la un fel de competenție, Jurămintul și datorința de serviciu sunt la fel, ca și la garda națională.

La garda civilă din punct de vedere național se aplică tocmai aceleași principii, cari sunt în vigoare la formarea gardelor naționale.

Pentru autenticitatea traducerii :

Dr. Iulian Pop locot.
adj. atașat

Siegler Konrad
Gen. de inf.

Arh. St. Cluj, fond Prefectura județului Cluj, 1918. Comanda gărzilor naționale române din Cluj, acte neregistrate, nr. 5, copie.

37

1918 octombrie 28/noiembrie 10, Mândruloc. Proces-Verbal încheiat la adunarea populară din Mândruloc, pentru constituirea consiliului național din acea comună.

PROCES-VERBAL

Început în adunarea poporului din Mândruloc la 28 octombrie 10 noiembrie 1918.

Prezenți

Preotul Iancu Ștefănuț învățătorul Nicolae Cristea și întreg poporul din Mândruloc. Preotul Iancu Ștefănuț expune situația creată în urma revoluției din țară și deosebit situația din comună. Drepturile poporului călcate atât amar de vreme se recunosc acum și li stă în liberă voie, ca el să fie condus de oameni cari au deplina încredere a poporului. Oamenii cari mai înainte și deosebit în timpul războiului au abuzat de această încredere, au dispărut după aceea, rămânând comuna fără organele legale. Ca ordinea din comună și mersul organelor să nu sufere scăderi păgubitoare, este neapărată trebuință de organizare și . . .¹ propune alegerea unui consiliu național din 12 membri bărbați care să fie expresiunea dorinței întregului popor.

Ca actul alegerii să aibe valoare autentică propune de notariu al adunării pe învățătorul Nicolae Cristea iar de bărbați de încredere pe Petru Magdi și George Rugian.

Adunarea poporului din Mândruloc cu totalitatea voturilor urmînd propunerea preotului Iancu Ștefănuț tot cu totalitatea voturilor alege în consiliul național pe următorii :

1. Iancu Ștefănuț — președinte
2. Alexandru Botegan
3. Nicolae Cristea
4. George Criste
6. Dimitrie Nedelcu
6. Teodor Pogace
7. Petru Magdi
8. Teodor Micăeăceanu
9. Petru Rugian
10. Dimitrie Cocioban
11. Simion Rugian
12. Dimitrie Nedescu

Terminată alegerea în cea mai perfectă ordine preotul Iancu Ștefănuț aduce la cunoștința celor aleși că într-o proximă ședință a consiliului național vor fi datori să depună jurămintul de credință către marele consiliu național, apoi încheie adunarea convocată pentru ziua de astăzi.

D.c.m.s.

Iancu Ștefănuț
preot, președinte

Petru Magdi
Gheorghe Rugian
bărbați de încredere

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Arad, dosar nr. 2/1918, f. 3, orig.

¹ Text indescifrabil.

38

1918, noiembrie 11, Caransebeșul Nou. Adresa locuitorilor comunei Caransebeșul Nou înaintată Consiliului Național Român din Caransebeș privind constituirea Consiliului Național German în comuna lor care recunoaște ca for tuteelar Consiliul Național Român Central.

Onoratului

CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN ÎN CARANSEBEȘ

Subscrișii avem onoare a vă aduce la cunoștință că locuitorii comunei Caransebeșul Nou s-au constituit în Consiliul Național German, hotărînd, că de vreme ce comuna noastră se află situată între comune românești și suntem în atingere zilnică cu dișii, dorim cu toții ca între noi să fie bună înțelegere.

Consiliul nostru aderează întru toate Consiliului Național Român Central supunîndu-se ordinelor acestui consiliu precum și al Consiliului Național Român din Caransebeș.

Caransebeșul Nou la 11 noiembrie 1918 urmează 15 semnături

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar nr. 34/1918, f. 1, orig.

39

1918, noiembrie 11, Sighet. Apel al membrilor provizorii ai Consiliului Național Român al comitatului Maramureș prin care convocă adunarea de constituire a Consiliului Național Român

A P E L !

Motto :

*Deșteaptă-te române din somnul cel de
moarte
Acum ori nici odată croiește-ți altă
soartă*

FRAȚI ROMÂNI MARAMUREȘENI !

Au căzut lanțurile robiei de veacuri.

A sosit ceasul măreț al eliberării.

O lume nouă își ia astăzi ființă din ruinele trecutului și soarele dreptății a răsărit biruitor pe cerul nostru.

Pătruși și noi în toată ființa noastră, de dreptul sfînt de a ne fericii singuri pe noi înșine, subsemnații în ziua de 11 noiembrie 1918, ne-am constituit în un Sfat Național Român provizoriu al comitatului Maramureș, ca afiliat a Statului Național Român Central cu sediul în Arad.

Provocăm toate comunele românești din comitatul Maramureș, să aleagă și trimită o delegație de cel puțin 3 membri, la adunarea de constituire, ce se va ține în ziua de vineri 12 noiembrie a.c. la 11 ore a.m. în Sighet în localul băncii „Maramureșana” (Ersébet főtér 25) cu următorul program :

1. Constituirea Sfatului Național Român definitiv al comitatului Maramureș.

2. Decis cu privire la organizarea secțiilor rurale ale Sfatului Național Român a comitatului Maramureș și a gardei naționale române, pentru susținerea ordinei și ajutorare reciprocă.

Inteligența română; mai ales preoții și învățătorii români maramureșeni, să-și țină de datorie patriotică, a corespunde chemării lor, în vremurile acestea de mare însemnătate, pentru viitorul neamului și să se prezinte în fruntea delegațiilor la adunarea de mai sus.

Să ne arătăm vrednici de mărimea vremurilor ce trăim! Sighet la 11 noiembrie 1918.

Ioan Balya de Jód
not. com. prez.

Simion Balya de Jód
preot gr. cat.

Ioan Biltz Dancuș
învățător

Florentin Biltz Dancuș
învățător

Dr. Grigore Bota
notar la jud. cerc.

Vasile Cziple
preot gr. cat.

Augustin Darabanth
preot gr. cat.

Nicolau Doros
preot gr. cat.

Dr. Titu Doros
advocat

Demetriu Kiss
cassar, învățător penz.

Georgiu Németh
învățător

Dimitrie Ponoran
jude de tribunal

Dr. Josif Pap
advocat

Juliu Rednic
preot gr. cat.

Mihail Sabadiș
econom

Emil Stoica
contabil

Vasile Timiș Filipan
contabil

Membri provizorii ai Consiliului Național Român al comitatului Maramureș.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, comitatul Solnoc-Dobica, dosar nr. 2, f. 6, text tipărit.

40

1918 noiembrie 12, Oradea. Proces-Verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor privind memoriul adresat de Consiliul Central Național Român către Consiliul Național Maghiar și organizarea gărzilor naționale în comitatul Bihor.

P R O C E S - V E R B A L

Luat în ședința Comitetului Executiv al C.N.R. din Oradea — Mare și Biharia ținută la 12 noiembrie n. 1918 în Oradea Mare.

Prezident

dr. Aurel Lazăr

Notar

dr. Aurelian I Magiar

Prezenți: membrii C.N.R. din Oradea: R. Ciorogariu, dr. I. Radu, dr. Coriolan Papp dr. I. Ardelean, dr. Dem. Kiss, dr. Gh. Miculaș, A. Horvath, dr. Fl. Stan, dr. V. Kirvai, Gh. Tulbure, dr. Gh. Roxin, Dem. Balogh, dr. V. Mărcuș, membrii C.N.R. din provincie: dr. I. Ciordaș, dr. Ioan Iacob, dr. Andrei Ilie, dr. A. Pinția, dr. Iuliu Kiss, dr. Tețiu advocați, apoi membrii Consiliului Militar Român augmentat prin vreo 50 ofițeri români din comitatul Bihor, a căror listă nominală se află în biroul C.N.R.

1.

La ordinea zilei este luarea jurământului celor prezenți pentru C.N.R.

Cei prezenți se grupează în jurul stindardului nostru național și așezînd mina stîngă pe inimă iar 2 degete ale mîinii drepte ridicîndu-le rostesc următorul jurămint, citit cu voce răs-picată de președintele C.N.R. dr. A. Lazăr.

„Eu ... jur atotputernicului Dumnezeu că intru toate voi fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania. Conștient de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur, că în toate manifestațiile vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mina mea asupra fraților mei locuiască pe orice fel de teritor politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu !

2.

Prezidentul raportează că C.C.N.R. în urma evenimentelor ce se precipitează, ca urmare firească a dreptului de liberă dispoziție, dorind a lua în mină frințele conducerii politice a neamului nostru din Ungaria și Transilvania, în zilele trecute a adresat guvernului Consiliului Național Maghiar următorul memorand : (Tradus în românește) :

Guvernului Consiliului Național Maghiar
Budapesta

În urma precipitării evenimentelor am ajuns la convingerea că alt în sensul dreptului de liberă dispoziție a popoarelor cît și pentru asigurarea ordinii publice, a siguranței persoanei și averii neamului nostru și a minorităților conlocuitoare pe același teritoriu trebuie să preluăm încă acum deplinul imperiu asupra regiunilor din Ungaria și Ardeal, locuite de români. Acestor regiuni aparțin următoarele comitate : Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița, Năsăud, Solnoc-Dobica, Zalău, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba-Inferioară, Tîrnava — Mică, Tîrnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorhei și Ciuc precum și teritoriile române din comitatele Bichiș, Cenad și Ugocsa.

Guvernul maghiar să adreseze un manifest în acest înțeles tuturor națiunilor din Ungaria și Ardeal subordonînd imperiului nostru toate autoritățile și organele : de stat, politice, administrative, judiciare, școlare, bisericești, financiare, militare și de comunicații aflătoare pe acel teritor. Tot atunci se va sîta pe acest teritoriu orice alt imperiu. În cazul acesta vom putea garanta ordinea publică, siguranța persoanei și averei.

În caz contrar am fi nevoiți a anunța prin proclamațiune poporul nostru, țării și întregii lumi că exercitarea dreptului de liberă dispoziție ni s-a făcut imposibilă, astfel sistăm conclucrarea cu autoritățile, nu luăm răspunderea pentru urmări și o lăsăm actualului guvern al Consiliului Național Maghiar.

Natural că pe teritoriul chestionat vom respecta principiile lui Wilson față de celelalte națiuni conlocuitoare.

Modalitățile predării imperiului să le fixeze o comisiune mixtă. Guvernul ni-l vom constitui în Sibiu.

Răspunsul la această recercare, îl așteptăm pînă în 12 noiembrie a.c. la 6 ore p.m.

Dat în Arad, la 9 noiembrie 1918.

Consilul Național Român”.

Terminînd citirea, prezidentul mai notifică, că în urma rugării guvernului, termenul acestui ultimat, a fost prelungit cu 24 ore, adică pînă-n 13 noiembrie, la 6 ore p.m. Pînă la acest termen s-a anunțat sosirea la Arad a ministrului de naționalități O. Iaszi pentru a pertracta în chestiunea predării imperiului.

Aceasta referadă se ia cu plăcere la cunoștință iar C.C.N.R. este viu aplaudat pentru pășirea bărbătească.

3.

Se aduce pe tapet, organizarea gardei naționale românești din comitatul Bihor.

Dorind a ne conforma dorinței generalului : Franchet d'Esperay, care nu recunoaște existența „Consiliilor militare” se decide a se înlocui numirea de „Consiliu Militar Român” cu „Comanda gardei naționale române din Oradea-Mare și Bihor”.

Biroul central al gardei se constituie astfel :

Conducătorul (comandantul) gardei căpitanul Seracin

Conduc. administrației	{	căpitanul Emil Herbay și
		„ Munteanu
		adjutant : sublocot. Domșa

Organizarea gardei este următoarea :

1. Comanda centrală

2. Secțiile gardei în fiecare cerc pretorial, sub conducerea a lor 1—2 ofițeri.

3. Sub secțiile gardei, în fiecare cerc notarial, sub conducerea unui ofițer, eventual sub-ofițer.

4. Garda rurală, în fiecare comună românească sub conducerea unui subofițer.

Gardiștii vor primi soldă zilnică de 30 cr. în zilele cînd fac serviciu, solda se va lichida prin casa C.N.R. din Oradea.

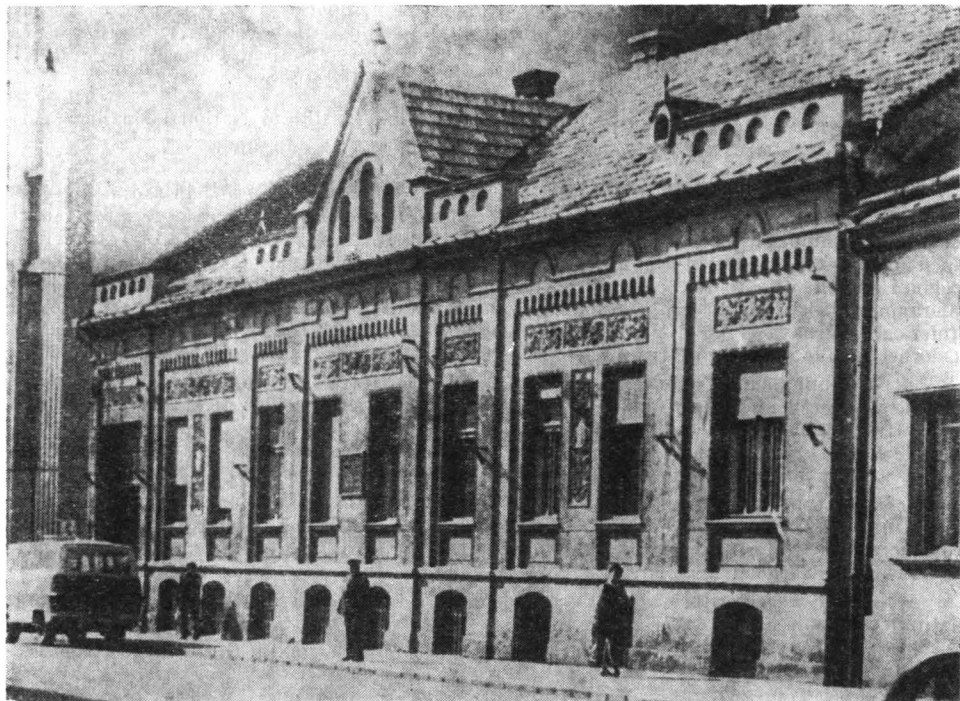

Fig. 1. Casa lui Aurel Lazăr unde la 12 octombrie 1918 s-a ținut întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Național Român.

(Colecția T. Neș)

4.

Comandanții secțiilor gardei, după cercurile pretoriale se instituie astfel :

În cercul <i>Central</i> (Oradea) :	comandanți	Dr. Dem Mangra locot. și Creț
În „ <i>Aleșd</i> „	„	Titus Dolga sublocot. și Iosif Iacob
În „ <i>Ceica</i> „	comandant	Corbuțiu locot.
În „ <i>Beiuș</i> „	„	Dr. Ioan Voștinar locot.
În „ <i>Vășcău</i> „	„	Petru Popovici locot.
În „ <i>Tinca</i> „	comandanți	Teodor Neș locot. și Sever Pelle locot.
În „ <i>Belii</i> „	comandant	Paul Teichar locot.
În „ <i>Salonta</i> „	„	Bredău locot.
În „ <i>Cefa</i> „	„	Abrudan
În „ <i>Mezochereștel</i> „	„	Petea locot.
În „ <i>Salard</i> „	„	Horvath locot.
În „ <i>Margița</i> „	„	Gavril Beșan sublocot.

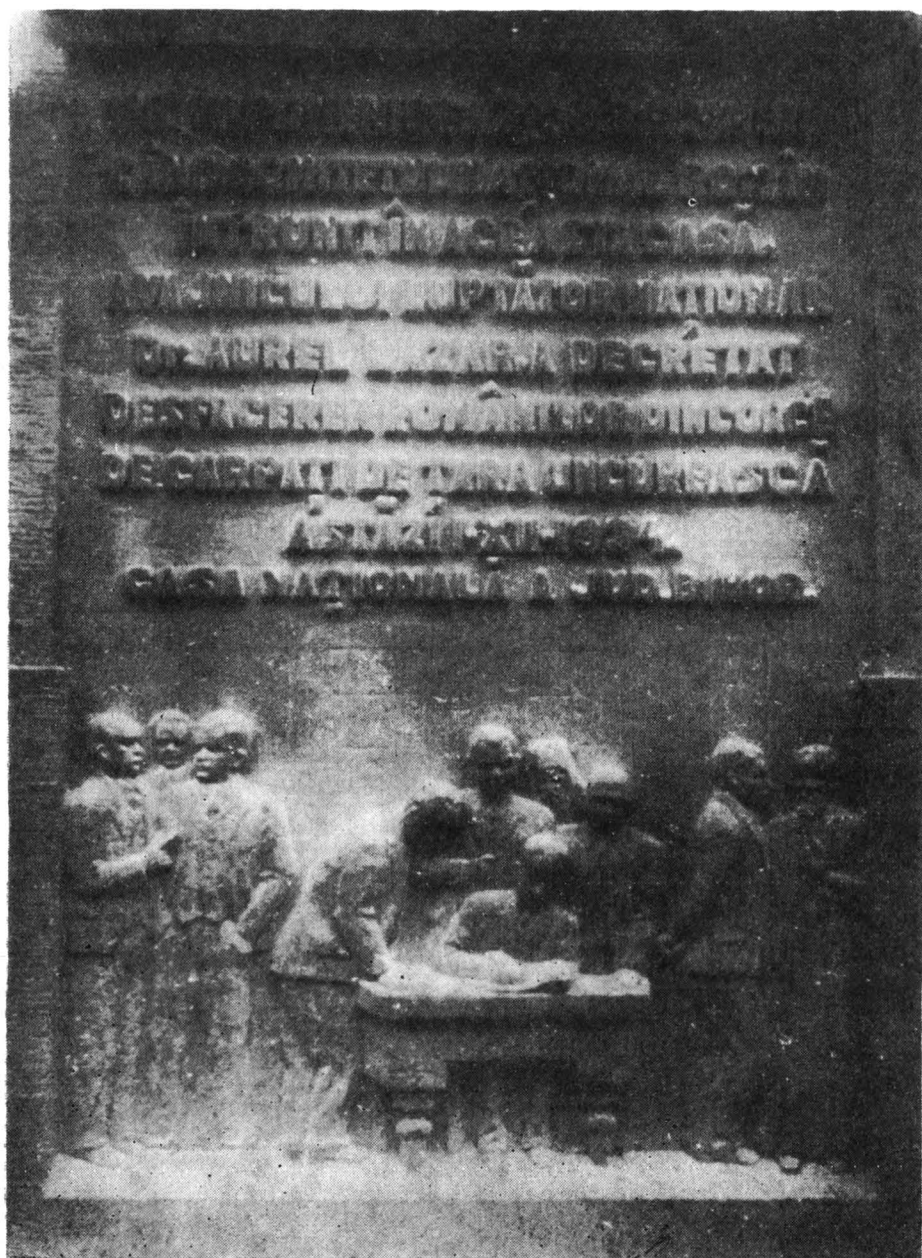

Fig. 2. Placa comemorativă pusă la 1 decembrie 1934 la Casa lui Aurel Lazăr din Oradea în amintirea zilei de 12 octombrie 1918.

(Colecția T. Neș)

Prezidentul notifică că adv. dr. Nic. Bolcaș din Beiuș a dăruit pentru scopurile Consiliului Național Român din Oradea 1000 cr.

I se aduc aplauze.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian Magier
notar

Aurel Lazăr
președinte

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Oradea-Bihor, dosar nr. 5/1918, f. 1-2, orig.

41

1918 noiembrie 12, Oradea. Proces-Verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor privind măsurile luate pentru eventuala preluare a administrației comitatului Bihor.

PROCES-VERBAL

Luat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor ținută în Oradea Mare la 12 noiembrie 1918.

Prezident dr. Aurel Lazăr

Notar dr. Aurelian I. Magier

Prezenți: dr. Florin Stan, Roman R. Ciorogariu, dr. Iacob Radu, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Iustin Ardelean, dr. Demetriu Kiss, dr. Gh. Roxin, dr. Vas Kirvai, dr. Sever Erdely, Demetriu Balog, iar ca reprezentanți din provincie, dr. Ioan Ciordaș dr. Andrei Ilie, dr. Aurel Pinția, dr. V. Tețiu și dr. Moise Coș.

1.

Prezidentul raportează că în urma Memorandului C.N.R. General către guvernul maghiar s-a ivit necesitatea de-a se face pregătiri pentru eventuala preluare a administrației comitatului Bihor. Propune ca: Comitetul Executiv să designeze pentru fiecare cerc pretorial un bărbat de încredere, care să organizeze, cercul respectiv. Numai acei pretori și notari se mențin în serviciu care vor jura credință C.N.R. Bărbații de încredere vor raporta Comitetului Executiv despre felul organizării, care va urma a se aproba de către Comitetul Executiv.

Primindu-se această propunere,

organizarea cercului pretorial: 1. *Oradea* și 2. *Pesteș* se concede prezidentului dr. Aurel Lazăr.

Organizarea: 3. *cercurilor Tina* și 4. *Belii* se concede adv. dr. Andrei Ilie.

Cercul 5. *Salonta*: adv. dr. Moise Coș.

Cercul 6. *Beiuș* și 7. *Vășcău*, adv. dr. Ioan Ciordaș

Cercul 8. *Ceica*: adv. dr. Ioan Iacob

„ 9. *Margita*: adv. dr. Iuliu Kiss

„ 10. *Salard*: adv. dr. Dem. Kiss

„ 11. *Cefa*: adv. dr. Gheorghe Roxin

2.

Membrul din provincie: dr. Aurel Pinția, raportează că administrația maghiară înstituie prin comune „senate populare” din sinul căror se aleg apoi *comitele de controlă* pe lângă fiecare pretură. Administrația invită și poporul nostru a participa în aceste corporațiuni.

Comitetul Executiv îndrumă membrii C.N.R. din provincie a constitui prin comune corporațiuni 1) senat popular care să aibă numărul îndoit de la membrii antistiei comunale apoi 2) din sinul acestor „senate” să se aleagă *comitele executive de controlă* cari să controleze activitatea administrației românești, la felu cu cele maghiare.

3.

Comitetul Executiv aduce în principiu hotărîrea ca de-acum înainte în : Gimnaziul din Beiuș, Preparandia din Oradea, apoi în toate școlile populare confesionale, comunale și cele de stat din comunele românești, limba de propunere să fie exclusiv cea românească. Funcțiunea organelor de control, impuse de stăpînirea de pin-aici, nu se mai recunoaște.

Executarea acestei deciziuni se face pendentă de la aprobarea C.N.R.C.

4.

Comitetul Executiv aduce în principiu următoarea deciziune : limba de pertractare la toate judecătoriile cînd părțile sînt români, este cea românească. Textele tîlmăciului le va suporta erariul statului maghiar.

Executarea acestei deciziuni se pretinde în viitorul cel mai apropiat.

5.

Comitetul Executiv constată necesitatea unui organ de publicitate pentru propagarea activității sale.

Se decide a tipări un ziar românesc în Oradea. Executarea deciziunii se concredere biroului C.N.R.

Cu privire la asemănările de cassă se prescrie următoarea procedură.

Asemenea sumelor pînă la 5000 coroane se face din prezidiu. Sume peste 5000 cr. se asemează pe lingă prezident încă de-un membru din Comitetul Executiv, care membru este : dr. Iustin Ardelean.

La chitanța comandai gardei se asemează sume nelimitate.

6.

Prezidentul raportează că la calea sa la Arad, din zilele trecute, a fost însoțit de subloc. Sfirlea, și roagă ca spesele efective a acestuia în sumă de 70 coroane, precum și suma de 60 cor prețul alor 200 ex. din „Românul” cumpărate spre distribuire să se asemeze la cassă.

Suma de 70 cor. d-lui Sfirlea, precum și cea de 60 cor. se asemează la cassă.

7.

Procesul-Verbal prezent se verifică prin membrii : dr. Florian Stan și dr. Gheorghe Micuș.

D.c.m.s.
dr. Aurelian Magier
notar

L. S.

A. Lazăr
președinte

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliului Național Român, Oradea — Bihor, dosar nr. 6/1918, f. 1—2, orig.

42

1918 noiembrie 2/15, Arad. Ordin circular al Consiliului Național Român Central, privind alegerea delegațiilor pentru adunarea națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.

DE LA CONSILIUL CENTRAL NAȚIONAL ROMÂN

Către toate Consiliile Naționale Române comitatense, cercuale și comunale de pe teritoriile locuite de români ale Ardealului, Ungariei și Banatului timișan.

Aflînd Consiliul Central Național Român, compus din întreg Comitetul Executiv al Partidului Național Român și din 6 delegați ai Partidului Român Social-Democrat, că între împrejurările date *voința suverană a Națiunii Române* din Transilvania, Ungaria și Banatul timișan, singur dispunătoare asupra sorții sale viitoare trebuie să afle cel mai urgent legitima sa exprimare decisivă.

1. Dispunem ca în termen de 12 zile, socotite de la datul acestui ordin, să se facă în toate comitatele locuite de români și fărăosebire în fiecare cerc electoral din aceste comitate, alegeri de delegați, (deputați) cercuali pentru Marea Adunare Națională Română ce are să fie convocată în scurt.

2. Alegerile au să fie eleptuite cu observarea cercurilor, cari au sustat la ultimele alegeri dietale din 1910. Pentru rest în fiecare cerc să se aleagă 5 (cinci) delegați. Fiecare delegat are să fie prevăzut cu credențional care espune și numele celorlalți delegați ai cercului, și care credențional, au să-l subserie președintele și notarul actului de alegere precum și toți bărbații de încredere ai comunelor din cerc.

3. Alegerile au să se facă după normele sufragiului universal. La vor se admit numai românii. Locul alegerii poate fi oricare comună din cerc, iar în caz de necesitate centrul comitatului ori localitatea în care rezidă Consiliul Național Român din comitat.

4. De conducerea și efeptuirea alegerilor are a se îngriji în fiecare comitat Consiliul Național Român comitatens. Unde n-ar fi încă constituit atare consiliu, Consiliul Național esmis din partea centrului nostru, care va prezenta acest ordin este chemat și îndreptățit a iniția numai decit constituirea Consiliului Național Român din respectivul comitat și a-l pune în funcțiune.

5. Consiliile Naționale Române din comitate sint invitate a raporta imediat după primirea acestui ordin în scris, cu indicarea expresă a comitatului lor.

a) că au primit acest ordin

b) că au luat dispozițiile necesare cu cea mai mare urgență posibilă, ca alegerea delegaților cercuali, în toate cercurile electorale din comitat să se facă cel mai mult pină la 13/27 noiembrie a.c.

c) că noi ordine ori avizări din partea Consiliului Central pe adresa cutărui membru al său cere a i se trimite.

6. De la primirea acestui ordin incolo fiecare consiliu central comitatens are a institui cu serviciu de zi și noapte un organ încrezut¹ al său pe lângă persoana exponentului său indicat sub punctul anterior și a se îngriji de legătura zilnică prin telefon ori telegraf cu Comitetul Central al nostru.

Fiecare raport al Consiliului Național Român comitatens are să intre sub număr continuativ, ca astfel să se poată constata pierderea eventuală a vreunui raport.

Atît rapoartele trimise centrului ori pe care cale, cit și ordinele primite în scris, cu telefonul ori prin depeșe au să fie păstrate în ordine și numerizate.

Toate comunicările telefonice și telegrafice au să fie făcute cu cuvenită precauție și prudență.

7. Toate rapoartele care să refer, la alegeri, au să se adreseze d-lui dr. Ștefan C. Pop, Arad, Fabian Gabor-Utea, telefon nr. 460.

8. Fiecare Consiliu Național Român comitatens are a institui pentru zilele de 21—28 noiembrie nou pe lângă conducătorul stățător, în permanență al afacerilor sale și un serviciu de curieri ai Consiliului Național comitatens, care să-i stea la dispoziție pentru a fi în stare să comunice pe calea discretă și sigură cit mai repede cu cei din cercuri și din comună. Acești curieri au să fie aleși dintre ofițerii noștri subalterni ori dintre alți onorațieri tineri de încredere desăvârșită.

9. Despre actul de alegere se va lua imediat, deodată cu efeptuirea alegerii; scurt — proces-verbal, subseris de președinte, notari și de toți bărbații de încredere, care proces-verbal are să conțină.

a) locul și ziua alegerii și numirea comitatului și a cercului electoral.

b) rezultatul constituirii.

c) constatarea că vestirea alegerii s-a făcut după uzul de pină acum și că votarea și alegerea se face pe baza sufragiului universal.

d) rezultatul alegerii și numele celor 5 delegați cu expunerea ocupației și locuinței lor.

e) constatarea că au fost declarați de aleși ca delegați ai cercului electoral respectiv în Marea Adunare Națională Română care se va ținea în decursul lunei decembrie anul curent și la cele ce se vor ținea eventual în decursul anului viitor.

f) Dat și subseris.

Acest proces-verbal are a se trimite imediat pe adresa din punct 7 recomandat — expres.

10. Convocarea Marii Adunări Naționale Române poate ca între împrejurările date să se facă abia cu 4—5 zile înainte de ziua ce va fi fixată pentru ținerea ei. Drept — ce d-nii delegați au să fie avizați, ca de la ziua de 15/28 noiembrie a.c. incolo să stea gata a putea pleca imediat ce primesc convocarea cu avizul despre locul și ziua adunării.

¹ de încredere.

11. Delegații au să plece de acasă prevăzută posibil și cu alimente, pentru că apare ca exclus ca să se poată face îngrijire pentru prevederea recentă a tuturor cu alimentare.

12. Este de dorit ca Adunarea Națională să intruchipeze în mod cit se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice. Nu ne indoim așadar, că onorații, comersanți, industriași, țărani și muncitori fruntași — decși și devotați intereselor mari ale neamului românesc — vor afla în frățesca înțelegere designarea lor ca deputați ai cercurilor singuratiche. Sintem siguri că profesorii marcanți ai institutelor noastre de învățămînt nu vor fi dați uitării.

Ca informație servească la acest loc, că acest Consiliu Central a invitat osebit la Marea Adunare Națională pe P.P.S.S. episcopi de ambele confesiuni, pe vicari, pe eșmișii consistoarelor și ai capitlurilor și pe protopopii tuturor tracturilor și astfel acești reprezentanți ai bisericilor noastre și totodată ai neamului nostru unitar, n-au lipsă a li aleși între delegații cercurilor electorale. În fine, ca de încheiere își exprimă acest Consiliu Central ferma sa nădejde, că alegerile delegaților cercuali vor decurge în cea mai deplină ordine, liniște și cu demnitatea pretinsă de zilele mari ce ne stau înainte și că consiliile naționale de pretutindeni se vor îngriji, ca oamenii străini de neamul nostru și de idealul lui să nu fie admiși nici ca public la decurgerea afacerilor noastre naționale și că nici informații să nu li se dea despre lucrările noastre.

Arad, 2/15 noiembrie n 1918.

Consiliul Central Național Român

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar nr. 4/1918, f. 1, text tipărit.

43

1918 noiembrie 17, Năsăud. Ordin de zi al Gărzii Naționale Române din Năsăud.

Garda Națională Română din Năsăud.

ORDIN DE ZI Nr. 1

Năsăud, la 17 noiembrie 1918

Punct 1. Cu ocazia de azi am preluat comanda Gărzii Naționale Române din Năsăud. Garda Națională Română s-a format din cetățeni români ai Năsăudului vrednici de a purta și minui arma cu scopul de a susține ordinea și a apăra siguranța publică în Năsăud, avutul și viața fiecărui cetățean al Năsăudului, fie acela de orișice națiune și lege.

Să nu uităm nici un singur moment că sintem români și urmașii grănițerilor, care pe vremuri au făcut la poruncă aceea, ce noi vrem să facem și avem datoria sfîntă să facem de bună voie în interesul nostru și al familiilor noastre.

În vreme de grea încercare și mare învălmășeală de azi să dăm dovadă lumii și celor care odată ne vor cere socoteală, fie acela străini sau chiar copii și urmași noștri, că sintem în stare a ne chivernisi și apăra noi pe noi și că și a susține ordinea acasă la noi fără de nici un ajutor ori amestec străin.

Pentru dreptate înainte și Dumnezeu ne ajute !

ss. indescifrabil

ss. indescifrabil

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. II/6, f. 7, orig.

1918 noiembrie 8/21, Drauț. Raport al Consiliului Național Român din comuna Drauț către Consiliul Național Român Arad privind desfășurarea adunării populare de constituire a consiliului național din comuna Drauț.

CONSILUL NAȚIONAL ROMÂN

A r a d

La 8/21 noiembrie 1918, sub conducerea preotului Meletie Pop, s-a constituit, Consiliul Național Român în comuna Drauț adunat fiind întreg poporul înaintea casei comunale; preotul Meletie Pop deschide adunarea prin o frumoasă vorbire arătând în vorbirea sa că astăzi fieștecare națiune dispune liber asupra sorții sale și să fie egal îndreptățită, astfel și noi românii să fim cu răbdare că de nou ne-a răsărit ziua libertății, să fim liniștiți, să fim blinzi, să nu răpim de la alții aceea ce nu este al nostru să arătăm lumii că noi poporul român am fost un popor blind și nici odată nu am căutat răzbunări asupra popoarelor cu cari împreună am viețuit și așa să ne ferim și astăzi de jefuiri ori de alte lucruri ce ne-ar fi spre rușinea noastră.

După aceasta cetește întregului popor apelul ajuns de la Consiliul Național Român din Arad către națiunea română. După acestea porcede la constituirea consiliului național și se constituiesc în următorul mod:

1. Aleg de prezident pe preotul local Meletie Pop, de notariu pentru scripturistică pe Oniț I. Gârda, cassariu pe Oniț Negherla.

Membrii în Consiliu:

1. Vasile Brilzan, 2. Mitru Pelea, 3. Ioan Petcuț, 4. Saladie Bocșa, 5. Oniț Iliuța, 6. Teodor Pelea, 7. Gherasim Curea, 8. Ioan Balsa, 9. Teodor Sirb (al Sicului), 10. Teodor Sirb (a Igni), 11. Arsenie Stepan, 12. Teodor Doblea.

Cu aceasta se încheie adunarea poporală.

Dat Drauț la 8/12 noiembrie 1918.

Onițiu I. Gădea
notariu

Meletie Pop
președ. consiliului

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Arad, dosar nr. 1/1918, f. 29, orig.

Articolul „Marea Adunare Națională din Alba Iulia” din Revista Economică nr. 47/din 23 noiembrie 1918.

MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ LA ALBA-IULIA

Înalta noastră stăpînire națională: Consiliul Național Central din Arad, a convocat pe ziua de 1 decembrie a.c. la Alba-Iulia, capitala de odinioară a lui Mihai Viteazul, marea adunare națională a poporului român, care va avea să hotărască aici, definitiv, asupra sorții noastre viitoare, ca națiune.

În vederea importantului act istoric, ce se va săvîrși în această adunare Consiliul Național Central din Arad a dispus următoarele:

La adunare vor lua parte:

1. Episcopii români din Ungaria și Transilvania.
2. Toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești.
3. Cite un emis al fiecărui consistor și capitu.
4. Cite doi esmiși ai societăților culturale.

5. Cite două esmise din partea fiecărei reuniuni de femei.
6. Cite un reprezentant din fiecare colegiu profesional de la școalele medii.
7. Cite doi delegați de la fiecare reuniune învățătorescă.
8. Cite un ofițer și cite un soldat de la fiecare secțiune comitatensă a gardei naționale.
9. Cite doi delegați de la fiecare reuniune de meseriași.
10. Delegații Partidului Social-Democrat Român.
11. Tinerimea universitară, prin cite doi esmiși.
12. Fiecare cerc electoral, locuit de români, va trimite cite 5 delegați (reprezențanți).

Acești delegați din încredințarea și ca mandatar ai totalității poporului românesc de dincoace de Carpați, întru exercitarea dreptului nostru inalienabil de liberă dispunere, vor da expresiune în adunarea de la 1 decembrie a voinței nestrămutabile a națiunii noastre și vor enunța marele cuvânt: alipirea Ardealului și a ținuturilor mărginașe din Ungaria locuite de români la satul român și prin aceasta unirea românilor de pretutindeni într-un singur și nedespărțit stat național unitar.

De la actul istoric epocal, ce se va săvârși în Alba Iulia nu este îngăduit să lipsească nici reprezentanții așezămintelor noastre financiare. Noul și importanța acestor așezăminte în viața și organizația noastră națională nu numai le îndreptățește, ci le impune chiar datorința a lua și ele parte activă la adunarea din 1 decembrie a.c.

Cerem deci loc și vot hotărîtor și pe seama reprezentanților cercurilor noastre financiare în adunarea națională de la Alba-Iulia și indemnăm băncile noastre a delega și ele cite un reprezentant, ca astfel hotărîrea mareașă, ce se va lua să fie expresiunea și mai fidelă a dorinței și voinței tuturor factorilor competenți și poporului nostru din Ardeal și Ungaria.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar nr. 88/1918.

46

1918 noiembrie 23, Năsăud, Manifestul Sfatului Național Român din Năsăud, prin care sint chemați toți românii să participe la adunarea de alegeri a delegaților pentru marea adunare națională din Alba-Iulia,

FRAȚI ROMÂNI DIN VALEA SOMEȘULUI ȘI A BĂRGĂULUI

Ceasul hotărîtor a sosit! Marele stat al neamului românesc din Transilvania și Ungaria cheamă la Alba Iulia adunarea națională care să croiască soarta neamului nostru pentru o vecie.

Vor fi acolo: toți vlădicii, vicarii și protopopii uniți și neuniți. După ce întreg neamul nostru de 4 milioane suflete, nu poate să ia parte la acea adunare, marele stat a hotărît, ca poporul să trimită acolo tot cite cinci delegați (deputați) din fiecare cerc, unde pînă acum se alegeau cite un deputat pentru dieta ungurească din Budapesta.

Așadar, noi fraților din Valea Someșului și a Bărgăului încă vom trimite 5 delegați care în numele urmașilor foștilor falnici grănițeri în marea adunare națională de la Alba-Iulia să adeverească, ca voința noastră ca și a neamului întreg: *unirea tuturor românilor*

Marele stat ne trimite deci poruncă să ținem la Năsăud adunarea de alegere, la care pot lua parte cu drept de vot toți românii (numai români) cinstiți trecuți de 24 ani, nu numai alegătorii de deputat de pînă acum. Ziua alegerii e pusă pe miercuri 27 noiembrie 1918, începutul la ora 10 a.m. în sala de gimnastică a gimnaziului (președinte al alegerii av. d. Alexandru Halița, notari: Victor Hotogan și Leon Iancu).

Frați români din Valea Someșului și a Bărgăului vă cheamă glasul sfînt al neamului românesc*.

* Urmează 5 rinduri hașurate, nelizibile.

În înțelesul hotărîrilor marelui sfat de la Arad se socotesc de delegați ai noștri fără să trebuiască aleși vicarul și toți protopopii din cercul nostru electoral alară de acestea mai trimis gimnaziul și diferitele reuniuni reprezentanții săi.

Năsăud, la 23 noiembrie 1918.

Sfatul Național Român din Năsăud
ca comitet central electoral

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. II/1, f. 5, copie.

47

1918 noiembrie 25. Caransebeș. Adresa Sfatului învățătorilor români din graniță adresată Consiliului Național Român din Caransebeș prin care își anunță constituirea, recunoscînd ca unic for al românilor din Transilvania Consiliul Național Român Central.

ONORATEI SECȚII A CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN ÎN CARANSEBEȘ

Învățătorii români de la școlile comunale și de stat din fostul Confiniu Militar de pe teritoriul comitatului Caraș-Severin întrunindu-se în 21 noiembrie 1918 n. în conferință și-au precizat atitudinea lor în fața situației schimbate așa, că ies din reuniunea oficioasă comitatensă a învățătorilor de stat și comunale și să constituie separat în sfat învățătoresc primind următoarea

Rezoluție

1. Învățătorii români din fosta graniță militară a comitatului Caraș-Severin întruniți în 21 noiembrie 1918 la o conferință ținută în Caransebeș se constituie în Sfatul învățătorilor români din graniță.

2. Acest Sfat se supune întru toate Marelui Sfat Național al tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, care e unicul for chemat să hotărască asupra sorții Națiunii Române.

3. Face apel totodată către întreaga învățătorime română, ca frumoasele principii ale lui Wilson să le propage și explice poporului conducerii lor și să năsuiescă (sic!) din toate puterile a susține ordinea publică, siguranța averii și a vieții tuturor cetățenilor fără deosebire de limbă și lege punîndu-le la inimă că toate eventualele excese numai strica pot cauzei noastre românești.

Sfatul și-a ales un comitat compus din învățătorii: George Neamțu (Caransebeș) președinte, Valer Miklossy (Iaz) notar, Iosif Olariu (Marga) Ioan Terfologă (Mehadia), Ilie Feșan (Plugova).

Sediul: Caransebeș, strada Timișorii nr. 42.

Aderînd așa dar întru toate cu C.N.R. Central vă trimitem și noi reprezentanții noștri la Marea Adunare Națională care se va ține în Alba-Iulia la 1 decembrie 1918 (Punct 1 din Convocare).

Pe acești reprezentanți li va alege Comitetul în 27 noiembrie 1918.

Vă rugăm a lua acestea la cunoștință și a raporta Marelui Sfat Național Român din Arad.

Caransebeș la 25 noiembrie 1918.

Valer Miclossy
notar

George Neamțu
președinte

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Caransebeș, dosar nr. 100/1918, f. 1, orig.

48

1918 noiembrie 13/26, Blaj. Proces-Verbal luat în ședința Corpului profesoral de la Gimnaziul Superior gr. catolic din Blaj, privind alegerea unui delegat la Marea Adunare Națională din Alba Iulia.

P R O C E S - V E R B A L

Luat în ședința Corpului profesoral de la Gimnaziul Superior gr. catolic din Blaj care s-a ținut în 13/26 noiembrie 1918. Obiectul : alegerea unui delegat la Marea Adunare Națională Română din Alba-Iulia, care este convocată pe 18 noiembrie (1 decembrie) 1918.

Președinte, dr. Ambrosie Chețianu, director gimnazial; notari dr. Alexandru Borza și Ioan Bagaian, profesori gimnaziali; bărbaiți de încredere Gavril Precup și dr. Octavian Prie, profesori gimnaziali.

1. Președintele expunind obiectul salută pe cei prezenți și-i roagă să aleagă un delegat la Marea Adunare Națională Română care se va ține la Alba Iulia în 18 noiembrie (1 Decembrie) 1918.

Corpul profesoral prin aclamare îl alege pe Ioan Fodor profesor gimnazial.

2. Pe baza aclamării Corpului profesoral președintele îl declară pe profesorul Ioan Fodor de ales ca delegat al Corpului profesoral de la Gimnaziul din Blaj pentru Adunarea Națională Română din Alba-Iulia. Spre acest scop va fi prevăzut cu credenționalul rececut.

Spre știre

Blaj 13/26 noiembrie 1918

Dr. Ambrosie Chețianu
directorul Gimnaziului
președinte

Dr. Al. Borza
Ioan Bagaian notar
Augustin Calaian
Traian German
Ioan Fodor

Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul Superior Blaj, dosar nr. 617/1918, f. 2-3, orig.

49

1918 noiembrie 16/29, Șiclău. Proces-Verbal încheiat în adunarea populară din comuna Șiclău privind constituirea Consiliului Național Român comunal.

P R O T O C O L

luat în adunarea populară ținută în Șiclău la 16/29 noiembrie 1918 în localitatea casei comunele.

Prezenți peste 400 alegători

După ce comisarul Ioan Bele arată, că cu poșta de ieri a primit de la Consiliul Național Român din comitatul Aradului, denumirea de comisar pentru instituirea Consiliului Național Român comunal și ordinul, ca spre acest scop, să convoace cu termen de 3 zile pe o anumită oră la casa comunală adunarea poporului din comună, spune, că în înțelesul acestui ordin, imediat a poruncit, ca să se bată doba prin comună, ca pe astăzi la ora 10 a.m. să se adune poporul din comună aici la casa comunală și după ce arată scopul acestei adunări, între strigăte de „Să trăiască” declară adunarea populară deschisă.

Înainte de a trece la actul alegerii, comisarul Ioan Bele citește și explică din cuvînt în cuvînt proclamația primită de la Consiliul Național Român din comitatul Aradului, ceea ce adunarea ia la cunoștință cu mare bucurie și însuflețire.

Comisarul Ioan Bele face cunoscut adunării poporului ca intrucît în comuna noastră Șiclău ar fi deja constituit un consiliu comunal și acela ar funcționa regulat spre mulțămirea obștei din comună, atunci acel consiliu rămîne în vigoare și atunci numai protocolul de constituire se va subșterne spre întărire.

Întreabă deci adunarea, că există și recunoaște un astfel de consiliu în comuna noastră ?

Adunarea poporală cu unanimitate declară că astfel de consiliu nu există în Șiclău.

Astfel comisarul Ioan Bele cere de la poporul adunat, să aleagă 12—18 ori 24 ori mai mulți membri în consiliul comunal sub conducerea unui președinte.

Se aleg și se declară de aleși în consiliul național comunal următorii 41 membrii :

Petru Gruia, Petru Țiucudean, Florea Mornăilă, Ioan Urcan, Petru Morar, George Vorindan, Flore Șerban, Traian Herle, George Mărcuș, Iosif Mărmăilă, Ioan Leuca, Dimitrie Rotar, George Maier, George Raț, Ioan Căocian, Traian Țiucudean, Petru Moga, George Torsan, Dimitrie Mihuț, Mitru Mornăilă, Ilie Uosa, Ioan Codrean, Ioan Mornăilă, Mitru Moga, Dimitrie Vintilă, Petru Pui, Dimitrie Codrean, Ambrosie Barna, Nicolae Rus, Gligor Torsan, George Miron, Traian Căocian, George Leuca, Iosif Verde, Toader Miron, George Mornăilă, Dimitrie Codrean, Petru Șerban, Flore Hulber, George Cosma și învățătorul Ioan Bele ca președinte.

Acest Consiliu Național Român al comunei Șiclău îndată în fața poporului, sub cerul liber, depune jurămintul cerut și luat din partea comisarului.

În locul judelei comunal George Șerban, adunarea poporală alege cu aclamațiune pe Florea Șerban. În ședința de constituire, după constatarea prezențelor și după deschiderea ședinței prin o vorbire potrivită ținută din partea comisarului și întreruptă de membri consiliului cu expresii de aderență și alipire către Consiliul Central Național Român — Consiliul Național comunal se constituie după cum urmează :

Președinte : Ioan Bele învățător ; vicepreședinte, judele comunal, secretar : Cornel Popovici și cassar : Vasile Codrean.

Președintele consiliului comunal cere să se pronunțe consiliul, că voește ori nu, a revoca în cancelaria sa, pe notarul Horvath Gyula, care ne-a părăsit și dacă nu-l dorește, a-i arăta vina, păcatele lui, cari să-i deschidă puțința restituirii lui și în cazul acesta Consiliul Național comunal să chibzuiască, că în locul notarului oare cine ar trebui instituit interimal în cancelaria notarială pentru prevederea agendelor notariale ?

Consiliul comunal răspunde că notarul Horvath Gyula, recunoscîndu-și păcatele făcute a fugit din comună și de silă și de frică. Păcatele și nedreptățile lui așa sunt de grave le știe el foarte bine — încît restituirea lui în post ar da însă la răzbunări. Aici nu mai trebuie să vină. N-ar fi fugit el de aici să nu fi avut vină. Așa se crede, că păcatele și năravul lui de a trata glob (sic) cu poporul sînt cunoscute și de străini de comuna noastră drept aceea deie-ne pace, că destul l-am suferit.

Ce privește instituirea altuia interimal, în cancelaria notarială, consiliul comunal aduce următorul concluz.

Ne-a rămas în comună un scriitor versat în afacerile notariale cu numele Breier, om cinstit și plăcut poporului care din partea protopretorului cercual e și denumit de notar sub-

stituit în locul fostului notar al nostru, deci om de încredere și la administrație. Între împrejurările de astăzi interesul comunei noastre cere, ca acest om să-l lăsăm în loc, să-și continue aici lucrul întrerupt căci astfel administrația nemijlocește primirea la timp a ajutoarelor și a altor lipsuri însă pe lângă acesta Consiliul Național comunal, ca și poporul să-și aibe în cancelarie un om de încredere, care să controleze toate lucrurile de acolo și fără știrea căruia nimic să nu se facă acolo — înstătuie interimar pe președintele consiliului comunal, învățătorul Ioan Bele, om de încredere și recunoscut de om cinstit și cu iubire către popor și iubit de popor, pentru care consiliul național comunal primește garanția materială și morală. Numai astfel poate să fie liniște și pace și ordine în comună. Pe lângă aceasta constituire ni s-a promis deja din partea protopretorelui, că își va da toată silința, ca să ne mijlocească primirea ajutoarelor rămase restante iar de la domeniul comunei ni s-a mai pus la îndemină, grâu, secară, lemne, paie și tot ce va fi acolo cu puțință să ni se dea.

Consiliul național comunal alege trei comisii :

1) Comisia pentru împărțirea de ajutoare banale pentru cei mai lipsiți : Iosif Verde, Gligor Torsan, Mitru Mornăilă ;

2) Comisia pentru alimentație : Pentru Moga, George Raț și George Mărcuș ;

3) Comisia pentru împărțirea petrolului : Petru Gruia, George Voindan și Petru Morar.
Pentru verificarea protocolului, Consiliul Național comunal denuște doi bărbați de încredere : Flore Șerban și Mitru Moga.

D.c.m.s.

Cornel Popovici
secretar

Ioan Bele
preș. cons. naț. rom. din com. Șiclău
— comisar —

Bărbați de încredere :
Flore Șerban
Mitu Moga

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliului Național Român, Arad, dosar nr. 18/1918, f. 1—3, orig.

50

1918 noiembrie. Manifestul Senatului Național Român pentru organizarea civilă și militară a românilor din Transilvania.

M A N I F E S T

Frați români !

La arme ! Pentru pace !

Pentru libertate !

Pentru limbă lege și moșie !

Porniți la drum !

Dați dovadă lumii, că oamenii ordinii sintem !

Știm și vrem a păzi rânduiala, viața și averea pentru toate neamurile din Ardeal.

Glasul adunării naționale numai în liniște poate răsună. Liniștea numai brațele românești înarmate o apără.

Astfel și numai astfel ne vom face vrednici de libertatea națională.

Vom înfăptui idealul strămoșilor din morminte.

Ascultați prin urmare orbește de poruncile șefilor și comandanților români.

Lumea vă privește ! Christos vă binecuvîntează !

Cît vom fi tot în unire,

Nu ni frică de pieire ;

Nici de sabia străină,

Nici de ura ce dezbină !

Frați români!

Urmați îndrumările Senatului pentru organizarea civilă și militară a românilor din Ardeal.

Organul suprem al organizațiilor românești din Transilvania este **Senatul Național Român civil și militar din Ardeal** în frunte cu **prezidentul Dr. Amos Frâncu** ca organ al **Consiliului Național Român General**.

Organizația militară.

I. Pentru organizațiile militare șefii supremi sînt : **comisarii generali ai poporului român din Ardeal dr. Amos Frâncu și dr. Emil Hațiegan** în Cluj.

În fiecare județ șefii organizației militare sînt doi **comisari militari județeni**.

Comanda efectivă se depune la **garda națională** în minile **comandanților ofițeri români**.

II. Organizația militară are scopul de a susține **ordinea publică și constă din două formațiuni**.

1. **Garda națională ;**

2. **Garda civilă.**

Amîndouă sub **drapel național**, cu limbă de comandă **română**.

ad. 1., **Garda națională** ca trupă regulată se compune **exclusiv din soldați și ofițeri români**. Garda stă sub comanda efectivă a **comandantului general**. El e numit prin **comisarii militari generali și statul militar al Senatului Român din Ardeal**. Sediul **comandantului militar general** este Clujul. Garda se grupează sub conducerea **ofițerilor români din localitate**, sau **trimișii de la centru**. Pentru **garda națională soldații se adună în următoarele orașe ca centre :**

- 1) **Comitatul Bistrița — Năsăud : Bistrița și Năsăud.**
- 2) **Comitatul Solnoc-Dobica : Lăpuș, Beclean, Dej și Gherla.**
- 3) **Comitatul Sălaj : Zalău, Șimleu și Tâsnad.**
- 4) **Comitatul Tirnava — Mică : Sinnmărtin, Elisabetepole și Cetatea de Baltă.**
- 5) **Comitatul Cluj : Mociu, Gilău și Săcuieu.**
- 6) **Comitatul Mureș-Turda : Mureș-Odorhei și Reghin.**
- 7) **Comitatul Turda-Arieș : Turda, Ludoș, Cimpeni.**
- 8) **Comitetul Alba-Interioară : Alba-Iulia, Teiuș, Abrud, Zlagna, Blaj, Vințul de Jos.**
- 9) **Comitatul Tirnavei Mari : Sighișoara, Cohalm, Coșca Mică și Cincul Mare.**
- 10) **Comitatul Brașov și Secuime : Brașov și Bran.**
- 11) **Comitatul Făgăraș : Făgăraș, Arpaș, Zernești și Porumbacul de Jos.**
- 12) **Comitatul Sibiu. Sibiu : Săliște, Orlat, Miercurea, Sebeșul săsesc și Noerich.**
- 13) **Comitatul Hunedoarei : Hunedoara, Orăștie, Deva, Hațeg, Petroșeni, Lupeni, Ilia, Pui și Bradul Zarandului.**

După adunare și grupare **garda va porni din orașele numite la garnizoanele ce se vor fixa ulterior**. În centrele de grupare și garnizoane **comandanții militari vor fi asistați de comisarii militari ai poporului și substituiții lor din județe**.

ad. 2., **Garda civilă** se compune în prima linie din **fruntași români mai bătrîni**, în fiecare sat sau oraș sub comanda unui **subcomisar**, din loc, făcînd numai **servicii locale**.

III. Jurămîntul.

Atît **garda națională**, cît și **garda civilă** face ca și toate **senatele și sfaturile române următorul jurămînt :**

„**Jur credință și supunere în viață și la moarte Consiliului Național Român, ca reprezentant al națiunii române și organului său Senatul Național Român din Ardeal !**

Așa să-mi ajute Dumnezeu !”

IV. Armament.

1) **Garda națională** se înarmează după arme de specialitate cu : **puști, mitralle și tunuri**. În prima linie ordonîndu-se ca **soldații să intre sub drapel cu armele, muniția și echipamentul, cu care s-au departat acasă**. Apoi din **materialul strîns sau extradat în urmă din magazinele garnizoanelor**. În caz de lipsă sînt a se reclama arme de la **comanda generală română din Cluj**. În lipsă de uniformă să poarte **vestimente civile cu eșarfă tricoloră română pe brațul stîng**.

2) **Garda civilă** se înarmează tot după aceleași norme cu **puști și pînă la sosirea acestora cu alte instrumente potrivite**.

V. Diurnă, soldă și alimente.

1) **Garda națională** se alimentează, echipează și retribuește prin **comandantul militar propriu și primește diurnă :**

Ofițerii 30 coroane, soldații 20 coroane la zi, pe lîngă solda regulată.

2) **Garda civilă** are diurnă de 20 coroane la zi ; alte competențe nu primește.

ad. 1., Pentru garda națională pînă la alte dispoziții sumele necesare au de-ale avansa senatele naționale județene; ele vor cere avansuri potrivite de la băncile române urmînd a se restitui împrumutul. În caz excepțional de avansuri Senatul Național din Cluj la cererea senatelor județene. Pentru restituirea avansului, pentru diurnă și soldă mai departe îngrijește comandamentul general din Cluj.

ad. 2., Diurna gardei civile se va avansa prin sfaturile satești și ulterior se va restitui și plăti prin senatul județean.

VI. Comunicație.

Toate mijloacele de comunicație: tren, automobil, trăsuri, poștă telefon etc. trebuiesc puse gratuit la dispoziția Gardei Naționale și comisarilor. Eventuale piedici le va înlătura Senatul Român din Cluj după aviz telefonic:

Nr. 415.

VII. Publicațiile.

Publicațiile se fac prin manifeste și ordine de zi.

VIII. Imnul.

La toate prilejurile sărbătorești se întonează imnul național „Deșteaptă-te Române”.
Senatul Național Român din Ardeal.

Prezident:

Dr. Amos Frîncu

Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Năsăud, dosar nr. II/1, f. 6, text tipărit.

51

1918 <noiembrie>. Apel al Comitetului Partidului Național Român adresat populației din comitatul Tirnava-Mare pentru constituirea consiliului național comitatens.

FRAȚILOR

În numele Comitetului Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania.

Vă salut cu dragoste frățească.

Fraților, în ziua de astăzi — cînd iată că pentru toate popoarele subjugate răsare soarele dreptății și al libertății naționale, și vedem că toate popoarele conștii se constituie în consilii sau sfaturi naționale al căror scop este crearea și îndreptarea sorții și destinului poporului pe baza liberei discipline nu putem ca noi românii din Ungaria și Transilvania să privim la alte popoare, fără ca și noi să ne ridicăm glasul nostru spre a spune lumii întregi, că și noi voim ca în fine să ne croim soarta noastră independentă de orice alt popor sau factor străin de limba, legea și neamul nostru.

Chiar pentru aceea Comitetul Partidului Național Român, ca reprezentant recunoscut al poporului român în adunarea ținută la 12 oct. a.c. în Oradea Mare s-a format — prin esnșii săi în Consiliu Național Român care acum singur este chemat a decide în toate cestiunile politice naționale ale poporului român, deci noi românii din comitatul Tirnavei Mari salutăm cu dragoste frățească și cu toată încrederea Consiliul Național Român și exprimăm supunere și nestrămutata noastră aderență.

În ceea ce privește afacerile comitatense vă rog pe toți cei prezenți să ne constituim în Consiliul Național Român comitatens, care are de scop a întreține legătura cu Consiliul Național Român al poporului român din Ungaria și Transilvania, a executa deciziunile acestuia — și a mijloci legătura acestuia cu alte foruri, oficii sau cu alți factori străini de Consiliul Național Român.

Spre scopul acesta vă rog ca acum cînd împărații și regii — și pierd coroanele și tronurile lor — cînd prejudiciile lumii vechi au trecut și o lume nouă se renaște în urma milioanelor de jertfe de sînge aduse pentru libertate — să vă lepădați cu toții de toate prejudiciile fie

ierarhice — personale sau de orice altă natură, și să aveți înaintea ochilor dv. numai și numai interesele naționale românești ! Iar toți aceia ce și în trecut au stat în legătură cu dușmanii neamului românesc, și au stat în slujba guvernelor de pe vremuri — acum când soarele dreptății românești și-anunță răsăritul prin zorile liberei deciziuni de soarta sa a fiecărui popor să se tragă consecințele și să se dea de o parte de bună voie — ca nu cumva conștiința națională deșteptată, să delătura în mod eventual neplăcut.

A trecut vremea închinatului la idoli, a trecut vremea slugărniceii, de acum încolo numai vrednicia personală și națională a fiecăruia poate fi dătătoare de tot în toate lucrurile de obște.

Cum zic, se duc împărații cei puternici — pină ieri — și azi nu mai înseamnă nimic — se duc miniștri cei semeți și oameni noi — oameni nepătați vin la cirna țărilor. Deci vă rog și invoc ca avînd în vedere lucrurile acestea să nu încercați a face compromise între foc și apă — între cei naționalicește curați — și între cei necurați — între cei cu inima totdeauna la loc și între cei care pină acum au fost tot cu cei de la putere — cu dușmanii neamului nostru — iar acum eventual ar voi a se preta de buni români, și a saluta înșiși cu fățărnicie venirea lumii noi. căci oamenilor cu 2 bani și 3 pungi le-a trecut timpul, după cum trecuta timpul guvernelor oligarhice care dau și pe liberalii, în timpul cînd erau cei mai oligarhici reacționari.

Vă rog deci ca să vă alegeți un consiliu de 6 membrii ca Consiliul Național Român comitatens — și la alegerea acestuia să țineți în vedere numai și numai interesele naționale române și nicidecum rangurile ierarhice și ambițiunile personale.

Din parte-mi propun în acest consiliu ca pe oameni naționalicește de tot nepătați pe domeniul dr. Ioan Ivanovici adv., dr. Ivan Munteanu preot, Mihail Seeșan, Honariu Sas preot Daneș, Vasile Urdea cocjocar.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 96/1918, f. 41 — 43, orig.

52

1918 <noiembrie-decembrie>. Manifest prin care românii din Transilvania sînt chemați să muncească la reclădirea țării, să păstreze ordinea și să trăiască în bună înțelegere cu toate naționalitățile conlocuitoare.

CĂTRE POPORUL ROMÂN !

Pină la încheierea desăvîrșită a păcii să fim la locul nostru, să avem răbdare și să ne unim cu toții.

Cu toți să ne unim la muncă obștească, la reclădirea țărilor noastre din ruinele și blestemul în care ne-au aruncat pe noi stăpînii cei vechi de care am scăpat acum.

Toată lumea să fie liniștită ! Fiecare zi ce trece ne apropie de fericirea și buna stare pe care o dorim de atîtea veacuri poporului român.

Pentru aceasta trebuie însă să muncim !

Să muncim din toate puterile noastre, cu tot sufletul, cu toată rîvna de care este capabil poporul nostru, căci numai astfel vom putea scăpa de foamete, de lipsuri și de greutățile ierni.

Nimeni să nu-și facă grijă sau supărări din pricina viitorului ce ne așteaptă. Oamenii de treabă care au găsit pe stăpînii cei vechi ai acestei țări vor avea destulă grijă ca românii din Ardeal și Banat să poată trăi mulțumiți și fericți în țara lor strămoșască !

Să nu faceți politică. Acum a trecut vremea vorbeii, acum trebuie să făptuim, să lucrăm, fiindcă acum veți lucra pentru voi, iar nu pentru asupritorii popoarelor. Fiecare român să se întocmească la munca lui pe care a avut-o înainte de război. Cel care muncește, acela muncește pentru el și nația lui, iar cel care nu vrea să muncească, acela este dușman al său și al poporului român.

Fiiți buni și miloși cu aproapele vostru, fie el român, fie de altă nație. Dumnezeu a făcut lumea pentru toate popoarele, soarele strălucește la fel peste toți fiii națiunilor, iar grîul crește din pămînt nu întreabă pentru cine crește. El nutrește la fel pe toți copiii pămîntului, fără deosebire.

Fiiți și voi ca soarele și ca grîul, aceste daruri ale celui de sus. Iubiți-vă fără deosebire de naționalitate sau limbă.

Păstrați liniște și ordine, căci altfel trupele străine care ocupă acum țara ar trebui să facă ele ordine.

Să arătăm lumii că românii din Ardeal și Banat, sunt oameni de ispravă, harnici și cinștiți!

Încă odată, fraților, vă sfătuim să ne întoarcem cu toți la lucrul, la meseria noastră cea veche pe care s-o urmăm cu hărnicie și bună voie, să păstrăm liniște și ordine și să [așleptăm cu răbdare pînă se va încheia definitiv pacea mîntuitoare.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Arad, dosar nr. 23/1918, text tipărit.

53

1918 <noiembrie-decembrie>. Raportul comisarului împuternicit cu constituirea Consiliului Național Român din comuna Curtici, Ioan Micoreșcu către vicepreședintele Consiliului Național Român comitalens din Arad Iustin Marșieu, privind desfășurarea adunării de alegere a membrilor sfatului național din acea comună.

MULT STIMATE DOMNULE Dr. IUSTIN MARȘIEU

advocat în Arad

La însărcinarea „Consiliului Național Român din comitatul Ardealului” am satisfăcut îndatoririle depuse în actul trimis, denumit ca președinte — comisar pentru alegerea Sfatului Național Român din Curtici, despre ce sub alăturat suștern respectos protocoalele despre alegerea și constituirea Sfatului Național Român din Curtici. Între cei aleși sînt unii din clasa săracilor, soldaților de prin tranșee, sub căror dictatură a cam decurs alegerea, dar așa e vremea „democratică” trebuie să ne mulțumim. Dealtminteri dîșii sînt oameni de pace și înțelegere ceea ce a dovedit sedința de constituire și decidera altor cauze destul de importante și a căror dezbateri și decideri a fost exemplară. Acestea toate ne îndreptățesc a crede că sfatul nostru nu-i rău ales, deși bogații nu sînt aproape de loc reprezentați. Acesta e doară spiritul vremii, roata s-a-ntors. Din parte-mi propun a se lua la cunoștință cele efectuate și a se întări alegerea și constituirea.

Pe primar l-au primit alegătorii de membru natural al sfatului, pentru aceea nici nu l-au ales, dar la constituire l-au ales președinte.

Mulțumindu-vă pentru onorul semnez

Cu tot respectul

Ioan Nicoreșcu
paroh președinte
comisar

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Arad, dosar nr. 21/1918, f. 1, orig.

54

1918 decembrie 2, Alba-Iulia. Proves-Verbal luat in conferința profesorilor români privind măsurile preconizate pentru organizarea învățământului.

P R O C E S - V E R B A L

luat in conferința profesorilor români ținută la Alba Iulia în 2 decembrie 1918..

Prezenți : Dr. Alexandru Borza, prof. gimn. și la școala civilă de fete Blaj ; Dr. Ambroziu Chețianu, director gimn. Blaj ; Aurel Ciortea, prof. gimn. Brașov ; dr. Ioan Coltor, prof. de teologie și catihet la institutul pedagogic Blaj ; Livia Coroian, directoare la institutul pedagogic de fete Gherla ; Pavel Cristiu, prof. gimn. Caransebeș ; Dante Gherman, prof. gimn. Brașov ; Traian German, prof. gimn. Blaj ; Ioan Iosif, prof. la Școala Comercială Brașov ; Dr. Vasile Kirvai, prof. la inst. pedagogic Oradea-Mare ; Ioan Kéri, prof. gimn. Brad ; Iuliu Maior, prof. la inst. pedagogic Blaj ; Nicolae Mihulin, prof. la inst. pedagogic Arad ; Vlad Elena dr. Munteanu, profesoară la Școala civilă de fete Beuș ; Dr. Aurel Oprea, diacon și prof. la gimn. din Brad ; Pavel Percea prof. la școala reală Brașov ; Traian Popa, candidat de prof. Blaj ; Ioan Pricop, prof. la Școala reală Brașov ; Ștefan Rosianu, prof. de teologie și catihet la școala primară de aplicație din Blaj ; Victor Stanciu, director de școală civilă de fete din Arad. Oaspeți

Conferința începe la orele 12 a.p. Președinte este aclamat Dr. Ambroziu Chețianu, iar notar Dr. Al. Borza.

1. Președintele deschide ședința, salută pe profesorii și profesoarele care s-au prezentat la această conferință improvizată. Constată, că adesea am încercat să convenim noi, profesorii români, sub drapelul Asociațiunii, dar a trebuit să trecă războiul mondial, ca acesta să ne asigure azi dreptul de a ne putea consfătui.

Hotărârea solemnă de ieri, că ne unim pe vecie și inseparabil toți românii, fondind astfel România Mare, ne impune ca și pînă la înfăptuirea reală a acestei uniri naționale, să ne îngrijim de un plan de învățămînt provizoriu care să-l urmărim pînă se va codifica organizarea și planul de învățămînt definitiv. Invită pe cei prezenți să-și expună părerile în această chestiune de viață.

Fiind dezbaterrea terminată, președintele rezumă ideile și propunerile sulate și enunță următoarele hotărâri :

Conferința profesorilor dorește, ca in planul de învățămînt al școlilor românești să se introducă pînă la sfîrșitul anului școlar 1918/19 următoarele schimbări :

1. În școala primară se vor preda toate studiile exclusiv în limba română.

2. a. În preparandii toate studiile se propun numai românește ; se omit atît limba maghiară cît și cea germană. In preparandiile de fete se va introduce facultativ limba franceză.

b. În gimnazii și școlile civile limba de propunere asemenea este exclusiv cea românească. Limba maghiară va înlocui pe cea germană. Această din urmă se va reduce la puține ore în gimnaziul superior.

c. În școlile comerciale corpurile profesionale vor decide, în ce măsură să se propună limba maghiară și germană pe lîngă franceză ca limbi de corespondență comercială.

3. În geografie se va întrebuiți numai nomenclatură românească.

În locul „Geografiei” Ungariei să se propună cunoștințele geografice asupra ținuturilor locuite de români.

Ungaria nouă se tratează numai în cadrele geografiei universale.

4. În locul „Istoriei Ungariei”, se va preda istoria românilor. Din istoria maghiară numai acele părți să se propună care sunt în legătură cu istoria universală și istoria românilor.

5. Cunoștințele despre „Constituția patriei” se vor mărgini deocamdată la dreptul privat și criminal. Se vor mai propune elementele constituțiunii române.

Conferința mai hotărâște ca acest proces-verbal să se trimită Consiliului Dirigent, susținătorilor de școli și tuturor corpurilor profesionale cu părerile lor asupra acestor chestiuni ; le vor comunica apoi Consiliului Dirigent. Acesta va lua măsurile hotărîtoare pentru toate

școlile pe timpul scurt de tranzație, până la unificarea învățământului pe întreg teritoriul României Mari.

.....

Pentru verificarea procesului-verbal sunt designați domnii Dr. Pavel Oprea, Victor Stanciu, Nicolae Mihulin și Dr. Ioan Colter.

Spre știre,

Președintele mulțamește colegilor pentru interesul dovedit în această conferință și încheie consfătuirea la orele 2 p.m.

D.M.S.

Dr. Ambrosiu Chețianu
președinte

Dr. Al. Borza
notar

Citit și verificat
Dr. Ioan Colter
Victor Stanciu

Dr. Pavel Oprea
Nicolae Mihulin

10/XII.1918, nr. 658.

Arh. St. Blaj, fond Gimnaziul Superior Blaj, dosar nr. 658/1918, f. 1—2, orig.

55

1918 decembrie 2/15, Chertiș. Proces-Verbal încheiat în adunarea populară a locuitorilor din comuna Chertiș cu privire la constituirea consiliului național comunal și alegerea membrilor gărzii naționale.

P R O T O C O L

luat în ședința adunării naționale române din comuna Chertiș ținută la 2/15 decembrie 1918, cu obiectul: alegerea Consiliului Național Român și Gardei Naționale Române.

I.

Părintele Sabin Miclăuț după ce constată că e de față întreg poporul din comună ține o vorbire bine simțită, arătând mărimea zilelor în care trăim, spunind bucuria care tocmai pe noi a trebuit să ne ajungă, salutând în mijlocul nostru pe d-nii locotenent Neamțu, stegariu Covaciu, stegariu Timpa și 4 gardiști veniți pentru susținerea ordinii din Sebeș, după ce vorbește în cuvinte alese și stegariu Covaciu: provoacă adunarea națională a-și alege pentru ședința de azi un președinte și notariu ad-hoc și doi bărbați de încredere pentru conducerea ședinței.

Se alege cu unanimitate de președinte ad-hoc părintele Sabin Miclăuț și de notariu ad-hoc Nicolae Hada iar de bărbați de încredere Nicolae Halmagian și Pavel Săbău.

II

Constituită fiind adunarea națională președintele ad-hoc, părintele Sabin Micluțea arată scopul întrunirii, care de altmintealea cu 24 ore înainte s-a făcut cunoscut în comună după datină prin sunetul tobei; roagă pe cei de față ca în sfaturile lor să se arate demni de aceste zile mari și-i provoacă a-și alege din sinul lor 12 bărbați cinstiți în sfatul național comunal, nu numai dintre cei cu stare bună, ci și dintre cei mai săraci, nu numai dintre soldați ci și dintre cei ce au fost acasă și au ajutat pe familiile celor duși.

Adunarea națională cu mare însuflețire și cu „unanimitate alege în „sfatul național” comunal pe următorii: 1. Sabin Micluțea, 2. Teodor Balaș, 3. Nicolae Hada, 4. Nicolae Halmagian, 5. Pavel Mihuliu, 6. Cosma Tripa, 7. Isai Herbei, 8. Gheorghe Popa, 9. Pandeale Hada, 10. Pavel Halmagean, 11. Isaia Popa, și 12. Avram Băruț.

III.

Președintele ad-hoc după ce constată că cei aleși toți de față îi provoacă ca în fața adunării să se constituie.

Sfatul național comunal cu unanimitate alege de președinte pe părintele Sabin Micluțea de notar pe Nicolae Hada iar de receptor pe Pavel Mihaliu care prin primirea sigiliului comunal intră în funcțiune.

IV.

Președintele ad-hoc după cele premerse mulțumește atât adunării cit și sfatului național pentru cinstea ce i s-a dat; arată că al doilea obiect e alegerea gardei naționale comunale pentru susținerea ordinii până la altă dispoziție în conțelegere cu d-nul locotenent Neamțu de a se alege 5 gardiști provoacă adunarea să-i alcagă din sinul său dintre cei ne pătați.

Adunarea națională cu unanimitate alege în garda națională pe Pavel Sabău 2. Pantelie Cazan, 3. Teodor Mateău, 4. Florea Iov și 5. Savel Balaș.

Exhaustate fiind obiectele pentru care a fost convocată adunarea națională comunală ședința se ridică, mergând întreg poporul la sfânta biserică în frunte cu sfatul și garda națională unde după o scurtă rugăciune membrii sfatului și ai gărzii naționale aleși, în fața altarului depun jurământul Consiliului Național Român ca for suprem pentru toți românii din Ardeal, Banat și părțile ungurene locuite de români.

D.c.m.s.

Sabin Micluțea
preș. ad-hoc

Pavel Sabău

Nicolae Hada
notar ad-hoc

Nicolae Halmagian.

Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Consiliul Național Român, Arad, dosar nr. 1/1918, f. 14—15, orig.

56

1919 februarie 2, București. Telegramă a Biroului presei din Ministerul de Interne transmisă prefecturilor cuprinzând știri despre atitudinea Partidului Social-Democrat din Transilvania, Banat și Ungaria față de desăvârșirea unității naționale.

T E L E G R A M A

Rezoluție
Se va opri la dosarul presei
Prefect
ss. indescifrabil

Prezentată la București Nr. 383 . . cuv. 525 Data 4/2 ora 18,30 timpul.

.
Banatul a fost evacuat de sirbi și ocupat de trupele franceze.

Comitetul executiv al Partidului Social-Democrat din Transilvania, Banat și Ungaria singurul interpret al maselor muncitoare române din aceste ținuturi și vorbind în numele celui mai tânăr vârstar al Internaționalei Socialiste salută călduros Congresul internațional al proletariatului socialist : el cere ca Congresul internațional al proletariatului socialist internațional să ia cunoștință de moțiunea votată de congresul ținut la 9 și 20 ianuarie la Sibiu aprobând unirea tuturor românilor. Numai astfel poporul român din Ardeal, Banat și ținuturile ungurene putea dobândi bazele cele mai elementare ale dezvoltării culturale și economice avându-și locul de factor egal printre națiunile civilizate ale lumii. Această bază e primul pas în lupta de clase. Fără unire, poporul român, locuind în teritoriile în chestiune, ar continua să rămână înapoiat. Aceste principii ne-au determinat să colaborăm provizoriu cu partide burgheze române care se silesc să pună bazele de dezvoltare ale poporului român. Socialiștii români amintesc Congresului Internațional că o autonomie deplină este asigurată teritoriilor în chestiune pînă ce constituanța aleasă prin votul universal egal și secret cu reprezentanța proporțională va decide definitiv asupra modalităților unirii. Socialiștii români convinși că hotărîrea lor reprezintă expresia fidelă a sentimentului român sînt siguri că internaționala socialistă ca instituție mondială a libertății omenești va recunoaște că pozițiunea luată de ei e singura posibilă în aceste împrejurări stop. Consiliul Dirigent român din Transilvania, Banat și ținuturile ungurene adresat conferinței internaționale socialiste o adresă prin care protestă energic împotriva calomniilor îndreptate contra guvernului și armatei române de către autoritățile maghiare în scopul de a ne ponegri în fața lumii civilizate.

Toate afirmațiunile cu privire la autoritățile sau actele brutale colorate de către guvernul și presa maghiară sînt pure invențiuni și au fost desmințite în diferite rînduri în modul cel mai categoric. Reprezentanții socialiști maghiari care au dus la Conferința socialistă internațională aceste muncuni infame dovedesc că s-au pus în serviciul politicii imperialiste maghiare care se folosește de orice mijloc să-și asigure stăpînirea nelegitimă. Adevărul este că în teritoriile guvernate de Consiliul Dirigent român domnește ordinea și liniștea exemplară... Consiliul Dirigent român manifestă programul cel mai democratic avînd în el doi reprezentanți ai Partidului Socialist-Democratic a căror prezență este garanția cea mai puternică a spiritului liberal și democratic al țării.

Arh. St. Fălțiceni, Prefectura jud. Baia, Serviciul Administrativ dosar nr. 14/1918 f. 420—428.

O FORMĂ RARĂ DE VALIDARE A DOCUMENTELOR ÎN CANCELARIA DOMNEASCĂ A MOLDOVEI

IL. LEONTE

Din timpul orinduirii feudale au ajuns pînă la noi multe acte emise de cancelarii cît și de particulari care ne dau informații diverse privitoare la viața societății respective. Ele se prezintă în diferite redacții și forme caracteristice unei perioade sau alteia. În primul rînd, datorită faptului că se înmulțesc acțiunile juridice, redactarea actelor tinde către simplificare. În al doilea rînd, nevoia de justificare a drepturilor prin acte probatorii a atras după sine falsificarea de acte privitoare la preținse drepturi care aveau scopul să le justifice formal. În numeroase studii de diplomatică s-au lămurit o serie de probleme care izvorăsc din necesitatea de a cunoaște toate aceste caracteristici în vederea stabilirii autenticității sau falsității actelor diplomatice ¹.

Obișnuit autenticitatea actelor era asigurată prin sigiliile emitenților și prin semnături. Multă vreme a dominat sigilarea. La noi cancelaria domnească a practicat sigilarea, semnătura introducîndu-se numai în secolul al XVI-lea, cu observația că în Țara Românească încă de la început pe lîngă sigiliu a existat și subscripția monogramatică sau neautografă ².

Sigilarea, utilizată pe scară largă atît în Țara Românească și Moldova cît și în Transilvania încă de la început, se prezintă sub toate formele posibile, de la folosirea bulelor metalice pînă la impresiuni în tuș sau cerneală. Dintre toate aceste forme una ni se pare mai caracteristică

¹ În literatura noastră de specialitate sînt numeroase astfel de studii. Ne referim însă numai la cîteva mai recente care însumează în bună parte rezultatele obținute anterior. Amin-tim : N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, Cernăuți, 1935 (extras din „Codrul Cosminului” IX). E. Virtosu, *Chrysobulles valaques ornés de portraits princiers* (extras din „Balcenia” X, 1947). *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, București, 1956 (studiile : D.P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, p. 5—224; Fr. Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania* (sec. XI—XV), p. 225—329; E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 331—538; S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea)*, p. 539—633). E. Virtosu, *Glose sigilografice în „Studii și cercetări de numismatică”*, II (1958), p. 419—437. Idem, *Note și discuții sigilografice*, ibidem, III (1960), p. 519—539.

² Despre care vezi M. Lascaris, *Influences byzantines dans la diplomatie bulgare, serbe et slavo-romaine*, Praga, 1931, (extras din „Byzantinoslavica”, III, 2), p. 8, unde este considerată ca influență apuseană, părere primită și de D.P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română în secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 52.

prin faptul că este rară și nu de ajuns de explicată. Este vorba de două acte diferite validate cu un singur sigiliu.

Unui astfel de act compus i s-a spus la noi transfix³. Ne vom ocupa de câteva cazuri întâlnite în cancelaria domnească a Moldovei.

Documentele care ne sînt cunoscute prezintă două aspecte: cînd primul act nu a avut sigiliu dar ulterior i se recunoaște autenticitatea și se întărește printr-un alt sigiliu⁴, și cînd primul act a avut sigiliu dar pierzîndu-se se recunoaște valabilitatea lui prin al doilea act cu care se sigilează împreună⁵.

În cele ce urmează prezentăm documentele pe care am avut posibilitatea să le cunoaștem pînă în momentul de față.

a) Întîlnim mai întîi „scrierea” sigiliului unui document pierdut lîngă sigiliul actului renovat sau neoriginal. La 7 martie 1573 Ion Vodă, domnul Moldovei, recunoaște dreptul de posesie asupra statului Cobăceanii, danie a lui Bogdan Voievod, al cărui hrisov putrezind a rămas numai sigiliul care face dovada, de aceea domnul poruncește logofătului „să scrie și această pecete mai sus scrisă de la bunicul nostru Bogdan Voievod, să atîrne < și > pecetea noastră la această carte a noastră”⁶. Cum se va fi făcut această operație e greu de precizat deoarece ne lipsește originalul. Recurgînd însă la cazuri similare de prezentare a sigiliilor unor documente anterioare printr-o reconfirmare sau o copie autentică, sîntem în drept să presupunem că dispoziția domnească obliga pe logofăt să facă descrierea sigiliului respectiv.

b) Petru Șchiopul, domnul Moldovei, la 28 ianuarie 1590, confirmă lui Toader Bașotă pivnicer cumpărăturile din satele Dăncești și Bodești⁷. La 6 iunie 1597 cumpărăturile sînt confirmate de Ieremia Movilă care spune însă că Toader Bașotă a arătat uricul lui Petru Vodă „nepecetluit pentru că s-a întîmplat să iasă atunci din țară Petru Voievod și n-a apucat să-l pecetluiască”, iar „acest uric nepecetluit încă l-am legat de acest privilegiu al nostru”⁸. Avem impresia că uricul atribuit lui Petru Voievod este fals deoarece plecarea voievodului a avut loc în august 1591, timp suficient să poată fi înmînat destinatarului documentul în formă autentică⁹.

Pe lîngă aceasta observăm că uricul lui Petru Voievod este scris de Dumitru¹⁰, dar comparînd acest scris cu al grămăticului Dumitru

³ A. Sacerdoțeanu, *Instrucțiuni arhivistice*, București, 1948, p. 27, referindu-se la jalbă, anafora și rezoluție, toate validate prin un singur sigiliu și p. 41, unde se vorbește de actele compuse. Credem că autorul s-a gîndit mai degrabă la ocolnicile care transcriu mai multe acte antercedente (retroacta) validate prin sigiliul ultimei confirmări.

⁴ vezi mai jos sub punctul b.

⁵ vezi mai jos sub punctul d.

⁶ Documentul s-a păstrat în copie, Arh. St. Buc. Arhiva istorică centrală, Condica Asachi ms. 629, f. 79–80. D.I.R.A., veacul al XVI-lea, vol. III, p. 20–21 (nr. 27). Semnalat de E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, p. 352: comentat de același, *Glose sigilografice*, p. 421.

⁷ D.I.R.A., veacul XVI, vol. III, p. 450–451, facs, p. 631 (nr. 545).

⁸ Ibidem, vol. IV, p. 167–168 (nr. 225).

⁹ Amintit de E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, p. 403. (facs. fig. 28 sub data 1608), fără comentariu.

¹⁰ Bibl. Acad. Rom., colecția Peciți nr. 286, Reproducere D. I.R.A., vol, cit., p. 631.

(Huscovici) din alte documente¹¹ se văd deosebiri grafice importante dintre care T suprascris este cel mai caracteristic.

c) Iancul Vodă Sasul, domnul Moldovei, la 14 februarie 1582 (7090), confirmă stăpînirea peste satele Horodnicul de Sus și Horodnicul de Jos diacului Ioan Babici cu frații și surorile sale, cum și unui mare număr de rude, nepoți și nepoate, cîți se trag din strămoșii lor Iațco Dunca și Dușco, care aveau satele prin uric de la Ștefan Voievod. Vechile privilegii arseseră în casa lui Crăciun și așa „arse” au fost prezentate domnului spre renovare¹². La 21 mai 1584 (7092) Petru Voievod expune aceeași situație¹³. Amîndouă uricile sînt sigilate împreună fără a se motiva de ce¹⁴.

Am încercat să stabilesc tabla ascendenților acestor beneficiari și am constatat că prezintă dificultăți deosebit de mari. Aceasta datorită faptului că nu se cunosc documente care să confirme legătura cu Toader Goraiț, care după documentele de față ar părea să fie moșul comun.

Pentru interesul pe care-l prezintă aceste două documente dăm descrierea diplomatică mai largă.

Documentul de la Iancu Sasul din 14 febr. 1582 (7090) este scris în limba slavă pe pergament (36,10 × 42,1 cm.) dimensiunile scrisului 27 × 36,3 cm., cerneală rădăcinie, sigiliu (8 cm diametru) inform atîrnat, șnur de mătase roșie, uzat; pe verso : на городникъ.

Documentul din 21 mai 1584 (7092) de la Petru Voievod (Șchiopul) este scris în limba slavă pe pergament (27,6 × 43,5 cm), dimensiunile scrisului 15 × 39 cm, sigiliu (11 cm diametru), atîrnat, șnur de mătase roșie, scut heraldic triunghiular, deteriorat în mijloc, în jurul scutului șase arcade ornate, în exergă între două cercuri, legenda : † мнѡстїю Божїю іу Петръ кофода и Господар земае молдакскон 11 rînduri și jumătate sînt scrise cu cerneală rădăcinie, restul cu cerneală neagră, ros și puțin rupt la îndoituri. În partea dinăuntru a plicaturii lîngă șnur este scris мнѡстїю de cealaltă parte scris de două ori мнѡстїю Божїю o dată scris cu cerneală neagră și o dată cu cerneală rădăcinie. Documentele au cîte un singur rînd de găuri prin care este trecut șnurul sigiliului lui Petru Voievod. La o distanță de 4 cm de pergament este introdus în legătură șnurul sigiliului lui Iancu Voievod, cu partea chiar de sus. Pe plicatura documentului este scris : искал Стрѡнч.

Acest mod de sigilare prezintă un interes deosebit. După cum am arătat mai sus în șnurul sigiliului lui Petru Voievod care străbate ambele pergamente este introdus șnurul sigiliului lui Iancu Vodă, care este inform și nu se poate atribui vreunui posesor. O astfel de legătură este anormală, deoarece nu poate fi socotită decît ca o atașare ulterioară validării lui Petru Șchiopul. De altfel comparînd scrisul documentului lui Iancu Sasul, atribuit lui Zaharia Bîrlădeanu, cu alte documente scrise de acest grămătic¹⁵

¹¹ D.I.R.A. veacul XVI vol. III, facs, p. 613, 614, 617, și vol. IV facs. p. 322, 333.

¹² D. Dan, *Mănăstirea Sucevița*, București, 1923, p. 122 -123; Text slav și traducere, T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. II, p. 22 -25. Documentul este dat ca original, menționează numai că a fost întărit la 1584 martie 20 (sic) de Petru Voievod, dar nu-l reproduce și nici nu face vreun comentariu.

¹³ D. Dan, *op. cit.*, p. 125.

¹⁴ Orig. în arhiva mănăstirii Sucevița, nr. de inv. 368/VII (fost nr. 506).

¹⁵ Doc. din 1576 (8085) noiembrie 9 și decembrie din 1577 (8095) februarie 6, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Pечеți, nr. 258 și nr. 185.

se constată că, deși în ansamblu par să fie scrise de aceeași mână, totuși în documentul în cauză sînt grafii atît de personale încît arată cu totul altă mână, ca de exemplu literele aruncate deasupra primului rînd, ca și semnele care încheie rîndurile. Este probabil că falsificatorul a avut și sub ochi un document scris de Zaharia Birlădeanu al cărui scris a căutat să-l imite.

Atît conținutul documentelor cît și modul cum se atașează sigiliul primului uric de șnurul celui de al doilea sînt suspecte.

Este adevărat că la 12 iulie 1597 (7105) Ieremia Movilă cumpăra ambele sate, Horodnicul de Sus și Horodnicul de Jos, cu pîriul Posdeul, poeni și curățituri, de la diacul Ioan Babici și rudele lui cu 2 000 galbeni spre a le da mănăstirii Sucevița¹⁶. Stăpînirea mănăstirii nu a fost liniștită fiind pretinse de mănăstirea Putna căreia încă de la 16 martie 1490 (6998) îi fusese închinată mănăstirea Horodnic¹⁷ care avea satul cu același nume și satul Balasinești, amîndouă confirmate acesteia încă de la 17 aprilie 1475 (6983)¹⁸.

În consecință, documentul din 14 februarie 1682 (7090) este fals și în formă și în conținut. În primul rînd pentru că nu se putea înstrăina un bun mănăstiresc, ori satul Horodnic fusese confirmat mănăstirii Horodnic de către Ștefan cel Mare; mănăstirea Horodnic cu toate bunurile ei închinîndu-se mănăstirii Putna cu atît mai mult nu se puteau înstrăina moșile ei unui particular. În al doilea rînd litigiul între mănăstirile Sucevița și Putna a continuat și sub austrieci încît abia la 25 ianuarie 1782 mănăstirea Sucevița a fost recunoscută ca posesoare a acestor sate¹⁹. Aceasta înseamnă că deși există un hrisov autentic al lui Petru Șchiopul care legalizează *însă* o *illegalitate* și un hrisov al lui Ieremia Movilă care dă mănăstirii bunurile altei mănăstiri, putem considera că litigiul a fost închis de justiția austriacă printr-un compromis.

d) Ultimul caz pe care-l semnalăm îl constituie documentul din 15 martie 1634 (7142) prin care Moise Movilă, domnul Moldovei, confirmă mănăstirii Bisericanî stăpînirea peste satul Vinători de la Piatra, dăruit de Marin, soția lui Chiriță postelnic²⁰. Documentul a fost validat. Un an mai tîrziu, la 25 martie 1635 (7143), Vasile Lupu, domnul Moldovei, confirmă aceleleași mănăstiri stăpînire peste mai multe sate între care și Vinători de la Piatra²¹. Amîndouă documentele sînt validate o singură dată cu sigiliul atîrnat al lui Vasile Lupu²².

Documentul din 15 martie 1634 (7142) este un original, slav, scris pe pergament (61,5 × 41 cm) dimensiunile scrisului 50,7 × 24 cm, cerneală neagră; lipsește inițiala și semnătura, nevalidat, pătat în trei locuri. Pe verso: „єъ срик єст смѣн мнѣтир Бєсериканин на село кѣнѣтори ѡт камен даст зна єст” o pată neagră de 5,5 cm, nr. 22 și anul зрмк

¹⁶ D. Dan, *op. cit.*, p. 129–12q, cunoscut printr-o traducere germană.

¹⁷ I. Bogdan, *Documente Moldovenești de la Ștefan cel Mare*, I, p. 425–428. D. I.R.A. veacul XV, vol. II, p. 139–140 (nr. 128). Cf. *Catalogul documentelor moldovenești*, I, p. 239 (nr. 997).

¹⁸ *Ibidem*, p. 100–202. Cf. și M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 48–49, uric din 15 iulie 1439 prin care m-reă Norodnic căpătase satul Balasinouți.

¹⁹ Vezi discuția și documentele la D. Dan, *op. cit.*, p. 109, 152–154 și 165–169.

²⁰ *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. II, p. 204–205 (nr. 961).

²¹ *Ibidem*, p. 225 (nr. 1070).

²² Originalele la Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Peciți, nr. 204–205.

Documentul din 25 martie 1635 (7143) este original, slav, scris pe pergament (56 × 69 cm), dimensiunile scrisului 27 × 56 cm. cerneală rădăcinie, semnătura voievodului m.p.; sigiliul (c. 12 cm. diametru), atârnat cu şnur roşu de mătase, pe scutul heraldic cap de bour cu steaua între coarne, în stînga soarele şi spada, în dreapta luna şi steagul, pe scut casca din care coboară lambrequinurile, coroana închisă timbrează casca, în exergă, între două cercuri perlate, legenda: "† ꙗчатъ ѿв Кашаѣе Кюкода Божію мнѡстїю господаръ землѣ молдакскоѣ катъ зрѣмъ".

Invocaţia simbolică, litera iniţială şi semnătura cu galben, probabil au fost scrise cu aur. În partea de sus a pergamentului, pe locul nescrisu decupiată aproape triunghiulară (9 × 5,3 cm). Ros puţin la îndoitura de mijloc, unde documentul este puţin pătat. Pe verso: "† сѣи зрѣк сѣи мѡнастѣрь Бѣсѣрѣани на сѣло кѣнѣпѡри и на пол сѣло Шендрѣци и нанѣиѣ бродѡре за мѣни ѡ пѣтѣна". Şnurul sigiliului străbate şi pergamentul pe care este scris documentul lui Moise Movilă din 15 martie 1634 (7142).

Nu avem motive să ne îndoim de veracitatea conţinutului acestei confirmări.

Din cele de mai sus desprindem următoarele concluzii:

Existenţa transfixului se atestă numai în cancelaria domnească a Moldovei.

Prin folosirea acestei forme cei interesaţi au căutat să dea valoare probatorie unor acte neautentice prin inducerea în eroare a însăşi cancelariei domneşti.

Falsurile acestea privesc de obicei ingerinţe în drepturi de proprietate, care în istoria Moldovei sînt foarte frecvente la sfîrşitul secolului al XVI-lea.

Sistemul probabil a fost mai răspîndit încît a căpătat încredere publică, aşa se explică faptul că Vasile Lupu a autentificat un act nevalidat, dar al cărui conţinut era veridic.

RÉSUMÉ

Les actes émis dans les pays roumains pendant le régime féodal par la chancellerie princière ou par les personnes privées se présentent en différents rédactions et formes, caractéristiques à la période respective. Il est donc nécessaire la connaissance de ces caractéristiques ou particularités pour établir l'authenticité ou la fausseté des actes.

A cause de l'accroissement des actions juridiques, la rédaction des actes tend vers une simplification et la justification des droits au moyen des actes probatoires a conduit à la falsification des actes concernant les droits d'ordre matériel.

Dans la Valachie, la Moldavie et la Transylvanie l'authenticité des actes était assurée d'habitude par le sceau de celui qui a émis l'acte et par les signatures.

Mais, beaucoup du temps on a employé le sceau sous différentes formes. L'auteur explique l'une de ces formes plus rare de validation usitée dans la chancellerie princière de la Moldavie. Il s'agit de deux actes à dates différentes, avec des émittants différents mais authentifiés par le même sceau.

Les documents analysés présentent deux aspects: le premier cas est quand le premier acte n'a été pas sigillé et par un acte ultérieur on lui reconnaît le contenu comme authentique et on le valide; le deuxième cas est quand l'acte a été scellé mais se perdant, on reconnaît son authentification par un deuxième acte en scellant tous les deux.

Du point de vue de l'authenticité du contenu des actes, la critique diplomatique conduit aux suivantes conclusions: a) ce système de validation on le trouve seulement dans la chancellerie princière de la Moldavie; b) dans le premier cas étudié, le deuxième acte a validé le contenu du premier acte qui en réalité était un faux; en deuxième cas les deux actes sont authentiques en contenu et le manque de validation du premier acte s'explique par le fait que le voïvode qui a émis cet acte a été détrôné avant qu'il aie pu le valider.

L'article est accompagné de l'illustration respective.

Fig. 1. Documentele din 1592 (7090) febr. 14 și 1584 (7090) mai 21.
Mănăstirea Sucevița 368/VII (fost nr. 506)

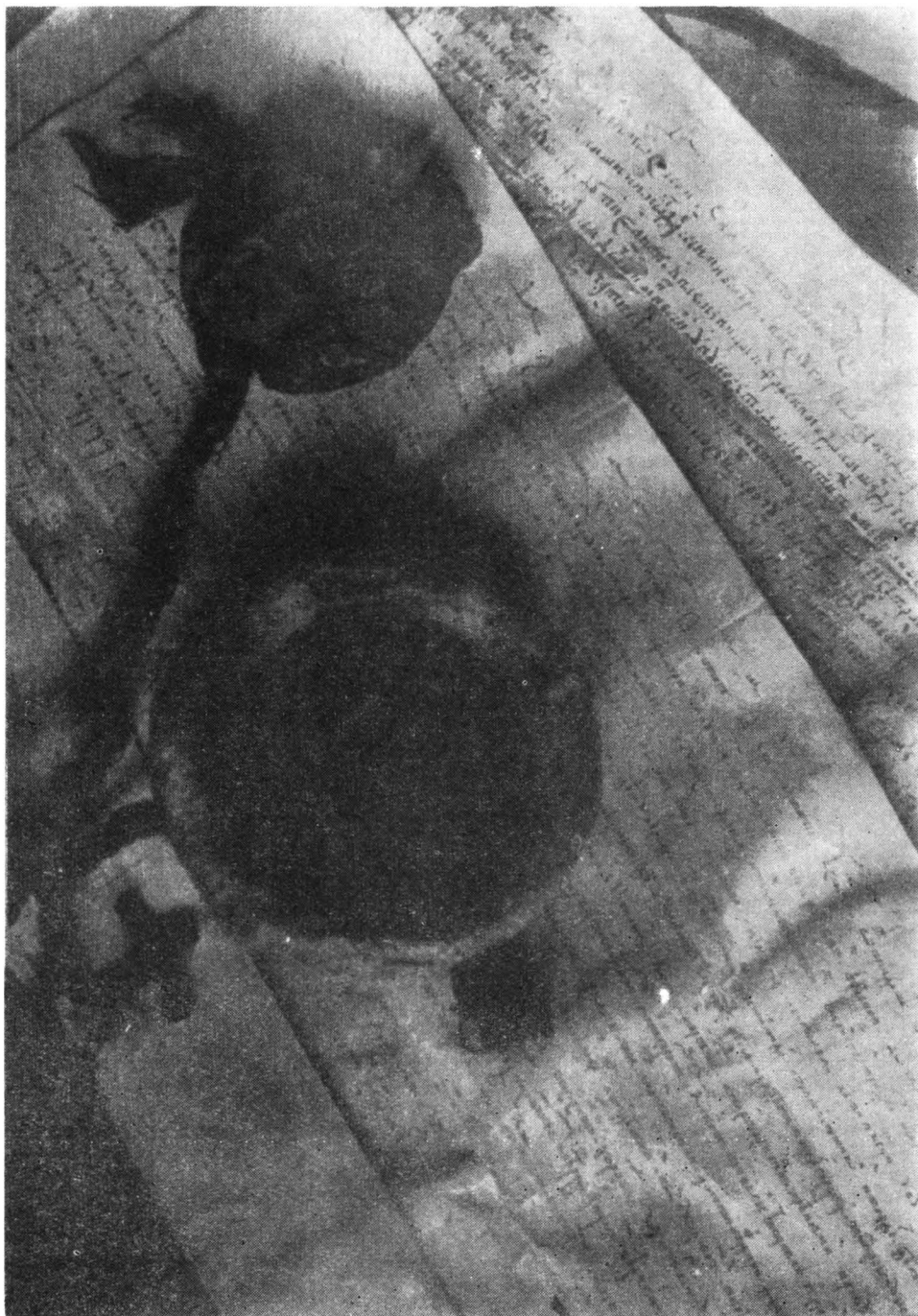

Fig. 2

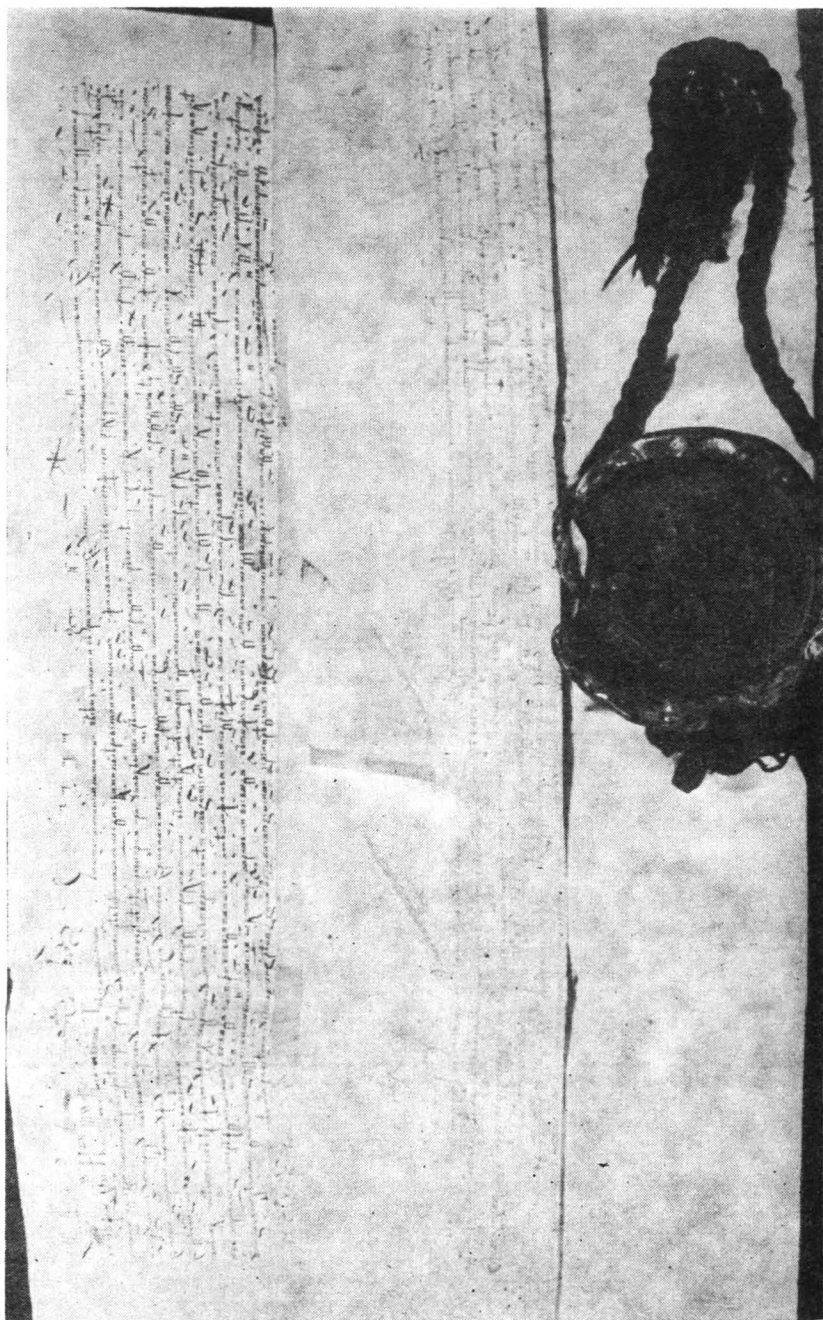

Fig. 3 Documentele din 1634 (7142) martie 15 și 1635 (7134) martie 25, Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, peceti nr. 204 - 205.

ORNAMENTAȚIA ȘI MINIATURILE DOCUMENTELOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ PÎNĂ LA CONSTANTIN BRÎNCOVEANUL

VERONICA VASILESCU

Tezaurul arhivistic păstrat în depozitul Arhivei Istorice Centrale din București conține piese care se remarcă încă de la prima vedere prin plăcutul aspect exterior.

Aici găsim mii de documente împodobite cu litere ornate, vignete, chenare și miniaturi executate cu o deosebită finețe, ale căror culori și-au păstrat prospețimea peste veacuri, a căror grafie veche trădează adeseori personalitatea omului de cultură care le-a scris : logofătul, diacul sau grămăticul.

Ca unul care a fost cercetător asiduu al documentelor vechi, diplomatist de seamă, Ioan Bogdan spunea : „Perfecțiunea absolută n-o poate ajunge niciodată o lucrare de erudiție ; această favoare deosebită o au numai operele de artă”¹.

Marele nostru istoric Nicolae Iorga, căruia, în multitudinea preocupărilor, nu i-a scăpat nici acest aspect al izvoarelor istorice, arată¹ că miniatura este câteodată singura manifestare a picturii în evul mediu și mai cu seamă atrage atenția că miniatura nu s-a bucurat îndeajuns de favoarea cercetătorilor și a istoricilor.

În adevăr, cercetătorii nu acordau, pînă nu de mult, atenție deplină bogatei ornamentații și miniaturilor de pe documentele volante, în timp ce după cum, se poate constata, miniaturile din cronici sînt descrise adeseori pînă în cele mai mici amănunte².

În ultima vreme se pare că faptele se schimbă în favoarea acestei teme, că documentele feudale sînt tot mai des solicitate spre studiu nu numai ca izvoare pur istorice ci și ca surse ale cunoașterii temeinice a istoriei artei³.

După părerea lui Nicolae Iorga au existat mai multe școli de miniaturişti și este imposibil a le confunda de la o țară la alta, de la o epocă la alta. El recunoaște că Valahia era mai bine plasată pentru influențele de cultură, avînd vecini pe slavii meridionali, contact mai strîns cu Bizanțul și vecinătatea unor orașe importante ca Brașovul și Sibiul.

¹ N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, vol. I, București, 1934, cap. III : La miniature roumaine.

² Vezi de exemplu D. Ionesco, *Quelques miniatures trouvées dans un évangile du XVIIe siècle*, Paris, 1933.

³ A. Sacerdoțeanu, *Biblioteca Academiei și istoria scrisului și tiparului în România*, în : „Studii și cercetări de documentare și bibliologie” vol.9, nr. 2—3 (1967), p. 223.

Evoluția miniaturisticii pe teritoriul patriei noastre contribuie la stabilirea comunității de exprimare a acelorași sentimente și idei prin limbajul stilului, formelor și culorilor miniaturilor ⁴.

Din cercetarea documentelor, emise în Țara Românească pînă la Constantin Brincoveanu, reiese că au existat mai multe concepții artistice care au influențat într-o măsură mai mare sau mai mică ornamentația acestora în funcție de timp și de loc.

Pe fiecare hrisov, act de danie, poruncă etc. grămăticiei cancelariei domnești a Țării Românești și-au aplicat amprenta originalității începînd încă din secolul al XV-lea, mai puțin prin grafie, mai mult prin ornamentația din jurul textului. Aceste documente au elemente specifice decorative — atunci cînd le au — care se suprapun anumitor părți din formularul diplomatic, în special protocolului inițial și celui final. Astfel se pot enumera: *invocația simbolică* (+ cruce, ajută) formînd un mic grup cu *litera inițială majusculă* (mai rar aceasta din urmă apare singură; uneori invocația verbală scrisă în întregime cu majuscule); *vignetele* care păstrează de multe ori o simetrie față de litera inițială; *frontispiciul* în care de regulă tema miniaturii cuprinde stema țării în concepția proprie a celui ce o execută, astfel încît forma, coloritul și chiar unele elemente componente diferă de la un artist la altul. Fără excepție — și ca element distinctiv față de documentele moldovenești sau transilvănene — în eshatocolul actelor emise de voievozii Țării Românești apare *monograma*. În secolul al XVI-lea și al XVII-lea, pentru desăvîrșirea acestor mici dar prețioase opere de artă se adaugă *chenarul*.

Sigiliile sînt de asemenea în cele mai multe cazuri executate artistic. Tehnica aplicării pe document, materialul din care sînt alcătuite fiind specifice, consider că pot fi studiate separat.

Studiînd documentele aflate în depozitul Arhivei istorice centrale, este interesant de observat că datorită utilizării formulelor diplomatice literele inițialele ale textelor sînt cam aceleași. Mai frecvent întîlnită la hrisoave este litera M cu care începe formula invocației verbale: *Милостию Божію* Іу..., aceeași formulă începe adeseori: *† Божію Милостию...* avînd același sens: Cu mila lui Dumnezeu...; ori *Къ Христа Бoga...*, *† Бѣ нмѣ ѿтца...* etc. sau: *† Мѣ ...* în documentele slave; Noi... în cele românești⁵. Zăpisele, în special cele emise de cancelarii particulare, nu respectă cu rigurozitate formularul diplomatic, simplificîndu-l. De aceea ele au ca literă inițială +A : + Az ..., + Adecă eu, sau + Eu ..., + Din mila lui Dumnezeu ... etc.

În primele documente păstrate acestea apar simple, abia cu cîțiva centimetri mai mari ca literele din text. Încetul cu încetul evoluează spre desene fine, împodobite cu mult talent ⁶, luate prin comparație, de nerecunoscut.

Se poate afirma că în fondul Mitropoliei Țării Românești majoritatea documentelor din secolele XVI-XVIII poartă aceste podoabe măiestrite. De exemplu actul dat la 12 noiembrie 1634 — 7142, de Matei Basarab

⁴ C. Szasz, *Arhivele în slujba cercetătorilor de istorie a artei*, în „Revista Arhivelor” V (1962) nr. 1, p. 46—69.

⁵ Vezi albumul Magdalenei N. Iorga, *Inițiale, litere ornate, chenare și înflorituri din documente muntene și moldovene din veacul XVII-lea și XVIII-lea*, 1928—1929, Craiova.

⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Peceti nr. 30.

voievod marelui vistier Gligoire pentru ocina din satul Săteni de la Tirgo-
viște ⁷ are + și litera inițială M desenate și hașurate — pe pergament —,
în cerneală neagră, cu flori și frunze colorate; monograma din litere în trei
caturi, numai în chinovar.

Pe porunca dată la 12 mai 1653 (7161) de Matei Basarab lui Dumitru
căpitanul, invocația simbolică și litera inițială M împodobite discret cu
cerneală și chinovar⁸, capătă o formă caracteristică actelor emise de cancel-
laria acestui domn român iubitor de cultură.

O deosebită sensibilitate artistică trădează pe autorul ornamentelor
florale de pe cartea de întărire de la 21 august 1639 (7147) dată de același
voievod paharnicului Petru ca să stăpânească jumătate din satul Cătunu,
jud. Muscel⁹.

Documente avînd invocația simbolică și inițiala ornate și colorate în
multe variante dar în majoritatea cazurilor cu motive florale sînt foarte multe.

Monograma domnească¹⁰, element specific documentelor cancelariei
Țării Românești, de influență bizantină, este o semnătură neautografă, o
prescurtare a intitulației voievodului emitent al actului. La începutul
secolului al XV-lea se scria cu cerneală; apoi, cînd formularul diplomatic
a fost bine definit, s-a consacrat pentru aceasta culoarea roșie — chinova-
rul — sau aurul.

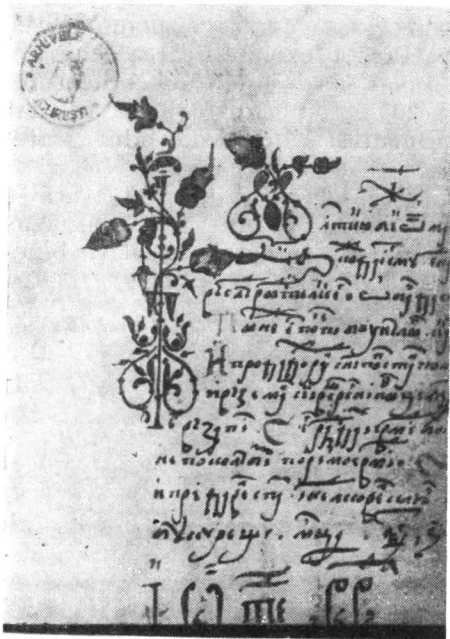

Fig. 1 Ornamentație cu flori. M caligrafiat ca-
racteristic cancelariei lui Matei Basarab vv.

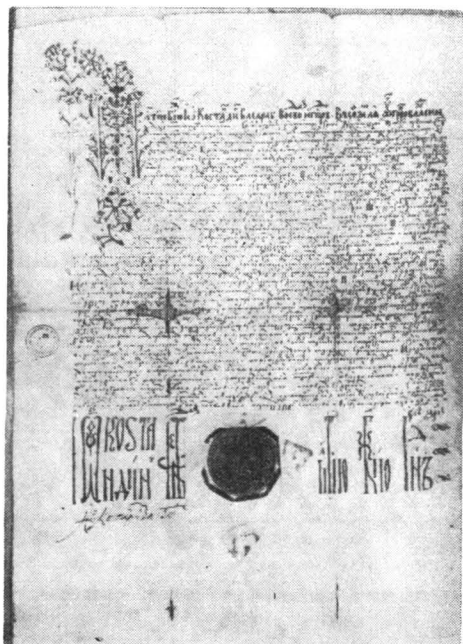

Fig. 2 Numele din intitulație și monograma
cu chinovar, pe hrisovul pentru vama
Argeșului.

⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Mitropolia Țării Românești, pach. XXXV/9.

⁸ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, pach. XXXV/16; pach. LV p II/5, Fig. 1.

⁹ Ibidem, colecția Achiziții Noi, pach. CII/6.

¹⁰ Vezi Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 152, și p. 153
pentru invocația simbolică.

Hrisovul lui Constantin Basarab vv. din 1 decembrie 1688 (7197)¹¹ dat Episcopiei Argeș pentru vama și judecata târgului Argeș, se relevă atît prin siguranța și măiestria ornamentației + și literei inițiale M, care formează un tot armonios, compus din flori cu tulpini stilizate — înalte de cca.

Fig. 3 Invocația simbolică și inițiala ornată cu arabescuri, în chinovar, la fel ca monograma.

În frontispiciu stema Țării Românești — o veritabilă miniatură — peste care patronează Maica Domnului șezînd pe un tron, cu Isus — copil — în picioare pe unul din genunchii ei, amîndoi aureolați, binecuvîntînd;

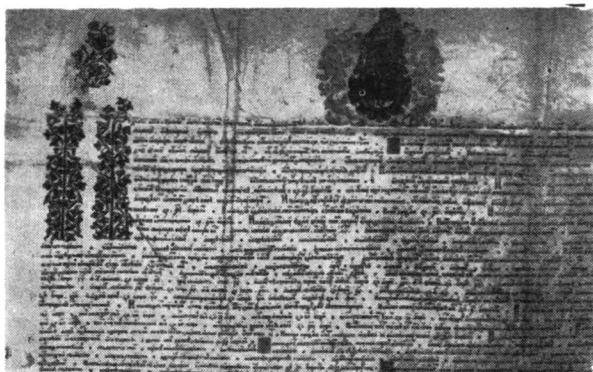

Fig. 4 Miniatură reprezentînd pe patroana Țării Românești în frontispiciu.

10 cm —, colorate cu galben-cafeniu pentru accentuarea nervurilor frunzelor și din loc în loc cu roșu — chinovar —, în spațiile libere avînd stеле roșii, cît și prin sobrietatea monogramei — de înălțimea sigiliului timbrat aplicat în mijlocul ei, păstrat în perfectă stare — alcătuită din 1—4 rînduri sau litere suscrise; monograma aceasta prezintă o particularitate, și anume litera S din numele voievodului este latină. Iată monograma: „† Іw Костандин Квеквда — L. S. — Милостію Божію господниъ“. Literele componente ale monogramei se îmbină în alte documente mai armonios cu elemente decorative florale, cu arabescuri¹² sau cu motive zoomorifice¹³.

Pentru exemplificarea celor expuse mai sus descrierea documentului din 20 octombrie 1639 (7148) dat în București¹⁴ de voievodul Matei Basarab este elocventă:

¹¹ Arh. St. Buc. fond. Episcopia Argeș, pach. XLII/10. Fig. 2.

¹² Ibidem, pach. XVI/17. Fig. 3.

¹³ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, pach. CXXXI/11. Fig. 5.

¹⁴ Ibidem, Fig. 4 și 5.

Isus ține în mîna stîngă un glob. În medalion vulturul conturnat spre stînga, cu o cruce latină în cioc, cu aripile ridicate, colorat cu negru, domină măreț, pe un fond albastru cu stele, o cîmpie înverzită avînd în față turnul unei cetăți. În colțul din dreapta sus, într-o oală cu minier și cu motive naționale, un buchet de flori roșii dispuse în semicerc. Invocația simbolică și litera inițială B de la cuvîntul Бѣ (= Intru...) sînt ornate cu flori trilobate, conturate cu aur, colorate ușor cu roșu și albastru deschis. În text din loc în loc sînt majuscule înscrise în mici dreptunghiuri aurite ornate fin. Monograma acestui document merită o atenție deosebită. Ea este lucrată în general în aur, împodobită cu păsări felurite, cu flori și frunze stilizate, conturate cu tuș negru. Invocația simbolică este încadrată de zece vulturi așezați cîte doi față în față cu aripile desfăcute, conturnați, numai doi dintre ei — perechea a doua de jos în sus — au aripile ridicate și privesc în afară. Litera I din cuvîntul Io este ornată cu frunze și boboci de flori cu aur, poartă o coroană deschisă deasupra, un cerb mai jos, în interior și sub el doi vulturi. Restul literelor sînt îmbinate obișnuit formînd ligaturi, fiind scrise uneori pînă în cinci caturi. „† Іѡ Матѣю Крѣкѡда-Милостію божію господар Блашкѡи земан“.

Ceea ce este de reținut în mod special este semnătura modestă, minusculă a lui Bogza miniaturistul, ascunsă între literele ultimului cuvînt din monogramă. El a fost desigur cel care a împodobit cu atîta măiestrie hrisovul dat de Matei Basarab, după cum tot el va fi împodobit și alte acte din vremea aceea.

Monograma prezintă adeseori interes și din punct de vedere paleografic prin ligaturile dintre litere sau prin scrierea supraetajată.

Stema țării apare deseori în frontispiciul actelor feudale încă din secolul al XVI-lea, adesea într-o vigneta sau, în medalion, mai tîrziu, într-un chenar fie somptuos, fie simplu și delicat, în ton cu întreaga ornamentație a documentului respectiv.

Astfel la 14 mai 1657 (7165) s-a emis din Tîrgoviște documentul care poartă în frontispiciu: stema Țării Românești desenată cu negru pe fond de aur într-un medalion cu chenar neregulat albastru cu coroana aurită deasupra. De o parte și de alta cu majuscule aurite s-a scris invocația verbală: „:.. Кѡ ІМѢѢ ШТАЦАНСКИ-И СѢѢ АСХА АМИНѢ:..“... din a cărui ultim cuvînt se remarcă litera A, avînd desenat un cap de animal + mică este aurită, inițiala textului N din cuvîntul Noi... este desenată într-un chenar înflorat pe fond de aur. În textul actului sînt mai multe majuscule și

Fig. 5 Bogza miniaturistul semnează în monograma de aur, deasupra bufnitei

puncte aurite. De asemenea monograma este formată din ligaturi de litere aurite ¹⁵ scrise în 1—6 rinduri, înaltă de cca. 10 cm.

Chenarul se adaugă către sfârșitul secolului al XVII-lea ca un nou element decorativ împreună cu vignetele. El este compus de cele mai multe ori din frunze sau flori, stilizate sau nestilizate, în general viu colorate.

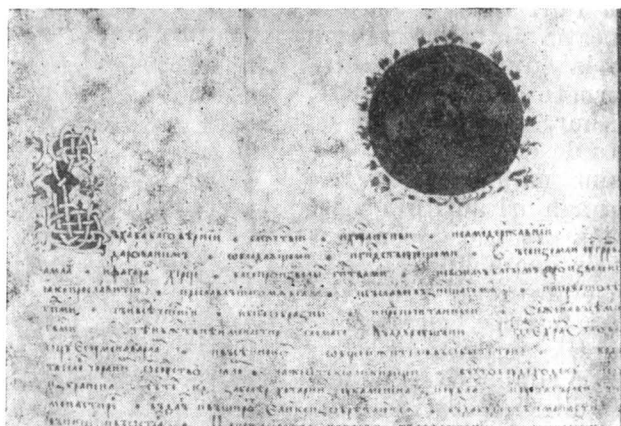

Fig. 6 Inițială din împletituri; Stema Țării Românești în frontispiciu

Culorile întrebuințate încep să se înmulțească în secolul al XVII-lea, făcând din ce în ce mai atrăgătoare actele emise de cancelariile Țării Românești. În afară de roșu (chinovar) aur și albastru se mai întrebuințează verde, argint, rădăciniiu, roșu cafeniu, roșu coral, violet și altele.

Documentul dat în Tîrgoviște la 29 martie 1645 (7153) cu semnătura autografă a lui Matei Basarab vv. prin care acesta întărește mănăstirii Căldărușani vama din balta satului Ciorani, jud. Ialomița și altele, este un original slav scris pe pergament. ¹⁶ Într-un medalion : o coroană de frunze aurii, un vultur auriu, cu picioarele roz, cu aripile desfăcute, conturnat, cu crucea în cioc, avînd soarele și o stea în dreapta, luna și două stele în stînga — toate acestea aurite — domină cîteva coline și pajști verzi ; la orizont se profilează, în dreapta un turn singuratic, care poate fi al Chindiei, iar în stînga, cîteva ziduri cu turle de curți sau biserici domnești, totul pe un fond albastru — cenușiu, redînd inserarea. Medalionul acesta sobru atît prin simbolurile ce cuprinde cît și prin tonurile culorilor este înconjurat de cîteva frunze sau flori roz și albastre — gri, ca cele din buchețelul desenat deasupra plicaturei. Litera inițială este măiestrit desenată din împletituri, cu spațiul dintre ele roșu — portocaliu, ca cel al monogramei și al majusculilor din text, cu un cerc cenușiu la mijloc, ca un briu.

Dintre documentele cu portrete miniaturi — fără a avea pretenția că am cercetat în amănunt — dau descrierea hrisovului lui Radu vv. ¹⁷ dat în Tîrgoviște la 10 iulie 1614 (7122), scris în limba slavă, pe hîrtie, fixat pe un rulu de lemn. Din monogramă s-a păstrat doar partea supe-

¹⁵ Ibidem, Diplomatie nr. 8, și doc. din 8 februarie 1660, (7168), fond M-re Dealul, pach. XXII/14.

¹⁶ Ibidem, fond M-re Căldărușani, pach. XXVII/2. Fig. 6.

¹⁷ Ibidem, colecția Suluri, nr. 2, Fig. 7.

Fig. 7 Portretele domnului, Radu Șerban, al doamnei sale Arghira și al fiului lor Alexandru

rioară a literelor majuscule din aur peste chinovar. Din semnătura voievodului doar literele suprascrise *Аа* (din cuv. voievoda). Litera inițială *E* este făcută din desene florale colorate cu aur, albastru, roșu vișiniu și verde închis, cît înălțimea a 15 rinduri din text. În frontispiciu : corbul cu cruce în cioc desenat cu cerneală neagră. Dedeșubt o miniatură într-un chenar pătrat compus din aceleași motive ca la inițială, colorate la fel, dar dispuse simetric ; în mijloc portretele în picioare, încoronate, cu mantii lungi numai în cerneală-parcă neterminate-, ale lui Radul vv. al doamnei sale Arghira și al fiului lor Alexandru, privind cu mîinile ridicate spre bustul sfîntului Nicolae. Deasupra chenarului așezați pe două cornete, doi păuni colorați și ei în tonuri de culori catifelate de la albastru — gri spre vișiniu. Inscriptiile : „СѢТИ НИ-КОЛАЕ. ІУ РАДОША КОЕВОДА. РЖАА ЕГО АРГІРА. ІУ АНДАНДРОС КОЕВОДА“. Apoi miniatura cu chipul lui Matei Basarab și al doamnei Elina, ctitorii mănăstirii Doicești, alături de ctitorie, precum și miniatura reprezentînd pe sfîntul Ilie, ambele pe actul de ctitorie, al mănăstirii Doicești, dat în Tirgoviște la 9 aprilie 1646—7154¹⁸. Valoarea documentară și artistică a acestui act crește deci prin miniaturi, chiar dacă aspectul lor nu este de această dată din cele mai atrăgătoare, fiind lucrat cu tonuri închise. Chipurile sînt puține și în totalitate documentul este o piesă de artă cum s-au păstrat puține din această vreme. În plus el este un îndreptar pentru arhitectura veche ecleziastică. Așa arăta mănăstirea Doicești la întemeiere și astfel imaginea ei s-a păstrat pînă astăzi.

Un alt portret al acelorași domnitori îl găsesc pe un document dat cîțiva ani mai tîrziu la 21 mai 1651—7160 ; cele două personaje, în picioare, încoronate, cu mantii lungi, cu figuri disproporționate, cu mîinile ridicate puțin spre sfîntul Nicolae aureolat, desenat bust, în odăjdii, binecuvîntînd cu ambele mîini, iar pe piept avînd o carte deschisă. Dedeșubt, între cele două personaje, un vas cu lalele și margarete, cu două păsări și doi păuni lîngă vas¹⁹.

Nu se poate trece peste epoca de înflorire culturală din vremea lui Constantin Șerban Basarab vv. Țării Românești, care la 21 mai 1684 întărea mănăstirii Aninoasa moșiile, rumânii și țiganii²⁰ Originalul scris în limba română pe pergament, are inițiala și titulatura argintate și aurite.

În centrul frontispiciului bogat miniat un medalion cu stema și vulturul bicefal încadrat de două lujere de flori. De o parte și de alta inițiala cu majuscule.

Deasupra predomină miniatura cu bustul Sf. Nicolae într-un chenar dreptunghiular încadrat de flori și de 2 păsări. Textul este precedat de altă miniatură, cea a sf. Gheorghe, tot într-un chenar dreptunghiular, în picioare. Preambulul în limbile română și slavă este scris cu majuscule aurite. Pe margini, drept chenar, două linii late aurite cu argint în mijloc. Monograma în caturi, fără spațiul obișnuit din mijloc, dar cu cartuș pe mijloc, avînd semnătura autografă a domnului. Sigiliul a fost smuls și pierdut cu șnur cu tot.

¹⁸ Fiind reproduse în : N. Iorga, Op. cit., fig. 82 și 83 nu am făcut o descriere amănunțită. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Documente muntenești, pach. XXV/16.

Fig. 8.

¹⁹ Ibidem, fond M-re Dealul, II/1, Fig. 9.

²⁰ Ibidem, colecția Suluri nr. 8.

Fig. 8 Hrisovul de ctitorie al m-rii Doicești, întrunind toate elementele ornamentale, cu miniaturi expresive, de o rară frumusețe

Fig. 9 Frontispiciu cu miniaturi reprezentând pe Matei Basarab și doamna Elina

Se poate face o distincție netă între felul cum sînt ornamentate documentele din vremea lui Șerban Basarab și cele din alte cancelarii, intrucît în cancelaria acestui domn se folosește mult foița de aur care se aplică peste litere și desene. Caracteristice mai sînt inscripțiile sau intitulăția care apar în frontispiciul hrisoavelor de o parte și de alta a stemei.

La 14 mai 1622 — 7130 Radu Mihnea vv. dăruiește prietenului său Constantin Vaptista satul Frăsinetul scutit de biruri ²¹. Fiindcă acest „hrisov” este dat unui boier apropiat domnului, ornamentația este aleasă cu multă grijă.

În medalionul din frontispiciu, un corb aurit, conturnat, cu aripile desfăcute ține în cioc o cruce roșie, în părți soarele, luna și două stele cu raze aurii și roșii pe fondul albastru, pe margini o cunună din două rinduri de frunze colorate în roșu, verde, aur. De o parte și de alta cite două vignete cu culorile amintite.

Invocația simbolică și litera inițială — B (V) din formula invocației verbale sînt executate de o manieră cu totul neobișnuită, impresionantă. Înălțimea lor atinge 12 cm., echivalînd cu 12 rinduri din text. Trei grupuri de ornamente florale mult stilizate ornează crucea iar litera inițială este formată din trăsături care se împletesc, peste care s-a aplicat foița de aur. Unele spații sînt colorate în roșu, cîteva cu verde. Monograma, de aceeași înălțime este lucrată numai în aur. Semnătura autografă a domnului peste monogramă. Sigiliul lipsește.

Aprecierea binemeritată a migalei și artei cu care au fost ornate sau miniate documentele din țările românești începe să se răspîndească tot mai mult. Diecii și miniaturistii au căutat să folosească cu precădere elementul autohton prin presărarea actelor cu desene reprezentînd bogățiile animale și vegetale ale țării, atît pe cit protocolul cancelariei în acele timpuri le putea permite.

Atrăgînd atenția asupra documentelor de artă românească Ion Bianu ²² arată că : „... este o problemă din cele mai delicate și mai complicate atît de a deosebi elementele proprii naționale pe care fiecare popor le-a adus la produsele acestor acte pe lingă cele moștenite de la Bizanț, cit și de a descurga influențele străine venite din Orient sau din Occident, care s-au adăugat la elementele primitive și au contribuit la dezvoltarea lor.

Această problemă nu poate fi serios limpezită și rezolvată decît prin studiul adînc și amănunțit al documentelor”.

Luată în studiu, aceasta temă delicată și dificilă poate deschide noi perspective și poate aduce multiple satisfacții cercetătorilor care ar încerca să exploateze aceste surse de frumos, să scoată la iveală valorile minunate meșteșugite de talentații noștri strămoși, cu ale căror calități nu de puține ori ne mîndrim, ale căror strădanii le luăm și astăzi ca pildă.

²¹ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, pach. XIX/1.

²² Ion Bianu, *Documente de artă românească din manuscrise vechi*, adunate de ..., Fasc. I Evanghelia slavo-grecescă scrisă în 1429 în Mănăstirea Neamțului din Moldova, de Gabriel Monachul 1922.

RÉSUMÉ

Parmi les documents volants qui sont conservé dans les Archives Ilistoriques Centrales de Bucarest et dans antres dépôts des actes féodals de R. S. Roumanie, beaucoup d'entre eux peuvent être considérés comme véritables oeuvres d'art.

Les ornements, dont ils sont embellis, sont en général formés des motifs fleuristes, des motifs zoomorphists et des arabesques; la majorité des documents étant écrits sur parchemin, les couleurs préservent leur fraîcheur ontre les siècle.

Dans la première partie l'auteur passe en revue les opinions des hommes de science qui se sont occupés de ce thème, les influences subis par la miniature roumaine.

Pormi ces opinions il cite celle du savant N. Iorga, qui opine pour une influence simultanée de la culture bysantine et de la culture occidentale transmise à la Valachie, grâce aux relations avec Braşov et Sibiu.

Sans doute que cette idée fait naître une conception propre grâce à laquelle des écoles roumaines se créent et prospèrent pendant le voivode Matei Basarab et se développent en atteignant la perfection à la fin du XVII-eme siècle, pendant le regne de Constantin Bîln-coveanu.

Dans la deusième partie l'auteur donne des exemples des actes ornés des miniatures et il les décrit.

Il mentionne aussi que certaines parties du formulaire diplomatique doivent respecter certaines règles, comme les formules du protocol initial et du protocol final.

Mais le but de l'article est de stimuler l'étude des actes féodals aussi du point de vue des miniatures, pour qu'elles puissent servir aux côtés des célèbres miniatures des cartulaires, à l'histoire des arts.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SIGILIILOR FOLOSITE DE GUVERNUL PROVIZORIU ȘI LOCOTENENȚA DOMNEASCĂ DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (9 Iunie — 13 SEPTEMBRIE 1848)

M. DOGARU

Sărbătorirea a 120 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848, constituie un nou prilej de cercetare a tuturor materialelor documentare ce oglindesc programul de făurire a României moderne.

Importanța deosebită a evenimentelor desfășurate acum un secol și două decenii argumentează necesitatea studierii sub toate aspectele a documentelor, cuprinzând gândurile și faptele generației de atunci.

În rindurile ce urmează ne propunem să redăm concluziile obținute în urma studierii documentelor create în timpul revoluției de la 1848 sub aspectul validării lor. Vom insista în special asupra sigiliilor ce au aparținut guvernului provizoriu și locotenenței domnești din Țara Românească¹ în frământata perioadă 9 iunie — 13 septembrie 1848.

Bibliografia sigiliilor din timpul Revoluției de la 1848 este foarte restrinsă. În 1902, în volumul al III-lea al ediției de documente „Anul 1848 în Principatele Române” se publică în fotocopie sigiliul guvernului provizoriu — în a cărui inscripție este trecută data izbucnirii revoluției la Izlaz, 9 iunie 1848 — și sigiliul locotenenței domnești din 1848. În 1931 pasionatul cercetător al sigiliilor și monetelor noastre C. Moisil sublinia: „cît privește guvernul provizoriu ce s-a format în București în urma revoluției din 9 iunie 1848, el a menținut vechea stemă a țării, acvila cruciată, dar încoronată și pusă deasupra a două fascii încrucișate; Natural că această stemă — conchide C. Moisil — influențată de heraldica revoluționară franceză, n-a fost întrebuințată decît atîta timp cît a durat și guvernul provizoriu, adică pînă în septembrie 1848². În perioada care a urmat E. Virtosu³ a prezentat 3 tipuri de matrice aparținind

¹ Sigiliile organului conducător al revoluționarilor din Transilvania nu intră în obiectul comunicării de față. Prezentăm totuși sigiliul folosit de Comitetul Națiunii Române din Sibiu: forma rotundă, diametrul de 3,5 cm. În cîmp un personaj feminin în mina stîngă o balanță în mina dreaptă o ramură. Pe margine după un cerc perlat inscripția: „Comitetul Națiunei Române 16 oct. 1949”.

² C. Moisil, *Steaua României, originea și evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 21.

³ E. Virtosu, *Tipare sigilare domnești din sec. al XIX-lea (Țara Românească)* în „Studii și cercetări de numismatică” Vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 335—342.

guvernului provizoriu și locotenentei domnești insistind mai mult asupra rolului istoric al acestor instituții, redă argumentele care l-au determinat să atribuie matricea cu legenda "guvern vremelnic al Țării Românești", anului 1848, precizând caracterul literelor folosite la scrierea legendei acelor matrice, temă la care se referă și în ultima sa lucrare „Paleografia româno-chirilică”⁴ Recent sigiliul personal a lui N. Bălcescu, folosit și în timpul revoluției, a fost studiat de C. Bodea⁵.

Deoarece sigiliile folosite de guvernele revoluționare din Țara Românească, de la 1848, nu au constituit obiectul unei cercetări mai amănunțite am consider oportună studierea și prezentarea lor.

Cercetarea acestor probleme este îngreunată de faptul că în perioada menționată sigiliile se aplicau în general pe actele cu caracter solemn al căror număr este destul de redus. În afară de proclamații (și nici acestea toate) foarte puține acte emanate de la organul suprem al puterii și de la instituțiile centrale, în perioada victoriei revoluției, sînt sigilate. Mulțimea preocupărilor și a sarcinilor urgente ce au revenit guvernului provizoriu și apoi locotenentei domnești a făcut ca problemei sigilării actelor să nu i se acorde importanța cuvenită. Acest lucru este dovedit și de scrisoarea de acreditare a lui Al. C. Golescu ca agent diplomatic pe lângă guvernele Austriei și Ungariei — cu sarcina deosebit de importantă de a stabili o legătură între revoluționarii maghiari și revoluționarii români din Transilvania — care nu are sigiliu. Într-o corespondență din 9 iulie 1848 adresată lui Ștefan Golescu acesta insistă să i se trimită amprenta în ceară a sigiliului guvernului provizoriu. „Îmi mai rămîne a vă ruga — scrie Al. G. Golescu — ca îndată ce veți primi aceasta să-mi trimiteți la poșta restantă din Viena o scrisoare cuprinzînd pecetea guvernului provizoriu scoasă pe ceară tare că să pot face una asemenea la Viena și să o pot pune pe înscrisul cu care sînt acreditat, căci se cam cer astfel de formalități”⁶.

Dovadă că aspectele menționate mai sus privind folosirea sigiliilor au fost generate doar de timpul scurt în care trebuia acționat pentru rezolvarea multitudinii problemelor ce au preocupat guvernul provizoriu și locotenenta domnească, este faptul că în această perioadă s-au confecționat matrice pentru mai multe tipuri de sigilii oficiale.

De altfel conducătorii revoluției care au emis decrete speciale pentru alcătuirea steagului, modul în care trebuiau purtate eșarfele tricolore cît și noul formular al actelor nu puteau ignora această problemă.

Din aceste tipuri cel mai cunoscut și cel mai mult folosit este sigiliul rotund cu diametrul de 3 cm., avînd în cîmp acvila cruciată încoronată deasupra a 2 fașcii romane încrucișate, ținînd în ghiara dreaptă o sabie, în cea stîngă un sceptru, iar pe margine inscripția „Guvernul Provizoriu 1848 iun. 9”. În general acesta s-a aplicat în fuș negru⁷.

⁴ Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Edit. Științifică, București, 1969, p. 229.

⁵ C. Bodea, *Un sigiliu al lui Nicolae Bălcescu* în „Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R.” — vol. aprilie — mai 1965, f. 390—391.

⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1902, p. 383.

⁷ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, Biblioteca F.V. III/36; Biblioteca Centrală Universitară Iași — M. Eminescu — F.V.

Mentținerea elementului principal al stemei tradiționale a Țării Românești — acvila⁸ a fost urmarea apariției, încă de la începutul secolului, a unei concepții noi referitoare la originea păsării reprezentată în stemă. Interpretarea acesteia drept acvilă iar nu corb — corespundea cu idealurile spre înmărire și independență ale burgheziei. Pentru revoluționarii deceniului cinci al secolului trecut acvila, simbol al curajului, demnității și independenței, constituia o expresie a originii latine a poporului nostru și un argument în plus pentru demonstrarea continuității⁹.

Sigiliul acesta deși influențat de heraldica revoluționară din apusul Europei — este lucrat la un nivel care nu corespunde stadiului artei gravării și exigențelor unui sigiliu aparținând instituției supreme a țării. Lipsa de eleganță cu care a fost executată acvila — sabia din ghiara dreaptă și sceptru din ghiara stângă abia se disting, ambele fiind acoperite de aripi — proporția dintre mobilele din câmp și chiar modul în care a fost împărțit spațiul sigiliului, demonstrează nedibăcia greviorului și graba cu care a fost executat.

Celelalte tipuri de sigilii diferă de aceasta atât din punct de vedere al emblemei cât și al inscripției.

Cel de al doilea tip se prezintă astfel: rotund, în câmp acvila cruciată încoronată așezată peste două țevi de tun încrucișate. În spatele acvilei panoplie de steaguri, arme și instrumente muzicale. Sub cele două țevi de tunuri o tobă având deasupra două bețe încrucișate, iar la dreapta și stînga acestuia ghiulele dispuse 3. 2. 1. Pe margine după un cerc liniar continuu legenda: „Guvernul vremelnic al Țării Românești”. Rozeta de la începutul inscripției înlocuiește invocația simbolică din perioada anterioară.

La Arhivele Statului din București se păstrează matricea acestui sigiliu, exemplarul lucrat în incizie pentru a fi aplicat pe ceară¹⁰. Este confecționată din material dur — bronz — iar mînerul din lemn lustruit înmănșează partea metalică conținând marea. Diametrul acestei matri-

Fig. 1. Sigiliul Guvernului Provizoriu, avînd inclusă în legendă și data 1848 iunie 9, aplicat pe o proclamație din 28 iunie 1848 (mărit cu 1,5 cm.)

⁸ Ultimele cercetări au dovedit că în realitate este corb. Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, în „Revista muzeelor”, V, (1958) nr. 1, p. 6.;

⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1902, p. 505.

¹⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Sigilii, Administrative, jud. Ilfov, nr. 3032.

ce este de 3,5 cm. Modul de execuție, legenda scrisă cu litere de tipar perfect uniforme, mobilele din cîmp foarte bine incizate și fixate corect în spațiul sigiliului, este net superior primului tip.

Denumirea de guvern vremelnicesc a fost acordată de masele populare din București, guvernului ales a doua zi după abdicarea lui Bibescu, alcătuit din: mitropolitul Neofit¹¹ președinte, Ion Eliade Rădulescu, Ștefan Goleșcu, Cristian Tell, Gheorghe Magheru și Gh. Scurtu — membrii. Secretari au fost numiți N. Bălcescu, Al. G. Goleșcu (Negru), C. A. Rosetti și I. C. Brătianu.

Fig. 2. Sigiliul Guvernului Provizoriu al Țării Românești aplicat în tuș roșu pe jalba lui Constantin Ciocan contracciul vămilor, din 12 iulie 1848 (mărit cu 5 cm.).

Fig. 3. Amprenta în ceară roșie a sigiliului Guvernului Vremelnic al Țării Românești păstrat la Arhivele Statului București, colecția Sigilii (mărit cu 1 cm.).

Acest guvern își începe activitatea emitînd o perioadă acte sub ambele denumiri, impunîndu-se în cele din urmă sub denumirea de guvern provizoriu.

Probabil și datorită acestui fapt se confecționează un nou sigiliu. Acesta se deosebește de tipul descris mai sus prin următoarele elemente: în inscripție apare denumirea guvern provizoriu, în emblema acvila nu mai are coroană iar bețele de pe tobă nu mai apar¹².

Înlăturarea coroanei la acest tip era un nou pas spre întocmirea unui sigiliu corespunzător concepțiilor revoluționare. Preocupările conducătorilor Revoluției de la 1848 pentru redarea în sigilii a aspirațiilor ce-i anima sînt dovedite de faptul că un nou sigiliu cu totul deose-

¹¹ Sigiliul personal al acestuia confecționat încă din 1840; cînd a ocupat scaunul de mitropolit are următoarea înfățișare: scut oval în cîmp 2 sfinți ținînd o cruce. De sub scut radiază raze care formează o stea cu 8 colțuri. Pavilionul cu ciucuri este strîns într-o coroană deschisă în spațiu dintre colțurile stelei inițiale НЕ ОУ МТ НА СР ЕХ Neofit mitropolitul Ungrovlahiei — și data 1840. Litera ω de la Neofit este prinsă pe primul colț din dreapta iar de primul colț în stînga al stelei este legată o cruce. Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Instrucțiunii Țării Românești, dosar nr. 1457/1849, f. 44.

¹² Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Vistieria Țării Românești, dosar nr. 865/1847, p. II, f. 605, jalba lui Constantin Ciocan contracciul vămilor din Țara Românească.

bit va înlocui pe cel descris mai sus. Sigiliul noului guvern menținea principala mobilă — acvila cruciată tradițională tot fără coroană, dar înălțura de data aceasta tunurile și ghiulele. În cîmpul sigiliului acvila este așezată pe o torță cu flacăra spre dreapta, iar o ramură de măslini înflorită se încrucișează cu torța, ridicîndu-se spre stînga. Pe margine legenda : „Guvernul provisoriu a Țării Românești”. Sigiliul acesta avînd forma rotundă cu diametrul de 3,7 cm., s-a aplicat în tuș roșu de bună calitate (nu s-a întins). Mobilele din cîmp simbolizau : acvila — stema tradițională

Fig. 4. Sigiliul Guvernului Provizoriu aplicat pe decretul din 6 august 1848 semnat de N. Bălcescu, N. Crețulescu, I. Brătianu, și N. Golescu, (mărime naturală).

Fig. 5. Sigiliul Locotenentei Domnești ce întărește rezoluția din 18 august 1848 de pe jalba lui Dumitru Hara-lambie din jud. Prahova prin care se plînge împotriva arendașului jud. Dolj, Aron Florian. (mărit cu 1,5 mm.).

a țării, curajul, demnitatea ; torța — cultura, lumina ; iar, măslinul înflorit, pacea, liniștea, pe care revoluționarii de la 1848 le-au promis maselor¹³.

Locotenența domnească, compusă în cea de a doua formație, pentru a fi admisă de Suleiman Pașa, numai din 3 membri : Ion Eliade Rădulescu, Nicolae Golescu și Cristian Tell, își va confecționa o nouă matrice de sigiliu. În acest nou tip se completează emblema sigiliului anterior și cu alte elemente pline de semnificații. Astfel de torță atîrnă un cîntar, simbolizînd dreptatea iar după legenda „Locotenența domnească a Țării Românești” se introduce într-un semicerc deasupra acvilei pe rîndul al doilea cu litere mai mici deviza „Dreptate, Frăție”¹⁴. Aceasta e deviza revoluționarilor români, încă de la formarea asociației secrete „Frăția”, a cărui sens este explicat chiar de guvernul provizoriu cu ocazia stabilirii steagului : „Dreptatea, acea stea strălucitoare care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui, voiesc ca oamenii să fie mai întîi slobozi și de o potrivă și frăția acest sentiment străbun românesc leagă inimile pentru obștescul folos”¹⁵.

În mod precis pentru aceste tipuri de sigilii s-au confecționat cîte două exemplare de matrice — unul în incizie pînă a se aplica pe ceară

¹³ Bibl. Acad. Rom., colecția Foi volante nr. 129.

¹⁴ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de Interne, Administrative Vechi, dosar nr 3/1848, f 211.

¹⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, București, 1902, p. 568.

altul în excizie pentru a fi aplicat în tuș. Această practică este dovedită cu prisosință atât de amprente sigiliilor în ceară și tuș — păstrate pe acte, cât și de matricele ce se păstrează în colecția de sigilii la Arhivele Statului București¹⁶. Așa cum s-a menționat în această colecție se păstrează matricea celui de al doilea tip de sigiliu descris, exemplarul executat în incizie pentru a fi aplicat în ceară. Dar din registrul inventar al Colecției de sigilii păstrate la Arhivele Statului București¹⁷ și din actele de depuneri a sigiliilor la Arhivele Statului reiese că acesta a fost depus de Ministerul din Năuntru în 1859 în două exemplare împreună cu alte matrice importante pentru cercetările sigilografice și istoria patriei: sigiliul locotenentei domnești¹⁸, al cămăcămiei Țării Românești, al domnitorului Gheorghe Bibescu, Secretariatului statului etc. de asemenea în două exemplare, desigur unul pentru tuș, unul pentru ceară.

În 1860 la Arhiva Statului s-a depus și matricea sigiliului Ministerului Treburilor din Năuntru din perioada Revoluției de la 1848. Emblema acestui sigiliu este identică cu emblema sigiliului locotenentei domnești, cele 2 sigilii deosebindu-se doar prin inscripții care numesc instituția căreia au aparținut și prin lipsa devisei la ultimul¹⁹. Este interesant de amintit că în inventar, desigur după adresa de depunere în dreptul acestui sigiliu se menționează „găsit pe dealul Văcăreștilor”.

Încercînd să delimitez pe baza documentelor existente la Arhivele Statului București perioada în care aceste sigilii au fost folosite nu am ajuns la rezultate concludente. Rămîne ca o problemă de viitor extinderea cercetării prin depistarea tuturor documentelor existente în țară din această perioadă în vederea determinării frecvenței fiecărui tip și delimitării precise a epocii în care au fost folosite. Se impune ca o necesitate și cercetarea sigiliilor create în această perioadă de instituțiile centrale din Țara Românească cât și sigiliile personale folosite de conducătorii revoluției burghezo democratice din cele trei țări române.

RÉSUMÉ

L'article nous donne le résultat de l'étude des documents créés pendant la révolution de 1848 du point de vue de l'authentification.

On nous présente les types de sceaux employés par le for dirigent de la révolution de 1848, en s'évidenciant les préoccupations pour l'écartement des emblèmes représentant les anciennes relations (la couronne, les canons, la boulet) en introduisant en même temps des éléments neufs (les fascicules, la torche, le rameau d'olivier, la balance, symbolisant les aspirations des révolutionnaires de l'année 1848).

L'emblème du dernier type du sceau du gouvernement provisoire était d'une forme ronde avec un diamètre de 3,5 cm. ayant au centre, l'aigle traditionnel croisé non couronné s'appuyant sur une torche qui s'entrecroisait avec un rameau d'olivier fleuri symbolisant la patrie, la culture, la paix, à l'occasion de la confection du sceau de la lieutenance princière on y s'ajoute la balance, le symbole de la justice et la devise „équité, fraternité” étant ainsi imprimé un sceau correspondant à une institution révolutionnaire.

¹⁶ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Sigilii administrative și judecătorești.

¹⁷ Ibidem, Admin. jud. Ilfov, nr. 3019—3052.

¹⁸ Acum nu mai există, s-au pierdut probabil în timpul primului război mondial. vechi, dosar nr. 3/1949, f. 211.

¹⁹ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, colecția Sigilii, Administrative, jud. Ilfov nr. 5.

NICOLAE IORGA

D. IVĂNESCU

Nicolae Iorga reprezintă o personalitate marcantă a culturii naționale și universale datorită unei laborioase activități fără precedent în istoria poporului român, covârșitoare, prin uriașele resurse de energie și acumulare de cunoștințe, multilaterală, prin diversitatea domeniilor de cercetare și manifestare : istorie, istorie literară, poezie, critică, publicistică, dramaturgie, politică etc.

Pe parcursul a cinci decenii, datorită unei pregătiri permanente și multilaterale, datorită culturii sale enciclopedice, a cercetărilor efectuate, n-a rămas domeniu al istoriei universale sau naționale, ori cît de restrîns, pe care N. Iorga să nu-l fi tratat, să nu-i fi deschis noi drumuri, dînd adeseori rezolvări definitive.

Variatatea și bogăția extraordinară de material istoric folosit de autor, studiile, monografiile și publicațiile de izvoare, și în general majoritatea lucrărilor sale, au contribuit substanțial la dezvoltarea istoriografiei românești.

Folosind în scrierea istorică, metode științifice care aveau la bază o solidă informare documentară, Nicolae Iorga a dat lucrări durabile, pline de idei cu puncte de vedere originale.

Prin strălucitele sale opere, prin valoroasa sa activitate de profesor universitar și academician, prin participarea rodnică la conferințele și congresele internaționale, prin nenumărate prelegeri ținute în străinătate, Nicolae Iorga a făcut cunoscută lumii întregi istoria poporului român, rolul său în progresul omenirii.

* * *

În 1889 Nicolae Iorga, termină cursurile universitare ale Facultății de litere din Iași, doar într-un singur an, obținînd la examenul de licență cel mai înalt calificativ : magna cum laudae. Tînărul candidat a impresionat comisia examinatoare prin cunoștințele sale și a cîștigat admirația istoricului A. D. Xenopol și a profesorului Șt. Virgolici ce-l califica drept „un adevărat fenomen și ca memorie și ca putere de judecată”¹.

¹ Barbu Teodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1944, p. XVIII.

La un an după licență, în 1890, pleacă în Italia cutreerind centrele istorice ale acestei țări : Padova, Verona, Vicenza, Pisa, Venetia, Florența, Neapole, Roma și unde va reveni pentru „răbdătoare cercetări de arhivă”².

Călătoria din Italia a cărei puternică impresie o consemnează în „pagini pline de însemnarea zilnică a minunilor prin care acum ajungeam să văd multe lucruri cu totul altfel”³, curiozitatea veșnic vie, îmbinată cu o putere neobișnuită de asimilare și analiză ca de altfel contactul direct cu Delavrancea, Caragiale, și Vlahuță, au fost factorii care au contribuit la formarea intelectuală a tinărului istoric. Vara anului 1890 când a avut „atîta timp la dispoziție, atîta bucurie de a învăța de la cei mai mari oameni ai lumii . . . care a contribuit așa de larg să-mi întregască sufletul”⁴, l-a hotărît să-și continue studiile în străinătate pentru specializare.

Cu ajutorul acordat prin bursa „Iosif Nicolaescu” pleacă la Paris. Aici, paralel cu audierea cursurilor la Școala de înalte studii, începînd munca de cercetare, găsește la Biblioteca Arsenalului din Paris manuscrisul scrisorilor lui Philippe de Mézières, pentru care Nicolae Iorga își va rezerva tot mai mult timp.

Cu o deosebită pasiune pentru munca de cercetare Nicolae Iorga va încerca „să valorifice în același fel o scurtă călătorie la Roma și una tot atît de scurtă în Anglia, la Londra și Oxford”⁵.

În același timp, alături de preocupările privind istoria universală, pe care le va continua mereu, va căuta să se informeze și asupra istoriei românilor. Astfel, lucrînd la stadiul despre Philippe de Mézières, în Biblioteca Națională din Paris, găsește și unele materiale documentare privind țara noastră, „. . . și un fior de bucurie, mai străbătător decît acela care întovărășea și descoperirile cele mai neașteptate și mai frumoase în alte domenii, m-a pătruns — mărturisește N. Iorga în volumul său autobiografic — cînd între noile achiziții am găsit scrisori de ale pretenzenților noștri domnești . . .”⁶.

La Paris cercetînd arhivele și bibliotecile, luînd contact cu realitățile școlii pozitivistice franceze, ce avea în frunte pe reputații Ch. Bémont, C. Monod, Ch. Langlois, ș. a. N. Iorga a devenit adeptul acestei școli de la care a împrumutat în primul rînd metoda folosirii documentelor. În una din conferințele sale N. Iorga referindu-se la anii cînd studia la Paris spunea : „Nu numai că eram precisi, dar se lucra din greu : nu ni se dădeau certificate de complezență. Și ni se recomandă întotdeauna : culegeți documentul și țineți seama de document”⁷.

Datorită unor dificultăți ce se ivesc în legătură cu doctoratul pe care dorea să-l dea la Sorbona, Nicolae Iorga pleacă la Berlin la începutul anului 1893.

² N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. I, *Copilăria și tinerețea*, București, 1934, p. 187.

³ *Ibidem*, p. 189.

⁴ *Ibidem*, p. 190.

⁵ Eugen Stănescu, *Contribuții la biografia de istoric a lui N. Iorga*, în „Studii”, tom. 18, 1965, nr. 6, p. 1279.

⁶ N. Iorga, *O viață de om . . .*, vol. I, București, 1934, p. 233.

⁷ Idem, *Romantism și naționalism în istoriografia românească*, în „Generalități cu privire la studiile istorice”, București, 1933, p. 175.

Venit în Germania, va continua fără întârziere, în afara cursurilor universitare, cercetările de material inedit referitoare la istoria națională începută în Franța.

În puținul timp cît a stat la Berlin, a copiat „ceea ce ne privește din corespondența ambasadurilor prusieni la Constantinopol, precum și cea de la Petersburg, în timp de război cu turcii, adăugind și altele culese din alte fonduri, am transcris apoi toată corespondența consulară prusiană din Iași și București pînă la 1830”⁸.

Constatînd „goana după inedit”⁹ Nicolae Iorga scotocește în arhivele din Lipsca, Drezda, München, Nürnberg, scoțînd la iveală izvoarele necesare pentru studiile ce-l interesau atît de mult. De asemenea continuă să colaboreze, atît timp cît se afla în străinătate, la publicațiile din patrie cît și la cele străine ca : „Revue Historique” și „La Grande Encyclopédie”.

În 1893, după ce obține la Lipsca doctoratul cu lucrarea „Thomas III marquis de Saluces”¹⁰ și diploma Școlii de înalte studii din Paris cu „Philippe de Mézières (1327—1405 et la croisade du XIV-e siècle”¹¹, Nicolae Iorga va continua cu și mai multă pasiune „în căutarea lucrărilor nouă despre acel trecut românesc pe care din inimă îl doream tot mai mare, capabil să-și găsească un rol, cunoscut și recunoscut de toți, în vastul cuprins al istoriei universale”¹².

Conștient de faptul că informația istorică este foarte săracă, pentru a întocmi studii valoroase, a simțit nevoia de a stringe, din arhivele Europei, tot ce era legat de trecutul nostru istoric. „E ceea ce am făcut vreo douăzeci de ani — arată N. Iorga — în care timp în țara mea, ajunsesse să se spună : acest om e incapabil să facă altceva decît să publice documente. Și trebuia să o fac pentru că informația era încă atît de restrînsă, încît a se risca în istorisiri, a scrie pagini de istorie asupra acelora pe care le avea la îndemînă, era muncă zadarnică”¹³.

Reluînd acțiunea începută încă din anii studenției, prin cercetările întreprinse în arhivele din Innsbruck, Viena, Verona, Veneția, Milano, Florența, Genova și apoi în arhivele din țară, N. Iorga reușește să publice masive colecții de documente, cuprinzînd informații variate, ce vor sta la baza lucrărilor sale viitoare. Printre primele lucruri de acest gen sînt cele trei volume de : „Acte și fragmente cu privire la istoria românilor” — rod al cercetărilor sale în arhive — publicate în anii 1895—1897, în prefața cărora Nicolae Iorga arăta că „dacă istoriografia română n-a luat un puternic avînt în anii din urmă, aceasta se datorește în parte și lipsei materialelor. Materialele acestea au început încet, dar continuu, a fi scoase la lumină și publicate”¹⁴, amintind în același timp că „publi-

⁸ Idem, *Despre adunarea și tipizarea izvoarelor relative la istoria românilor*, în „Prinos lui A. D. Sturza la împlinirea celor 70 de ani”, București, 1903, p. 117—118.

⁹ Idem, *O viață de om...*, vol. I, București, 1934, p. 238.

¹⁰ Idem, *Thomas III marquis de Saluces*, Paris, 1893.

¹¹ Idem, *Philippe de Mézières (1327—1405) et la croisade du XIV-e siècle*, Paris, 1896.

¹² Idem, *O viață de om...*, vol. I, București, 1934, p. 240.

¹³ Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1933, p. 175.

¹⁴ Idem, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895, p. III.

cația de astăzi e numai o parte din aceea, cu mult mai întinsă la care lucrez” și care va forma „urmarea volumelor de față”¹⁵.

Tot în 1895 prezintă Academiei rapoartele consulare prusiene pentru a fi publicate în volumul X din cunoscuta colecție Hurmuzaki, începînd cu această seria celor șapte volume referitoare la istoria noastră în perioada secolelor XVI-XVIII.

În această acțiune de depistare, studiere și publicare a documentelor străine și interne, Nicolae Iorga a fost încurajat de fostul său profesor de la Iași, A. D. Xenopol, care, în revista condusă de dînsul seria: „Iată o activitate care face onoare numelui românesc și pentru care țara noastră trebuie să fie recunoscătoare d-lui N. Iorga”¹⁶.

În primii ani după ce întors de la studii este numit ca profesor la Universitatea din București, N. Iorga va pleca deseori în străinătate „urmărind răscolirea materialului privitor la istoria românilor, în acele depozite din Apus unde știam că se mai ascund încă atîtea comori nedescoperite”¹⁷. Edificatoare în acest sens este corespondența sa cu Ion Bogdan¹⁸ din anii 1897—1915 perioadă în care cercetează arhivele italiene, grecești, turcești, germane, austriece, daneze, ungare și franceze, adunînd mereu documente și scriînd studii. Aceeași muncă de cercetare și de schimbare a vechilor obișnuințe se întîlnește și în prezentarea cursurilor sale universitare pentru care răscolește „o serie de cronici și documente contemporane”¹⁹. Această sete de a cunoaște ca și interesul pentru ceea ce privea poporul nostru „l-a făcut să se amestece în toate domeniile istorice, de la manifestările de civilizație preistorică pînă la evenimentele contemporane, și să aleagă din istoria românilor tot ce se putea integra în istoria universală”²⁰.

După ce a cercetat mai multe din arhivele țărilor europene, culegînd și publicînd, o informație aproape nemărginită cu acea curiozitate științifică ce-l caracteriza, va studia și arhivele din țara noastră, iar aceeașă recoltă, deosebit de bogată cuprinzînd materiale interne și externe însoțite de ample monografii, o va publica în cele 30 de volume de „Studii și documente cu privire la istoria românilor” (1900—1916).

Colecția de „Studii și documente” — rezultat al fructuoaselor sale investigații, atît de necesare studiilor istorice — avea drept scop de a pune la dispoziția specialiștilor, uriașul material inedit răsîndit în diferite locuri.

Merită menționate greutățile întîmpinate și efortul depus de N. Iorga pentru stringerea acestor documente atît de importante. Aflîndu-se la Sibiu, găsește interesanta corespondență privind compania grecească de comerț, ce va forma conținutul volumului XII din „Studii și documente cu privire la istoria românilor”, pentru care: „am stat multe zile, aproape nemîncat și cu o luminarică lingă mine, în lungi ceasuri ale

¹⁵ *Ibidem*, p. IV.

¹⁶ „Arhiva”, Iași, 1894, p. 452—453.

¹⁷ N. Iorga, *O viață de om...*, vol. I, București, 1934, p. 280.

¹⁸ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, București, 1936, p. 56—189.

¹⁹ N. Iorga, *O viață de om...*, vol. I, București, 1934, p. 274.

²⁰ A. Oțetea, *N. Iorga istoric al românilor*, în „Studii”, tom. 18, 1965, nr. 6, p. 1216.

noptii", scoțind la lumină acest material „de cel mai mare folos pentru reconstituirea unei vieți a neamului în acele părți”²¹.

Tot la Sibiu, la Biserica din Groapă, descoperă material documentar important din punct de vedere al relațiilor economice în secolul al XVIII-lea, provenit de la Hagi Constantin Pop, pe care-l va cuprinde în volumul VIII al aceleiași colecții. „Și mare mi-a fost mirarea și bucuria — spune N. Iorga — când am găsit acolo întreaga corespondență, purtată atâtea decenii, de pe la 1760 înainte cu atîta lume, mai ales boieri, clerici, negustori de peste munți a bogatului negustor sibian Hagi Constantin Pop”²². La fel de prețioasă era găsirea arhivei, unei mari gospodării oltene de pe vremea Eteriei și a scrisorilor lui T. Vladimirescu, în grajdurile părăsite ale familiei Glagoveanu din Craiova, ce vor fi cuprinse și ele într-un volum din „Studii și documente”²³. Iar în podul casei Brincoveanu „dintr-un gros strat de praf îngrămădit de vreo 50 de ani”²⁴ scoate arhiva mănăstirii Hurezu, interesantă prin datele referitoare la exploatarea moșiilor mănăstirești. În afară de cele arătate mai sus colecția mai cuprinde printre altele și documentele descoperite în arhivele din Budapesta²⁵, scrisorile românești din arhiva orașenească a Brașovului²⁶, corespondența polonă de la Königsberg, Danzig, corespondența olandeză din Constantinopol, acte privitoare la comerțul românesc cu Lembergul²⁷ etc. De asemenea nu trebuie omise cercetările pe care Nicolae Iorga le făcuse în 1899 la arhivele Bistriței, Brașovului, Blajului și Sibiului iar rezultatele lor vor fi publicate în cele două volume de „Documente românești din arhivele Bistriței” și „Socotelile Brașovului și ale Sibiului”.

O atenție deosebită a acordat N. Iorga studierii trecutului istoric al românilor din Transilvania. Numai simpla enumerare a arhivelor transilvănene pe care le-a cercetat și a materialelor publicate din aceste arhive ar crea o impresie deosebită asupra contribuțiilor sale la cunoașterea acestui trecut. Acela însă care a înțeles mai bine ca oricine ce bogăție imensă de informație istorică cuprind aceste arhive — sublinia în 1941 Ștefan Meteș — a fost fără îndoială în veci regretatul învățat Nicolae Iorga”²⁸. Dar N. Iorga a fost alături de transilvăneni nu numai prin cercetarea istoriei românilor din această parte a țării ci prin întreaga sa activitate îndreptată spre realizarea visului de veacuri a tuturor românilor, unitatea națională. Și nu este întâmplător publicarea în 1915 a celor două volume din „Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria”, în momentul în care toți românii de pretutindeni luptau pentru înfăptuirea acestui ideal.

²¹ N. Iorga, *O viață de om...*; *Lupta*, vol. II, București, 1934, p. 38.

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ Idem, *Studii și documente*, vol. VIII, București, 1906.

²⁴ Idem, *O viață de om...*, vol. II, București, 1934, p. 41.

²⁵ Idem, *Legăturile Principatelor române cu Ardealul de la 1601–1690*, în „Studii și documente”, vol. IV, București, 1902.

²⁶ Idem, *Brașevul și românii. Scrisori și lămuriri*, în „Studii și documente”, vol. X, București, 1905.

²⁷ Idem, *Acte strinse din arhivele Galitiei, vechii Prusii și Țările de Jos*, vol. XXIII, București, 1913.

²⁸ Ștefan Meteș, *Nicolae Iorga și arhivele din Transilvania și Ungaria*, în „Revista Arhivelor”, an IV, nr. 2, București, 1941, p. 214.

Participarea sa efectivă la viața științifică românească îl face cunoscut printre deținătorii de documente, descendenți ai unor familii domnitoare — Cantacuzino, Callimachi, Brîncoveanu, Știrbei, Bibescu — ce-i vor pune la dispoziție arhivele lor particulare, interesante din punct de vedere economic, social și politic și pe care Nicolae Iorga le va valorifica și publica.

În acest fel apar cele două volume de „Documente privitoare la familia Callimachi” în care N. Iorga publică un număr mare de acte privitoare la această familie, rezultat al cercetărilor sale în arhivele germane, daneze, olandeze, suedeze cit și în arhiva particulară a lui Al. Callimachi, cu scopul de a „pune unele lucruri în lumină nouă”²⁹ Sub aceeași formă apar „Documentele privitoare la familia Cantacuzino”³⁰, cuprinzând acte de o deosebită însemnătate, iar la scurt timp și o istorie a acestei familii intitulate, „Despre Cantacuzini”³¹, bazată pe documente inedite din arhiva lui C. Gr. Cantacuzino. Făcînd dovada muncii sale neobișnuite, în aceeași perioadă, Nicolae Iorga publică volumul de „Documente cu privire la Constantin — Vodă Brîncoveanu”³², bogat în însemnări din țară, dar mai ales cu multe rapoarte din corespondențele străine „care de ani de zile așteptau să iasă la lumină”³³, iar în 1904 volumele de documente privitoare la domnia lui Barbu Știrbei, compuse din corespondență cu străinătatea orînduită pe țări, rapoarte consulare franceze și un studiu asupra domniei, pentru „a da adevărului mijlocul de a se impune”³⁴, completează seria lucrărilor de acest fel, referitoare la izvoarele istoriei românilor.

Continuîndu-și cercetările de arhivă, Nicolae Iorga a cutreerat toate ținuturile României. în aceste călătorii, în care „n-a fost vale, n-a fost povîrniș de deal, n-a fost colț de lume unde să nu fi pătruns”³⁵, a făcut nu numai numeroase cercetări de arhivă dar a cunoscut personal întregul pămînt locuit de români, aflat atunci în mare parte sub stăpînire străină. Rezultatele acestor călătorii i-au permis să-și facă o părere de ansamblu fidelă, asupra realității existente și în acealți timp să publice în cărțile³⁶ sale un material foarte util pentru viitoarele lucrări asupra istoriei naționale. Pasiunea de cercetărilor și dragostea față de trecut l-au îndemnat să se oprească în fiecare oraș și în fiecare sat pentru că așa cum spunea N. Iorga „fiece loc de pe pămînt are o poveste a lui, dar trebuie să tragi bine cu urechea ca s-o auzi, și trebuie și un dram de iubire ca s-o înțelegi”³⁷.

²⁹ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903, p. V.

³⁰ Idem, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 360.

³¹ Idem, *Despre Cantacuzini*, 3 vol., București, 1902.

³² Idem, *Documente cu privire la Constantin-Vodă Brîncoveanu*, București, 1901.

³³ Idem, *O viață de om...*, vol. II, București, 1934, p. 32.

³⁴ Idem, *Correspondența lui Știrbei Vodă*, București, 1904, p. IX.

³⁵ Idem, *O viață de om...*, vol. II, București, 1934, p. 56.

³⁶ Idem, *Sale și preoți din Ardeal*, București, 1902, *Sale și mănăstiri din România*, București, 1905, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904, *Inscripții din bisericile României*, 2 vol., București, 1905, *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească*, București, 1906, 2 vol., *Scrisori și inscripții ardelenice și maramureșene*, 2 vol., București, 1906.

³⁷ Idem, *O viață de om...*, vol. II, București, 1934, p. 52.

O contribuție de seamă a adus Nicolae Iorga prin participarea sa valoroasă la publicațiile Academiei Române — Memoriile secțiunii istorice — unde a colaborat cu numeroase observații, adăugiri, corespondențe diplomatice, contribuții, toate având la bază materialul găsit în arhivele interne sau străine.

De asemenea nu trebui uitat rolul pe care l-a jucat „Revista istorică” scoase de Nicolae Iorga în anul 1915. În cuprinsul ei se aflau numeroase relatări de călătorie, rapoarte diplomatice, inscripții, studii istorice și mai ales publicări de documente.

Scopul revistei era bine precizat în articolul introductiv al numărului unu, în care se arată că, ea trebuie să cuprindă „... fondul original, descoperirea care trebuie semnalată fără zăbavă, ideia generatoare care se cere a fi răspândită neapărat, orientarea folositoare pentru alții, în demnitatea cercetării într-un anumit sens. Rămâne materialul mărunț, care nu poate da un volum și nu poate sprijini prin valoarea sa un studiu mai întins. Rămâne informația bibliografică și câte lucruri de mare folos nu zac în saltare, unde se uită și se pierd”³⁸.

Apariția „Revistei istorice” a fost primită cu deosebită satisfacție de specialiști, iar unul dintre ei, Ion Bogdan, apucând cuvintele introductive afirma că „nu este unul pe care să nu-l subscriu și eu, cu convingerea că subscriem cel mai bun plan, cele mai bune intenții și cel mai bun mijloc de a le realiza, în marginile puținței noastre, printr-o revistă istorică”³⁹.

Aceste cercetări intense în arhive, care însemnau nenumărate publicații de documente, studii și monografii, porneau de la certa convingere că „nu există nici o istorie a cărei reconstrucție să fie mai imperios cerută decât istoria poporului meu”⁴⁰. Pentru a scrie istoria românilor N. Iorga a început cu ceea ce se cerea mai urgent: publicarea materialului informativ. Cele 30 de volume de studii și documente, cele 7 volume din colecția Hurmuzaki, „Acte și fragmente”, 3 volume, „Documente privitoare la familiile domnitoare”, alături de publicațiile din „Memoriile Academiei Române” și „Revista istorică”, sau „Revue historique de sud-est europeen” enumerând doar principalele lucrări de acest gen, cuprindeau documente cu privire la întregi perioade din istoria noastră și au constituit „adevărate pietre de temelie la clădirea unei istorii a românilor”⁴¹.

Imensul material adunat din arhivele Europei, arhivele publice din țară, arhivele particulare, biblioteci și biserici, ofereau lui Nicolae Iorga posibilitatea de a scrie istoria națională „Toată această informație nouă, culeasă la fața locului — spunea N. Iorga — îmi dădea curajul care-mi lipsea atîta vreme, de a încerca să reunesc în priveliști de ansamblu observațiile mele, întregindu-le cu ce cuprindeau izvoarele încă nestudiate sau văzute numai în treacăt”⁴². Pe baza acestor materiale noi,

³⁸ Idem, *Cuvinte introductive*, în „Revista istorică”, București, nr. 1, 1915, p. 2—3.

³⁹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, București, 1936, p. 189.

⁴⁰ N. Iorga, *Opinions sinceres. La vie intellectuell des Roumains en 1899*, București, 1899, p. 42.

⁴¹ Gh. I. Brătianu, *Nicolae Iorga istoric al românilor*, Academia Română. Discursuri de recepțiune. LXXXI, București, 1943, p. 7.

⁴² N. Iorga, *Orizonturile mele...*, vol. II, București, 1934, p. 68—79.

datorită unor munci pline de răbdare și pasiune, prin cercetarea obiectivă a faptelor, N. Iorga a creat remarcabile opere de sinteză. În domeniul economic a scris „Istoria comerțului românesc”, în cel literar „Istoria literaturii românești”, pentru cel artistic „Histoire de l'art Roumain” și „Istoria armatei românești” pentru domeniul militar.

În 1905, avînd la dispoziție uriașul material documentar adunat, publică în limba germană, „Istoria poporului român în cadrul formațiunilor sale statale” (Geschichte des Rumanischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen — Gotha 1905) scrisă pentru colecția de la Gotha — Geschichte der Europäischen Staaten — la cererea fostului său profesor din Lipsca, Karl Lamprecht.

În corespondența purtată cu Karl Lamprecht, Nicolae Iorga propunea ca acel care va scrie o istorie a românilor trebuie să dea „ceva nou” după „o revizuire a izvoarelor”⁴³, dovedind încă odată că numai pe baza unei documentații științifice se poate scrie o asemenea istorie.

Prezentînd — în cele două volume — istoria românilor prin prisma dezvoltării economice și culturale, a evoluției instituțiilor, și încadrînd istoria politică în ansamblul general al dezvoltării umane, lucrarea sa reprezintă o primă sinteză a istoriei românilor și constituia la apariția ei un mare pas înainte a istoriografiei românești. Înlăturînd tiparele tradiționale a dat o lucrare valoroasă și originală prin sistemul de organizare și expunere a materialului, prin ideile enunțate.

Referindu-se la această lucrare și relevînd rolul informației documentare A. Oțetea arată că: „Din îmbinarea efortului neînterupt de a lărgi informația documentară cu permanenta reflecție asupra fenomenului istoric românesc s-au cristalizat și desprins ideile fundamentale ale lui N. Iorga în domeniul istoriei naționale”⁴⁴.

Această istorie a românilor scrisă de N. Iorga a fost apreciată în străinătate ca una din cele mai bune lucrări ale colecției ei de la Gotha, considerată de C. Jirecek ca „prima istorie a națiunii dumneavoastră, întemeiată pe baze solide așa cum o cere știința istoricului modern”⁴⁵ și despre care, Ion Bogdan, avînd numai cuvinte de laudă, menționa că e „de prisos să mai scriu și eu sau alții ca mine istorie românească după ce ai scris-o tu așa că nu mai poate nimeni să adauge nimic”⁴⁶.

După 15 ani, în 1920, Nicolae Iorga alcătuiește o nouă sinteză de această dată în limba franceză, „Histoire des Roumains et de leur civilisation” (Paris 1920) care s-a bucurat de o și mai largă popularitate, fiind tradusă în mai multe limbi. Prezentînd dezvoltarea social-politică a țărilor române, această lucrare reprezintă o piatră de hotar spre o perioadă avansată a muncii de creație a lui N. Iorga.

O mare parte din publicațiile sale, ca și cea amintită mai sus, au văzut lumina tiparului în limbi străine, contribuind din plin la răspîndirea în străinătate a cunoștințelor de istorie și de cultură națională, N. Iorga ajungînd „cel mai acreditat ambasador — cum îl numește Perpessicius — al spiritualității românești”⁴⁷.

⁴³ *Ibidem*, p. 88.

⁴⁴ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 1220.

⁴⁵ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. VIII, București, 1939, p. 285.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. VII, București, 1936, p. 105.

⁴⁷ Perpessicius, *Mențiuni critice*, vol. III, București, 1936, p. 359.

Ultima lucrare de acest gen, *Istoria românilor*” (București, 1935—1939, 10 vol.), reprezintă rezultatul întregii activități de istoric. Din această operă, sprijinită pe tot materialul documentar cunoscut de autor, se desprind ideile de bază ale concepției sale asupra formării poporului și a limbi române. Prezintă cei trei factori permanenți: pământul, neamul și ideea, Nicolae Iorga a subliniat rolul important al legăturilor continue ce au existat între românii de pe ambele versante ale Carpaților, a relevat importanța elementului cultural și rolul jucat de dezvoltarea instituțiilor la români, a integrat dezvoltarea poporului român în ansamblul dezvoltării universale a popoarelor. Această lucrare „poartă pecetea definitivă a gândirii și puterii sale de creație ... și ea reprezintă în cadrul vechii istoriografii române cea mai largă înfățișare a trecutului nostru, o adevărată mare istorie românească, în care s-au vărsat fluviile tuturor colecțiilor de documente, cunoscute pînă în momentul redactării sale”⁴⁸.

Operele sale erau rezultatul cercetării unui trecut de atîtea secole și N. Iorga a înțeles rolul pe care îl are studiarea acestui trecut atît de frămîntat, pentru popor ca al nostru care a dat dovadă de nenumărate sacrificii pentru a-și apăra pământul strămoșesc. „Sînt popoare — spunea Iorga — care nu trebuia niciodată să piardă din vedere trecutul lor, care trebuie să caute aici fără încetare inspirațiile și speranțele. Noi sîntem dintre aceste popoare”⁴⁹.

Înțelegînd misiunea sa de istoric N. Iorga arată că: „A scrie istoria e o datorie pentru omenire, a o adăugi cu ce-ai aflat e o obligație pentru fiecare”⁵⁰ și conform acestui principiu a „adăugat” istoriei poporului român nenumărate pagini. Aceste pagini ce constituie un adevărat tezaur de idei și de fapte, rezultat al unei activități laborioase fără precedent, au fundamentul format din imensa masă de documente trecute prin fața istoricului. „Meritul incontestabil, nepieritor rămîne în opera istorică a lui N. Iorga — arăta acad. Daicoviciu în rîndurile închinete memoriei lui N. Iorga — că ea se bazează pe un extraordinar material documentar, depistat, descifrat și interpretat de el însuși”⁵¹.

În întreaga noastră istorie nu a rămas problemă la care N. Iorga să nu-și fi spus cuvîntul, să n-o trateze pînă în cele mai mici amănunte sau cel puțin să trateze jaloanele principale.

Cronicar desăvîrșit al timpului său, a scris numeroase studii asupra evenimentelor petrecute: 1907, războaiele balcanice, primul război mondial, anul 1918, etc. pentru că așa după cum afirma „Scrișul istoriei ... nu se poate izola, nu trebuie să se izoleze de viața care gîlguie, influențează, cere, impune”⁵².

Studiile lui N. Iorga ce porneau de la cunoașterea documentelor și a realității contemporane nu aveau numai un scop științific ci trebuiau

⁴⁸ Vasile Netca, *Nicolae Iorga istoric al unității naționale*, în „Studii”, tom. 18, 1965, nr. 6, p. 1413.

⁴⁹ N. Iorga, *Opinions sinceres, La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, București, 1899, p. 108.

⁵⁰ Idem, *Orizonturile mele...*, vol. I. București, 1934, p. 3.

⁵¹ C. Daicoviciu, *In memoriam*, din „Tribuna”, an IX, nr. 47, (460), din 25 noiembrie 1965.

⁵² N. Iorga, *Orizonturile mele...*, vol. II. București, 1934, p. 97.

să aducă și „... un folos în marea luptă pe care o duce omenirea pentru drept, și unele popoare pentru însăși existența lor”⁵³.

Spre sfârșitul vieții sale, după o acumulare de cunoștințe rar întâlnită și o experiență îndelungată de cercetător al istoriei naționale și universale, cunosător recunoscut al unei variate documentații și autor al unui nesfârșit număr de lucrări, N. Iorga, a întrevăzut rolul pe care-l are materialismul istoric ca metodă de cercetare. În una din lucrările sale, publicată în 1939 istoricul arăta : „Cu toate acestea, într-o vreme dominată de idei abstracte și în care materialismul istoric refuzat atîta vreme de spiritele capabile de a vedea lucrurile întreg și sintetic, apare acuma ca îndemnătorul multor acțiuni și creatorul multor situații ...”⁵⁴. N. Iorga a ajuns la această concluzie atît de valoroasă datorită simțului său de istorie, a lucrărilor sale de sinteză asupra omenirii și a evenimentelor contemporane care se precipitau în această perioadă.

Necesitățile catedrei de istorie universală cit și o curiozitate mereu nouă l-au făcut pe N. Iorga ca în decursul cercetărilor sale prin arhivele din țară și străinătate, concomitent cu preocupările de istorie națională să strîngă și un însemnat material documentar privind istoria universală. Reluînd vechea temă, cu care obținuse diploma Școlii de înalte studii din Paris referitoare la Philippe de Mézières și cruciatele, N. Iorga întocmește o bogată colecție de documente — 6 vol. — referitoare la istoria cruciatelor în sec. al XV-lea „Notes et extraits pour servir de l'Histoire des croisades au XV siècle”) iar mai tîrziu o „Istorie a cruciatelor” (Paris 1924). Referitor la această problemă Nicolae Iorga a publicat din bogata sa recoltă de documente și cunoștințe cîteva lucrări referitoare la statele întemeiate de cruciați pe teritoriile ocupate în Mediterana răsăriteană; „Franța în Cipru” (1931), „Rodosul ospitalierilor” (1931), Franța din Constantinopol” și „Moreea” (1935).

Cercetînd cronicile bizantine pentru istoria românilor N. Iorga scoate din ele „tot ce poate servi pentru o istorie sprijinită pe izvoare a imperiului bizantin însuși”⁵⁵ pe care o va publica⁵⁶ în 1907, prin intermediul arhivistului Horatio Brown în colecția Dent din Londra. După această lucrare, bine primită în cercurile științifice din străinătate, studiul Bizanțului va deveni o frecventă preocupare în activitatea de istoric a lui N. Iorga. Din inițiativa sa în 1924 se deschide la București primul Congres internațional de bizantinologie iar N. Iorga reușește să se impună în acest domeniu prin numeroasele sale studii pe care le scrie, prin ciclul de conferințe ținut la Sorbona și mai ales prin cele două sinteze : „Histoire de la vie byzantine” (3 vol. București, 1934) bazată pe o cercetare intensă a izvoarelor și „Bizance après Byzance” (București 1935).

Lucrările lui N. Iorga asupra istoriei cruciatelor și a Bizanțului cercetările sale referitoare la întinderea Imperiului turcesc asupra țărilor

⁵³ Idem, *Ce înseamnă astăzi concepția istorică*, Vălenii de Munte, 1939, p. 1.

⁵⁴ Idem, *Necesitatea cunoștințelor istorice*, Vălenii de Munte, 1939, p. 3.

⁵⁵ Idem, *Orizonturile mele...*, vol. II, București, 1934, p. 92.

⁵⁶ Idem, *The Byzantine Empire*, Londra, 1907.

române, cit și documentația strinsă din arhive⁵⁷ l-au îndemnat pe N. Iorga să scrie o istorie a Imperiului otoman.

Istoria imperiului otoman⁵⁸ concepută după o cunoaștere temeinică a izvoarelor, tratează în cele cinci volume, istoria poporului turc de la primele triburi turcești din perioada preislamică pînă la decăderea Imperiului otoman în secolul al XVIII-lea. Cu toate lipsurile pe care le poate avea o asemenea lucrare de ansamblu, ea a rămas pînă astăzi pentru istorici, principală sursă de informare asupra acestui capitol din istoria lumii. Opera, apreciată în străinătate, de toată lumea științifică apuseană, aducînd cele mai multe elogiuri autorului, care stăpînește ca nimeni altul toate izvoarele apusene și slave referitoare la Peninsula Balcanică⁵⁹, l-a consacrat pe N. Iorga în rîndul celor mai temeinici cunoscători ai istoriei universale.

O latură a activității științifice a lui N. Iorga a fost cercetarea istoriei popoarelor din sud-estul Europei. Prezintă, în studiile sale, istoria popoarelor balcanice și dunărene ca o unitate firească datorită elementele comune existente în dezvoltarea lor, N. Iorga a înființat în 1914 Institutul de studii sud-est europene și odată cu acesta și periodicul „Bulletin de l'Institut pour l'étude de sud-est européen” — transformat în 1924 în „Revue historique de sud-est européen” — care publică izvoare, studii și note în legătură cu această regiune a Europei. Necesitatea creării unui asemenea institut și rolul său erau arătate de N. Iorga încă din 1911: „Un institut de studii pentru Europa sud-orientală aici în București bine organizat și condus cum trebuie, ar putea fi în ordinea științifică înția afirmare a drepturilor noastre”⁶⁰. O lucrare originală, întocmită pe o bună cunoaștere a istoriei popoarelor balcanice este „Le caractère commun des institutions de sud-est de l'Europe” (Paris 1920) referitoare la studiul comparat al instituțiilor din sud-estul Europei.

Recunoscut o personalitate științifică de talie mondială datorită meritelor sale în studiul istoriei popoarelor din Europa Centrală, sud-estică „Nicolae Iorga aparține înainte de toate ca istoric lumii internaționale, care l-a prețuit și în care a fost unul din bizantinistii de frunte și un medievist dintre cei mai mari”⁶¹.

* *

La baza operei lui N. Iorga, a stat totdeauna documentul și nu se putea ca acest cercetător perseverent al arhivelor, prin fața căruia au trecut zeci de mii de materiale arhivistice, să nu-și oprească privirea asupra modului lor de conservare, să nu vadă ce se face pentru arhive și cum sînt păstrate arhivele și mai ales care este rolul instituției Arhivelor Statului.

⁵⁷ „Într-o călătorie nouă la Veneția... continuasem după 1433 și pînă la epoca lui Soliman cel Mare, culegerea documentelor privitoare la raporturile cu orientul, recoltă care-mi va fi de mare folos pentru o istorie a Imperiului otoman” (N. Iorga, *Orizonturile mele...*, București, 1934, p. 36).

⁵⁸ N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, (5 vol. Gotha, 1908—1913).

⁵⁹ Șt. Meteș, *Viața și activitatea lui N. Iorga*, București, 1913, p. XXV.

⁶⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 94.

⁶¹ N. Bănescu, *Nicolae Iorga. Elogiu academic*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria III-a, tom. XXII, Mem. 19, București, 1941, p. 15.

N. Iorga considera documentul „nu ca un obiect de discuții abstracte sau ca un prilej de a născoci fantasme personale... ci ca un glas viu străbătînd pînă la noi din trecut, ca o protestare de revoltă, ca un îndemn la luptă, alteori ca o șoaptă de păreri de rău mărturisite, să ascultăm”⁶².

Pentru a putea avea o istorie adevărată, pentru a putea înțelege cum au trăit oamenii de-a lungul secolelor și relațiile dintre ei, N. Iorga recomandă să se apeleze la document pentru că „... ce comoară de informații, de note asupra altor vremuri poate cuprinde așa o fărîmă de hîrtie îngălbenită...”⁶³. Descifrînd tainele documentului istoricului vedea în „bucata de pergament” sau de „hîrtie îngălbenită” mijlocul prin care putem obține „viziunea unei lumi dispărute”⁶⁴.

Toate categoriile de documente sînt la fel de folositoare pentru un istoric; foile de zestre sau inventarul averii unei moșii, registrele de negustori sau socotelile cetăților, pentru că „din toate acestea se înțelege mai deplin istoria parcă te simți că ai trăit în familiaritatea acestor oameni”⁶⁵. Pe baza unor documentații de tot felul pe care o strînge și o interpretează N. Iorga însușește evenimentele și figurile proeminente ale trecutului dîndu-le viață și devenind în același timp un contemporan al lor.

Precizînd misiunea generațiilor viitoare de istorici ce vor cerceta trecutul istoric al poporului nostru și vor revoluționa știința istorică N. Iorga conchidea că este necesară consultarea tuturor izvoarelor „dar mai ales se va căuta în sutele de mii de documente, care trebuie centralizate în originale sau copii, clasate și puse comod la dispoziția cercetătorilor pregătiți”⁶⁶. Aceste „bucăți de pergament sau de hîrtie pe care mina străbunilor a scris istoria timpurilor dispărute”⁶⁷ atît de folositoare pentru istoria națională trebuiau „căutate cu pietate”, „clasate cu zel”, „păstrate cu scrupulozitate” și „depozitate în palate”.

De altfel, în întreaga sa activitate, N. Iorga a dus o adevărată campanie — prin presă, radio, conferințe — pentru salvarea de la distrugere a materialului arhivistice.

Astfel într-o conferință ținută la radio intitulată „Ce e o hîrtie veche” N. Iorga arată: „În toate suferim de două mari neajunsuri: neglijența și disprețul. Lăsăm să decadă, să se distrugă atîtea bunuri a căror importanță n-ar fi greu să o înțelegem, dacă ne-am opri un singur moment asupra lor... Așa s-a procedat și ca neglijență și ca dispreț față de hîrtia veche, spre a cărei valoare, uneori și sfîntenie, vreau să chem atenția iubitoare și respectuoasă a celor care mă ascultă”⁶⁸. Condamnînd această acțiune de risipire a unor documente importante, acțiuni care se perpetua de ani de zile, N. Iorga demonștra că în acest

⁶² N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 2.

⁶³ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Vălenii de Munte, 1911, p. 48.

⁶⁴ Idem, *Note critice asupra culegerilor de documente românești*, București, 1903, p. 3.

⁶⁵ Idem, *Nevoia reînnoirii cunoștințelor istorice în învățămîntul secundar*, București, 1912, p. 20.

⁶⁶ Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Vălenii de Munte, 1911, p. 76.

⁶⁷ Idem, *Opinions sinceres. La vie intellectuelle des Roumains en 1899*, București, 1899, p. 111.

⁶⁸ Idem, *Sfaturi pe întîlnerie*, vol. I, București, 1936, p. 157—158.

fel „între hîrtille care se aruncă se află uneori și ce trebuie pentru a cunoaște viața unor oameni a căror amintire face parte din tezaurul istoric al neamului nostru”⁶⁹.

Criticînd situația existentă în arhivele publice „în credința că greselile criminale de pînă acum nu se vor mai repeta”⁷⁰ în articolul „Ce s-a făcut pentru arhivele noastre” autorul răspundea că organele în drept n-au făcut nimic și n-au luat nici o măsură pentru buna păstrare a documentelor. Astfel „La Focșani, hîrtille se vindeau înainte de război prin gară; la Botoșani, o administrație imbecilă a distrus tot afară de cîteva caiete; la Ploiești, hotărîrile Tribunalului din vremea Regulamentului Organic serveau ca hîrtie de împachetat; la Galați ia cine vrea din depozite răvășite”⁷¹.

În același timp în articolul său „Noi risipitorii de cele sfinte” N. Iorga sublinia că „documentele prin care se vede întreaga viață de odinioară — și aceasta le dă sfințenia, căci nu pot întrebuița un alt cuvînt — n-au fost mai fericite ... Întregi arhive, sub cuvînt că se ajută, cine știe ce lacomă filantropie, au fost vindute cu kilogramul și această ticăloșie ... continuă fără ca autoritatea superioară să fie informată”⁷².

Căutînd cauzele acestor devastări N. Iorga ajunge la concluzia că „jaful pe care l-a făcut în ele prostia omenească și totala dezorientare a celor pe care vremea i-a pus în locuri de care nu erau vrednici nu se poate înfiera în de ajuns”⁷³. „A venit vremea ca astfel de să-l băticii să nu se mai petreacă. Se pot înlătura, cu bună socoteală, numai actele după același tipic ale vremii noastre de birocrațism banal. Tot restul merită a fi ținut cu grije și cu pietate”⁷⁴. „Societatea însăși trebuie să se mobilizeze pentru a împiedica această risipă, unică în lume” ea are datoria „să denunțe și să oprească pe acei care aruncă în vînt opera sacră a secolelor”⁷⁵.

Aceleași probleme, N. Iorga i-a dedicat un capitol — „Arhivele” — în lucrarea sa „Opinions sinceres. La vie intellectuelle des Roumains en 1899” referindu-se în mod special la instituția Arhivelor Statului din România.

Înțelegînd rolul instituției Arhivelor Statului tezaur documentar al istoriei naționale, N. Iorga nu putea fi de acord ca anumite acte publice de interes istoric să se afle în colecții particulare, în loc să fie depozitate la Arhivele Statului unde de drept ar trebui să se afle. De multe ori, arată N. Iorga, și acte de stat stau în stăpînirea unor familii, ceea ce nu este îngăduit. „Nici regele Carol I nu avea drept să rețină hîrtii de stat care trebuie să se găsească la autorități. De la o bucată de vreme trebuie virite în Arhivele publice”⁷⁶. Aceași atitudine o are

⁶⁹ *Ibidem*, p. 160.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 168.

⁷¹ Idem, *Contribuții la istoria modernă a Galaților*, în „Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III-a, tom. XII, mem. 16, p. 1.

⁷² Idem, *Sfaturi pe întunerice*, vol. I, București, 1936, p. 207, 211.

⁷³ *Ibidem*, p. 169.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 170.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 212.

⁷⁶ N. Iorga, *Conferințe și prelegeri*, vol. I, București, 1943, p. 19—20.

și față de discursurile lui I. C. Brătianu, în care se citează acte din arhiva sa particulară, „deși sînt acte publice care nu trebuiau să fie în biblioteca Brătianu, ci în Arhivele Statului”⁷⁷.

Alături de critica adusă neglijenței și desinteresului organelor conducătoare, N. Iorga n-a precupețit nici cuvintele calde de apreciere pentru „bunii păstrători ai acestor scumpe hîrtii”⁷⁸, care au meritul de a descoperi, a strînge, a da la lumină și lămuri aceste urme ale trecutului.

N. Iorga a acordat un ajutor efectiv instituției Arhivelor Statului atît la înființarea Școlii practice de arhivari și paleografi în 1927 — transformată ulterior în Școala superioară de arhivistică și paleografie — cît și prin modificările aduse în 1932 la legea de organizare a Arhivelor Statului.

La întocmirea programului de studii al Școlii de arhivari și paleografi, C. Moisil, director general al Arhivelor Statului a solicitat și „sfatul savantului nostru istoric, profesorul N. Iorga care cu toată voința ne-a dat indicațiile necesare și a primit să colaboreze la redactarea unei legi speciale pentru această școală”⁷⁹. Articolele acestei legi, privitoare la școala nou înființată, au fost incluse ulterior în legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925. Școala avea drept scop pregătirea unor cadre bine documentate și cunoscătoare, ce trebuiau să lucreze ca specialiști în Arhivele Statului. Datorită gradului de pregătire și nivelul la care se lucra, această școală se transforma în Școala superioară de arhivistică și paleografie încă din 1926, dar va fi legiferată abia în 1932 prin legea inițiată de N. Iorga privitoare la arhive.

Tot pe linia strădaniilor îndreptate spre realizarea acelor condiții care să asigure o bună păstrare și valorificare a documentelor ce formează izvorul de bază al istoriei naționale se numără și propunerile de modificare a legii Arhivelor Statului din 1925. În expunerea de motive N. Iorga arăta că „modificările ce ne propunem aici, la legea Arhivelor Statului, sînt pentru a stabili că, arhivele nu sînt niște simple depozite de acte vechi, ci institute de cercetări științifice . . .”⁸⁰. Arătînd că de la 1925 pînă în 1932 multe arhive au fost arse, vindute sau trecute peste graniță. Și astăzi barbarii distrug colecțiile de acte în care se cuprinde istoria neamului. N. Iorga cerea prin legea de față „să asigurăm și mai mult păstrarea actelor ce ne-au rămas . . . a acestor tezaure, prin care se legitimează poporul nostru în viața lumii”.

Aceste modificări făcute din inițiativa lui N. Iorga reprezentau încă una din acțiunile sale de cercetător și prețuitor al arhivelor⁸¹.

⁷⁷ Ibidem, p. 20.

⁷⁸ N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric*, vol. I, București, 1936, p. 168.

⁷⁹ C. Moisil, *Din istoria Școlii de arhivistică*, „Hrisoval” nr. 1 1941, p. 24—25.

⁸⁰ Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond „Senatul”, dosar nr. 16.362, f. 2.

⁸¹ Printre altele proiectul de lege cuprindea următoarele puncte care merită a fi menționate : „Directorul general va îngriji să publice, la anumite intervale de timp, cataloage și indici de materialul ce se găsește în Arhivele Statului din întreaga țară precum și alte scrieri ce ar înlesni cunoașterea și studierea acestui material. El va lua măsuri să redacteze o revistă oficială a Arhivelor Statului, care va trata probleme în legătură cu organizarea și funcționarea acestei instituții și va cuprinde studii și cercetări din domeniul disciplinelor științifice, ce au ca obiect de studiu documentele, peceteile și orice alt material de arhivă. Pe lângă direcțiunea generală se va înființa o școală specială de arhivistică și paleografie în scopul de a pregăti, personalul de specialiști necesari arhivelor centrale și regionale și de

N. Iorga „și-a închinat viața întreagă descifrării documentelor, pentru a crea din ele viața pe care ... sînt menite a o destăinui”⁸².

Întreaga operă a lui N. Iorga are la bază cercetările sale făcute în arhivele din țară și străinătate unde a scos un imens material documentar. Din această recoltă de material inedit a publicat volumele de documente, ce formează temelia studiilor și lucrărilor sale de istorie națională și universală.

Datorită pasiunii sale față de trecut și a intenselor sale cercetări, pentru care n-a precupețit nici timpul nici interesele personale, N. Iorga a dus o uriașă muncă pentru poporul său și în serviciul omenirii. Prin activitatea sa pe cîmpul istoriografiei românești, unde și-a adus o contribuție de neîntrecut, N. Iorga constituie un model pentru toți istoricii.

Valorificînd tezaurul documentar al țării, N. Iorga a acordat o atenție deosebită instituției Arhivelor Statului și a încercat pe tot parcursul activității sale să arate contemporanilor săi rolul acestei instituții care nu e „un simplu depozit de acte vechi ci institut de cercetări științifice”.

a răspîndi în publicul cult cunoștințele practice necesare pentru înțelegerea și studierea documentelor, pecetilor, monumentelor heraldice și miniaturistice etc., și pentru apărarea lor de distrugerii ori înstrăinare. Obiectele ce se vor preda în această școală a cărui curs complet va fi de doi ani, vor fi următoarele: arhivistica, paleografia română, paleografia latină, paleografia slavă, paleografia elină, diplomatica generală și românească, cronologia, genealogia, sigilografia, heraldica, miniaturistica, instituțiile românești, numismatica, izvoarele istoriei românilor și dreptul românesc: Arhivele Statului vor putea organiza cursuri speciale pentru funcționarii arhivelor de la autorități sau instituții publice și particulare. Aceste cursuri se vor întocmi în înțelegere și cu autorizația Ministerului Instrucțiunii și Culturii” (vezi Arh. St. Buc., Arhiva istorică centrală, fond „Senatul”, dosar, nr. 16.362, f. 2—4, v.).

⁸² N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p. 145.

SENSUL ARHIVISTIC AL UNITĂȚII DE PĂSTRARE ȘI NECESITATEA DEFINIRII ACESTUIA PENTRU ACTIVITATEA DE PRELUCRARE A MATERIALELOR DOCUMENTARE

I. MĂRCUȘ

În terminologia arhivistică curentă, între multe cuvinte și expresii referitoare la activități legate de munca cu materialele documentare a fost acceptată și larg răspândită, cuprinzând aspecte diferite, noțiunea de unitate de păstrare.

Sfera de înțeles a unității de păstrare s-ar părea că are pentru toți lucrătorii de arhivă aceleași limite. O analiză mai amănunțită a raportului dintre aceasta și alte cuvinte și expresii asemănătoare scoate în evidență necesitatea stabilirii mai exacte a accepțiunii ce trebuie dată acestei noțiuni cu multiple aplicații în munca arhivistică.

Prin dezvoltarea activității arhivistice intră în limbajul comun de specialitate termeni noi sau cei existenți primesc o mai mare răspindire, fenomen explicabil rezultat din nevoia de a acoperi acțiuni în legătură cu munca respectivă sau cu materialele cu care se lucrează.

Dezvoltarea fără precedent pe care a luat-o cercetarea științifică în țara noastră a necesitat lărgirea în mod corespunzător a bazei de informare documentare. Ca atare materialele arhivistice au început să intre în măsură mereu crescândă în circuitul științific. Date fiind însă cantitățile considerabile și importanța documentară a acestor materiale era necesar să fie luate măsurile impuse de împrejurări pentru prelucrarea acestora în mod unitar în scopul folosirii lor pe scară largă în munca de cercetare. Pe linia organizării acestei activități, Arhivele Statului au elaborat instrucțiunile cunoscute, prin care sînt reglementate principalele aspecte ale activității arhivistice, instrucțiuni care au fost apoi difuzate la toți creatorii și deținătorii de arhivă. Era firesc ca, în astfel de împrejurări, cuvinte și expresii ținînd de terminologia de specialitate să fie mult răspindite. Între acestea și unitatea de păstrare de care ne ocupăm.

În munca arhivistică se fac referiri mereu la această noțiune ca la un punct principal de sprijin și plecare pentru desfășurarea acțiunilor prin care se soluționează probleme din cele mai variate în procesul prelucrării materialelor.

Termenul de unitate de păstrare, dat în sens generic unor piese arhivistice, se aseamănă sau interferează mergînd uneori pînă la suprapunere cu alte expresii. Din aceste motive considerăm că analiza sensului acesteia

și a raportului dintre ea și alte categorii arhivistice trebuie să formeze o bază de discuție, putînd fi trase apoi unele concluzii în ceea ce privește delimitarea sensurilor. Ne găsim în fața unei situații care impune examinarea mai atentă a acestei probleme, cu atît mai mult cu cît sensul ce se dă unității de păstrare are consecințe directe asupra prelucrării, ca și asupra întocmirii și ținerii evidenței materialelor documentare și folosirii acestora.

Unitatea de păstrare este elementul component al unui fond arhivistic și în aceeași măsură al colecției arhivistice. Fondul arhivistic reprezintă un complex de materiale documentare care după formă, după modul de constituire, ca și după funcția pe care au îndeplinit-o la data cînd au fost create — ca să nu ne referim deocamdată, și la conținut — diferă unele de altele. Cu toate acestea întrebuițăm și pentru unele și pentru altele noțiunea de unitate de păstrare în sens generic.

Așa, de exemplu, un dosar se deosebește de un registru, după formă, după modul de constituire, și după funcția îndeplinită la data creării. Pe amîndouă aceste materiale le denumim unități de păstrare. S-ar putea da, desigur, și alte exemple ca : planuri, hărți, stampe, ca să amintim cîteva.

Pentru desfășurarea metodică a expunerii și o mai deplină stabilire a liniilor de urmat în discuție vom întrebuița în continuare noțiunea de unitate de păstrare, căutînd să-i desprindem caracteristicile și încercînd apoi să-i stabilim conținutul.

Forma în care ni se transmit unitățile de păstrare — ne referim, pentru exemplificare, la dosar și registru — nu poate constitui o trăsătură caracteristică a unității de păstrare. Cele două unități aduse în discuție, ca avînd mai mult evidențiate deosebiri de formă, deși prezintă mari deosebiri din acest punct de vedere, prin consensul lucrătorilor de arhivă s-a dat amîndurora denumirea de unități de păstrare. Deci forma de prezentare și transmitere nu este hotărîtoare și nici nu favorizează atribuirea denumirii. În ceea ce privește modul de constituire, constatăm și din acest punct de vedere deosebiri esențiale. Într-adevăr, ca să păstrăm aceleași exemple, registrul urmează altă linie în formarea și definitivarea sa în comparație cu dosarul. Funcția pe care au îndeplinit-o amîndouă aceste unități la data creării lor, ca și mai tîrziu, diferă de asemenea. Registrul de intrare răspunde unei cerințe de evidență a fiecărui act în parte, pe cîtă vreme dosarul înmănușiază actele, toate, care se referă la aceeași problemă și care au legătură organică unele cu celelalte.

Materialele la care ne-am referit mai sus puteau fi constituite într-o perioadă istorică foarte limitată în timp. Spre exemplu, în activitatea unei instituții sau a unei întreprinderi dintr-un an. Faptul acesta nu influențează atribuirea denumirii. E adevărat că dosarele dintr-un fond cuprind, în general, acte create în cursul unui an și majoritatea covârșitoare a materialelor arhivistice ce se crează în cursul unui an trebuie raportată, în ceea ce privește evidența și cercetarea, la anul respectiv. Sînt însă și cazuri cînd unele dosare, spre exemplu dosarele personale, trec limita unuiu sau a mai multor ani. Registrele apoi, facem trimitere tot la cele de intrare și ieșire, în numeroase cazuri nu se încheie la sfîrșitul unui an calendaristic. Elementul timp nu este, așa dar, nici el determinat pentru unitatea de păstrare.

Pentru a desprinde din complexul altor noțiuni arhivistice apropiate sensul ce trebuie dat unității de păstrare vom încerca să urmărim modul de constituire a acestora.

În activitatea de zi cu zi a creatorilor de arhivă, instituții și întreprinderi, ordinele, rapoartele, adresele sau actele interne, din nevoia stabilirii unei informări organizate sau consemnării rezultatelor muncii din perioada în perioadă, s-a impus, pentru motive de ordin practic și documentar-științific, sistematizarea materialelor arhivistice pe măsură ce acestea se produc. Sistematizarea are la bază criterii bine stabilite, rezultate din studiul temeinic al obiectului instituției sau întreprinderii. După volumul activității și a sarcinilor pe care le are de îndeplinit, o instituție sau întreprindere poate înregistra zilnic un număr mai mare sau mai mic de acte. Cum nu fiecare act reprezintă o activitate încheiată, ei mai de grabă o acțiune de început sau un stadiu în desfășurarea ei, s-a impus, pentru a crea putința unei informări rapide, concentrarea la un singur loc a tuturor actelor care se referă la aceeași problemă, adăugind la cele anterioare pe cele nou ivite. Rezultă, așa dar, că ceea ce se are în vedere la sistematizarea actelor create în activitatea zilnică este problema la care se referă. Ne găsim în faza unui dosar în formare, dar nu în faza unui dosar complet, a unui dosar încheiat. Acest atribut vine de la sine, în timp, într-o desfășurare firească a muncii și anume la sfârșitul perioadei de un an în activitatea instituției sau întreprinderii. Până la acea dată actele se păstrează în dosare, unități în curs de formare.

Caracterul unitar al modului de constituire a arhivelor curente, în dosare pe probleme, a fost asigurat prin instituirea nomenclatorului actelor. Constituirea actelor în dosare pe probleme încă nu dă caracter de unitate de păstrare dosarelor respective. Ele vor mai trebui să fie încheiate, excluzând posibilitatea unui adaos de acte noi. Atribuirea denumirii de unitate de păstrare unui dosar este condiționată de încheierea lui, ca urmare a unei etape în munca instituției sau întreprinderii. De asemenea, încheierea dosarului face posibilă inventarierea acestuia și necesară în scopul folosirii practice sau științifice. Abia în această fază putem spune că dosarul reprezintă o unitate de păstrare. De reținut faptul, pe care-l considerăm că este esențial, că o astfel de unitate de păstrare se inventariază și va forma o poziție în inventar. Este, deci, posibilă și necesară inventarierea. Abia în acest stadiu putem spune că dosarul a devenit ceea ce am numit până în prezent unitate de păstrare.

Nu toate actele ce se crează într-un an în activitatea unei instituții pot fi clasate inițial într-un singur loc, trecând apoi prin faza de dosar în formare și devenind unități de păstrare. Unele se vor păstra la un loc numit convențional — dosar diverse. Acest dosar cu acte diverse nu constituie o unitate de păstrare. La sfârșit de an, actele clasate în acesta vor fi repartizate pe probleme, abia acum constituindu-se dosare care, la rîndul lor, trecînd prin faza încheierii de care s-a vorbit vor deveni unități de păstrare ce pot fi inventariate.

Din cele arătate mai înainte se pot trage unele concluzii asupra caracteristicii unității de păstrare. Ea reprezintă, în cazul de față, o acțiune începută și încheiată și, totodată, constituie în procesul inventarierii o poziție în inventar. Considerăm esențială această caracteristică, inventari-

erea și o reținem fiindcă o vom întâlni la toate materialele arhivistice cărora le atribuim denumirea de unități de păstrare. Însușirea unității de păstrare de a reprezenta o acțiune începută și încheiată o considerăm principală, dar nu general valabilă.

Trebuie să precizăm că nu toate unitățile de păstrare întrunesc aceste însușiri. Iată, de exemplu, că arhiva curentă este constituită nu numai din dosare, ci și din alte materiale, ce se formează odată cu acestea, cum sînt registrele de intrare și ieșire. Registrul de intrare și ieșire nu reprezintă o acțiune încheiată în sensul conținutului. În el sînt înregistrate acte cu un conținut foarte divers, care nu sînt reunite pe criteriul problemei. El întrunește condiția de a putea fi inventariat sub o poziție din inventar. Noțiunea de unitate de păstrare — este vorba de registrul de intrare și ieșire — observăm că are un caracter clasic dar în același timp un punct comun, cu dosarul de care am vorbit mai înainte și anume: păstrarea de către fiecare în inventar a cite unei singure poziții, care devine elementul principal în identificarea locului ce-l vor ocupa fiecare în cadrul fondului din care face parte.

Aceste două categorii de unități de păstrare se deosebesc după forma lor, după felul cum au fost constituite și după funcția pe care au îndeplinit-o la data cînd au fost create. Au însă un punct comun și acesta este hotărîtor pentru denumirea generică ce li se dă și anume prinderea în inventar în mod individual.

Cerințele cărora au răspuns unele unități de păstrare la data cînd au fost întocmite nu rămîn totdeauna aceleași. Iată, de exemplu, registrul de intrare inițial a fost întocmit pentru a avea o evidență a actelor. Aceasta este și principala sa caracteristică. El însă constituie, în cazul multor fonduri arhivistice și o sursă de informare documentară. Este vorba de situațiile cînd actele, dintr-un motiv sau altul, lipsesc din fond fiind distruse. Conținutul lor, în formă foarte succintă, fiind trecut în registrul de intrare, acesta și în această situație constituie sursă de informare.

Am arătat, în cele spuse, un mod de constituire a unităților de păstrare și anume situația cînd unitățile de păstrare iau naștere deodată cu formarea și creșterea unui fond arhivistic. Practica muncii arhivistice ne oferă exemple de unități de păstrare ce sînt formate la perioade de timp destul de îndelungate după ce fondul fusese constituit inițial. O astfel de situație intervine, de exemplu, la exportarea valorii și selecționarea materialelor documentare din fondurile judecătorești. Dosarele din fondurile respective, cărora le lipsesc opisele, se ordonează pe ani și pe numere, stabilindu-se apoi cele lipsite de importanță în vederea eliminării. După ce se confirmă listele de selecționare, din dosarele aprobate pentru distrugere se reține cartea de judecată sau decizia, precum și încheierea. Acestea se clasează, apoi, pe fiecare an în ordinea numerelor dosarelor propuse pentru eliminare. Se formează astfel cite o unitate de păstrare pe fiecare an. Ceea ce justifică denumirea, în această situație, de unitate de păstrare, este modul cum va fi prins în evidență un astfel de dosar. El se inventariază individual sub un număr, primind o cotă proprie. Iată, așa dar, că principala caracteristică a unității de păstrare rămîne și în astfel de cazuri inventarierea. Din menționarea exemplului de mai sus se desprinde încă un fapt și anume că unități de păstrare constituite în procesul de formare a unui fond pot forma alte unități de păstrare, prin unele materiale pe care

le cuprind. Ceea ce însemnează că unele unități de păstrare nu rămân neschimbate de la data creării fondului până vor fi date în circuitul științific ca materialele documentare de păstrare permanentă.

Din exemplele date rezultă că unitățile de păstrare se formează, în general, în perioada creării actelor și constituirii fondurilor. Ele se mai pot forma și mult mai târziu de această dată, ca rezultat al muncii arhivistice prin care se urmărește reorganizarea materialelor. Forma în care se păstrează nu constituie o caracteristică a unității de păstrare și nici timpul la care trebuie raportate actele conținute în unitatea de păstrare nu este un indiciu pentru atribuirea titlului de unitate de păstrare. Mai reținem că o însușire îndamentală a unității de păstrare — referindu-ne la conținutul acestuia — este acțiunea începută și încheiată, dar aceasta, deși aproape generală, subliniem aproape, nu este necondiționată. Menționăm însă că toate unitățile de păstrare, indiferent de forma, timp de constituire, cerința căreia au răspuns la data constituirii, scopul pentru care au fost întocmite au o caracteristică comună ce le unește sub aceeași denumire și anume inventarierea. Fiecare unitate de păstrare se inventariază în parte, individual, chiar dacă nevoi practice impun păstrarea mai multora la un loc. Așa dar, atunci când vorbim de o unitate de păstrare trebuie să o privim sub aspectul evidenței prin inventariere, cu toate consecințele ce decurg din acest fapt și anume individualizarea prin cotă, răspunderea gestionară, consultarea pentru cercetarea, trimerile la surse în studiile de specialitate.

Actele ce se creiază în activitatea instituțiilor și întreprinderilor se păstrează sub diferite forme și înainte de a deveni ceea ce numim noi unități de păstrare. Ne-am oprit mai pe larg asupra modului de constituirea dosarelor, ajungând la concluzia că actele clasate pe probleme reprezintă dosare în formare și că, înainte ca dosarele să fie încheiate și deci să devină unități de păstrare actele se păstrează totuși într-un fel, în bibliorafte, în mape sau prin alte mijloace. După încheierea dosarelor și deci după formarea a ceea ce numim unități de păstrare aceste materiale își urmează cursul firesc de predare la arhivă, așezarea în raft pentru păstrare, scoaterea pentru consultare în scopul rezolvării unor probleme de ordin practic, dacă și de câte ori este nevoie sau servirea pentru studiu în scopul cercetării științifice.

Am menționat și accentuat mereu *păstrarea* actelor, în stadiul de formare al dosarelor sau altor unități arhivistice, intenționând să scoatem în evidență faptul că ideea de *păstrare* nu acoperă conținutul a ceea ce noi denumim până în prezent unitate de păstrare și că această denumire, dată în sens generic unor materiale arhivistice o considerăm improprie, fiind necesară o revizuire a terminologiei arhivistice în cazul de care ne ocupăm. Un material arhivistic, după părerea noastră, va trebui să fie numit plecând de la caracteristicile sale principale. Or nu păstrarea, ci inventarierea, cu urmările ce decurg din acest fapt caracterizează unitatea pe care până în prezent am numit-o de păstrare.

În ceea ce privește măsurile prin care se asigură *păstrarea* materialelor arhivistice acestea își au un domeniu de aplicare foarte larg. Unele ridică și probleme de terminologie arhivistică, spre exemplu mapa, pachet, etc. Mapa poate fi considerată ca un mijloc de păstrare a actelor, de asemenea pachetul sau cutiile din carton. Sub înțelesul strict al cuvântului acestea pot fi numite unități de păstrare, căci funcțiile pe care le au și cerințele cărora ele răspund sînt acelea de a păstra. Mapele sau pachetele

pot fi constituite dintr-o unitate arhivistică inventariată sau din mai multe unități. Încep să se contureze deosebirile pe care, din punct de vedere terminologic, sîntem nevoiți să le facem, fiindcă atît munca științifică precum și activitatea practică ne duc la asemenea concluzii. Deci, dacă este vorba să menținem termenul de unitate de păstrare — și nu avem motive să renunțăm la el — trebuie făcută distincția ce se înțelege printr-o unitate de păstrare și a unitate de inventariere. Unitatea de păstrare reprezintă un mijloc de a proteja materialele arhivistice, o modalitate de a le apăra de degradări eventuale. În acest scop se folosesc metode diferite, după cum se consideră mai potrivit, după forma materialelor arhivistice și dimensiunile acestora, în funcție de rezistența lor, de importanța și valoarea lor deosebită etc. Într-o unitate de păstrare pot fi una sau mai multe unități de inventariere concentrate la un loc în același scop de a fi cît mai mult ferite de primejdia degradării. Unitatea de păstrare, pe de altă parte, nu are în toate cazurile și pentru totdeauna aceleași limite fixe. Nevoia depozitării și asigurării materialelor arhivistice în cît mai bune condițiuni permite desfășurarea unor astfel de unități, înmulțind numărul lor sau, caz invers, s-ar putea concentra din aceleași motive mai multe unități la un loc, fără ca evidența generală a fondului, făcută pe unități inventariere, să sufere modificări cantitative. O mapă sau un pachet pot fi desfăcute și numărul lor înmulțit, pentru aceleași materiale, dacă nevoia de depozitare și păstrarea mai potrivită o cer. Sau, după caz, pot fi concentrate la un loc mai multe mape sau pachete. *Ceea ce rămîne însă neschimbat este unitatea arhivistică ce se inventariază și se individualizează prin cotă, unitate pentru care socotim că cel mai potrivit termen este acela de unitate de inventariere și nu unitate de păstrare cum s-a numit pînă în prezent.*

Nevoia prinderii materialelor arhivistice în evidență a determinat căutări și numiri care s-au considerat necesare la un moment dat, dar care cu dezvoltarea continuă a muncii arhivistice au cerut și cer mereu noi precizări. Așa de exemplu în unele indicații pentru fișarea documentelor feudale (Instr. 1953 p. 6) se face precizarea că „o fișă trebuie să dea în rezumat cuprinsul unei unități arhivistice — unui act, sul, plan, etc. — cu specificul său” . . . sau „fiecare fișă reprezintă o unitate documentară, un act sau o formă de act”. Vrem să spunem, referindu-ne la cele de mai sus, că nu atît modul cum sînt păstrate materialele arhivistice a constituit preocuparea de căpetenie în prelucrarea acestora, ceea ce era și firesc, ci inventarierea lor, iar inventarierea era legată de necesitatea de a determina și numai unitatea ce trebuia inventarită. Așa s-a ajuns la ceea ce menționăm mai sus unitate arhivistică și unitate documentară. S-a considerat apoi la un moment dat că unitatea ce se inventariează poate fi numită de păstrare. Denumirea este, după părerea noastră improprie și ea poate da naștere la neclarități. Considerăm că, după criteriile de identificare, termenul cel mai potrivit este cel de unitate de inventariere.

Putem da o serie de alte exemple, din care să rezulte și mai concludent faptul că unitatea de inventariere și unitatea de păstrare reprezintă categorii distincte. Să ne referim la documentele legate în condici. Condica se compune din documente originale sau copii, care se păstrează în acest fel, legate la un loc cînd sînt originale sau copiate. Condica în sine reprezintă o unitate de păstrare. Dar ceea ce interesează cînd vorbim de condici sînt

documentele pe care le luăm în evidență, prin inventariere, pe fiecare în parte. În acțiunea de inventariere fiecare document se fișează. Că fișele se transcriu în inventare separate, pe fiecare condică aparținând unui fond, aceasta este o altă problemă. Noi vrem să scoatem în evidență faptul că documentele din condici reprezintă unități de inventariere, iar condica o unitate de păstrare. Acest exemplu întărește și mai mult afirmația că termenul de unitate de păstrare trebuie raportat la mijloacele prin care materialele arhivistice li se asigură condiții mai bune de a fi apărute de eventualele degradări la care pot fi expuse, iar unitatea de inventariere acoperă un material care se inventariază în parte și se individualizează prin cotă. Iată, ca să vorbim tot de condici, când condica se păstrează în colecția de manuscrise, documentele înscrise în condică vor primi cota astfel: numărul de ordine al condicii în cadrul colecției și numărul filei sau filelor pe care este trecut documentul. Deci documentul este scos în evidență. Când condicile se păstrează în cadrul fondului, se scoate în evidență printr-un număr, de asemenea, fila pe care este scris documentul.

Ne-am putea referi în continuare, în problema pe care o discutăm, la perilsisuri. Acestea reprezintă o unitate de păstrare ce cuprinde documente rezumate sau mențiuni de documente. Când se inventariază se întocmește o fișă cu conținutul documentului cadru, a perilsisului, apoi tot atâtea fișe câte rezumate și mențiuni sînt în perilsis.

După aceleași norme se inventariază și trasumpturile. Se întocmește o fișă pentru documentul cadru, apoi tot atâtea alte fișe câte documente se află transumate. Vrem să scoatem mereu în evidență faptul că nu păstrarea ci inventarierea constituie criteriul de stabilire a denumirii materialelor arhivistice cărora impropriu le spunem unități de păstrare.

Problema poate fi urmărită luînd în studiu o serie de fonduri în evoluția lor organizatorică. Așa, de exemplu, la arhivele create pe teritoriul Transilvaniei — ca să le aducem și pe acestea tangențial în discuție — deosebirea între modul de păstrare și evidența prin inventariere este tot atît de pregnantă. Într-un fond în care evidența actelor se ține pe criteriul sistemului cronologic unitatea de inventariere este identică cu unitatea de înregistrare, registrul însuși fiind considerat inventar. În ceea ce privește forma de păstrare, în mod firesc, pentru aceste materiale trebuie recurs la formarea de pachete sau așezarea lor în mape, dar sub aspectul prelucrării și cercetării ceea ce se scoate în evidență este unitatea de înregistrare. Nu spunem actul înregistrat, fiindcă sub același număr pot fi evidențiate mai multe piese fizice, ca actul principal, anexele eventuale, fila de referat, conceptul pentru răspuns.

Actele din fondurile constituite după sistemul cronologic privite sub cele două aspecte, al păstrării și al inventarierii, scot și mai mult în evidență deosebirea ce trebuie făcută între o unitate de păstrare și una de inventariere. Unitatea de inventariere este egală în general cu unitatea de înregistrare, iar mai multe unități de inventariere formează o unitate de păstrare ce poate fi reprezentată printr-o mapă, printr-un pachet, o cutie sau alt mijloc de păstrare. Toate aceste mijloace de păstrare nu rămîn fixe, odată pentru totdeauna. Îmbunătățirea continuă a condițiilor de păstrare a materialelor arhivistice poate duce la aflarea și altor mijloace mai corespunzătoare. Însăși unitatea de inventariere nu se reduce, în toate cazurile, la o singură unitate de înregistrare. Când registrele de intrare nu s-au păstrat și s-a

produs dezorganizarea fondului, dintr-un motiv sau altul, se va proceda la ordonare, clasându-se actele pe probleme și constituindu-se dosarul. În sistemul acesta al fondurilor constituite după sistemul cronologic unitatea de inventariere ia o altă formă. Ceea ce rămîne caracteristic și hotărîtor este inventarierea. Și în primul și în al doilea caz avem de aface cu unități de inventariere.

La fondurile în care actele sînt organizate după numărul de bază, evidența sub același număr a celor referitoare la aceeași chestiune duce la o unitate, numită și aceasta pînă în prezent de păstrare dar care, socotim că mai propriu trebuie numită de inventariere.

Urmărind evoluția organizatorică a arhivelor create în trecut pe teritoriul Transilvaniei ajungem la formarea dosarelor pe care le-am numit, cum s-a arătat, unități de inventariere.

Pe marginea celor relatate încercăm să desprindem cîteva concluzii.

Considerăm, mai întîi, că trebuie făcută distincție între unitatea de păstrare și unitatea de inventariere. Constituirea unității de păstrare este determinată de necesitatea asigurării unor condiții optime de prelungirea vieții materialelor arhivistice. La întocmirea ei se are în vedere uneori forma materialelor arhivistice, apoi posibilitatea manipulării cu ușurință, materialele de protecție întrebuințate etc. Aceasta poate fi modificată, după împrejurări, în sensul că din mai multe unități de păstrare *se poate forma una singură sau din aceeași unitate de păstrare se pot întocmi mai multe* după cum vor cere condițiile nou create pe linia asigurării păstrării cît mai corespunzătoare și mai îndelungate. O unitate de păstrare poate cuprinde în sine una sau mai multe unități de inventariere. Răspunderea gestionară a lucrătorului de arhivă în ceea ce privește evidența materialelor arhivistice nu poate fi stabilită după unitatea de păstrare decît în mod foarte relativ și neconcludent.

Ceea ce caracterizează unitatea de inventariere este prinderea ei în inventar sub o poziție proprie și individualizarea prin cotă. Faptul acesta asigură răspunderea administrativă a lucrătorului de arhivă în mod cert. Privită problema sub un alt punct de vedere, suma unităților de inventariere din fondurile păstrate de Arhivele Statului ne dă o imagine clară a bogăției materialelor arhivistice care pot fi date în cercetare. Unitatea de inventariere mai poate fi apreciată și după alte criterii, ca de exemplu după conținut. Sub acest aspect o unitate de inventariere cuprinde în general o acțiune începută și încheiată. Această trăsătură cuprinde numărul covîrșitor al unităților de inventariere. Ea nu este însă absolută.

Unitatea de inventariere se formează ca atare în procesul de constituirea fondurilor și pe măsura creșterii lor. Sînt și cazuri cînd se întocmesc unități de inventariere la o dată mai tîrzie. Astfel de cazuri au însă repercusiuni asupra stării de evidență prin inventariere.

În centrul activității de prelucrarea fondurilor arhivistice — fie că e vorba de ordonare, de inventariere sau de expertiza valorii materialelor documentare — este unitatea de inventariere. Nu mai puțin în munca de cercetare. Într-adevăr, servirea materialelor arhivistice, pe baza cererii după inventar, se face unitate cu unitate de inventariere. Așa se dau, așa se restituie după consultare. Atît lucrătorul de arhivă cît și cercetătorul sînt interesați să procedeze astfel. Lucrătorul de arhivă ca unul care răspunde de materialele pe care le dă, iar unitatea de inventariere este indivizibilă;

cercetătorul, pe de altă parte, fiindcă faptul sau fenomenul istoric îl găsește concis prezentat în unitatea de inventariere.

Delimitarea celor două noțiuni de care ne ocupăm o considerăm necesară. Mai întâi pentru că în domeniul arhivistic, ca și în alte sectoare de activitate, materialele trebuie numite după caracteristicile ce le sînt proprii. În al doilea rînd fiindcă a continua să păstrăm în terminologia arhivistică unii termeni care au neclarități ar însemna să utilizăm un limbaj care la un moment dat poate naște o serie de confuzii. Ceea ce, desigur nu e de dorit. Situația aceasta s-ar putea ivi în împrejurările actuale, cînd munca de cercetare a luat un avînt puternic și cînd materialele documentare din Fondul arhivistic de stat se prelucrează pe baza aceluiași principii și a aceluiași norme. În mod firesc trebuie să avem și un limbaj comun toți lucrătorii de arhivă, dînd aceluiași termeni același sens.

Fondul arhivistic trebuie privit ca un organism viu, care dezvăluie aspecte mereu mai bogate activității arhivistice. Faptul acesta impune lucrătorului de arhivă necesitatea aflării de soluții corespunzătoare pentru problemele ivite în procesul de desfășurare a activității. În primul rînd însă la denumirile atribuite materialelor cu care se lucrează trebuie să se aibă în vedere însușirile lor caracteristice fundamentale.

RÉSUMÉ

Considerant que dans la terminologie archivistique courante la notion de pièce d'archive a été acceptée et largement répandue sous des multiples aspects, l'auteur soutient la nécessité pour l'activité de la mise en oeuvre des matériaux documentaires, de définir son vrai sens.

En partant de cette prémisse, il aboutit à la conclusion suivante :

Pour classer, inventorier et trier les matériaux documentaires une condition essentielle est la délimitation entre le contenu de la pièce d'archive et de la pièce d'inventaire. La constitution d'une pièce d'archive est déterminée de la nécessité d'assurer des conditions optimales pour conserver ces documents, en tenant compte de la forme des matériaux archivistiques, de la possibilité de les manipuler facilement, du matériel de protection employé. Elle peut être modifiée d'après les circonstances, tel que des plusieurs pièces d'archives ou peut constituer une seule pièce, ou de la même pièce d'archive on peut constituer plusieurs.

Une pièce d'archive peut comprendre plusieurs pièces d'inventaire. Ce qui caractérise la pièce d'inventaire est son enregistrement dans l'inventaire sous un numéro et son individualisation par la cote. Ce fait assure la responsabilité administrative indiscutable des employés des archives. Toutefois, du point de vue du contenu, la pièce d'archive contient généralement une action commencée et finie. Elle se forme pendant le processus de la création des fonds. Au centre de l'activité du classement, de l'inventorisation et du triage des matériaux archivistiques, comme d'ailleurs dans tous les travaux de recherche, reste la pièce d'inventaire.

CEL DE AL VI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR DE LA MADRID

Între 3—7 septembrie a. c. a avut loc la Madrid cel de-al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor, la lucrările căruia au participat peste 450 de delegați din 44 de țări, precum și reprezentanți din partea U.N.E.S.C.O., Asociației bibliotecarilor, specialiști din diferite sectoare de activitate ale arhivisticii și arhiviști pensionari cu mulți ani de activitate și recunoscute merite științifice.

Din partea Republicii Socialiste România au participat Gheorghe Titileanu, director general al Arhivelor Statului, șeful delegației și Gheorghe Ungureanu, directorul filialei Arhivelor Statului din Iași.

Dezbaterile Congresului s-au axat pe probleme de teorie și practică arhivistică, acesta urmărind sprijinul cercetării științifice în continuă creștere. Aceste probleme au fost : liberalizarea accesului cercetării științifice în arhive și microfilmarea documentelor, metodologia istoriei arhivelor, ultima problemă constituind-o arhivele curente ale instituțiilor.

Prima ședință de lucru a fost consacrată importantei probleme a *liberalizării accesului cercetării științifice în arhive*, problemă devenită de strictă actualitate, ca urmare a dezvoltării activității științifice internaționale, ce implică crearea unor condiții cât mai largi de documentare, pe plan național și internațional. Necesitatea unei tot mai ample documentări a făcut ca pretutindeni Arhivele să fie din ce în ce mai solicitate pentru cercetări.

Raportul prezentat în problema liberalizării a constituit o sinteză atît a datelor furnizate de circa 75 de țări cît și a dezbaterilor din cadrul ultimelor întruniri arhivistice internaționale (Bruxelles 1964, Washington 1966 și Copenhaga 1967). S-a evidențiat rolul crescînd al Arhivelor, cărorora statele le-au acordat importante investiții pentru construcții noi (birouri, depozite, laboratoare), pentru producția masivă de microfilme în vederea completării fondurilor arhivistice, pentru procurarea utilajelor moderne și materiale necesare restaurării documentelor, pentru introducerea mecanografiei, pregătirii și specializării cadrelor etc. În același timp, o preocupare deosebită a constituit-o ordonarea, clasarea și inventarierea fondurilor arhivistice atît din depozitele arhivelor de stat cît și de la instituții și întreprinderi. Aceste măsuri au dus implicit la o valorificare tot mai amplă a materialelor documentare, la creșterea continuă a responsabilității administrative și cultural-științifice a arhi-

viștilor. Corolarul firesc al acestor rezultate a pus arhiviștilor problema studierii posibilității sporirii accesului cercetătorilor în arhive și înlăturării unor restricții existente într-o serie de țări. Deosebirile în regimul de acces la cercetarea arhivelor în diferite țări, care au stabilite termene fixe sau mobile pentru darea în cercetare a materialelor documentare, provoacă dificultăți atât pe plan administrativ cât și științific. Rezolvarea acestei probleme este cerută imperios de intensificarea studierii unor evenimente și aspecte ale vieții contemporane. În această ordine de idei, raportul asupra liberalizării accesului în arhive a subliniat ideea că în unele țări restricțiile existente, mai ales pentru cercetătorii din alte țări, împiedică cunoașterea și consultarea anumitor fonduri din perioada contemporană, având consecințe negative în cercetările științifice.

Întrucât istoria unor țări este legată de istoria altor țări, arhivele punând într-o lumină vie aceste legături revine o mare responsabilitate statelor de a facilita cercetarea documentelor pentru progresul științei, fără a se leza interesele țărilor respective.

Concluziile care au reieșit din raportul prezentat au subliniat că reglementarea accesului la cercetarea arhivelor este de competența fiecărui stat, care poate și trebuie să impună restricții în interesul poporului respectiv sau în relațiile cu alte state. Arhivele, făcând parte din sistemul instituțional, constituie organisme de stat. Cît privește stabilirea de termene fixe sau mobile, acestea trebuie să fie prevăzute de la caz la caz pentru anumite categorii de materiale documentare. În problema cercetătorilor străini, s-a subliniat necesitatea sprijinirii acestora, adoptarea unui procedeu de reciprocitate și de acordare a unui concurs efectiv.

Strîns legată de liberalizarea accesului la cercetarea arhivelor a fost *problema microfilmării*.

Atît în raportul privind liberalizarea cît și în raportul special al Comitetului pentru studierea problemei microfilmării s-a subliniat că, în zilele noastre, se poate constata extinderea deosebită pe care a luat-o acest mijloc eficace de valorificare a arhivelor. Astfel, din cîte rezultă, pînă în prezent, numai în 26 de țări — inclusiv România —, care au răspuns la chestionarul privind această problemă, s-au efectuat 4.572.000 de metri de film ceea ce înseamnă circa 150.000.000 de cadre. Dezvoltarea activității de microfilmare în viitor va ușura, fără îndoială, liberalizarea accesului cercetătorilor în arhive. La Congres s-a evidențiat dorința ca toate țările să aplice o politică maleabilă de înțelegere și înlăturare a unor restricții formale care nu sprijină cercetarea științifică, microfilmele constituind un mijloc eficace de comunicare a documentelor.

În cazul cînd o țară, și mai ales cu un nivel slab de dezvoltare, nu deține în Arhivele sale documente pentru schimb reciproc este recomandabil ca țările care au astfel de materiale să acorde microfilme fără plată, prin donații sau în cadrul acordurilor de asistență tehnică. În celelalte cazuri microfilmele vor fi plătite, dar acest mod să nu constituie o sursă de venit.

În ceea ce privește folosirea microfilmelor raportul a arătat că atîta timp cît documentele microfilmate sînt date spre cercetare, în aceeași măsură să fie date și microfilmele cu obligația pentru cercetător de a cita depozitul unde sînt păstrate originalele și de a le da cota respectivă.

În problema cedării de către o țară unei a treia țări a microfilmelor obținute din arhiva unei țări, s-a recomandat ca acest lucru să se includă în clauzele acordurilor bilaterale, ce se încheie între state.

În sfârșit, raportul a recomandat ca fiecare țară să publice cu regularitate liste de microfilme negative pentru ca cei interesați să-și poată executa pozitive.

O altă problemă discutată la Congres a fost *Istoria arhivelor și metodologia elaborării unor lucrări în domeniul respectiv*.

Raportul a scos în evidență necesitatea elaborării unor asemenea lucrări pentru cercetarea științifică și importanța lor în cunoașterea arhivelor, a fondurilor și colecțiilor arhivistice.

S-a exprimat opinia că ar trebui formată o școală asupra literaturii arhivistice, așa cum există în alte discipline. În ceea ce privește metodologia în elaborarea unei lucrări de istorie a Arhivelor, aceasta trebuie să cuprindă istoricul instituțiilor creatoare de arhive, cancelariile și arhivele lor, terminologia, paleografia etc. În această privință s-a subliniat experiența țării noastre care are o bogată literatură arhivistică.

În viitor trebuie să existe mai multă preocupare pentru studierea în adâncimi a istoriei arhivelor, iar fiecare arhivist să aibe în preocupările sale asemenea lucrări, începînd cu monografiile locale și terminînd cu lucrări generale. Numai pe această bază se va putea trece la elaborarea unui *ghid internațional al Arhivelor* care să constituie o operă culturală eficientă, de mare ajutor în cercetarea științifică a acestora, istoria Arhivelor făcînd parte din istoria generală a Culturii.

Diversificarea și dezvoltarea din ultimile decenii a activității în toate domeniile a impus înființarea a numeroase instituții și întreprinderi. Larga lor informare pe care o implică activitățile respective este oglindită în documentele ce se creează și care vor constitui viitoare arhive. Această creștere considerabilă a materialelor de arhivă impune încă de la crearea lor o atenție deosebită atît din partea instituțiilor și întreprinderilor respective, care le păstrează un timp limitat, cît și din partea Arhivelor de Stat, în ale căror depozite vor intra materialele arhivistice deosebită importanță.

Acest fapt a determinat dezbaterea actualei probleme a *arhivelor curente ale instituțiilor*.

Raportul prezentat a evidențiat ideea că deoarece fiecare țară are o structură administrativă deosebită, arhivele instituțiilor respective reflectă conținutul activității lor.

În funcție de această situație s-a ajuns la concluzia că, deși structura instituțiilor este diferită, există totuși o activitate comună: grija ca documentele să fie păstrate în ordine cu scopul de a putea fi folosite în cercetare. Un rol însemnat în această direcție trebuie să revină Arhivelor Statului care au datoria să aprobe listele de selecționare și eliminare și să vegheze ca personalul angajat pentru arhivă să fie calificat, să aibe, pe cît posibil, asigurată specializarea. Sigur că și aici, ca și la Arhivele departamentale sau centrale, unde se pune problema accesibilității la studierea documentelor, există anumite restricții. Rezolvarea restricțiilor, găsirea celor mai bune metode în vederea folosirii

arhivelor curente ale instituțiilor, depind de înțelegerea și importanța pe care o acordă acestei probleme fiecare stat în parte.

Subliniind multilateralitatea problemelor și aspectelor pe care le ridică arhivele instituțiilor, raportul, cât și discuțiile, au recomandat ca, în vederile fiecărui stat, să stea grija pentru mărirea valorii informative a acestor arhive, să se organizeze schimburi de experiență între state, să se elaboreze regulamente de organizare și funcționare, să se organizeze măsuri de pregătire, să se asigure personal calificat etc.

La Congres s-a mai discutat și despre situația restaurării materialelor documentare. După prezentarea raportului întocmit de Italia privind lucrările de restaurare a arhivelor din Florența, — se știe că acestea au avut mult de suferit de pe urma marilor inundații din anul 1967 — șeful delegației române a vorbit despre experiența și realizările obținute în țara noastră în domeniul restaurării. D-sa a propus înființarea unui comitet internațional, format din cei mai buni specialiști, care să studieze în profunzime experiența avansată a unor țări în vederea aplicării și folosirii celei mai bune metode de conservare a documentelor deteriorate. În acest fel s-ar evita aplicarea unei metode care ulterior s-ar dovedi că a dăunat documentelor, mai ales a celor scrise pe pergament. Propunerea delegației române a fost însușită de Congres fiind inclusă în rezoluțiile adoptate la sfârșitul lucrărilor.

Pe lângă chestiuni de ordin organizatoric și administrativ, la acest Congres Internațional al Arhivelor au fost adoptate câteva rezoluții. Una din ele se referă la ajutorul ce trebui acordat țărilor slab dezvoltate pentru salvarea patrimoniului cultural. Alte rezoluții se referă la tipărirea unui studiu cu privire la liberalizarea accesului în arhive, la grija față de cercetătorii străini, la microfilme, la arhivele particulare, la istoria Arhivelor.

În timpul lucrărilor Congresului delegațiilor li s-a oferit prilejul de a vizita Arhivele generale de la Simancas aflate în impunătorul castel construit în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Fondare de împăratul Carol al V-lea ca Arhive ale Coroanei de Castillia, acestea conțin importante documente din secolele XV-XX.

Congresul a constituit un nou prilej de afirmare a solidarității internaționale a arhiviștilor și a demonstrat că și în acest domeniu important cele mai bune rezultate științifice naționale se obțin prin colaborarea internațională, pe bază de egalitate și reciprocitate.

GH. TITILEANU
GH. UNGUREANU

CONSFĂTUIREA RESTAURATORILOR DE DOCUMENTE

În zilele de 20—21 septembrie 1968 a avut loc sediul Direcției generale a Arhivelor Statului prima consfătuire a restauratorilor din țara noastră la care au luat parte oameni de știință, cultură și artă, cercetători științifici și restauratori din toate domeniile de activitate.

Au participat reprezentanți ai Academiei Republicii Socialiste România, Institutului de Biologie „Traian Săvulescu”, Institutului de arheologie, Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Bibliotecilor Academiei Republicii Socialiste România din București și din Cluj, Bibliotecii Centrale de Stat, Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, Muzeului de Artă al Republicii Socialiste România, Muzeului Militar Central, Muzeului satului, Direcției Monumentelor Istorice, Ministerului Forțelor Armate, Arhivei Naționale de filme, I.C.E.C.H.I.M. etc.

Participanții la consfătuire au dezbătut probleme legate de stabilirea celor mai bune metode de restaurare și conservare a tezaurului cultural-științific, (izvor principal de documentare transmis din generație în generație), precum și probleme legate de necesitatea găsirii unor forme de organizare a restauratorilor din țară, în scopul coordonării lucrărilor de cercetare și colaborării în probleme de documentare și aplicare a rezultatelor cercetării.

În cuvîntul de deschidere a ședinței de lucru, tov. Gh. Titileanu, director general al Arhivelor Statului, a făcut un scurt istoric al activității acestei instituții începînd de la înființarea ei în anul 1831 și a scos în evidență preocuparea unor mari oameni de cultură din trecut pentru păstrarea și conservarea materialului documentar, precum și grija pe care regimul democrat-popular o acordă tezaurului cultural, proprietate a întregului popor.

Această grijă s-a reflectat în progresele obținute în anii construcție socialiste pe linia depozitării, păstrării și folosirii materialelor documentare, în ultimii ani realizîndu-se și o dotare corespunzătoare a atelierelor de restaurare și recondiționare, fapt ce a permis trecerea la cercetarea științifică a cauzelor care duc la degradarea documentelor în vederea stabilirii posibilităților de prevenire și de elaborare a unor metode științifice de restaurare și conservare a documentelor, în scopul dării lor în circuitul științific.

În cuvîntul lor participanții la discuții au subliniat necesitatea colaborării active în munca de cercetare a specialiștilor din diverse domenii, atît datorită faptului că principalii agenți distrugători sînt comuni tuturor formelor de material documentar cît și pentru eliminarea paralelismelor în munca de cercetare și documentare, și în vederea aplicării metodelor specifice de restaurare și conservare a materialelor de aceeași structură — piatră, metal, pergament, textile, hîrtie etc. — care fac obiectul preocupărilor diferitelor categorii de restauratori.

Lucrările au continuat prin prezentarea unor referate de specialitate.

Din partea Direcției generale a Arhivelor, ing. Natalia Drăghici și ing. Margareta Platon au prezentat referatele: *Probleme legate de asigurarea conservării materialelor documentare și Consolidarea materialelor documentare degradate ca urmare a păstrării necorespunzătoare*, iar din partea Bibliotecii Centrale de Stat Ramiro Georgescu, biolog, a prezentat referatul: *Metode de încercare a fungicidelor volatile*. De asemenea, Constantin I. Turcu arhivist la Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, a prezentat informarea intitulată: *Aspecte privind condițiile de păstrare și restaurare a materialelor documentare în Arhivele naționale din Franța*.

În cadrul discuțiilor purtate (pe specialități), marea majoritate a participanților au arătat că această primă manifestare a fost foarte oportună și necesară, avînd în vedere necesitatea unirii eforturilor pentru salvarea materialelor documentare, ce necesită lucrări urgente de protecție și restaurare.

Din discuții a reieșit necesitatea organizării unor forme de colaborare care să se manifeste, în primul rînd, sub forma publicării unor materiale de specialitate, cu scop de informare operativă asupra metodelor puse la puct în probleme de restaurare și de protecție a materialelor documentare împotriva factorilor distrugători și în special împotriva biodeteriorării.

În cuvîntul său, acad. Alice Săvulescu, apreciînd necesitatea organizării consfătuirii, a considerat că aceasta a constituit un bun prilej pentru a se pune bazele colaborării între toți factorii interesați avînd în vedere importanța biodeteriorării în păstrarea și conservarea materialelor documentare, precum și proporțiile în care acest tip de degradare poate cuprinde documentele de orice fel. D-sa a salutat acțiunea de antrenare a oamenilor de știință, a cercetătorilor, în studierea mijloacelor de combatere a dăunătorilor și prevenirea distrugerii documentelor.

În legătură cu lucrările acestei consfătuirii, și dat fiind interesul pe care participanții îl acordă biodeteriorării ca factor primordial în degradarea materialelor documentare, s-a considerat necesară participarea specialiștilor restauratori la Conferința Internațională de Microbiologie ce se va organiza de către Academia Republicii Socialiste România în luna decembrie a acestui an la București.

În încheierea lucrărilor au fost vizitate laboratoarele de restaurare și cercetare ale D.G.A.S., dîndu-se explicații și efectuîndu-se demonstrații practice de restaurare. De asemenea, a fost vizitat ansamblul arhitectural Mihai Vodă, și expoziția 1848 — Mărturii documentare — organizată în cadrul Muzeului Arhivelor Statului.

P. PALIU

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, Sectorul 6, Telefon : 13.37.77

C U P R I N S U L

Pag.

EDITORIAL

ȘT. PASCU — 1 Decembrie 1918	3
--	---

STUDII ȘI COMUNICĂRI

A. SACERDOȚEANU — Sigiliul domnesc și slema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire. . .	11
M. STURZA-SĂUCEȘTI, AL. GONȚA — Tricolorul românesc simbol al unității naționale sub Mihai Viteazul	69
I. RUSU — Înființarea și organizarea districtului românesc al Năsăudului.	79
A. CACIORA, E. GLUCK — Noi date privitoare la lupta românilor din Cimpia Aradului pentru drepturi și libertăți naționale	85
I. HOLHOȘ N. NISTOR — Contribuția „Astrei” la realizarea unității naționale. .	91
I. BURLACU, TR. RUS — Contribuții documentare privind rolul Ligii Culturale în făurirea statului național unitar român	105
N. I. CHIPURICI — Date și mărturii despre societatea muzicală „Doina” din T. Severin	121
I. BURLACU, V. GROZAV — Pagini din lupta românilor transilvăneni aflați în vechea Românie (1908—1916)	127
ȘT. HURMUZACHE, I. ADAM — Consiliile Naționale Române în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România	133
V. ARIMIA — Gărzile Naționale în lupta pentru înfrățirea unității de stat a României	153
I. KOVÁCS — Lupta fără nimerire maramureșeană pentru unirea cu România în toamna anului 1918	167

DOCUMENTE

P. I. I. — Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională — II— . .	177
--	-----

DIN ACTIVITATEA ARHIVISTICĂ

IL. LEONTE — O formă rară de validare a documentelor în cancelaria domnească a Moldovei	245
V. VASILESCU — Ornamentația și miniaturile documentelor din Țara Românească pînă la Constantin Brîncoveanu	253
M. DOGARU — Contribuții la cunoașterea sigiliilor folosite de Guvernul Provizoriu și Locotenența Domnească din Țara Românească (9 iunie — 13 septembrie 1848)	265

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

D. IVĂNESCU — <i>Nicolae Iorga</i>	271
--	-----

OPINII

I. MĂRCUȘ — <i>Sensul arhivistic al unității de păstrare și necesitatea definirii acestuia pentru activitatea de prelucrare a materialelor documentare</i>	287
--	-----

CRONICA

GH. TITILEANU, GH. UNGUREANU — <i>Cel de al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor de la Madrid</i>	297
P. PALIU — <i>Consfătuirea restauratorilor de documente</i>	301

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Publication semestrielle

Redaction : Bucarest rue Arhivelor, 2, Téléphone : 13.37.77.

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ȘT. PASCU — <i>Le 1 décembre 1918</i>	3

ETUDES ET COMMUNICATIONS

A. SACERDOTEANU — <i>Le sceau princier et l'emblème du pays le concepte de l'unité de peuple roumain et ils reflètent aussi le rôle qu'ils ont eu pour la formation de l'idée de l'union</i>	11
M. STURZA-SĂUCEȘTI, AL. GONȚA — <i>Le tricolore roumain, symbol de l'unité nationale sous Michel le Brave</i>	69
I. RUSU — <i>La fondation et l'organisation du district roumain de Năsăud</i>	79
A. CACIORA, E. GLÜCK — <i>Des nouvelles données ayant trait à la lutte des Roumains sur le champ d'Arad, pour les droits et les libertés nationales</i>	85
I. HOLHOȘ, N. NISTOR — <i>La contribution d'Astra à l'accomplissement de l'unité nationale</i>	91
I. BURLACU, TR. RUS — <i>Des contributions documentaires concernant le rôle de la Ligue Culturelle pour réaliser l'État national unitaire roumain</i>	105
N. I. CIIPURICI — <i>Des données et des témoignages sur la société musicale «Doina» de T. Severin</i>	121
I. BURLACU, V. GROZAV — <i>De la lutte des Roumains de la Transylvanie qui se trouvaient dans l'ancienne Roumanie (1908—1916)</i>	127
ȘT. IIURMUZACHE, I. ADAM — <i>Les Conseils Nationaux Roumains dans la lutte pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie</i>	133
V. ARIMIA — <i>Les gardes nationales dans la lutte pour le parachèvement de l'unité de l'État de la Roumanie</i>	153
I. KOVACS — <i>La lutte de la paysannerie de Maramures pour l'unité des Roumains à l'automne de l'année 1918</i>	167

DOCUMENTS

* * * — <i>De la lutte du peuple roumain pour la liberté et l'unité nationale II</i> . . .	177
--	-----

DE L'ACTIVITÉ ARCHIVISTIQUE

IL. LEONTE — <i>Une forme rare de validation des documents dans la chancellerie princière de la Moldavie</i>	245
V. VASILESCU — <i>L'ornementation et les miniatures des documents de la Valachie jusqu'à Constantin Brîncoveanu</i>	253

M. DOGARU — <i>Contributions à la connaissance des sceaux employés par le gouvernement provisoire et la lieutenance princière de la Valachie (le 9 juin — 13 septembre 1848)</i>	265
--	-----

APRECIATEURS DES ARCHIVES

D. IVĂNESCU — <i>Nicolae Iorga</i>	271
--	-----

OPINIONS

I. MĂRCUŞ — <i>Le sens archivistique de la pièce d'archive et la nécessité pour la mise en oeuvre des matériaux documentaires, de la définir.</i>	287
---	-----

CRONIQUE

GH. TITILEANU, GH. UNGUREANU — <i>Le VI-ème Congrès International des Archives de Madrid</i>	297
P. PALIU — <i>Le Conseil des restaurateurs des documents</i>	301

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE ARCHIVES
FROM THE SOCIALIST REPUBLIC ROMANIA

Biannual

Editorial office : Bucharest, str. Arhivelor no. 2, Telephone : 13.37.77.

C O N T E N T S

Page

EDITORIAL

ȘT. PASCU — <i>The first of December 1918</i>	3
---	---

STUDIES AND COMMUNICATIONS

A. SACERDOTEANU — <i>The signet and the arms of the country. The notion of Roumanian people's unity reflected also by the importance that it had in forming the idea of union</i>	11
M. STURZA-SAUCEȘTI, AL. GONȚA — <i>The Roumanian tricoloured flag a symbol of national union under the rule of Michael-the-Brave</i>	69
I. RUSU — <i>The fondation and organization of the Roumanian district of Năsăud</i>	79
A. CACIORA, E. GLÜCK — <i>Some new remarks on the struggle of the Roumanians from Arad field for national rights and liberties</i>	85
F. HOLHOȘ, N. NISTOR — <i>On "Astra" contribution to the national unity achievement</i>	91
I. BURLACU, TR. RUS — <i>Documentary contributions concerning the part played by "Liga Culturală" to the completion of the Roumanian, unitarian, national state</i>	105
N. I. CHIPURICI — <i>Data and evidences on the musical Society "Doina" from Tr. Severin</i>	121
I. BURLACU, V. GROZAV — <i>On the struggle of the Roumanians from Transylvania that lived in Old Kingdom (1908—1916)</i>	127
ȘT. HURMUZACHE, I. ADAM — <i>Roumanian National Councils fighting for the union of Transylvania to Romania</i>	133
V. ARIMIA — <i>National Guards in the battle for the completion of the state unity of the Roumanian people</i>	153
I. KOVÁCS — <i>The peasant struggle of Maramuresh for union fo Romania in autumn of 1918</i>	167

DOCUMENTS

* * * — <i>Documents to prove the struggle of the Roumanian people for the liberty and national unity — II —</i>	177
--	-----

ARCHIVISTICAL ACTIVITY

IL. LEONTE — <i>A peculiar form of validation of documents in "Cancelaria domnească" of Moldavia</i>	245
V. VASILESCU — <i>Ornamentation and miniatures of documents from Wallachia up to Constantin Brîncoveanu</i>	253

M. DOGARU — <i>Contributions to the knowledge of the seals used by the Temporary Government and "Locotenența Domnească" from Wallachia (the 9th of June — the 13th of September 1848)</i>	265
---	-----

THE VALUERS OF ARCHIVES

D. IVĂNESCU — <i>Nicolae Iorga</i>	271
------------------------------------	-----

OPINIONS

I. MARCUȘ — <i>Signification of "archivistic unit" and the necessity of defining it for the activity of documentary materials working</i>	287
---	-----

CHRONICLE

GH. TITILEANU, GH. UNGUREANU — <i>The 6th International Congress of Archives in Madrid</i>	297
P. PALIU — <i>The Conference of the restorers of documents</i>	301

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMANIEN

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion : București, str. Arhivelor nr. 2, Telefon : 13.37.77.

I N H A L T

Seite

LEITARTIKEL

ȘT. PASCU — 1. Dezember 1918	3
--	---

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

A. SACERDOTEANU — Das fürstliche Siegel und das Landeswappen, als Widerspiegelung der Einheitsidee und deren Rolle in der Entstehung der Vereinigungs- sidee	11
M. STURZA-SAUCEȘTI, AL. GONȚA — Das rumänische Trikolore als Symbol der nationalen Einheit zur Zeit Michael des Tapferen	69
I. RUSU — Gründung und Organisation des rumänischen Kreises Năsăud.	79
A. CACIORA, E. GLÜCK — Neue Angaben über den Kampf der Rumänen aus der Arader Ebene für nationale Rechte und nationale Freiheiten	85
I. HOLHOȘ, N. NISTOR — Beitrag der „Astra“ zur Verwirklichung der nationalen Einheit	91
I. BURLACU, TR. RUS — Dokumentarische Beiträge über die Rolle der „Liga Cul- turală“ im Prozess der Vollendung des rumänischen Nationalstaates	105
N. I. CIUPURICI — Angaben und Zeugnisse über die Musikgesellschaft „Doina“ aus T. Severin	121
I. BURLACU, V. GROZAV — Aus dem Kampfe der im Altreich Rumänien weilenden Siebenbürger Rumänen (1908—1916)	127
ȘT. HURMUZACHE, I. ADAM — Die Rumänischen Nationalile (Consiliile Naționale Române) im Kampfe für die Vereinigung Transsilvaniens mit Rumänien	133
V. ARIMIA — Die Nationalen Garden (Gărzile Naționale) im Kampfe für die Vollen- dung der Staatseinheit des rumänischen Volkes	153
I. KOVÁCS — Der Kampf der Marmaroscher Bauern für die Vereinigung mit Rumänien im Herbst des Jahres 1918	167

DOKUMENTE

* * * — Aus dem Kampfe des rumänischen Volkes für nationale Freiheit und na- tionale Einheit — II —	177
--	-----

AUS DER ARCHIVTÄTIGKEIT

II. LEONTE — Eine seltene Validations from der Urkunden in der Moldauischen fürstlichen Kanzlei	245
V. VASILESCU — Verzierungen und Miniaturen der Urkunden aus der Wallachei bis zur Zeit Constantin Brîncoveanu	253

M. DOGARU — <i>Beiträge zur Kenntnis der Siegel der Provisorischen Regierung (Gubernul Provizoriu) und der Fürstlichen Lokotenenz (Locotenența Domnească) der Wallachei (9. Juni — 13. September 1848)</i>	265
--	-----

ANERKENNENDE STIMMEN ZUM ARCHIV

D. IVĂNESCU — <i>Nicolae Iorga</i>	271
--	-----

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

I. MĂRCUȘ — <i>Die archivistische Auffassung der Akteneinheit und die Notwendigkeit der Festlegung dieses Begriffes für die Bearbeitungstätigkeit der Archivalien</i>	287
---	-----

ARCHIVISTISCHE CHRONIK

GH. TITILEANU, GH. UNGUREANU — <i>IV. Internationale Tagung der Archive in Madrid</i>	297
P. PALIU — <i>Beratung der Urkundenrestauratoren</i>	301

СОДЕРЖАНИЕ

Стр

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

ШТ. ПАСКУ — 1 декабря 1918 . . .	3
----------------------------------	---

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

А. САЧЕРДОЦЛУ — Княжеская печать и государственный герб. Идея единства румынского народа, которую отражает и имеющая роль в создании идеи объединения	11
М. СТУРЗА-СЭУЧЕШТЬ, М. ГОНЦА, — Румынский национальный флаг, символ национального единства под Милеам Храбрым	69
И. РУСУ — Создание и организация румынского округа Нэсзуда	79
А. КАЧОРА, Е. ГЛЮК — Новые данные, относящиеся к битве румын в степи Арада за национальные права и свободы	85
П. ХОЛХОШ, Н. НИСТОР — Вклад „Астры” в осуществлении национального единства	91
П. БУРЛАКУ, ТР. РУС — Документальные вклады, отражающие роль Культурной Лиги в усовершенствовании национального единого румынского государства	105
П. П. КИПУРИЧ — Данные и доказательства о музыкальном обществе „Дойна” из Турну Севериана	121
П. БУРЛАКУ, В. ГРОЗАВ — Страницы об борьбе румын Трансильвании, находящейся в старой Румынии (1908—1916)	127
ШТ. ХУРМУЗАКЕ, П. АДАМ — Национальные Румынские Советы в борьбе за сближение Трансильвании с Румынией	133
В. АРИМИН — Национальные Гвардии в борьбе за усовершенствование государственного единства румынского народа	153
И. КОВАЧ — Борьба крестьянства из Марамуреша за присоединение к Румынии, осенью 1918 г	167

ДОКУМЕНТЫ

. * . — Из борьбы румынского народа за свободу и национальное единство. II.	177
---	-----

ИЗ АРХИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

И. ЛЕОНТЕ — Редкая форма утверждения документов в княжеской канцелярии Молдавии	245
В. ВАСИЛЕСКУ — Орнаментация и миниатюры документов в Валахии до Константина Брынковяну	253

М. ДОГАРУ — <i>Вклады в обнаруживании печатей, которыми пользовались Временное Правительство и Княжеское Паместничество Валахии (9 июня 13 сентября 1848 г.).</i>	265
---	-----

ОЦЕНЩИКИ АРХИВОВ

Д. ИВЭНЕСКУ — Николае Йорга	271
-----------------------------	-----

МНЕНИЯ

И. МЭРКУШ — <i>Архивное значение единицы хранения и необходимость его определения для обработки документальных материалов</i>	287
---	-----

ХРОНИКА

Г. ТИТИЛЯНУ, Г. УНГУРИНУ — <i>Шестой Международный Конгресс Архивов Мадриде</i>	297
П. ПАЛИУ — <i>Совещание реставраторов документов</i>	301

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, cronologie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie, bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în trei exemplare dactilografiate la două rinduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Documentele scrise în limbi străine vor fi însoțite de traducere. Titlurile revistelor citate vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Ilustrațiile vor fi atașate la sfîrșitul textului.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extras” cu copertă comună.

PUBLICAȚII ALE ARHIVELOR STATULUI APĂRUTE RECENT :

1. M. CUBOGLU, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, 700 p., lei 35 ;
2. *Îndrumător în Arhivele Statului Banat*, București, 1965, 160 p., lei 15 ;
3. M. FĂNESCU, EM. POȘTĂRIȚĂ, *Expoziția arhivistică*, București, 1965, 50 p., lei 3 ;
4. *Secretariatul de Stat al Moldovei (1832—1862)*, Inventar arhivistic, București, 1966, 491 p., lei 30 ;
- 5—6. D. LIMONA, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române sec. XVII—XIX* vol. I, București, 1966, 576 p., lei 35 ; vol. II, București, 1967, 523 p., lei 35.
7. *Problema jărdănească în Oltenia în secolul al XIX-lea. Documente*, București, 1967, 605 p., lei 40.

ÎN CURS DE PUBLICARE :

Catalogul documentelor moldovenești, vol. III (1653—1675) cca. 700 p.

Redactori: I. BURLACU, V. GROZAV
Tehnoredactarea: P. PALIU

*Dat la cules 26.IX.1968: Bun de tipar 15.XI.1968. Tiraj 5000
ex., broșate, cusute cu așd. Hârtie de scris tip 1-a 70×100×16.
Coli editoriale 25. Coli de tipar 20.*

**Intreprinderea Poligrafică „Informația”, strada Brezolanu
nr. 23–25, București, R. S. România, comanda 5946**

Lei 14.-

43401